

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORTOPEDİK ENGELLİLERDE DİNÎ BAŞA ÇIKMA: HATAY ÖRNEĞİ

Ebru GÜNGÖR

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ORTOPEDİK ENGELLİLERDE DİNÎ BAŞA ÇIKMA: HATAY ÖRNEĞİ

Ebru GÜNGÖR

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İsmail ŞIK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Asım YAPICI

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Abdulvahid SEZEN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2023

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Üye: Prof. Dr. İsmail ŞIK

Üye: Prof. Dr. Asım YAPICI

Üye: Prof. Dr. Abdülvahid SEZEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../20

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 30 /01/ 2023

Ebru GÜNGÖR

ÖZET

ORTOPEDİK ENGELLİLERDE DİNÎ BAŞA ÇIKMA: HATAY ÖRNEĞİ

Ebru GÜNGÖR

Doktora Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK

Ocak 2023, 222 sayfa

Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin dinî başa çıkma süreçlerini tespit etmek ve anlamaktır. Araştırmanın çalışma grubu, Hatay ili merkez ve ilçelerinde ikamet eden ortopedik engelli 9 Hristiyan (Ortodoks) ve 18 Müslüman (7 Alevi/Nusayrî ve 11 Sünnî) katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılarla görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, veriler içerik analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular, katılımcıların görüşmelerde en çok Allah, sabır, dua, kader, kısmet, şükür, zor kelimelerini kullandığını ortaya koymuştur. Başa çıkılması çok zor bir travmatik durum ile karşı karşıya kaldıklarını ifade eden katılımcılar için başta aileleri olmak üzere arkadaş ve diğer gruplardan gelen sosyal ve dinî–manevî destek, engellerinin yarattığı travmalarını aşmalarında kilit rol oynamıştır. Travmanın yaşandığı ilk zamanlarda bilhassa aile fertlerinden gelen destek onları hayata bağlamıştır. Aile fertleri arasında ise anneleri ve annelerinin çabaları özellikle vurgulanmakta ve takdir edilmektedir. Evli ve bilhassa annesi ölmüş katılımcılar, anneleri ile beraber eşlerinin desteğini, kardeş, baba ve diğer geniş aile fertlerinin desteğine göre daha çok dile getirmişlerdir. Katılımcılar, çekirdek ve geniş aile desteği ile beraber engelliler dernekleri, mahalle, iş arkadaşları ve komşuları ile beraber sivil toplum kuruluşlarından oluşan diğer sosyal çevre desteklerine de oldukça önem vermektedirler.

Tüm gruplar arasında en sık başvuru dinî başa çıkma eylemi duadır. Duaların temel motifi daha kötüsüne düşmemektir. Sabır ve daha kötüsüne düşmemek için varolan hâline şükretmek de sıklıkla başvurdukları dinî başa çıkma eylemlerindendir. Engellerinin nedenini anlamlandırmalarında kader, imtihan ve çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacakları inancı temel rol oynamıştır. Bu süreçte psikolojik destek almak, katılımcıların engelliliklerinin ilk, orta ve ilerleyen süreçlerinde başvurmaya gerek duymadıkları ya da nadiren başvurduğu bir başa çıkma biçimi olmuştur. Nadiren alınan

psikolojik desteğe rağmen, katılımcıların travmatik engellilik süreçleri genellikle kalıcı olmamış, bu süreç çoğunlukla engellilerin sorunlarını kabul etme, geleceğe dönük daha pozitif düşünceler geliştirme gibi yaklaşım ve engelliliklerinin yarattığı sorunlarla mücadele etme için çabalama eylemleri ile sonuçlanmıştır.

Hristiyanlarda duadan sonra en çok atıf yapılan dinî başa çıkma etkinliği kader inancı ve mucize beklemek iken, Sünnîlerde kader, imtihân, engelini hayra yorma ve tevekkül motifleri dikkat çekmiştir. Alevi/Nusayrî katılımcılar ise dinî-manevî başa çıkma etkinlikleri ile beraber dinî olmayan etkinlikleri de vurgulamışlardır. Alevi/Nusayrîlerde engelin nedenine yönelik kader olduğu inancıyla beraber katılımcıların geçmiş hayatlarında (reenkarnasyon) günah işlemiş olabileceklerinden dolayı engelin bir cezalandırılma ve bedel olduğu inancı, Hristiyan ve Sünnî gruba göre daha fazla dile getirilmiştir. Aleviler de ayrıca Tanrı'nın ibret için kendilerini engelli yaratmış olabileceği motifi dikkat çekmiştir. Alevi/Nusayrîler, Sünnî ve Hristiyan gruplara kıyasla engellerini tıbbi sebepler ile daha fazla açıklamışlardır. Yine Alevi/Nusayrîler tıbben geliştirilecek bir tedavi ile engellerinden kurtulabileceklerini de daha fazla ifade etmişlerdir. Sünnîler, engellerinin nedenlerini kadere en çok bağlayan ve mucize beklentisi olmayan ya da çok az olan ve tıbbi desteği en az vurgulayan kesimdir. Hristiyanların daha çok seven-koruyan tanrı tasavvuruna sahip oldukları ve aynı zamanda duygu odaklı olumlu dinî başa çıkmaya Sünnî ve Alevi/Nusayrî gruba nispeten daha çok atıfta bulundukları ortaya çıkmıştır.

Katılımcı kesimler arasında Sünnîler, duygu ve problem odaklı başa çıkma stratejilerinin herikisine birarada en fazla başvuran grup olmuştur. Engelliliğin ilk yıllarında isyanlarla kendisini gösteren olumsuz dinî başa çıkma aktiviteleri, engelliğin anlamlandırılmasından ve kabullenilmesinden sonra yerini olumlu dinî başa çıkma aktivitelerine bırakmıştır. Katılımcılar travmalarının ilerleyen yıllarında olumlu dinî başa çıkma aktivitelerine daha fazla başvurmuşlardır. Hristiyanların hemen hemen tamamı ise bu travmatik yaşam olayının etkilerine karşı halen mucize beklentisi içerisinde olduğundan dolayı duygu odaklı başa çıkmaya diğer iki kesime göre daha fazla başvurmaya devam etmektedir. Engellilerin travmalarının nitelikleri bireyden bireye değişmekle birlikte, başvuru dinî başa çıkma unsurları, aktiviteleri ve yansımaları benzerdir. Din, başa çıkma sürecinde genel başa çıkmanın parçası, ürünü ve yardımcısı olmakta ve dolayısıyla olumlu yönde katkılarda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Başa çıkma, dinî başa çıkma, engel, ortopedik engel.

ABSTRACT**RELIGIOUS COPING IN ORTHOPEDIC DISABLED:
THE CASE OF HATAY****Ebru GÜNGÖR****PhD. Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK****January 2023, 222 pages**

The aim of this study is to identify and understand the religious coping processes of disabled individuals. The study group of the study consists of 9 Christian (Orthodox), 18 Muslim (7 Alevi/Nusayri and 11 Sunni) participants with orthopedic disabilities residing in the central and districts of Hatay province. A semi-structured interview form was used in the interviews with the participants, and the data were tried to be explained by content and meaning analysis. The findings obtained revealed that the participants used the words Allah, patience, prayer, fate, kismet, thank goodness, difficult the most during the interviews. Very difficult to tackle the participants who stated that they were faced with a traumatic situation, and to their families, friends and other social groups and religious – moral support has played a key role in overcoming the barriers created their trauma. In the early days of the trauma, the support from family members especially connected them to life. Among family members, on the other hand, the efforts of their mothers and mothers are decently emphasized and appreciated. Participants who were married and especially whose mother had died expressed the support of their spouses together with their mothers more than the support of siblings, fathers and other extended family members. In addition to core and extended family support, participants also attach great importance to other social environmental supports consisting of disabled people's associations, neighborhood, work colleagues and neighbors, as well as non-governmental organizations.

The most frequently resorted to act of religious decease among all groups is prayer. The main motive of the prayers is not to get into a worse situation. Patience and gratitude for the existing state in order not to fall for the worse are also among the religious coping actions they often resort to. The belief that fate, trials and hardships

suffered will be rewarded in the other world played a fundamental role in their understanding of the reason for their obstacles. Receiving psychological support was a form of coping that participants did not need to apply for or rarely applied for in the initial, secondary and later stages of their disability. Although rarely received psychological support, participants are not usually permanent disability traumatic processes, this process often accept the problems of the disabled, as well as more positive thoughts for the future development of the approach and resulted in striving for the actions of the complications of dealing with a disability.

While the most cited religious coping activity after prayer in Christians is belief in fate and waiting for a miracle, the motives of fate, trial, doing good to the obstacle and trust have attracted attention in Sunnis. Alevi/Nusayri participants, on the other hand, emphasized religious-spiritual coping activities as well as non-religious activities. Along with the belief that the cause of the obstacle is fate, the belief that the obstacle is a punishment and a price for the fact that the participants may have committed sins in their past lives (reincarnation) was expressed more among the Alevi/Nusayris than among the Christian and Sunni groups. In the Alevis, God may have created them disabled for an example. Compared to Sunni and Christian groups, Alevi/Nusayris explained their disabilities more with medical reasons. Again, Alevi/Nusayris have also expressed more that they can get rid of their disabilities with a treatment that will be developed medically. Sunnis are the section who most often attribute the causes of their disabilities to fate and have little or no expectation of miracles and least emphasize medical support. It has been revealed that Christians have a greater perception of a Loving-Protecting God and at the same time refer to positive religious coping focused on emotions relatively more to the Sunni and Alevi/Nusayri group.

Among the participants, Sunnis were the group that applied the most to both emotion- and problem-oriented coping strategies decisively. The negative religious coping activities that manifested themselves with rebellions in the first years of disability were replaced by positive religious coping activities after the meaning and acceptance of disability. Participants were more likely to engage in positive religious coping activities in the later years of their trauma. Almost all Christians, on the other hand, continue to resort to emotion-oriented coping more than the other two segments because they are still in anticipation of a miracle against the effects of this traumatic life event. Although the characteristics of the traumas of disabled people vary from individual to individual, the religious coping elements, activities and reflections referred to are similar. Religion is a

part, product and helper of general coping in the coping process and therefore contributes positively.

Keywords: Coping, religious coping, disability, orthopedic disability.



ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinin dünü ve bugününde dezavantajlı bir durum olarak varolan ve travmatik bir yaşantı süreci olarak yarınında da varolmaya devam edecek olan engellilik olgusu, bireyleri sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik, psikolojik, mahrem yaşam, sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim, dinî ve manevî açılardan etkileyen büyük bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, bireylerin yaşamlarını altüst etme gücüne sahip böylesine çok yönlü, derin ve başedilmesi ağır bir probleme rağmen yaşamı sürdürebilme mücadelesi veren tüm saygı değer engelli insanlara adanmıştır.

Öteden beri engellilerin zor hatta çetin yaşamları ve bu çetin yaşam yolculuğunda karşılarına çıkan güçlükler, geliştirdikleri çözümler ve yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayan süreçlerin neler olduğu ile ilgili merakım bu çalışmanın ilhamı olmuştur. İlaveten üç semavi din ve farklı mezheplerin birarada yaşama kültürü geliştirdiği bir şehir olan Hatay ilinde ikamet ediyor olmam, farklı kültür, din ve inanışlara mensup engelli bireylerin başa çıkma süreçleri, benzerlikleri ve farklılıkları ile ilgili merakımı artırdığından ve öteden beri ortopedik engelli bireylerin yaşadıkları zorluklara şahit olma imkânı bulmuş olmama rağmen bu zorluklarla birlikte yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan motivasyon kaynaklarından dinî inançlarının bu süreçte nasıl ve ne şekilde rol oynadığına dair merakım neticesinde bu konuyu çalışmaya karar verdim.

Geçmişte çevremde karşılaştığım, biraz sohbet edip yanlarından yürüyüp gittiğim, sosyal ve geleneksel medyada kendilerine dair haberleri yüzeysel olarak izleyip geçtiğim bu insanların yaşam öykülerini öğrenmek, engellerinin geçmişten günümüze hayatlarına etkilerini, bu süreçte verdikleri savaşları, yenilgilerini ve zaferlerini, olumlu ve olumsuz deneyimledikleri tüm duygularını ve düşüncelerini dinlemek, acılarını ve sevinçlerini hissetmek beni derinden etkiledi hatta yaşama bakış açımı değiştirdi. Katılımcıların zorluklara rağmen elde ettikleri başarılarıyla gurur duydum. Süreçteki sabırlarına, herşeye rağmen hayata tutunabilme çabalarına ve motivasyonlarına hayran kaldım. Mülâkatlar sırasında ve sonrasında empatik düşündüğümde yüreğimin derinliklerinde acılarını hissettim, bazı görüşmelerde gözyaşları sel oldu aktı ve dürüst olmak gerekirse yaşamımın ileriki herhangi bir döneminde engelli olmaktan korktum. Kendime oldukça ağır olumsuz koşullarına rağmen nasıl bu denli mücadeleci bir ruhla yaşama tutunmayı başardıklarını ve engelli bir birey olsam yaşayabileceğim olumsuzluklarla onlar kadar başa çıkıp çıkamayacağımı sordum. Eğer bu kritik soruyu kendime geçmişte sorsaydım yanıt olarak asla ya da bilemiyorum gibi karamsar cevaplar verebilirdim. Ama bugün bu

soruya cevabım benzer bir yas sürecinden geçtikten sonra engelimin yarattığı olumsuzluklarla başa çıkabilirdim olurdu muhtemelen. Bu olgunlaşmış yanıtı, hepimizin engelli adayı olduğu bu yaşamda, eğer günün birinde böylesine travmatik durumla karşı karşıya kalırsam kendilerinden dinlediğim başa çıkma öyküleri ile ruh dünyama ışık tutan herbiri birbirinden kıymetli katılımcılara borçluyum. Hepsine sonsuz teşekkürler.

Hristiyan katılımcılara ulaşmamı sağlayan Hatay Hristiyan Cemaatleri Birliği kurucularından, Hatay Hristiyan Cemaatleri Onursal Başkanı iş insanı Mahir HİLENOĞLU ve sevgili eşine, Ortodoks Kilisesi Pederi Dimitri YILDIRIM'a, Samandağ Ortodoks Kilisesi Pederi Trifon YUMURTA'ya, Hatay Ermeni Kiliseleri Din Görevlisi Peder Avedis TABAŞYAN'a ve Hatay Ortodoks Kilisesinde görevli tüm personellere, Defne Engelliler ve Gönüllüler Derneği Başkanı Furat YILMAZ'a, Hatay Engelsiz Yaşamı Sevenler Derneği Başkanı Mustafa CANBOLAT'a, Hatay Engelli Aileleri Derneği Başkanı İrfan ALKAN'a ve Hatay Sakatlar ve Gönüllüler Derneği Başkanı Sabit KÖSE'ye gönülden teşekkür ederim. Tez çalışmamın araştırılması, oluşturulması ve yürütülmesi noktasında ilgi ve desteklerini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren, rehberliği, yardımları ve anlayışı ile desteğini her daim hissettiren ve motivasyonumu artıran sayın danışman hocam Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK'a ve çalışmamın planlanmasına rehberlik eden ve geliştirilmesine ufkumu açarak yardım eden Prof. Dr. Asım YAPICI'ya, tez izleme süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Münir YILDIRIM'a ve Prof. Dr. Turan AKBAŞ'a en derin şükranlarımı sunarım. Prof. Dr. Abdulvahid SEZEN'e, Prof. Dr. İsmail ŞIK'a, Prof. Dr. Naci KULA'ya, Doç. Dr. Nesibe ESEN ATEŞ'e ve Doç. Dr. Yusuf EMRE'ye süreçteki katkıları için ayrı ayrı teşekkür ederim. Dostum olduğu için büyük mutluluk duyduğum Dr. Gamze MUKBA'ya minnettarım, arkadaşım Nesli ALEV'e her aşamadaki yardımları için teşekkür ederim. Katılımcılara ulaşılması sürecinde kendilerinden randevu alma sürecinden katılımcıların evlerinde misafir oluncaya kadar bana eşlik ederek yardımcı ve canla başla bana destek olan kardeşim Burhan GÜNGÖR'e özellikle teşekkür ederim. Bu süreçteki anlayış ve destekleri için ailemin diğer fertlerine özellikle doktora eğitimine başladığım günden vefatına kadar her anlamda imkânlarını yıllarca seferber eden rahmetli babam Hüseyin Arap GÜNGÖR'e, sınav zamanlarımda dilinden dualarını düşürmeyen annem Ayşen GÜNGÖR'e ve neşeli köpüklü kahveler hazırlayarak masama gelip tez arası molayı mecburi hale getiren, her daim ne zaman tezimi bitirip kendileriyle oyun oynayacağımı, dışarıya çıkıp gezeceğimizi ya da sohbet edebileceğimizi sorup cevap

almaya çalışan, sabırla başımda bekleyerek sonunda isteklerine beni ikna ederek kendilerine zaman ayırmamı ve anlık mutlulukları ertelememe olanak vermedikleri için bu kısa hoş anların ve anıların tadına varmamı sağlayan küçük yeğenlerim Kadir ALBAYRAK, Sena ALBAYRAK ve Aysima TÜRKER'e sabırlarından ve dünyamı güzelleştirdiklerinden dolayı müteşekkirim. İyi ki varlar.

Ebru GÜNGÖR

Adana / 2023



İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
TABLolar LİSTESİ	xvii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Problem ve Cevap Aranılan Sorular	6
3. Araştırmanın Amacı.....	6
4. Araştırmanın Önemi	6
5. Tanımlar.....	7

BÖLÜM I

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Başa Çıkma	9
1.1.1. Stresin Tanımlanması	9
1.1.2. Stres Türleri	11
1.1.3. Stresin Belirtileri.....	13
1.1.4. Strese Yol Açan Faktörler	13
1.1.5. Stresin Sonuçları.....	15
1.1.6. Stresi Açıklayıcı Teoriler.....	17
1.1.7. Başa Çıkmanın Tanımı ve Başa Çıkma Süreci.....	18
1.1.8. Başa Çıkma Yöntemleri.....	21
1.1.9. Başa Çıkma Stratejileri	21
1.1.10. Başa Çıkma Kuramları	22
1.2. Dinî Başa Çıkma.....	25
1.2.1. Dinî Başa Çıkmanın Fonksiyonları	25
1.2.2. Dinî Başa Çıkma Sürecini Etkileyen Faktörler	32
1.2.3. Dinî Başa Çıkma Yöntemleri	32
1.2.4. Dinî Başa Çıkma Etkinlikleri	32
1.2.5. Dinî Başa Çıkma Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelenmesi.....	37

1.2.5.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	37
1.2.5.2. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar	38
1.3. Engellilik ve Ortopedik Engellilerde Dinî Başa Çıkma	40
1.3.1. Engellilik	40
1.3.2. Engelliliğe Neden Olan Unsurlar	41
1.3.3. Ortopedik Engellilikte Dinî Başa Çıkma Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelenmesi.....	41
1.3.3.1. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar	41
1.3.3.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	42

BÖLÜM II

UYGULAMA VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni	48
2.2. Uygulama Grubu ve Özellikleri.....	50
2.3. Veri Toplama Araçları	52
2.4. Veri Analiz Teknikleri	54
2.5. Sınırlılıklar	54

BÖLÜM III

BULGULAR

3.1. Engelin Geçmişten Günümüze Engellilerin Yaşamlarına Etkisi	55
3.1.1. Engelin Hristiyan Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi	55
3.1.2. Engelin Alevi/Nusayrî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi	61
3.1.3. Engelin Sünnî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi.....	69
3.2. Engellilerin Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü	71
3.2.1. Hristiyan Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmada Dinin Rolü	72
3.2.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü.....	74
3.2.3. Sünnî Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmada Dinin Rolü	76
3.3. Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlarla Genel Başa Çıkma Biçimleri	81

3.3.1. Hristiyan Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma	81
3.3.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma.....	84
3.3.3. Sünnî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma	87
3.4. Engellilerde Dinî Başa Çıkma	90
3.4.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma.....	90
3.4.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma	95
3.4.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma	101
3.5. Engellilerin Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler.....	108
3.5.1. Hristiyan Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler	109
3.5.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler	114
3.5.3. Sünnî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler.....	117
3.6. Engellilerin Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	122
3.6.1. Hristiyan Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	122
3.6.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri.....	125
3.6.3. Sünnî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	127
3.7. Engellilerin Tanrı Tasavvurları.....	131
3.7.1. Hristiyan Katılımcıların Tanrı Tasavvurları	131
3.7.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları	135
3.7.3. Sünnî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları.....	139
3.8. Engellilerde Dinî ve Manevî Yaşam.....	143
3.8.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam	143
3.8.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam	146
3.8.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam.....	149

BÖLÜM IV

TARTIŞMA VE YORUM

4.1. Engelin Geçmişten Günümüze Engellilerin Yaşamlarına Etkisi.....	156
4.1.1. Engelin Hristiyan Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi	156
4.1.2. Engelin Alevi/Nusayrî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi	156
4.1.3. Engelin Sünnî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi	156
4.2. Engellilerin Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü	157
4.2.1. Hristiyan Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları	158

4.2.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları	159
4.2.3. Sünnî Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları	160
4.3. Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlarla Genel Başa Çıkma Biçimleri	163
4.3.1. Hristiyan Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma	163
4.3.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma.....	165
4.3.3. Sünnî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma	166
4.4. Engellilerde Dinî Başa Çıkma	167
4.4.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma.....	167
4.4.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma	171
4.4.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma	173
4.5. Engellilerin Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler.....	179
4.5.1. Hristiyan Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler	179
4.5.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler	180
4.5.3. Sünnî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler.....	181
4.6. Engellilerin Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	182
4.6.1. Hristiyan Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	182
4.6.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri.....	184
4.6.3. Sünnî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri	186
4.7. Engellilerin Tanrı Tasavvurları.....	189
4.7.1. Hristiyan Katılımcıların Tanrı Tasavvurları	190
4.7.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları	191
4.7.3. Sünnî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları.....	192
4.8. Engellilerde Dinî ve Manevî Yaşam.....	193
4.8.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam	193
4.8.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam	194
4.8.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam.....	195
SONUÇ VE ÖNERİLER	198
KAYNAKÇA.....	206
EKLER	221
ÖZGEÇMİŞ	222

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt. : Aktaran

Ark. : Arkadaşları

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Eds. : Editörler

S. : Sayfa

TC. : Türkiye Cumhuriyeti

TDK. : Türk Dil Kurumu

Vb. : Ve benzeri

Vs. : Ve saire

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.	Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımları	5
Tablo 2.	Hristiyan Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri.....	51
Tablo 3.	Alevi/Nusayrî Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri.....	51
Tablo 4.	Sünnî Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri	51



GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Dünya Sağlık Örgütü, geçmişte bireylerin hasta veya sakat olmayışı ile sınırlandırılarak açıklanan sağlık kavramını, 1946 yılından itibaren aynı zamanda fiziksel, mental ve sosyal olarak “tam bir iyilik halinde oluş”u da içine alacak şekilde boyutlandırarak tanımlamaktadır (World Health Organization [WHO], 2017). ‘Tam bir iyi oluş’ kavramı, subjektif olmasından ötürü standart bir iyi oluş halinin tüm boyutlarının ortaya konmasına imkân veremediği için son yıllarda eleştirilebilse de günümüzde eleştirilere rağmen sağlık, tam iyilik hali kavramı üzerinden açıklanmaya devam etmektedir (Ataç, 2019).

Kuruluşun sağlık tanımlamalarında ifade edilen mental sağlık (zihni iyi oluş) kavramı, zihinsel bir bozukluğun olmamasının yanısıra duygulanım, düşünce ve dolayısıyla psikolojik iyi hal düzeyi, genel uyum ve ruhsal yaşamı belirleyebilmede önemli bir etkidir. Kavram, aralarındaki sıkı ilişkiden dolayı aynı zamanda ruhsal sağlığı ifade etmek için de kullanılmaktadır (World Health Organization [WHO], 2020, s. 3).

Göreceli ve değişken bir kavram olan ruh sağlığı, mutlu bir yaşamı garantileyememesine rağmen gündelik yaşamda bireylerin çalışma hayatından çevreyle ilişkilerine kadar tüm yaşamını etkileyen temel bir durumdur. Zira kişilerin iş, sosyal ve özel yaşamlarında yakın ve uzak çevreleri ile sevgiye ve saygıya dayalı bağlar kurup içinde yaşadığı toplumda sorumluluk sahibi ve verimli olabilmeleri, bağımsız girişimlerde bulunup, mesleği dışında sanat, spor ve toplumsal yardımlaşma alanlarında kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak uğraşlarla meşgul olabilmeleri ancak ruhsal bakımdan sağlıklı bir insanda aranacak niteliklere sahip olmalarıyla mümkündür. Ruh sağlığının bozulması durumunda kişilerin tüm yaşam alanları bu bozulmadan etkilenir. Bu nedenle bireylerin ruh sağlığı, başta kendisi olmak üzere çevresi ve dünya ile ilişkisini ve niteliğini belirleyen, kişinin kendisi ve çevresiyle değişken bir denge ile beraber esnek bir uyum yakalamasını sağlayan önemli bir kriterdir (Yörükoğlu, 2011, s. 13).

Ruh sağlığı, geçmişte ruhsal hastalıkların karşıtı ve normal dışı davranışların görülmemesi (normallik) olarak tanımlanırdı. Normallik ile organizmada gözlemlenen değişikliklerin ve süreçlerin vurgulandığı ve normalliğin birbiriyle etkileşim durumunda olan sistemlerin ortak bir ürünü olarak kabul edildiği günümüzde ise kavram, psikososyal

uyum, yeterlik ve zorlanmalarla başedebilme kavramlarıyla daha fazla ilişkilendirilmektedir (Geçtan, 1997, s. 31). Çünkü yaşamları süresince sınav kaygısı, otobüsün kaçırılması, önemli bir randevunun unutulması gibi görece daha az stresli durumlar yaşayan bireyler, bazen bir sevilenin kaybı ve önemli sağlık sorunları gibi daha ciddi tehditler içeren, anlam ve kontrol kaybına sebep olan durumlarla karşılaşırken bazen de sel, fırtına, deprem ve savaş gibi büyük insan kitlelerini etkileyen başedilmesi zor durumlara maruz kalabilmektedir (Ayten ve Sağır, 2014). Nitekim insanların çoğunun yaşamları boyunca en az bir kere stres verici travmatik bir olayı yaşama riskinin olduğu araştırmalarca belirtilmektedir (Zara, 2011). Bu nedenle hayatı boyunca fiziksel ve ruhsal pek çok uyaran ile yüzyüze gelen bireylerin psikososyal uyum ve denge durumu, karşılaştıkları uyaranlardan etkilenebilmekte ve hatta bireyler, kendilerine sıkıntı veren olayın değiştirilebilir nitelikte olması durumunda zorlayıcı stres verici bu durumun üstesinden gelmeye ve yeniden rahatlayıp uyum sağlamaya çabalamaktadır (Basut, 2006).

Yerlikaya'ya (2009) göre, yaşadıkları sorunları çözümlemeye çalışan bireyler, ürettikleri çözümlerle sorunlarını çözemedikleri durumlarda stres yaratan bu bireyler, gelişimin merkezi bir yönü olarak strese uyum sağlama yeteneğine sahiptir. Araştırmacılar çalışmalarında, stresle başa çıkmanın ya da strese başarılı bir şekilde uyum sağlamanın aynı zamanda bireylerin duygularını, yapıcı bir şekilde düşünmelerini, davranışlarını düzenleyip yönlendirmelerini ve otonom dürtülerini kontrol etmelerini, tek başına veya grup ile birlikte harekete geçerek stres kaynaklarını üstesinden geleceği hale getirmek veya azaltmak için eyleme geçmelerini de içerdiğini ve bu süreçlerin başa çıkma yapısı içine farklı derecelerde dâhil olduğunu ortaya koymuşlardır.

Stresle başa çıkma kavramının niteliğine ilişkin alan yazında birbirine benzer ve farklı pek çok yaklaşım ve tanım olmasına rağmen konu ile ilk çalışmaları yapan ve sonraki çalışmacıların öncüsü araştırmacılar Lazarus ve Folkman'dır. Ergen ve bilhassa yetişkin başa çıkma modellerinden gelen sonuçlardan yola çıkarak yaptıkları tanımlamaya göre başa çıkma etkinlikleri, "Kişi tarafından kaynaklarını aşan veya tüketen olarak algılanan belirli dıştan ve içten gelen talepleri yönetebilmek için bireylerin sergilediği sürekli değişim gösteren bilişsel ve davranışsal çabaları"dır (Lazarus ve Folkman, 1984).

Kişilerin zor zamanlarında başvurduğu başa çıkma etkinlikleri ise hayata karşı genel yönelimlerine bağlı olarak dinî veya seküler içerikler taşıyabilir. Bunlar spor yapma, konsere gitme, arkadaşlarla görüşme gibi seküler temelli; dua etme, ibadet etme

gibi dinî temelli olabildiği gibi bazen her ikisini de birlikte içerebilir. Bireylerin başa çıkma süreçlerine dinî ya da kutsal motifleri dâhil etmesi ise oldukça yaygındır (Ayten ve Sağır, 2014).

Esasında insanın tüm gayret ve çabalarında inandığı dinin oldukça önemli bir yeri ve rolü bulunmaktadır. Vergote'ye (1997) göre, insanlar, dinin farklı unsurlarından yola çıkarak kendilerince bir din anlayışı oluşturur ve dinlerine çeşitli derecelerde olmak üzere bağlanırlar. Doğal bir sonuç olarak ise bu inanç, dinî tutum ve davranışlarını etkiler. Dolayısıyla inançlar, psikolojik araştırmalarda görmezlikten gelinemez. Nitekim insanlık tarihine göz atıldığında dinin, bireylerin bazen inanırken bazen reddettiği, bazen ilgi duyarken bazen nefret ettiği, bireylerin yaşamını çeşitli yönlerden etkileyen ve hatta yaşamından çıkartılamayacak kadar derin, kendisini her zaman olumlu ve olumsuz bir şekilde hissettiren, yok sayılamayan, yaygın ve inanç ve uygulamaları ile etkili bir sistem olduğu görülmektedir (Kayıklık, 2011).

Hökelekli (2010), dinin, insanın bütün bir anlam dünyasını kuşatan inanç ve değerleri ile bireyin zihinsel, duygusal ve davranışsal dünyasının her türünde ve bireysel - sosyal yaşamının her alanında kendini gösterebilecek, kısaca yaşamının bütününe nüfuz edebilecek bir etki gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre din, tüm herşeyin derinliğinde var olan anlamı keşfetmede en önemli güç olarak gücünü mensuplarına sunduğu anlam çerçevelerinden elde eder. Dinler, özellikle hayatın büyük travmatik yaşantılarını yorumlama ve onlara hazır olacak tepkiler geliştirmede ayrıca olağan ve olağanüstü hadiseleri anlamamanın bir yolunu bulmakta da oldukça başarılıdır.

Karaca'ya (2003) göre, insanoğlu, problemleri karşısında dinî olan ve olmayan birçok başa çıkma yöntemine başvurmaktadır ve bu konuda dinin bu sürece sağladığı özel katkı, insanın yetersizliğiyle ilgili problemlere bir çözüm sunması şeklinde ifade edilebilir. Bireyler, değiştirilme imkânı bulunmayan başa çıkılamaz durumlarla karşılaştığında, hayatının kontrolünden çıktığı duygusunu hissettiğinde, diğer açıklamaları ikna edici bulmadığında veya diğer alternatifler geçerliliğini kaybettiğinde insanın bireysel gücüne ve sınırlılığına atıfta bulunarak kendisine farklı alternatifler sunabilen inançlarına başvurma yoluna gitmektedir. Bu noktada bireyler, dinî başa çıkmaları kullanarak adeta seküler başa çıkmaların eksik kalan parçalarını tamamlamaya çalışmaktadır.

Tüm yukarıdaki açıklamalardan hareketle dinin bireyin bireysel yaşamını şekillendiren çok önemli bir unsur olduğu ve bundan dolayı günümüz insanının da dinle olan bağının halen sürdüğü, psikolojik sağlığını beslemesine katkılarda bulunduğu

söylenebilir (Güler, 2010). Dinin katkılarında birisi de yukarıda bahsi geçen başa çıkmalarda oynadığı roldür.

Alan yazında çalışmalarını dinî başa çıkmalar üzerine yoğunlaştıran Amerikalı klinik psikolog Pargament ve arkadaşları, çalışmalarında dinlerin, insanlara karşılaştıkları sıkıntılarla başa çıkmada geniş ve önemli bir referans çerçevesi sunduğunu, dinî inanç, değer ve uygulamaların pek çok fonksiyon üstlendiğini tespit etmişlerdir. Çalışmalara göre din, başa çıkma rollerine ayırt edici bir boyut eklemektedir (Pargament ve ark., 1994; Pargament ve Park, 1995; Pargament, Smith, Koenig ve Perez, 1998; Pargament, Pendleton, Cavalli ve Nasr, 2002; Pargament, 2003; Pargament, 2005; Pargament, 2010; Pargament, 2011). Pargament ve arkadaşları, çalışmalarında genel olarak bireylerin etkinliklerinde Tanrı ile “işbirlikçi” başa çıkma, Tanrı’dan yardım beklemeksizin problemlerini kendi imkânları ile çözme eğilimi olarak “kendi kendini idare eden” başa çıkma ve hiçbir şey yapmadan problemlerinin çözümünü Tanrı’dan bekleyen “boyun eğici” başa çıkma olmak üzere 3 tür dinî başa çıkma biçimi sergilediklerini ortaya koymuştur (Pargament ve ark., 1988). Yine Pargament’e (2005) göre başa çıkma sürecinde din, zorlu yaşam koşullarını anlamlandırma, çözümler bulma noktasında sürecin her bir unsurunun bir parçası, başa çıkma sürecine bir yardımcı ve tüm bu süreçlerin bir ürünü olarak rol oynamaktadır.

Kula’ya göre (2005), bireylerin dinî başa çıkmalara başvurduğu günlük yaşamı önemli ölçüde farklılaştıran zorlu yaşam durumlarından birisi de özürlülük durumudur. 2011 yılında yapılan kapsamlı Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre; görme, duyma, konuşma, yürüme, merdiven çıkma veya inme, bir şey taşıma veya tutma ve yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama fonksiyonlarından en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişi sayısı 4 milyon 882 bin 841’dir (TÜİK, 2013). Bu noktada tarihi, kültürel, etnik, dinî yapısıyla bir bütün olarak düşünüldüğünde çoğunluğu Sünnî Müslümanlardan oluşan bununla beraber farklı kültür ve dine mensup engelli yaklaşık 5 milyon birey, aileleriyle birlikte düşünüldüğünde ise 30 milyonlara yaklaşan engel durumundan etkilenen vatandaşın Türkiye coğrafyasında yaşadığı söylenebilir. Bu rakamlar sorunun büyüklüğünü göstermektedir.

Türkiye Engelli İstatistik Bülteni 2022 Ağustos ayı güncel raporuna göre hayatta kalan ve engelli olarak yetkili hastanelerden rapor alarak Türkiye Ulusal Engelli Veri Sistemi’ne kayıdı yapılan engelliler arasında süregelen hastalık çekenler ve zihinsel

engelliler en kalabalık grubu oluştururken, hemen akabinde 311.131 kişi ve %13,78 oran ile ortopedik engelliler, üçüncü büyük grubu oluşturmaktadır.

Tablo 1.

Ulusal Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımları

Engel Türü	Sayı	%
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal	170.927	7,57
Süreğen Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Kaynak:https://www.aile.gov.tr/media/117257/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2022.pdf

İstatistikler, engelli raporu almak için yetkili hastanelere başvuramamış ve hizmet için devletle temasa geçemeyen kişileri kapsamamaktadır. Bu nedenle, rakamların daha da fazla olduğunu söyleyebiliriz.

2016 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre Akdeniz bölgesi, engelli nüfus oranlarında % 2.60 ile diğer bölgeler arasında üst sıralarda ve Hatay ili ise oransal olarak %2.92 olan engelli oranıyla Akdeniz Bölgesi engelli oranının üzerinde yer almaktadır (İnandı ve ark., 2016).

Yapılan literatür incelemelerinde Türkiye'nin farklı kültürlerini yansıtabilen çok kültürlü engelli çalışma gruplarının dinî başa çıkmalarına odaklanan çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada alandaki bu eksikliği gidermeye katkı sağlamak amacıyla ülkemizde Hatay ilinde ikamet eden Hristiyanlık ve İslam dini ve kültürüne mensup ve ortopedik engellilik dezavantajına sahip olan bireylerin dinî eğilimleri ve yaşantıları, engel durumlarıyla başa çıkma sürecinde dinî unsurlardan yararlanma yoğunlukları ve tarzları incelenerek farklı din ve kültürden engelli bireylerin başvurdukları dinî başa çıkma öğeleri ve biçimlerinin neler olduğu ortaya konacaktır.

2. Problem ve Cevap Aranan Sorular

Hatay il merkezi ve ilçelerinde ikamet eden Hristiyanlık ve İslam dini ve kültürüne mensup 18-90 yaş arası ortopedik engelli bireylerin dinî başa çıkmaları nasıldır? sorusu bu çalışmanın temel problemidir. Bu probleme bağlı olarak;

- a) Hatay ilinde ikamet eden ortopedik engelli bireylerin Tanrı tasavvurları,
- b) Bu bireylerin, engellerinin farkına varmalarından bu yana karşılaştıkları zorluklar ve yaşadıkları stresli durumlarla başa çıkmada hangi başa çıkma stratejilerine başvurdıkları,
- c) Katılımcıların, dinî başa çıkma unsurları olan Tanrı'dan umudunu kesmeme, sabır ve tevekkül etme, hayra yorma, imtihan, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağı düşüncesi vb. dinî başa çıkma öğelerine başvurmakta olup olmadıkları,
- d) Katılımcıların, hangi süreçlerde ne tür dinî başa çıkma tarzlarına başvurdıkları,
- e) Bahsi geçen farklı kültür ve dine mensup ortopedik engelli bireylerin dinî başa çıkmalarının ne tür özellikler gösterdiği,
- f) Çalışma grupları arasında başa çıkma tarzlarının benzerlik ve farklılıkları sorularına yanıtlar aranmıştır.

3. Araştırmanın Amacı

Dinî başa çıkma, ülkemizde üniversite öğrencileri; travma, afet ve kriz mağdurları; yaşlılar, depresyon, kanser ve omurilik felci hastaları; ergenler, Suriyeli mülteciler, yetişkinler, Kur'an kurslarına devam eden kadınlar, lgbt bireyleri ve engelliler ve engelli aileleri gibi çeşitli çalışma grupları üzerinden araştırılmıştır. Ancak yapılan literatür incelemesinde engelli bireylerin anne babalarında dinî başa çıkma konusu sayısal olarak daha fazla olmasına karşın farklı bölge, il, kültür, dine mensup ve aynı zamanda engellilik dezavantajına sahip bireylerin dinî başa çıkmaları üzerine odaklanan çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın genel amacı, literatürdeki bahsi geçen boşluğu doldurmaktır.

4. Araştırmanın Önemi

Engellilik sorunundan etkilenen kitlenin büyüklüğü düşünüldüğünde engel durumunu yaşayan bireylerin bu süreçte neler yaşadıkları ve sorunu aşmak için hangi dinî

başa çıkma aktivitelerine başvurdıklarının derinlemesine incelenmesi din psikolojisi açısından üzerinde durularak araştırılması gereken bir konudur. Ne var ki sorunun etkilediği birey sayısının çokluğuna rağmen ülkemizde, konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmış, bu sınırlı çalışmalara tezimizin “Türkiye’de yapılan araştırmalar” bölümünde yer verilmiştir. Araştırmaların çoğunda engelli bireyden ziyade anne babalarının başa çıkmalarına yoğunlaşmış, bu çalışmaların pek çoğunda ise dinî başetme genel başa çıkma aktiviteleri içerisinde nicel yöntemlerle ele alınmıştır. Bu nedenle engellilik sürecini yaşayan bireylerin dinî yaşantıları, konuşma, duygu ve düşüncelerinin bizzat katılımcının kendisi tarafından derinlemesine ifade edilmesi özellikle din psikolojisi açısından zengin veriler içerebilecektir.

Nitel araştırmalara giderek daha fazla ihtiyaç duyulduğu günümüz araştırmalarında ülkemizde dinî başa çıkma çalışmalarının daha çok homojen gruplar üzerinde yapılması, homojen olmayan grupların farklılıklarını ortaya koyma imkânı vermekten uzaktır. Bu noktadan hareketle farklı dinî, kültürel, etnik kesimlerden bireylerin yaşadığı sosyo-kültürel açıdan zenginlik, çeşitlilik olarak değerlendirilebilecek toplumsal bir yapının olduğu Hatay ilinde yapılan bir araştırmanın farklı kültür ve dine mensup engelli bireylerde dinî başa çıkma sürecinin gelişiminin nasıl gerçekleştiğini anlamamıza yardımcı olacağı, bu kesimler arasındaki farklı ve benzer dinî başa çıkma biçimlerini göz önüne sermeye olanak verebileceği ve konuya farklı perspektiflerden bakış açısı sağlayabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda araştırma, din psikolojisi alanında dikkate değer bir çalışma olmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, çeşitli inanç perspektifleri ve kültürleri olan bireyler ve gruplar ile çalışan ruh sağlığı çalışanlarına ve din görevlilerine katkılar sunacağı gibi daha önce ihmal edilen unsurlara da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de söz konusu gruplar üzerine daha önce yapılmış bir araştırmanın tespit edilmemiş olmasından dolayı tez çalışmamız konuyla ilgili çalışmaların öncüsü olma niteliği taşımaktadır.

5. Tanımlar

Engel: Bireylerin yaşadıkları sürece yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rollerini, özürlerine bağlı yetersizlikleri nedeniyle oynayamamasıdır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1998, s. 5).

Ortopedik Engel: Sinir sisteminin zedelenmesi, hastalıklar, kazalar ve genetik problemler nedeniyle kas, iskelet ve eklemlerin işlevlerini yerine getirememesi sonucunda meydana gelen hareket ile ilgili yetersizliklere dayalı olarak kişinin

kendisinden beklenen rolleri yerine getirememesi durumudur (Kobal, 2003) Kol, ayak, bacak, parmak ile beraber omurgalarında kısıklık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, yine felçliler, serebral palsiler, spastikler, spina bifida hastaları ortopedik özürlü grubuna girmektedir

Başa çıkma: Geçmişten günümüze çeşitli yaklaşımların tanımlanan kavram, etkileşimsel stresle başa çıkma kuramının çalışmacılarından Lazarus ve Folkman'a (1984) göre, bireyin dış ve iç dünyasının yarattığı ancak kişi tarafından kaynaklarını aşan uyarıcılar olarak değerlendirilen isteklerini yönetebilmesi için sergilediği sürekli değişen bilişsel ve davranışsal çabalarıdır.

Dinî başa çıkma: Tix ve Frazier'e (1998, s. 411) göre dinî başa çıkma özetle "Kişinin stresli yaşam olayları karşısında dininden veya manevîyatından kaynaklanan bilişsel ya da davranışsal teknikler" olarak tanımlanabilir. Zinnbauer ve Pargament'e (2005) göre ise dinî ve manevî başa çıkma kavramlarını bir çatı altında toparlayarak ele alan tanımlara rağmen dinî başa çıkma; kiliseye devam etme, inandığı dininin saygınlığından övgü dolu söz etme gibi daha genel dindarlık ölçütleri temel alınarak manevî başa çıkma kavramından net bir şekilde ayrıştırılabilir ancak iki kavram farklı olmasına rağmen aralarında güçlü bir ilinti söz konusudur.

BÖLÜM I

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Başa Çıkma

Belirsizlikler, karmaşıklıklar ile zorluklar ve travmatik yaşantı durumları, bireyleri kaçınılmaz olarak stres ile karşı karşıya getirmekte hatta stressiz yaşantının mümkün olmadığı görülmektedir. Başa çıkma, bu yaşantı düzeninde bireyin, stresin yarattığı olumsuz duygulara karşı ortaya koyduğu mücadelesinin bir süreç çerçevesinde açıklamasıdır.

Baş a çıkılamadığı durumlarda oluşan olumsuz sonuçlar, kavramın stresle yakından ilişkisini göz önüne sermektedir. Zira stresi yaratan zorlayıcı yaşantıların devam etmesi ve geliştirilen baş a çıkma çabalarının başarısız olması durumunda stres, anksiyete, doyumsuzluk, öfke, saldırganlık ve depresyon gibi pek çok olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Atkinson, 1999, s. 495). Bu açıdan baş etme kavramı anlaşılmalı çalışılırken, stres kavramının mahiyetini, tetikleyen temel dinamiklerin neler olduğunu, sonuçlarını ve baş a çıkma ile ilişkisini öğrenmek önem arz etmektedir. Zira baş a çıkma sürecinin başlangıç basamağı strestir. Bu noktada, sürecin ilk unsuru olmasından dolayı stres ve doğasının açıklanması baş a çıkmanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.1.1. Stresin Tanımlanması

Bilim ve stres çağı olarak iki adla adlandırılan halen içinde bulunduğumuz yüzyılda stres, iş yerlerindeki gündelik konuşmalardan kitle iletişim araçlarının her türlüşüne kadar her ortamda sözünün edildiği, sokaktaki adamdan laboratuvardaki bilim adamına kadar herkesin yaşamını etkileyen, gündelik yaşantımız, dünya tıp literatürü ve genel manada sağlık için en önde gelen başlıklardan birisidir. İnsanoğlunun var olduğu günden itibaren varlığını sürdüren günümüzde birçok ruhsal ve fiziksel hastalıkların ana sebebi olan kabul edilen stres, küreselleşme ve entegrasyon süreci ile birlikte daha karmaşık, etkin ve evrensel bir hal almıştır.

Stres, Fransız fizyolog Claud Bernard tarafından, “organizmanın dengesini bozan uyaranlar” olarak ifade edilmiş, daha sonra Kanadalı fizyolog Selye tarafından “organizmaya zararlı uyaranlar” ve 1952 yılına gelindiğinde ise “organizmanın zorlanmalar karşısında gösterdiği tepki” şeklinde tanımlanmıştır Buna göre ilerleyen

yıllarda Selye'nin uyarılara karşı organizmanın verdiği tepki olarak tanım değişikliğine gitmesiyle stres ve stresörler, iki ayrı kavram olarak ayrıştırılmış, bireyde stres oluşturan tüm etmenler stresör, tepkiler ise stres olarak tanımlanmıştır (Akt.: Köknel, 1998, s. 37).

1960'lardan itibaren çalışmalarını stres ve başa çıkma konuları üzerine yoğunlaştıran Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process* adlı eserinde stresi 'bireylerin iyi oluşlarının tehdit altında olduğunda ya da kendilerine gelen taleplerle yeterince başa çıkamadıklarını algıladıklarında ortaya koydukları bir tepki' olarak psikolojik yönüyle tanımlamıştır (Lazarus, 1966).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise stres, birey ve toplumların yaşadığı baskı ve gerilimler sonucunda ortaya çıkan kişinin dış çevresinden ya da kendisinden kaynaklanan ve psikolojik, fiziksel ya da ruhsal olarak kendisini hissettiren olumsuz etki olarak kabul edilmiştir (Robbins, 1996). Aynı yıllarda Cüceloğlu'na (1996) göre stres, "bireyin fiziksel ve sosyal çevresinden kaynaklı nedenlerle, fiziksel ve ruhsal sınırlarının ötesinde harcadığı çaba" olarak ifade edilmiştir.

Günümüzde stres, "biyokimyasal, fizyolojik ve psikolojik stres tepkileri" ni ifade eden bir kavram olarak anlaşılmaktadır başka bir deyişle zararlı etken karşısında organizmanın dengesinin, düzeninin, uyumunun bozulduğunu gösteren, organizmada oluşan değişikliklerdir. Stres kavramına ilişkin yukarıdaki modern tanımlar alabildiğince çoğaltılabilir. Modern tanımların yanı sıra stresin daha az sıklıkla da olsa tepki anlamının dışında 1950'li yıllara kadar kabul edilen uyarı anlamı ile halen kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Bilhassa fizyologlar, stresle ilgili deneysel çalışmalar yapan çalışmacılar ve biyokimyacılar halen stres kavramını organizmaya zarar veren uyarılar başka bir deyişle stresörler anlamında kullanmaktadırlar (Köknel, 1998, s. 38-39). Bu uyarılar, fiziksel (sıcak, soğuk gibi), psikolojik (duygusal gerilimler, çatışmalar, aile sorunları) ya da ilişkisel (çevresel etkenler, kültür değişimleri vb.) içerikli olabilir (Balcıoğlu, 2005, s. 9). Organizma stresörlerle karşı karşıya kaldığı zaman stres tepkileri üretmeye başlar ve bu tepkileri yönlendiren birçok aracı tepki vardır. Uğur'a (2005) göre bu aracı faktörleri moderatör ve mediatör şeklinde ikiye ayırarak aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- a) **Moderatör Faktörler:** Stres cevaplarının gücüne etki eden faktörlerdir. Kişilik özellikleri, başa çıkma başarıları, sosyal destek, sahip olduğu değerler, sağlık alışkanlıkları, genetik, eski yıllarda yaşanmış benzer tecrübeler, demografik değişkenler, mevcut stresörler gibi.

- b) **Mediatör Faktörler:** Bunlar stres cevaplarının yoğunluğuna ve kalitesine etki eden faktörlerdir. Mediatör faktörlere değerlendirme ve başa çıkma metodları da denilir. Değerlendirme: Stresörden haberdar olduğumuzda bu durumu organizmanın psikolojik, fizyolojik ya da davranışsal stresör responslarından hangisi ile karşılık vereceğini kararlaştırmasıdır. Başa Çıkma: Stresörün değerlendirilmesinden sonra gelen ikinci basamakta kullanılan mekanizmadır. Stresör ile ne kadar iyi başa çıkılırsa bunu takip eden stres cevabı o kadar uygun olur. Mediatör ve moderatör faktörler birbirleriyle ilintilidir.

20. yüzyıl ortalarından itibaren stresin; endişe, gerginlik, çatışma, duygusal çöküntü, ağır dış şartlar, benlik tehdidi, engellenme, güvenliğin tehdidi, uyarılma ve daha pek çok uyarıcı anlatan birçok anlamlı bir terim yerine de kullanılabildiğinin ve tüm bu terimleri bir çatı altında toparlayıcı özelliğe sahip olduğunun anlaşılması, psikolojik olayların fizyolojik belirleyicilerle ilişkisinin ortaya çıkmasının ve stres-başarı ilişkisi çalışmalarında bireysel farklılıkların durumlarla ilişkili değişiklikler kadar önemli olduğunun tespitinin ardından (Baltaş ve Baltaş, 2014, s. 307) stres, literatürde psikolojik bir kavram olarak ele alınmış ve akademik çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak günümüz modern araştırmalarına bakıldığında stres kavramının ve konularının artık kişiye göre değiştiğini, bir kimse için stres olarak tanımlanan bir durumun bir başkası için stres olarak tanımlanmayabileceği ortaya konduğundan bu çalışmada da stres yaratabilecek konuların her engelli için geçerli olmadığının ortaya çıkmasından dolayı stres, psikolojik anlamıyla kullanılmıştır.

1.1.2. Stres Türleri

Stres özünde tarafsız bir terimdir. Bununla birlikte iki yönü mevcuttur. Pozitif stres (positive stress), üretkenliğe, sağlığa ve yaşam doyumuna katkı sağlayan stres türü iken uyarılma geçici veya kronik olarak çok yüksek veya çok düşük bir seviyeye ulaştığında pozitif stres yerini zararlı strese (distress) bırakır başka bir deyişle sıkıntı verici bir hal alır. Bu durum kendi pozitif stres bölgemizi belirleyerek bize uygun bir yaşam tarzı sürdürmek için çoğu zaman o bölgede kalmamızı sağlar. Baltaş ve Baltaş'a göre (2014), 70'li yıllardan itibaren stresin bu iki yönlülüğünü fark eden çalışmacılardan Jessie Bernard, stresi “ zevk veren” ve “ zevk vermeyen” olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrımı

da “eustress” ve “dystress” olarak kavramsallaştırmıştır. İlk stres türü bireylerin yaşamına neşe, canlılık getiren, kazanç sağlayan bir niteliğe sahipken; olumsuz ve yıkıcı özelliklere sahip ikinci stres türü ise hoş olmayan bireyin yaşamını zorlaştıran streslerdir.

Alanyazında stresin etkileri olarak da ele alınabilen yaşamı kolaylaştıran ve zorlaştıran stresin, kendi iç dinamizmi içinde olumlu veya olumsuz bir biçimde etkilerine gelince genellikle stresten bahsedilmesi halinde sıkıntı, bunaltı kastedilse de stresin bazen iyilik durumlarına da yol açtığı görülmektedir (Hatungil, 2008, s. 2). Buradan hareketle strese ilişkin pozitif anlamda, bize tehdide karşı gerekli tepki ve çözüm yollarını gösteren, negatif anlamda ise, verimliliğe ve hedeflerimize ulaşma yolunda önümüze engeller çıkaran bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Stres tepkisini oluşturan faktörleri, tepkiyi ortaya çıkaran durumlara göre ele alan Baltaş ve Baltaş’a (2014) göre, stres türleri üç grupta şöyle ele alınabilir:

- 1) **Fiziki çevreden kaynaklı stresler:** Hava kirliliği, gürültü, sıcaklık, soğukluk, kalabalık, radyasyon vb.
- 2) **İş ve meşguliyetlerden kaynaklı stresler:** Ağır iş, aşırı yüklenme, zaman baskısı altında çalışma, karar verme güçlükleriyle dolu büyük sorumluluk gerektiren işler, çok hafif iş.
- 3) **Psiko-sosyal özelliklerden kaynaklı stresler:** Günlük – gelişimsel – travma niteliğindeki stresler.
 - a) **Günlük stresler:** Yaşamın içerisinde hemen her gün yaşadığımız streslerdir. Sınava geç kalmak, trafikte sıkışmak, evde işlerin aksaması gibi.
 - b) **Gelişimsel stresler:** Bu stres türü, insanoğlunun gelişim basamaklarından geçerken içinden geçtiği dönemin özelliklerine bağlı olarak yaşadığı streslerdir. Gelişim bir bütün olduğu için fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim basamaklarının her hangi birinde ortaya çıkan sağlıksızlık ve başarısızlık olumsuz strese neden olacağı gibi diğer alanlarda da stres tepkilerinin ortaya çıkmasına yol açar.
 - c) **Travmatik stresler:** Kişilerin alışık olduğu bireysel etkileşim kalıplarının neredeyse hepsini değiştirebilecek güçte ciddi, hayatın akışını yeniden biçimlendirebilecek nitelikteki streslerdir. Örneğin, ölümler, boşanma, ağır hastalıklar, depresyon, sel vb. felaketlere maruz kalma gibi.

Buradan ele alınan stres türlerinin, stres faktörlerine dayalı ve onlarla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.3. Stresin Belirtileri

Stres belirtileri dört (fizyolojik, duygusal, zihinsel ve sosyal) farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bu belirtiler:

- a) **Fiziksel belirtiler;** kalp atış ritminde değişim ve çarpıntı, ateş, baş dönmesi, baş ağrısı, kas gerilmesi, yorgunluk, tansiyon, uyku düzensizliği, kronik rahatsızlık vb.
- b) **Duygusal belirtiler;** kaygı, endişe, tedirginlik, kontrolsüz sinir ve öfke, dikkat dağınıklığı, bunalma, belirsizlikler, kapalı alan korkusu, emin olamama vb.
- c) **Zihinsel belirtiler;** unutkanlık, hafıza problemi, zihin karmaşıklığı, algılama güçlüğü, ilgisizlik, öğrenme zorluğu, zihinde sürekli olumsuz düşüncelerin nüksetmesi, hayal kurma sıklığında artış, intihar düşüncesi vb.
- d) **Sosyal belirtiler;** iletişimsizlik ya da iletişim güçlüğü, öfke hali, mutsuzluk, sigara ve alkol tüketiminde artış, yeme bozukluğu, verimsizlik, konuşma bozukluğu vb. davranışlardır (İlgöz, 2014, s. 56-58).

Braham'a (1998, s. 52) göre, insanlara karşı güvensiz tavırlar sergilemek, hatalardan dolayı başkalarını suçlamak, randevulara sadık olmamak, insanları yargılamak, kusurlarını kabahatlerini araştırmak, rencide edici söz ve eylemlerde bulunmak, sürekli savunmacı tutum içinde olmak, küslük yapmak gibi davranışlar da stresin sosyal belirtilerindendir.

1.1.4. Strese Yol Açan Faktörler

Stres faktörleri; stres oluşumuna sebep olan etmenlerin tümü olarak ifade edilmektedir çünkü stres oluşumunda birçok çevresel faktör rol oynamakta ve stres yaratıcı ortam oluşturmaktadır.

Pehlivan'a (1994) göre, stres yaratan faktörler başlıca üç grupta toplanabilir. Bunlar; (1) bireyin kendisi ile ilgili stres kaynakları, (2) bireyin iş çevresinin yarattığı stres kaynakları, (3) bireyin yaşadığı genel çevre ortamının oluşturduğu stres

kaynaklarıdır. Araştırmamızın konusunu teşkil eden bireyden kaynaklı stres nedenleri ise kişinin kişisel özelliklerinin de etkisiyle ortaya çıkan streslerdir. Bireysel stres nedenleri demografik özellikler, algısal değişiklikler, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, yaşam tarzı, aile hayatı, karakter özelliği vb. şeklinde sıralanabilmektedir.

Tüm yukarıdaki nedenlere ilaveten bireyin karşılaştığı olumsuz olaylar karşısında gösterdiği direnç, başarı ihtiyacı, sabırsızlık, rekabet etme isteği ve duygusal yapısı gibi etkenlerden her biri, kişisel stres kaynağı olarak kabul edilebilmektedir (Kaplıanoğlu, 2014). Bireyin kişilik yapısı ve özellikleri, değişimle başa çıkma yetersizliği, yeteneklerinin ve motivasyonunun azalması, insanlararası sorunlarla başetmedemi donanım eksikliği, yeteneklerini çalıştığı alan dışında gösterme korkusu da bireysel stres nedenleri olarak sıralanabilir (Gümüştekin ve Öztemiz, 2005). Strese neden olan durumları yukarıdaki sınıflandırmaya benzer biçimde başlıca 5 ana grupta ele alan Bozkurt ve arkadaşlarına göre (2010), bu stres faktörleri bireyin kendisi, ev ve aile yaşamı, eğitim yaşamı, iş - örgütsel yaşamı ve çevreden kaynaklanan stresler olarak kategorize edilebilir. Araştırmacılara göre bireyin strese yatkın kişilik yapısı, olayları sınırlı algılama yeteneği, hastalıklar, eş kaybı, boşanma, emeklilik, taşınma, maddi durum değişiklikleri vb. yaşamda karşısına çıkan zorlayıcı olaylar ve şartlar. Bireyin kendisinden kaynaklanan stres nedeni olabilir. Bu zorlayıcı olaylardan birisi de hiç şüphesiz engellilik durumudur.

Ünal'a göre (2018), post modern dönemde uzun yaşamak için bedene odaklanma ve sağlıklı beden idealleştirilirken diğer taraftan engelli ve sağlıksız bedenler göz ardı edilmekte ve ötekileştirilmektedir veya dışlanmaktadır. Bu durum, engellinin toplumdan dışlanmasına ve kendi toplumuna yabancılaşmasına neden olmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse aydınlanma süreciyle birlikte değişen paradigma değişimi insanların da birbirine olan bakışını değiştirmiştir. Allah'ın emaneti olarak düşölen bedenden, kişinin kendi sahibi/maliki olduğu bir beden anlayışına geçilmiştir. Bedenin toplum içinde toplumsal anlamlarla yüklö sosyal bir nesne olduğu düşöncesi yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla kaynak insan olunca gerginlik bir diğer deyişle stres kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim geçmişten günümüze engelliler, maddi, manevî, sosyal ve kültörel pekçok stres oluşturabilecek sorunla karşı karşıya kalmaktadır. İş, istihdamdan kaynaklanan yoksulluk, geçinme, barınma, imar, şehir planlamaları engellilerin karşılaştığı maddi; ibadet yerlerine ulaşım, ibadetlerin öğretimi, ibadetin yerine getirilmesi, manevî bakım ve destek yoksunluğu manevî; eğitim, sağlık, erişim, sosyal dışlanma ise sosyal - kültörel sorunları oluşturmaktadır. Toplumsal dışlanma toplumsal

önyargılardan dolayı duyulan rahatsızlık, iletişimde sorunlar yaşama hemen hemen tüm engellilerin ve ailelerin rahatsız olduğu konuların başında gelmektedir (Gören, 2015). Bedensel engelliler, toplumda insanların acıma duygularını ve şaşkın bakışlarını en fazla üzerlerinde toplayan engelli grubunun başında gelmektedirler. Engellinin görüntüsündeki ya da konuşmasındaki bir engeli, onun çevredekiler tarafından aşağılanmasına, alay konusu olmasına, dışlanmasına ve lakap takılmasına yol açabilmektedir (Bahçekapılı, 2012).

1.1.5. Stresin Sonuçları

Günlük hayatta sürekli karşılaşılan stres sonucunda birey ve gruplar bir takım sonuçlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Çeşitli araştırmacılar, stresin bireylerin yaşantısındaki etkilerini çalışma alanlarına göre vurgulamışlardır. Örneğin stresin etkilerini ve sonuçlarını Selye (1974), fizyolojik stres ya da diğer bir deyişle bedensel tepkiler, Lazarus (1993), psikolojik stres ve Guski (2001), toplum sistemlerinin ve birimlerinin bozulmasıyla ilgilenen sosyal stres olgusunu öne çıkartarak sınıflandırmışlardır. Psikolojik bakımdan stres, zihin dünyasında yaşayan kişiye hastır. Bu nedenle stres olgusu incelemelerinde stres verici olay ya da durumlar kadar bu durumlarla karşılaşan bireyin psikolojik yapıları da değerlendirilmelidir. Çünkü strese verilen tepki ortamda ne olduğundan çok insanın söz konusu olaya karşı verdiği tepki doğrultusunda meydana gelir. Strese neden olan herhangi bir olay bazılarında derin psikolojik ve fiziksel yaralar açarken, bazıları için ise hiçbir soruna neden olmaz ve hatta bu olayı ilginç bir deneyim olarak bile görülebilir. Dolayısıyla insanda meydana gelecek psikolojik stresin boyutunu belirleyen birtakım faktörler mevcuttur. Bu faktörleri kişinin içinde bulunduğu durumu tehdit olarak algılayıp algılamaması (algısal değerlendirme), zihinsel süreç akabinde meydana gelen duygular (zihinsel kapasite), normallik, nevrotik yapı, içe ya da dışa dönüklük (kişiliğe bağlı eğilimler) şeklinde üç boyutta sınıflandırmak mümkündür (Baltaş ve Baltaş, 2012, s. 36-41).

Stresin bireysel sonuçları bireyden bireye değişiklik göstermektedir. Stres tamamen kötü değildir, katlanılamayan stres dengeyi bozabilmekte iken katlanılabilir stres düzeyi performansta iyi etki yapmaktadır bundan dolayı stres, her zaman birey için olumsuz olarak değerlendirilmemelidir. Stres koşulları, bireylerin kapasitelerini engelleyebilirken öte yandan kapasitelerini ortaya koymalarını da sağlayabilir. Örneğin;

birey için uyarıcı olabilen hafif düzeydeki stres, bireyin eyleme geçmesini sağlayabilir. Bu tür bir stres güdülenmeyi artırabilir. Ne var ki, stres düzeyinin yoğunlaşması katlanılabilir düzeyi aşması dengeyi bozabilir (Gökgöz ve Altuğ, 2014) ve hatta bireylerin fiziksel, psikolojik ve davranışsal problemler yaşamasına da yol açabilir (Rowshan, 2015). Hayatın stres yaratan belirsizlikleri ve sürprizleri, direnme, meydan okuma hatta heyecan ve ilgilerin kaynağı olabilir, performansı geliştirmenin yanı sıra, doğru oranda bir stres odaklanma ve zirvede performans sergilenmesini sağlayabilir (Elkin, 2017, s. 22). Bedensel ve ruhsal anlamda daha zayıf olan bireyler, stresle karşılaşmaları durumunda fiziksel ve ruhsal olarak daha fazla çöküntü yaşayarak çeşitli hastalıkların kendilerini etkilemelerine müsaade ederken, daha güçlü bireylerde ise stresle mücadele etme konusunda daha başarılı olabileceklerinden, maruz kalabilecekleri olumsuzlukların etkilerini de mümkün olduğunca azaltabilmektedirler. Stres, bireylerde fiziksel, psikolojik ve davranışsal birçok sorunu ortaya çıkarmakta ve bireyleri fizyolojik (kalp hastalıkları, kanser, ülser ve migren), psikolojik (endişe, depresyon, uykusuzluk, yorgunluk) ve davranışsal (sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, düzensiz beslenme, saldırganlık) olmak üzere üç farklı yönden etkileyebilmektedir (Balcı, 2014, s. 13-19). Selye (1974), günümüzde yaygın olarak görülen pek çok fizyolojik hastalığın stresli durumlara uyum gösterememekten kaynaklandığını ileri sürerken, Lazarus (1993), stresli durumlarda öfke ve kızgınlık durumlarının hâkim olduğunu stresörlerle başa çıkılamadığı durumlarda karamsarlığın ikincil duygu olarak kendini gösterdiğini savunmuştur. Ceylan (1998), davranışsal sonuçların başa çıkma mekanizmaları olarak da isimlendirilebilecek aktif probleme dönük ya da pasif savunmaya dönük “savaş ya da kaç” şeklinde nitelendirilen tepkiler olduğunu belirtmiştir.

Strese konu olması bakımından stres – engel ilişkisine baktığımızda ise engelin yarattığı strese ilişkin Kula tarafından yapılan *Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmeti* adlı çalışmada, engellilik durumunu acı, elem ve ızdırap veren bir travma olarak nitelendirerek yaşadıkları stresten yola çıkarak engelliliği Tanrı’dan gelen bir ceza olarak düşünenlerin oranının %73 olduğu görülmektedir. Bal tarafından 2022 yılında ortopedik engelli kadınlar üzerine yapılan çalışma sonucuna göre “başkalarına muhtaç”, “kendine yetemeyen” “yetersiz”, “aciz” gibi olumsuz söylemler nedeniyle stres yaşayan katılımcıların eğitim ve çalışma yaşamına katılamamaları, “iyi bir eş ve anne” olamayacaklarının düşünülmesi nedeniyle evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına karşı çıkılması ve sadece ev içi işlerden sorumlu tutulmaları gibi nedenlerle katılımcılar, sosyal yaşamdan izole edilmiş ve yalnızlaşmışlardır. İnanç (2010), fiziksel engelli çocukların

kendilerinden beklenen birçok fiziksel aktiviteyi yapamadıklarını, ailelerine bağımlı duruma geldiklerini, sosyal yaşamlarının kısıtlandığı ve kendilerini yetersiz hissettiklerini böylece anksiyete, depresyon ve yalnızlık gibi olumsuz duygular yaşadıklarını savunmaktadır. Engelli bireydeki engellenme duygusu ve etiketlenme ise benlik saygısını etkilemektedir (Yatkın, 2013). Yine Altın'a (2015) göre, engelli bireylerin temel yaşam aktivitelerini yerine getirirken karşılaştıkları zorluklar, engellenme ve anlaşılama algısı bu bireylerin öfke düzeylerinin artmasına, yaşam kalitelerinin, yaşam doyumlarının ve benlik saygılarının azalmasına neden olabilmektedir.

1.1.6. Stresi Açıklayıcı Teoriler

Stresin neliğine ilişkin teoriler, ilk çalışmalardan günümüzde devam eden modern araştırmalara kadar üç yaklaşım altında kavramsallaştırılmıştır. Bu farklı kuramsal yaklaşımlara dayanan stres açıklamaları ise uyaran, tepki ve birbirini etkileyen olmak üzere üç temel yaklaşım olarak ortaya koymuştur (Yerlikaya, 2009).

Günümüz literatüründe ise stresi tanımlayışları, psikolojik ve fizyolojik etkenler üzerinde zaman içerisinde değişen vurguları ve bireyler ve çevreleri arasındaki ilişkiyi açıklayışları bakımından farklılaşan pek çok stres kuramı göze çarpmaktadır (Ogden, 1995). “Biyolojik, psikolojik ve sosyal temelli” olmak üzere 3 başlıkta gruplandırabilen kuramlar (Jones ve Bright, 2001) içerisinde *biyolojik temelli kuramlar*, bedenin strese verdiği tepkiler sorusunu açıklamaya çalışırken; *psikolojik ağırlıklı kuramlar*, ‘beklenti, kişilik ve yorumların kişisel veya sosyal bir olayı stresli hale nasıl getirdiği’ sorusu ile ilgilenmişlerdir. Psikolojik ağırlıklı kuramlar aynı zamanda stres nedeniyle oluşan davranış değişimlerini ve başetme davranışlarının strese etkilerini de (artırma, azaltma, tekrar ortaya çıkmasını engelleme vb.) açıdan açıklamaya çalışmıştır. *Sosyal temelli kuramlar*, çatışmalara, güç ve paranın grup içerisindeki eşitsiz dağılımına odaklanan açıklamalar yapmışlardır (Rice, 1999). Canlı sistemlerin herhangi biyolojik, bilişsel ve duygusal alt sisteminin birinde meydana gelen değişimin tüm sistemde strese neden olacağını vurgulayan *sistem kuramına* göre de, dengeler bozulduğunda canlı sistemler tekrar eski dengeye dönmeye ya da yeni denge arayışlarına girerler.

Çalışmamızda, başetme davranışının strese etkilerini de ele aldığı için psikolojik stres, psikolojik temelli kuram çerçevesinde açıklanmıştır.

1.1.7. Başa Çıkmanın Tanımı ve Başa Çıkma Süreci

Olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olan hayat, insanoğlu için ancak anlamlı ve kontrol edilebilir bulunduğu sürdürülebilir. Ancak bu anlam ve kontrol duygusunun kişiler tarafından tehdit altında hissedildiği zamanlarda stres kaçınılmaz olarak yaşanır. Bu zamanlar ciddi ölüm, sağlık problemleri gibi ciddi ya da sınav stresi, randevuya geç kalma gibi nispeten daha az stresli durumlar olabilir. Anlamlı ve kontrol duygusunun yitirildiği bu durumlar bazen bir ya da birkaç kişiyi etkilerken bazen de büyük insan kitlelerini etkileyebilecek bir düzeye çıkar. Bu durumlarda, yaşamın getirdiği acılara dayanabilmek, aynı zamanda bu acılarla yaşamına devam edebilmek ve hayata yeniden tutunmak amacıyla bilişsel ve duygusal pek çok çaba ve etkinlik içerisine giren insanoğlunun tüm bu çaba ve etkinliklerine başa çıkma denmektedir (Ayten ve Sağır, 2014). Başa çıkma kavramı İngilizce’de “coping” kelimesi ile ifade edilmekte ve “bir şeye gücü yetmek”, “üstesinden gelmek” anlamlarına karşılık gelmektedir. Stresli durumlarla uğraşma sürecini ifade eden “başa çıkma” kavramı, stresli durum veya olayların yol açtığı duygusal gerilimi azaltma, yok etme ya da bu gerileme dayanma amacı güder ve bu amaca dönük bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Tuğrul, 2000. s, 15).

Geliştirdikleri Stresle Başa Çıkma Modeli’nde Lazarus ve Folkman (1984), problem çözme çabalarını içeren problem merkezli başa çıkma ile stresin neden olduğu olumsuz duyguları kontrol etme ve yönetmeyi içeren duygu merkezli başa çıkma etkinliklerini ve stratejilerini açıklayan birbiriyle ilişkisini ortaya koyan iki yönlü bir model ortaya koymuşlardır. Modelde başa çıkma kavramını ayrıntılı şekilde ifade eden Lazarus ve Folkman, başa çıkma sürecinin aşamalarını aşağıdaki gibi açıklarlar (s. 840):

- a) **Kişi olay - etkileşimi;** stres, kişinin bireysel kaynak ve tercihleri sonucunda “kişi-çevre/olay etkileşimi” adı altında yaşanmaktadır. Yaşanan stres kişinin içinde bulunduğu ortama göre farklılık kazanmaktadır. Bu nedenle stres ile başa çıkma sürecinde, ilk olarak kişi - olay etkileşimini değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü stres verici durum, kişisel, kişiler arası ilişkiler veya olaylardan kaynaklanmaktadır. **Başa çıkma sürecindeki yaşam olayları (İlişkiler- Kayıp- Tehdit):** Olayı kendisi için tehdit edici, kayba neden olan ya da zarar verici bir durum olarak yorumladığı durumlarda bu durum stres kaynağı olarak yorumlanır. Ancak zarar, öfke

değerlendirmesi yapılması durumunda öfke, korku, gücenme gibi gerçek stres durumları söz konusu olur (Uçman, 1990). **Zarar**, bir olayın yol açtığı hasarın değerlendirilmesidir. **Tehdit**, olayın gelecekte ortaya çıkaracağı zararlarla ilgilidir. **Zorlayıcı**, durumun bize kazanç ya da gelişim fırsatı sunduğu ancak bunun için çaba sarf etmemiz ve kaynaklarımızı kullanmamız gerektiğinin değerlendirilmesi anlamına gelir. İşini yitiren kimse bunun zor bir durum olduğunu ancak aynı zamanda yeni bir şeyler denemek için de bir fırsat olduğunu düşünebilir (Yerlikaya, 2009). Sonuçta stres olayları zararlı, tehdit edici, meydan okuyucu şeklinde değerlendirilir ve süreçte, potansiyel tepkiler değerlendirilerek olaylara tepki gösterilir. Zarar, kayıplar ve hasarları, tehdit zarar gelme olasılığını ve meydan okuma kişinin olayla ilgili güvenli hissedeceğiyle ilgili taleplerini içerir (Krohne, 2002). Sonraki yıllarda Lazarus tarafından tüm yukarıdaki değerlendirmelere yararlı değerlendirmesi de eklenmiştir (Dewe, 2012, s. 26).

- b) **Değerlendirme;** bireyin karşılaştığı olayı değerlendirme süreci, strese karşı gösterdiği tepkileri, yaşanan duyguları, uyuma yönelik ortaya çıkan sonuçları etkilemektedir. Bu yüzden yaşanan olayın bilişsel değerlendirmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. İnsan, stres verici bir olay veya durum ile karşılaştığı zaman iki aşamada durumu değerlendirmektedir. “Bu olay veya durum benim için ne ifade ediyor?” “Beni tehdit eden yönü var mı?” diyerek bir ön değerlendirme aşamasına girmektedir.

Stresle başa çıkmanın problem ve duygu odaklı başa çıkma şeklinde iki grup altında toplanmasını sağlayan çalışmacılardan Lazarus’a göre problem odaklı başa çıkma yaklaşımında birey aktiftir ve stres oluşturan durum veya olayı ortadan kaldırmak amacıyla bilgi ve analizler kullanarak problemi çözmeye yönelik etkinliklere başvurur (Lazarus, 1993). Lazarus (1991) yılında ortaya koyduğu kapsamlı stres teorisini içeren duygu teorisi ile birey –çevre ilişkisi içerisinde bireylerin olayları ve durumları nasıl değerlendirdiğine yönelik teorik açıklamasında bireyin değerlendirmelerini primer ve sekonder (birincil ve ikincil) sistemler olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir (Akt.: Dewe ve ark., 2012; Krohne, 2002):

- a) **Birincil değerlendirme sistemi:** Birincil değerlendirmede kişi olayın kendisi için ne kadar önemli olduğunu değerlendirir yani kişi stres durumunun kendisi için taşıdığı anlamı belirler. Bu anlam, olayın birey için taşıdığı anlama bağlı olarak nötr, olumlu veya tehlike şeklinde yorumlanmasından herhangi birisi olabilir. Birincil değerlendirmede bireyin genel inanç sistemi, değerleri amaçları, olayların kontrol edilebilirliğine olan inançları ve stres durumunun eski ya da yeni olması gibi durumlar etkilidir (Hobfoll, 1989). Birey, olayı ya da durumu kendisi için tehdit edici ya da zarar verici bir durum olarak yorumladığı durumda, olayı ya da durumu stres verici olarak değerlendirirse ikincil değerlendirme süreci de başlar (Baltaş ve Baltaş, 2014).
- b) **İkincil değerlendirme sistemi:** Birincil değerlendirmede birey yaşantısını stres verici olarak değerlendirmiş ise ikincil sistem devreye girer ve bu süreçte kişinin olayı yönlendirme ve başa çıkma yeteneklerinin stres verici durumla baş etmeye yetip yetmeyeceğinin zihinsel değerlendirmesi yapılır bu aşamada başa çıkma becerilerini yeterli bulmaz ya da eksik bulursa kişi, tam bir stres sözkonusudur (Baltaş ve Baltaş, 2014, s. 34). Bu süreçte başa çıkma kaynakları değerlendirilir. Bu aşamadaki kaynaklar, toplumsal statü kaynakları, kişiye özgü strese direnç davranışları ve zaman, para, bilgi gibi enerji kaynakları olmak üzere 4 grupta toplanır (Hobfoll, 1989) Bu süreçte stres kaynağını mücadeleye davet (challenge) olarak değerlendiren bireylerde olayların üstesinden gelme, kazanç ve gelişme beklentisi oluşurken, birey bu değerlendirme biçiminde heves, heyecan gibi olumlu duygular hisseder.

Stres içeren duygusal süreçler, beklentiler, hedefler, değerler gibi bireysel bir takım durumlara ve öngörülebilirlik, kontrol edilebilirlik ve yaklaşan tehlikeyi hissetmek gibi bir takım durumsal koşullara bağlıdır (Krohne, 2002). Bir diğer deyişle çevresel bir olay karşısında bireyin vereceği tepkilerin türü ve derecesi kendisi ve çevresi arasındaki uyumun birçok farklı yönüne bağlıdır. Diğer bir ifadeyle bireysel algı ve değerlendirmeler birey ve çevresi arasındaki etkileşimin ne ölçüde sıkıntı verici olacağını belirleyen temel etkidir (Yerlikaya, 2009). Temel etmenlerden bir diğeri ise bireyin sahip olduğu başa çıkma becerilerine yönelik algısıdır. Bu noktada değerlendirmelerin her iki türü dinî de olabilir.

1.1.8. Başa Çıkma Yöntemleri

Stres ile başa çıkmak için kullanılan (dua etme, meditasyon, etkin zaman yönetimi, hobi edinmek, mola vermek, kontrol dışı alışveriş, aşırı yemek yemek, madde kullanmak vb.) bireysel pek çok yöntem işe yarayan ve yaramayan olarak iki grupta ele alınabilir. Örneğin; aşırı biçimde yemek yeme durumu, madde bağımlılığı, kişinin içine kapanması, tepki göstermekten kaçınarak biriktirme durumu, olaylara aşırı reaksiyon verme durumu, kontrol dışı alışveriş yapma gibi durumlar işe yaramayan yöntemler arasında olmaktadır; düzenli uyku, zaman yönetiminin sağlanması, aşırı biçimdeki genellemelerden kaçınılması, problemleri çözmeye yönelik tekniklerden faydalanma durumu, fiziksel aktiviteler üzerinde durma, gevşeme ve nefes egzersizleri yapma, zihinde canlandırma yapma, kişiler arası ilişkileri geliştirmeye yönelik çaba sarf etme, dengeli beslenmeye özen gösterme ve sosyal etkinlikleri geliştirme ise başa çıkmada işe yarayan yöntemler arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2010, s. 2).

1.1.9. Başa Çıkma Stratejileri

Baş çıkma stratejileri, bireylerde strese neden olan problemin ele alınmasını amaçlayan problem odaklı aktiviteler ve stresin yarattığı duygusal tepkilerin düzenlenmesini amaçlayan duygu odaklı aktiviteler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu stratejiler iki grupta ele alınabilir (Lazarus ve Folkman, 1984, s. 842):

- a) **Problem odaklı başa çıkma;** stres yaratan herhangi bir olayı hafifletmeye, değiştirmeye, ya da tamamen kaldırmaya yönelik harekete geçmeyi kapsayan bir stratejidir. Bu strateji ile birey davranışlarını ya da çevresini değiştirmeyi amaçlayarak, stres kaynağını kontrol altına alabileceğine inanarak hareket etmektedir.
- b) **Duygu odaklı başa çıkma;** stresli durumun sonucunda ortaya çıkan olumsuz duyguların denetlenmesini ve olumlu bir noktaya yönlendirilmesini sağlar. Bireyler stres yaratan durumun kontrol edilemeyeceğini düşündüklerinde, duygusal gerilimi azaltmak veya ortadan kaldırmak için başvururlar. Duygu odaklı başa çıkmada problem odaklı başa çıkmanın aksine, uzaklaşma, kendini kontrol etme, eğer yapılacak bir şey yoksa durumu kabul etme, sosyal destek arama ve durumu yeniden değerlendirme gibi pasif yöntemler yer alır. Problem odaklı başa çıkma tarzları stres yaratan durum veya olayı doğrudan

çözmeye odaklandığından duygu odaklı başa çıkma stratejilerinden daha işlevsel kabul edilmektedir.

Başa çıkma sürecini 4 temel aşamada özetleyen Pargament, ilk aşamada gerçekleşen veya gerçekleşmesi imkân dâhilinde olan olumlu veya olumsuz bir olayla karşılaşıldığını; ikinci aşamada bilişsel süreçlerin devreye girmesiyle değerlendirme aşamasına geçildiğini durumun stres verici olarak algılanmaması durumunda eylemde bulunulmaz iken stres verici bir durum olarak algılanması durumunda yeni bir değerlendirmenin başladığını; üçüncü aşamada kişinin kaynaklarının yeterliliğine ilişkin yeniden ikincil değerlendirmelerinin ardından stres verici durumun olumsuz etkisini azaltmak ya da yok etmek amaçlı problem ve/veya duygu odaklı strateji ve kişiye özel başa çıkma eylemlerine başvurduğunu ve son olarak da sonuç aşamasına geçildiğini ifade etmiştir (Pargament, 2003). Pargament'e göre din, bireylerin problem ve duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin her ikisine başvurmasını sağlayan bir sistemdir. Dinler, bireyleri başa çıkmaya motive ederek ve yaşama bir amaç katarak problem odaklı stratejiyi kullanmalarını, yanısıra başa gelenlere sabır göstermeyi ve anlam vermeyi sağlayarak da duygu odaklı stratejiler geliştirmelerini sağlar.

1.1.10. Başa Çıkma Kuramları

İnsanlık tarihi boyunca pek çok hekim, filozof, din adamı, sanatçı, bilim adamının üzerinde durduğu başa çıkma mekanizmalarının kuramsallaşması sürecinde çok eski zamanlara kadar gidilebilirse de başa çıkma teorilerinin kökleri, ego psikolojisi, gelişim evrelerindeki yaşam psikolojisi, deneysel psikoloji ve cemaat psikolojisine dayanır (Pargament, 2003).

Başa çıkma kavramı, geçmişten günümüze çok farklı yaklaşım, ilişkili teoriler ve modeller kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır ve kuramsallaşması sürecinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak kullanılan kavramlar, sınıflamalar ve ölçme araçlarının farklılıkları olsa da halen karmaşaya neden olabilmektedir (Zümbül, 2021). Bununla birlikte konuyla ilgili literatürde başa çıkmaya dönük beş farklı yaklaşım öne çıkmıştır. Bu yaklaşımlar şöyle özetlenebilir:

Freud'un psikoanalitik kavramında başa çıkma bilinçdışı savunma mekanizmaları ile açıklanmıştır. Bir diğer tabirle başa çıkma erken dönemlerde ilk olarak güçlü psİrfanaliz geleneğinde hastalıkların nedenlerini anlamak için kullanılan

mekanizmalar olarak görülen ego savunma mekanizmaları ile ilişkilendirilmiştir. Erikson'un "yaşam dönemleri" yaklaşımında özgüven, öz yeterlilik ya da içsel kontrol gibi psiko-seksüel dönemlerde kazanılan olumlu kazanımlar olarak ifade edilen bireysel kaynaklar olarak açıklanmış, Evrim kuramına göre organizmaların evrimsel tarihinde hayatta kalma ve üreme açısından belli problemleri çözme çabaları keza davranışçı akıma göre de problem çözme çabaları olarak değerlendirilmiştir. Canon ve Selye gibi araştırmacılar ise hem insanların hem de hayvanların stres karşısında gösterdikleri genetik programlanmış bir tepki olarak başa çıkmayı açıklarken, başa çıkma organizmanın fizyo-psikolojik kaynaklarının zorlanıp tükenmesi karşısında gösterdiği uyum yapmaya dönük sürekli değişen tüm bilişsel ve davranışsal çabalar olarak da açıklanabilmiştir (Şahin ve Durak, 1995).

Başa çıkma bir süreç olup kişiden kişiye değişen tepkilerden oluşmaktadır. Bu süreçte bazı bireyler tüm kaynaklarını başa çıkma çabaları için kullanabilirken, diğer bir birey en küçük olumsuzluklarda umutsuzluğa kapılıp çabalamaktan vazgeçebilir. Bu iki birey arasındaki temel fark başa çıkma sürecinde yaşadıkları olayları nasıl değerlendirdikleridir. Lazarus'a göre, bireylerin herhangi yeni olay ya da çevredeki değişimler karşısında birincil değerlendirme yoluna gitmesi sonucunda olayları pozitif, negatif ya da nötr olarak ayımlaştırdıklarını, negatif olduğuna karar vermeleri durumunda karşısına çıkacak zarar ve tehditleri gözden geçirdiklerini açıklamıştır. İlk değerlendirmeden sonra ikincil değerlendirme aşamasına geçen birey, bu gözden geçirmenin ardından sahip olduğu kaynak ve çözüm seçeneklerinin işe yarayıp yaramayacağını anlamaya çalışır (Lazarus, 2006).

Başa çıkma kavramının problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma şeklinde ikiye ayrılarak ele alınmasını sağlayan ve alanyazında teorileşme sürecinde ilk dikkat çeken çalışmacı Lazarustur. Lazarus'a göre problem odaklı başa çıkma yaklaşımında birey, gerekli adımları düşünür, planlar, uygular, farklı fikirleri değerlendirir kısaca probleminin çözümü için bilinçli çaba sarf eder. Duygu odaklı başa çıkma tepkilerinde ise birey, stres yaratan durumla ilgili duygusunu ortadan kaldıracak inkâr, kaçınma gibi yöntemlere başvurup stresörlerden uzaklaşmaya, farklı algılamaya ya da yeniden çerçevelemeye çalışır (Lazarus, 1993).

Lazarus'tan sonra başa çıkma üzerine eğilen pek çok çalışmacı (Carver ve Scheier, 1994; Watson ve Hubbard, 1996; Costa ve McCrae, 1996), yaşanan olayların kendi başlarına stres ya da kaygı verici olmayıp insanların olayları anlama ve yorumlama biçimlerinin de başa çıkmayı etkilediğini dolayısıyla kişilik özellikleri ve diğer faktörlerin

de başa çıkmada etkili olduğunu ileri sürerek konuyu psikolojik bir çerçevede ele almışlardır (Akt.: Ekşi, 2010). Bu çalışmacılara göre, insanlar yaşanan olaylarla ilgili değerleri, alışkanlıkları, inançları ve kişilik özelliklerini kapsayan tüm bu sıfatlarıyla oluşturdukları bir bakış açısına bir diğer deyişle yönelim sistemine sahiptirler ve bu yönelim sistemi kişilerin diğerlerinden farklı davranmasının etkilediği gibi insanların başa çıkma davranışlarını da farklılaştırır.

Ayten'e (2012) göre din, bir yönelim sistemi olarak, kişilerin yaşamlarındaki problemlerle başa çıkmalarında çok önemli fonksiyonları olan bir olgudur. Dinin hayattaki zorlukların üstesinden gelmedeki fonksiyonları pek çok psikolog tarafından daha önce ifade edilmiş olsa da (Ayten, 2006), dinin başa çıkma sürecinde “teselli verme, kontrol hissi kazandırma, anlam sunma, destek sağlama ve hayatı dönüştürme ve olgunlaştırma imkânı kazandırma” fonksiyonlarının bir bütün olarak sunulmasında ve konunun kuramsal çerçevesinin çizilmesinde ve dinî başa çıkma sürecinin ölçülebilir hale getirilmesindeki çalışmaları nedeniyle Pargament, din psikolojisi açısından dinî başa çıkma teorisini literatüre kazandırdığı için din psikolojisi alanında yüzyılın önemli isimlerindendir (Ayten, 2012).

Din psikolojisi bağlamında başa çıkmanın teorik çatısını oluşturmaya ve şekillendirmeye çalışan Pargament (2003), bireylerin dinî başa çıkmalarda “işbirlikçi” başa çıkma, “özyönlendirici” başa çıkma ve “boyun eğici” başa çıkma eğilimlerine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Buna göre *işbirlikçi başa çıkma*, bireylerin sorunlarının çözümü noktasında Tanrı ile sorumluluğu ortak paylaşma; *öz yönlendirici başa çıkma*, bireyin problemlerinin çözümü için gereken kaynakları Tanrı'nın hâlihazırda kendisine vermiş olduğuna inanarak Tanrı'yı problemlerin çözümüne dâhil etmeme ve *boyun eğici başa çıkma* da bireyin sorunlarının çözümünde Tanrı'yı devreye sokarak çözümü pasif şekilde Tanrı'dan beklediği başa çıkma eğilimleridir.

Günümüzde yapılan pek çok çalışmada, dinî referanslı başa çıkma etkinliklerinin kişilere yaşananların getirdiği olumsuz duygusal sonuçların engellenmesi, hafifletilmesi, anlamın korunması veya dönüştürülmesi ve problem çözümünün kolaylaştırılması yoluyla etkilerde bulunduğunu ortaya koymaktadır (Ayten, 2012). Yine dinî başa çıkma bilhassa 20-25 yılda hem ülkemizde hem de yurt dışında yapılan çalışmalarda genel başa çıkma yöntemleri arasında ilk sıralarda yer almakta (Ağargün, Beşroğlu, Kıran, Özer ve Kara, 2005) ve seküler başa çıkma tarzlarından anlamlı derecede farklı sonuçlar vermektedir.

Son yıllarda ise başa çıkma konusundaki araştırmalarda kültürel bağlamın gözardı edildiği yönündeki tartışmalar giderek daha çok dile getirilmeye başlanmıştır (Bjorck, Cuthbertson, Thurman ve Lee, 2001). Esasında daha 1995’li yıllarda yapılan çalışmaların bir kısmında dahi, stresle başa çıkma süreçlerinde ve seçilen başa çıkma tarzlarında kültürel faktörlerden kaynaklı önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır (Dabul, Bernal ve Knight, 1995). Bu noktada psikoloji biliminde önemi her geçen gün artan kültüre duyarlı yaklaşımlar, başa çıkma ile ilgili yeni model ve stratejiler önermektedir. Bu yeni yaklaşımın ortaya attıkları modelin öncüleri, batı bireyciliği temelli başa çıkma çalışmalarını eleştirmekte, batının bireyciliği üzerine temellendirilen başa çıkma konularının eleştirel bir yaklaşımla ele alınması ve başa çıkma çalışmalarında kolektivist toplumlarda kullanılan ailenin desteğini alma, atalara ve aile büyüklerine saygı ve hürmet gösterme, otoriteye itaat etme, sabırlı, hoşgörülü olma, kadercilik gibi eylemlere de yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Yeh, Arora ve Wu, 2006). Bireyciliğin aksine bir gruba ait olarak uyumlu ilişkiler sürdürmeyi ön planda tutan kolektif kültürlerde grupların amaçlarının bireysel amaç ve çıkarlardan üstün görülmesi nedeniyle bireyler, çoğunlukla içinde yer aldığı grupla uyumunu bozmamaya, sosyal durumuna uygun hareket etmeye, stres kaynağını yok etmek yerine eylemlerinde ve düşüncülerinde bir takım değişiklikler yapmaya çalışabilirler ki tüm bu çabalar batı kültüründe etkisiz duygu odaklı başa çıkma olarak nitelendirilirken, kolektivist kültürlerde pek ala aktif ve psikolojik iyi oluşa hizmet eden başa çıkma tarzı olarak kabul edilebilir (Cross, 1995).

1.2. Dinî Başa Çıkma

Bireylerin zor zamanlarında başvurdukları başa çıkma biçimlerinden birisi olan dinî başa çıkma, esasında bireyin yukarıda bahsi geçen yönelim sisteminden biri olan dine başvurması, dinî ilke ve öğretilerden yararlanarak sorununun üstesinden gelme çabasıdır. Dinî başa çıkma süreci, en temelde insanların stresle ve problemle mücadele esnasında inançlarının desteğine başvurmasıdır (Karakaş ve Koç, 2014, s. 570). Ekşi’ye (2001) göre, dinî başa çıkma, insanların süregelen hayatları içerisinde karşı karşıya kaldıkları strese neden olan hayat olaylarına karşı manevî yapılarından kaynaklanan bilişsel ve davranışsal teknikleri kullanmaları durumudur (s. 14).

1.2.1. Dinî Başa Çıkmanın Fonksiyonları

Kişi, yaşamında zorluk yaşadığında, kayıp verdiğinde veya sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kaldığında, sığınmak için bir liman aramaktadır. Çoğu zaman da bu sığınak

din olmaktadır. Çünkü insanoğlu, yaratıcıdan aldığı güveni yaşam içerisindeki birçok şeyde bulamamaktadır. Gelip geçici olmayan bu durum, insanın tüm bedenini sarmak suretiyle egoist olmayı da yasaklamaktadır. Dinler, başkalarını düşünmeyi, affetmeyi, düşmana dahi merhamet duygusunu telkin etmektedir. Din, kişileri üzüntü ve kederden uzaklaştıran ve umut veren bir olgudur. Din aynı zamanda, ruhsal rahatsızlıkları önlemede koruyucu bir rol üstlenmektedir (Cengil, 2003). Hood ve arkadaşlarından aktarıldığına göre dinin stresli durumlardaki başa çıkmalar üzerindeki rolü konulu çalışmalar, ölüm hadisesiyle başa çıkmada birinci, tehlike doğuran durumlarla başa çıkmada üçüncü sırada dine başvurulduğunu ortaya koymaktadır (Cengil, 2007). Dinin, adaletsizlik, doğum, ölüm ve benzeri durumlara tatmin edici açıklamalar getirmesi ve başa çıkma noktasında oldukça etkili olması, kişinin yaşadığı sıkıntılarla başa çıkmasında dini ön planda tutmasına gerekçe gösterilmektedir (Kula, 2005, s. 60). Ne var ki başa çıkma etkinlikleri ile bireylerin yıkılan ya da bozulan anlam dünyalarının yeniden kurulabildiği ve bu yeni oluşumda temel faktör olarak yer alan dinin yeri ve önemi, bireyin hayatındaki dinin yeri ve önemiyle sıkı sıkıya ilişkilidir (Ateş Esen, 2018).

Hemen her insanın, zorlu hayat koşusunda zaman zaman içinden çıkılması güç durumların içerisinde kendisini bulabildiği dönemlerinde sorunlarını hafifletmek, çözmek ya da kolaylaştırmak için bir başka deyişle sorunlarının üstesinden gelmek için başvuru, kültürün de önemli unsurlarından birisi olduğu için sığınılan din ve inanç ve davranış kalıpları (Cirhinlioğlu, 2010, s. 111), özellikle sorunların bireylerin gücünü aştığına, anlamın kaybolduğuna, olayların üzerindeki kontrolün kaybedildiğine, elden gelen her şeyin yapıldığına artık bundan sonrasında elden daha fazlasının pek de gelmeyeceğine inanıldığı güç zamanlarında, problemleriyle başa çıkmalarında kendilerine önemli yararlar sağlamaktadır. Bu gerçeğe paralel bir biçimde, kutsal kitaplar da inananlarına başa çıkma unsurlarından yararlanmalarını tavsiye etmektedir. Örneğin, İslamî kaynaklardan Kur'ân'da Bakara Suresi 186. ayette dua ile yine aynı surede 153. ayette sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteme, aynı surenin 214. ayetinde ise dünya hayatında hemen her toplumun yoksulluk ve sıkıntı imtihanlarından geçirildiği ancak Allah'ın yardımının yakın olduğu, bu yardıma ve Allah'ın rızasına ise ancak güç ve belalara metanet ve sabır göstermekle ulaşılabilceği; Saffat Suresi 143. ve 144. ayetlerde zikir ve tespihatla meşgul olma, Muhammed Suresi 36. ayette dünya hayatının faniliği ve çekilen sıkıntıların mükâfatının Allah'ın katında olacağı, Taha Suresi 124. ayette Kur'ân okuma, Zümer Suresi 62. ayette herşeyin Allah'tan olduğunu fark etme gibi kişinin

kendini aşan durumlarda Tanrı'ya sığınarak yardım almasını öğütleyen pek çok ayet yer alır (Ateş, 2007).

Alan araştırmacıları dinî başa çıkma tavırlarının, pek çok insana göre normal ve uyum sağlamaya yardımcı başa çıkma stratejileri olduğu konusunda hemfikirdir (Bjorck ve Cohen, 1993; akt.: Wang, 2004). Bu nedenle Pargament, dinî başa çıkmanın, genel başa çıkmanın bir alt kümesi olabileceğini dinî inançlar olmadan başa çıkma konusunda ciddi eksiklikler olacağını ve başa çıkma sürecinin dinî inançlarla yoğurulduğunda daha başarılı olacağını ileri sürmektedir (Pargament, 2005). Hatta Pargament'e göre (2013), dinî başa çıkma mekanizmalarından olan kabullenme, sabır, şükür, tevekkül, affetme, alçakgönüllülük ve dua gibi unsurlar, kişilerin zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkmalarında dinî olmayan başa çıkmalardan daha işlevseldir. Örneğin dua etmek, stresle başa çıkmanın en etkili yollarından olup, Allah'ın sevgisi ve gücüne duyulan inanç, sabırlı olmaya ve güçlülere göğüs germeye yardımcı olur. Yapılan araştırmalar da duanın beden üzerinde oldukça faydalı olduğunu göstermektedir. Dua etme sırasında yüksek tansiyon ve nabız atışlarında düşmeler olmakta, üzüntüler sükûnete dönüşmektedir (Rowshan, 2015). Dinî ritüellerden bilhassa dua vaktinin saatinin olmaması, ihtiyaç duyulan her an Tanrı'ya el açılabilmesinin verdiği Tanrı'dan yardım dileme ve ona havale etme rahatlığı (Şentürk, 2008), stresle başa çıkmada ve acılara dayanmada en etkili yollardan birisidir.

Pargament, Magyar-Russel ve Murray Swank (2005), dinin dilinin- anlam, umut, inanç, teslimiyet, hoşgörü- insan gücüne seslendiğini, kaybolan anlamın sağlanmasında özel bir gücü olduğunu, yaşam kontrolden çıktığında ve olaylar için doyurucu rasyonel bir açıklama bulunmadığında, kutsallara yönelik inanç ve uygulamaların, insanî sorular, kaos ve korku yerine nihaî anlam, düzen ve güvenlik sağlama konusunda özel bir yeteneği var gibi görüldüğünü açıklamıştır.

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarla manevî yaşantıların insan beyninde birçok kimyasal kimyasalların da savunma sistemini harekete geçirerek hastalıkların yenilmesine katkı sağladığını belirten Tarhan (2009), kişinin yaratıcısının ona yardım edeceğine inanıp güvenmesinin ve O'ndan yardım istemesinin iyileşme beklentisini artırdığını, artan beklentinin beyindeki serotonin, noradrenolin, noropeptid gibi ruh halini düzenleyen salgıların daha fazla salgılanmasına, savunma sistemini kuvvetlendirip organizmanın kendini tamir etmesine katkıda bulunduğunu özetle manevî yaşantının kimyasalları düzenlemek yoluyla stres düzeyinin düşmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Tarhan'a göre, psikolojik bütünlüğü bozulan ve kontrol duygusunu kaybetme hissi ile şiddetli sıkıntı yaşayan insan eğer zihinsel bir sığınak oluşturabilirse yani

Tanrı'ya zor durumlarında sığınabilirse, kaygısı azalacaktır bilhassa dua, kişiye yükünün paylaşıldığı ve yalnız olmadığı duygusunu hissettirmesi açısından eşsizdir. En çaresiz ve ümitsiz durumlarda her şeyi duyan bilen, gören ve her şeye gücü yeten bir aşkın varlığa inanmak, sığınmak, insana sakinlik ve huzur verir.

Literatürde de hastaların, "ibadet ve dualarla Allah'a yakın olmaya çalışma, Allah'tan af dileme, sadaka dağıtma, Allah'ın kendisiyle olduğunu hissetme, başkalarından kendisi için dua etmelerini isteme, din görevlileriyle konuşma, hayatının manevî bir üst gücün parçası olduğunu düşünme, başlarına gelenleri bir imtihan olarak algılama, hayra yorma ve çektiği sıkıntıların kendisini manevî olarak olgunlaştıracağını düşünme, 'Mevlâ neylerse güzel eyler', 'Sabrın sonu selamettir', 'Her şeyde bir hayr vardır' diyerek mistik bir tavır geliştirebilme" şeklindeki olumlu dinî başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklıklarının, hasta yakınları ve hastane çalışanlarına göre daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca olumlu başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında pozitif, olumsuz dinî başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında ise anlamlı ilişki tespit edilememiştir (Ayten ve ark., 2012).

Duanın yanısıra başa gelen durumların Tanrı'dan geldiğini düşünerek kabullenme, sabretme, şükür, tevekkül, affetme, alçakgönüllülük gibi dinî başa çıkma unsurları, sunduğu zengin stresle başa çıkma repertuarıyla karşılaşılan stres verici tüm yaşam olaylarında dinî baş etme metotları olarak da görev yapmaktadır. Clark (1961), anlamlı ve tutarlı dinî açıklamaların, insanların problemlerini çözmeye katkı sunmakla birlikte aynı zamanda hislerini düzenlemelerine de yardımcı olduğunu belirtmektedir (Akt.: Cengil, 2007). Nitekim duayla birlikte sadaka ve diğer iyi amellerde bulunmanın gençlerde gelecek kaygısını azaltarak stresle başa çıkmalarına dahi yardımcı olduğu bunun yanısıra alışkanlık hâl getirilmesi durumunda sınav streslerinde etkisi olduğu bulgulanmıştır (Karakaş, 2013).

Karakaş'a göre (2014), oruç, sabah namazı ve teheccüd gibi zorlu ibadetler alışkanlık hâline gelirse stres eşiği yükselebilir. Nitekim farklı inançlardan pek çok kişi ile yapılan çalışmalarda bu kişiler, dinî törenlere katılma, cemaat üyelerinin desteğini arama, mucize bekleme, dua etme, elinden geleni yapıp Tanrı'ya havale etme, kutsal metinleri okuma vb. dinî içerikli pek çok davranışa başvurarak stresli olayları atlarmaya ve nihayetinde gerçek huzura kavuşmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir (Pargament, 2003).

Gerçekten de yaşam içerisindeki zorlayıcı koşullar karşısında, dinî başa çıkma olgusu, iç huzur ve yaşam felsefesi oluşturma aşamasında da önemli rol oynamaktadır.

Bunun yanı sıra, kişilerin mutlu ve yaşamdan zevk alarak hayat sürmelerine de katkı sağladığı bilinmektedir. Kişilerin hayattan zevk ve doyum alması, ruh sağlığı nezdinde kilit nokta oluştururken, dindarlık biçimleri ve dinî başa çıkma stratejileri, yaşamlarının kalitesine yönelik algılarını ve yaşamdan memnun olma düzeylerini de farklılaştırabilmektedir (Yapıcı, 2007, s. 93).

Dinî başa çıkma unsurlarına yaşamında sık yer veren örneğin hayata imtihan dünyası perspektifinden bakan inanan bir birey, başına gelen olayları da bu açıdan değerlendirir örneğin başına gelenler onun için bir imtihan olabilir nihayetinde Tanrı'dan geldiğini ve bir imtihan olabileceğini düşündüğü için kabullenmesi, sabır göstermesi, bu sorunun çözümü için enerji sarfettikten sonrasını Allah'a tevekkül etmesi kolaylaştır yaşadıklarını hayra yorup rıza gösterebilir ya da belki daha kötüsünden korunduğunu düşünerek veya başkalarının durumlarıyla kıyaslama yaparak şükredebilir. Kendisini üzen kişileri her insanın hata yapabileceği ve dolayısıyla kin gütmemek gerektiği düsturundan yola çıkarak affedebilir. Böylece ilişkilerini tamir edebilme ve yeni bir başlangıç yapabilme gücü kazanabilir. Sorunun kendi başa çıkma kaynaklarını aştığı zamanlarda veya başa gelebilecek muhtemel belalardan korunmada Tanrı'ya yalvararak yardımcı olmasını isteme durumunda ise dua ile Tanrı'ya yalvarıp kendisinden büyük ve yüce bir yaratıcının yardımını isteyerek rahatlayabilir bu umut duygusu kendisini daha güçlü hissetmesini sağlayarak hayata bağlayabilir. (Ayten, 2012). Öte yandan kendisine bahşedilen değerleri ve nimetleri şükürle karşılayabildiği için hayatının olumsuz ya da yolunda gitmeyen yönlerine takılıp kalmamayı beceren insan, hayatının olumlu güzel yönlerini daha çok görür ve bu farkındalık onun hayatından daha lezzet ve verim alarak yaşamasına katkı sağlayabilir.

Aydın (2011), “Yaşamı Sürdürmede Dinî İnancın Rolü” konulu doktora çalışmasında olumlu dinî/manevî Tanrı tasavvurunun ve dindarlık biçiminin insanları yaşama bağlayan sebeplerle ilişkili olduğu, kimi insanlar için intiharı önlemede etkin bir faktör olabileceği ve daha düşük düzeyde dindarlığın intihar olasılığında bir risk faktörü olarak ele alınabileceği sonucuna varmıştır.

Dinin büyük olumsuz yaşam olaylarındaki rolünü inceleyen araştırmacılar, dinî başa çıkmanın sağlığa olumlu etkileri olduğu bulgularına ulaşmışlardır (Oxman, Freeman ve Mannheimer, 1995; Thompson ve Vardaman, 1997; Spilka, Hood, Hunsberger ve Gorsuch, 2003).

Chapple, Swift ve Ziebland (2011), yakınlarının travmatik ölümü nedeniyle yas tutan kişilerle yürütülen nitel çalışmalarında katılımcıların yaslarıyla başa çıkmak için,

manevîyata yönelip destek bulmaya ve rahatlamaya çalıştıkları ve olanları anlama, ölümden sonraki yaşama duyulan inançla birlikte güven ve iyileşme elde etmişlerdir. Buradan dinin, sınırlarımızla uzlaşmamızı sağlayarak başa çıkmalarımıza farklı manevî boyutlar kattığını ve anlamlandırmayı kolaylaştırdığını söyleyebiliriz.

Batman (2008), Müslüman Türk kültüründe yaşayan ve Kur'ân kursuna devam eden 30 bayan üzerinde yaşamın zorluklarıyla kader inancı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, bayanların karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmalarında alın yazısı ve ilahî takdir gibi dinî açıklamalardan oldukça yararlandıklarını ortaya koymuştur. Çalışmada, geleneksel Müslüman kültürün değer yargılarıyla büyük ölçüde uyumlu kader inancının bir yansıması olan yazılanın yaşandığı düşüncesi psikolojik bir rahatlatıcı görevi görmekle birlikte kadınların sorunlarla dolu hayatlarını pasif olmaktan çıkartıp, anlamlı hale getirmesi ve böylece zorlukların çaresizliklerin üstesinden gelmesi bakımından dikkate değerdir. Karaca (2006), Ehli Sünnet çizgisindeki kader algısının, stres verici yaşam olaylarına hayra yoran bir perspektiften bakmayı tavsiye etmesinin, durumun kabullenilip problemle başa çıkılmasında destekleyici bir unsur olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Ekşi (2001) tarafından yapılan *Dinî Başa Çıkma, Stresle Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlık İlişkisi* konulu ilahîyat, eğitim ve mühendislik fakültesi öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada, olumlu dinî başa çıkma ile stresle başa çıkma yöntemlerinden alkol/ilâç kullanımı arasında negatif, psikolojik rahatsızlıklar ile olumsuz dinî başa çıkma arasında pozitif ve olumsuz dinî başa çıkma ile kabullenme arasında negatif ilişki çıkmıştır.

Geçmişte ünlü ruh sağlığı çalışmacılarının dinin bireylerin sorunlarının üstesinden gelme noktasındaki önemi üzerinde özellikle durdukları görülmektedir. Bu noktada bazıları dinin kontrol duygusunu kazandırma ve teselli sunma fonksiyonundan söz ederken, bazıları ise dinin bu noktada kişilere umut aşılama ve anlam sunma işlevlerini ön plana çıkarmışlardır (Freud, 1991, s. 196; Jung, 1982, s. 210; Fromm, 2006; Frankl, 1985, s. 13). Dinin hayattaki zorlukların üstesinden gelmedeki fonksiyonları daha pek çok psikolog tarafından geçmiş yıllarda ifade edilmiş olsa da günümüzde dinin başa çıkma sürecinde beş fonksiyonu öne çıkmaktadır. Bu fonksiyonlar; samimiyet ve yakınlık hissi sunarak destek sağlama, teselli verme, kontrol hissi kazandırma, anlam arayışına cevap verme ve hayatı dönüştürme ve olgunlaştırma imkânı kazandırma olarak sınıflandırılabilir (Ayten, 2012; Yılmaz, 2016).

Kula tarafından (2002) tarafından 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinden sonra bölgede 200 depremzede üzerine yapılan araştırmada %76 gibi büyük bir

çoğunluğunun, deprem anında bazı dinî başa çıkma davranışlarına başvurarak içinde bulundukları durumdan kurtulmayı amaçladıkları görülmüştür. Başvurulan olumlu dinî başa çıkma metodları arasında, duanın %87 ile ilk sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Daha sonra sırasıyla Kelime-i Şehadet ya da tekbir ve salavat getirerek manevî destek elde etme; ölüm ve ahireti düşünerek Allah'a kavuşma arzusuyla psikolojik gerginliğini azaltma, Kur'ân okuma ve namaz kılmak suretiyle çaresizliğinde Allah'tan yardım isteyerek rahatlamaya çalışma yer almıştır.

Hood ve arkadaşları da, dinin, esenliği azaltan ve üzüntüyü artıran stresin niceliği ve niteliği üzerinde etkili olabileceğini, ikinci olarak dinî cemaatin stresin kötü sonuçlarından koruyacak sosyal ve manevî desteği sunabileceğini ve son olarak da dinî bir topluluk içerisinde yapılan ibadetlerin, edilen dualar ve dinlenen vaazların, kişileri stresin kötü sonuçlarından koruyarak başa çıkmaları kolaylaştıracağını ifade etmektedir (Akt.: Ayten, 2012). Özetle din, travmatik durumlara (doğum, ölüm, adaletsizlikler vb.) tatmin edici açıklamalar getirerek başa çıkmaların etkililiğini artırmaktadır (Kula, 2005). Ancak başa çıkma sürecinde için mutlaka travmatik bir olayla karşılaşılması da gerekmez; din, bireyin hayata dair yönelim sisteminin ne kadar parçası olduğuna paralel oranda başa çıkma sürecinde kendisine yer bulur (Ayten, 2012).

Alanyazında başa çıkmada başvuru dinî inançların her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı, olumsuz sonuçlarla neticlendiği da görülmektedir. Her ne kadar olumsuz sonuçlarla da karşılaşılrsa da başvuru dinî başa çıkma yolları ile insanlar rahatlamakta, psikolojik ve ruhsal açıdan kendilerini daha iyi hissedebilmekte ve Tanrı'dan yardım ya da karşılık gelebileceğini ümit etmektedirler. Bu kapsamda, stres ve sıkıntı ile karşılaşan bireyin Allah'a yönelerek dua aracılığıyla yardım istemesi, Allah'a olan inancının güvenilirliğini ve eminliğini ortaya koyarken (olumlu dinî başa çıkma), Allah'a yönelmemesi, yardım istememesi ise bireyin Allah'a olan inancını kaybetmesine, umutsuz olmasına ve olaylara sürekli negatif yönden bakmasına (olumsuz dinî başa çıkma) neden olmaktadır (Ayten ve Sağır, 2014). Araştırmaların da ortaya koyduğu üzere bireyler, çeşitli faktörlerden kaynaklı olarak olumlu ve olumsuz dinî başa çıkmalara başvursalar da Ayten'in (2010), 558 kişiden oluşan bir örneklemle yaptığı bir çalışma, bireylerin olumlu dinî başa çıkma eylemlerine, (dua, yalvarma, tövbe, hayra yorma, dine yaklaşma, dine dönüşüm vb.), olumsuz dinî başa çıkma eylemlerine göre (kötüye yorma, Allah tarafından cezalandırıldığını düşünme vb.) daha sıklıkla başvurduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Sonuç olarak, dinî başa çıkma tavırları, pek çok insana göre normal ve uyumlu başa çıkma stratejileridir.

1.2.2. Dinî Başa Çıkma Sürecini Etkileyen Faktörler

Araştırmacılar, bireylerde dinî başa çıkmanın daha dindar olma ve yaşanan durumun sınırları aşma durumunda daha etkili olduğunu, ayrıca başa çıkmada dinî inanç farklılığının da anlamlı etkisi olan bir faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir (Pargament, Magyar-Russel ve Murray Swank, 2005). Literatür dini içselleştiren birey ile dini sınırlı bir şekilde hayatına katan bireylerin dinî başa çıkma sürecinde farklılıklar olduğunu, yaşanan kültürün de sıkıntılı durumlarda nasıl bir dinî başa çıkma metodu geliştirileceğini belirleyen faktörlerden biri olduğunu ortaya koymuştur.

1.2.3. Dinî Başa Çıkma Yöntemleri

Pargament ve arkadaşlarına göre, dinî başa çıkma yöntemleri genel olarak olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma kalıbı/ modeli/ yöntemi/ örüntüsü/ stratejisi/ tarzı/ türü şeklinde adlandırılabilir ve bu ad altında 2 geniş gruba ayrılarak incelenebilir (Pargament ve ark., 1998). Bu çalışmada Türkçe literatürde daha yaygın kullanıldığı için yöntem kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinin stres verici durumu yeniden olumlu yorumlama, Tanrı'yla işbirliği yaparak başa çıkma, Tanrı'nın sevgi ve ilgisini arama ve takdir etme, aşkın bir güçle güvenli bir bağ kurma ve sürdürme, başkalarına yönelik manevî bir bağlılık duygusu ve başkalarına dinî yardım ve dinî affı içerdiği gözlenmiştir. Olumsuz dinî başa çıkma yöntemleri ise stres etkeninin Tanrı tarafından verilen bir ceza olarak değerlendirilişini, sorunlarını çözmek için pasif olarak Tanrı'dan yardım beklemeyi ya da Tanrı'nın yardımını talep etmeksizin kendi imkânlarıyla başa çıkmayı, Tanrı'nın gücünü sorgulamayı, Tanrı'ya karşı kızgınlık ifadelerini, cemaat ve din adamlarına yönelik hoşnutsuzluk ifadelerini içerir. (Pargament, 2011).

1.2.4. Dinî Başa Çıkma Etkinlikleri

Pargament ve arkadaşlarınca gerçekleştirilen bir çalışmada, insanların günlük hayata dair karşılaştıkları problemlerde çözüm yolu olarak başvurdukları inanç ve eylemleri altı farklı dinî başa çıkma etkinlikleri altında toplanmıştır. Bu başa çıkma etkinliklerinin içerikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Pargament, 1997, s. 63):

- a. **Manevî temelli dinî başa çıkma:** Bireyin Allah ile olan sevgisi üzerine kurulu olan bu dinî başa çıkma tarzında, ortaya konan bilişsel, zihinsel ve davranışsal etkinliklerde Allah ile samimi bir ortaklık söz konusudur.
- b. **İyi amellerde bulunma:** Bireyin, olumsuz ve stresli olaylarla uğraşmak yerine, daha iyi şekilde ve dine bütünleşmiş şekilde yaşamasıdır.
- c. **Dinî memnuniyetsizlik:** Bu dinî başa çıkma tarzında dinden, cami, kilise gibi dinî ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlardan uzaklaşma, inançları sorgulama ve Allah’a kızgın olma söz konusudur.
- d. **Dinî destek:** Strese neden olan olay esnasında bireyin din görevlilerinden ve diğer dindar bireylerden yardım ve destek sağlamasıdır.
- e. **Dinî yalvarma:** Bireyin başına gelen olaydan kurtulabilmek için Allah’tan mucizevi bir yardım istemesidir. Başına gelen olaydan dolayı Allah’a kızgınlığı da içerebilir.
- f. **Dinî kaçınma:** Bireyin karşılaştığı stresli durum karşısında kutsal kitap okuyarak ya da ölüm sonrasına odaklanarak yaşadığı stresli durumdan kaçınmasıdır.

Dinî başa çıkma konulu yapılan araştırmalar, dinî başa çıkma sürecinde dindar bireylerin sıklıkla dua, tövbe, affetme, şükür, yardım etme-sadaka dağıtma ve sabır gibi olumlu dinî başa çıkma davranışlarına başvurduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu dinî davranışları kısaca şöyle açıklanabilir (Ayten, 2012):

Dua; dinî başa çıkmanın başlangıcını teşkil etmekte ve stres, sıkıntı gibi olumsuz durum yaşayan insanların öncelikle ve sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Dua, arzu ve istekleri kutsal varlığa duyurma aracıdır. İslam’da dua kavramına ilişkin ayetlere (tanımlara ve yaklaşımlara) bakıldığında; Fussilet Suresi 51. ayette “*İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken (her hâlinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder...*”, Mü’min Suresi 60. ayette “*...Bana dua edin, duanıza cevap vereyim...*”, Bakara Suresi 18. ayette ise “*...muhakkak ki Ben (kullarıma) pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm...*” diyerek kulun duasına muhakkak karşılık vereceği vaadinde bulunduğu görülmektedir. Nitekim tez çalışmamız da araştırmaya katılan neredeyse tüm katılımcıların ortak dinî davranışı olarak ilk sırada dua etme dinî eyleminin geldiği tespit edilmiştir. Katılımcılar hemen her konuda yaşadıkları zorlukları aşmak için ve problemlerini çözmek için Allah’tan yardım dileme yoluna başvururken özellikle

engellerine ilişkin “daha kötü duruma düşmemek için dua etmeye” büyük önem vermektedirler. Nitekim Ayten ve arkadaşlarının (2012) *Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları Ve Hastane Çalışanları Üzerine Amprik Bir Araştırma* adlı çalışmasında ‘ibadet ve dualarla Allah’a yakın olmaya çalışma’ şeklindeki olumlu dinî başa çıkma etkinliklerini kullanma sıklıklarının, hasta yakınları ve hastane çalışanlarına göre daha fazla olduğu bulgulanmıştır.

Kader inancı: Kader, Allah’ın kâinatın düzeni ve dirliğini korumak amacıyla koyduğu tabii ve dinî kanunların, ölçü ve plânların tamamıdır (Çakmak, 2007). Kur’ânı Kerim’de kadere ilişkin ayetlere bakıldığında “*O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde, hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir*” (el-Furkân 25/2) âyetidir. Bu âyet, kâinatta rastgele oluşan bir şey olmadığı, her şeyin bir yasaya göre takdir edildiği anlamına gelir, kaderle ilgili ölçülülüğe işaret eder. Çalışmamızda da katılımcıların sıklıkla kader motifine vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Kader inancının olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma ile sıkı bir ilişkisi tespit edilmiştir. Olumlu dinî başa çıkmaya başvuran katılımcılar, musibetlerin ve özellikle engellerinin Allah’tan geldiğine inanarak onları kabullenme ve dolayısıyla bu zorluklara sabretme gücünü artırma noktalarında kader inancının olumlu bir rol oynadığını, olumsuz dinî başa çıkma noktasında ise “Neden ben?” sorusunu sormalarına ve isyan etmelerine sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü* adlı nitel bir çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır (Batman, 2008).

İmtihan İnancı: Zemahşeri [ö. 538/1143), imtihan kavramının, denemek, tecrübe etmek, temizlemek, ayırtmak gibi anlamlara geldiğini ifade etmektedir. Bu açıdan sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan “sınav”dan daha geniş bir anlama sahiptir. Şöyle ki, imtihan, mü’mini arındıran, temizleyen, kalbini Hakk’a açan bir sınamadır (Buladı, 2011). İmtihan kelimesi, Kur’ân’da iki yerde geçmektedir. Hucurât Suresi 3. ayette takvayı ölçen kalbî bir sınama, Mümtetine Suresi 10. ayette ise dünyevî bir sınama anlamı ile karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda katılımcıların engellerinin sebeplerini sıklıkla imtihan kavramıyla açıkladıkları ve bu kavramın olumlu dinî başa çıkmalarda önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Nitekim Nesibe Esen Ateş’in 2018 yılındaki şehit aileleri, gazi ve gazi aileleri üzerine yaptığı çalışmasında da imtihan inancı, üç katılımcı grupta da yaşanan olaya bir neden vermesi açısından oldukça sık atıf almıştır.

Ahiret İnancı: Ahiret; İslam dini başta olmak üzere tüm ilahi dinlerde dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ölüm sonrası yeni bir hayattır

(Topaloğlu ve Çelebi, 2010, s. 154). Dinlerdeki ahiret inancı, sorumluluk şuurunu canlı tutarak insanın ahlâki gelişimine ve ölüm korkusunun insan psikolojisi üzerindeki tahrip edici etkisini önlemeye yardımcı olur. Ayrıca insanın içindeki ebediyet arzusunu karşılar. Sıkıntılardan kurtulup ebedi huzura ulaşma ve Allah'ın rızasını gözetme ideali acı ve ızdıraplara katlanma gücü verir ve manevi hazlar kazandırır (Yeşilyurt ve Taşdelen, 2012). Çalışmamızda da Sünnî engellilerin büyük çoğunluğu, Alevi/Nusayrî* ve Hristiyan katılımcılar arasından bazıları çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağına inanmakta, Allah'tan geldiğini düşünerek ve imtihan olduğunu düşünerek zorluklara sabretmektedirler.

Tövbe; terminolojik olarak işlenen günahtan dolayı pişman olup o günahı terk etmek ve bir daha o günaha dönmemeye karar vermek anlamına gelen tövbe, günahı temizleyip onun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı sağlamaya dönük bir eylemdir (Araz, 2021). Kur'ân-ı Kerim'de tövbeye ilişkin ayetlere bakıldığında; *“Hepiniz Allah’a tövbe edin, ey mü’minler!...”* (Nur 24/31). *“Ey iman edenler! Allah’a samimiyetle tövbe edin!”* (Tahrîm 66/8). Çalışmamızda da katılımcıların bazılarının başlarına gelen engellilik durumlarını günahlarına bağlayarak tövbe ettikleri ya da hayatlarını yaşamın anlamını dinî çerçevede ele alma ve sorgulama sonrasında pişmanlık ve tövbe göstererek hayatlarına yeniden yön verdikleri bulgulanmıştır. Yine katılımcılar, engellilik travmasıyla başedemedikleri durumlarda isyanlar ettiklerini ancak sonraki yıllarda bu isyanlar için pişman olup tövbe ettiklerini de sıklıkla dile getirmişlerdir. Nitekim Hamjah ve Mat Akhir (2014) tarafından Malezya’da yürütülen nitel bir araştırmada İslam dini; inanç, ibadet ve ahlâk boyutlarında danışmanlık sürecine dâhil edilmiştir. Çalışmada ahlâk boyutunda yer alan “tövbe” nin katılımcılar açısından “mutluluğu artırıcı bir faktör” olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Affetme; suçları ve hataları bağışlamak, kusuru görmemek ve kendi isteği ile hakkı olan şeyden vazgeçebilmek gibi anlamlara gelmektedir. Affetme ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ayetlerin bazıları; *“Öfkesini yenenler, insanların suçunu bağışlayanlar da cennetlidir...”* (Âl-i İmrân 3/134). *“Kötülüğün cezası, onun aynı olan bir kötülüktür. Bununla beraber kim affeder, barışırsa Allah mutlaka ecrini verir.”* (Şûrâ 44/40). *“...Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara*

¹ Günümüzde halk arasında Fellah ya da Arap Uşağı şeklinde de adlandırılan Nusayrîlerin eski eserlerde Nemîriyye olarak isimlendirilebildikleri görülmektedir. Bu inanç grubu, günümüzde Alevî üst kimliği altında da isimlendirilebilmektedir (Soğukoğlu, 2013).

danış...” (Âl-i İmrân 3/159). Literatürde dindarlık ve affetme ilişkisine dair yapılan pek çok araştırmada dindarlığın affetme eğilimini desteklediği, dindarlığın affetme eğilimini artırıcı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Ayten ve Tura, 2017). Çalışmamızda da olumlu işbirlikçi dinî başa çıkmaya başvuran katılımcıların intikam almaktan vazgeçme yoluna giderek çevrelerindeki insanlardan gelen kötülükleri affettikleri bulgulanmıştır.

Şükür; nimetlerden dolayı duyulan minnettarlığı dil, kalp ve beden ile ifade edip rıza göstermektir (Bulut, 2020). Bireyin hayat memnuniyetini, an farkındalığını, sahip olduğu maddi/manevî imkân ve fırsatlara karşı hissettiği değeri ve bu hissiyatını sözel olarak ifade etmekten duyduğu mutluluğu kapsayan bireysel ve içsel bir süreçtir (Ayten, 2012). Kur’ân-ı Kerim’de şükür konusuna ilişkin ayetlere bakıldığında; “...*Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah azabınızla ne yapsın? Allah şükriin karşılığını verendir, bilendir.*” (Nisa 4/147.). “*De ki: "Sizi inşa eden (yaratan), size kulak, gözler ve gönüller veren O'dur. "...**Yine de şükretmeyecekler mi?"* (Yasin 36/73). Araştırmamızın sonuçlarına göre olumlu ve olumsuz dinî başa çıkmaya başvuran katılımcıların neredeyse tamamı sahip oldukları için yaratıcısına ve daha kötüsüne düşmemek için bugününe şükretmektedir.

Yardım etme-sadaka dağıtma; bazı durumlarda bireyler, sadakanın başa gelebilecek olan sıkıntıları uzaklaştıracağına dair inançlarından kaynaklı olarak bireylere yardım etme ve sadakada bulunma eğilimi içerisinde olurlar. Bireyler bu sayede yaşanabilecek olumsuzluğu öncesinde defetme gücünü hissetmekten kaynaklı güven ve umut duyguları kazanırlar. Kur’ân-ı Kerim’de yardım etme ve sadaka ile ilgili yer alan ayetlerden bazıları; “... *İnsanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın...*” (Bakara 2/264). “*Sadakaları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ...*” (Bakara 2/271). Çalışmamızda da hayır- iyilik yapma, sadaka verme her 3 grupta da sıklıkla vurgulanan ibadetler olmuştur. Tüm grupların yardım etme-sadaka dağıtmaya özen gösterdikleri, bilhassa Alevi/Nusayrî katılımcıların kurban kesme, adak adama şeklindeki faaliyetlere diğer kesimlere göre daha fazla vurgu yaptıkları görülmüştür. Katılımcılar, ayrıca engellilikle yüzyüze geldikten sonra sadaka verme-hayır yapma davranışlarının arttığını da ifade etmişlerdir. Nitekim Ayten de çalışmasında sıkıntılarla başa çıkma sürecindeki katılımcıların yüzde 34’ünün çoğunlukla, yüzde 42’sinin ise arasıra sadaka dağıtma davranışında bulunduğunu tespit etmiştir (Ayten, 2012).

Sabır; karşılaşılan her türlü tehdit, zorluk ve kayba dayanmadır. Sabır, kişinin kendi his, hırs, arzu, istek ve hevalarını Allah'ın koyduğu/belirlediği sınırlar içinde tutarak yaşamasıdır (Mevdudi, 2017, s. 18). Kur'ân-ı Kerim'de sabır; “... *Zira unutmayın, Allah zorluklara karşı sabredenlerle beraberdir*” (Bakara 2/153), “...*ve sabredenleri müjdele ...*” (Bakara 2/155-157), “(*gerçek erdem sahipleri*) söz verdiklerinde sözünü tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir...” (Bakara 2/177) şeklinde örnekleri ortaya konulan ayetlerle tavsiye edilmiştir. Yapıcı ve Doğanay'ın (2019) çalışmalarında, dindar insanların zorluklar karşısında başa çıkma ve sabır bağlamında “şaşkın”, “kaygılı”, “öfkeli”, “suskun” ve/veya “teslimiyetçi” bir tutum sergileyebileceği iddia edilmektedir. Araştırmamızda da her üç kesimden katılımcıların en sık başvurdukları başa çıkma metotlarından birisi teslimiyetçi tutuma denk düşen sabır eylemidir.

1.2.5. Dinî Başa Çıkma Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelenmesi

1.2.5.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Yurtdışında yapılan dinî başa çıkma araştırmaları incelendiğinde öncelikle Amerikalı Psikolog Kenneth Pargament ve arkadaşları karşımıza çıkmaktadır. Pargament'in ekibinin çalışmalarının; teorik, ölçek geliştirme ve uygulamaya yönelik olduğu görülmektedir (Pargament ve ark., 2000).

Dinî başa çıkma üzerine yürütülen çalışmalardan Harrison ve arkadaşlarına ait bir çalışma kapsamında, dinî başa çıkmanın ilişkili olduğu bazı konular irdelenmektedir. Bunlar arasında psikolojik ve fiziksel sağlık ile birlikte kendini iyi ve faydalı hissetmek yer almaktadır (Harrison, 2001). Araştırmalara göre; dinî başa çıkma sadece kaygıyı azaltmakla kalmamakta aynı zamanda hayata samimiyet ve anlam katmaya, olgunlaşmaya ve kişisel kontrolü sağlamaya da yaramaktadır (Pargament, Ano ve Wacholtz, 2005, s. 481). Pargament'in çalışmaları dışında dinî başa çıkmanın sağlığı olumlu biçimde etkilediğini düşünen uzmanlardan oluşan birçok araştırma söz konusudur (Koenig, 1992). Dinî başa çıkmanın iki ön kabule dayandığını belirten uzmanlar da mevcuttur. Bunlar arasında Harrison'a göre (2001, s. 86), tüm insanların belirli zamanlarda kırılma noktaları bulunmaktadır ve bu süreci hareketli bir dinî başa çıkma yöntemine itilme olarak yaşamaktadırlar. Birey bu noktada etkin bir oyuncudur ve kişilerin karşısına farklı çözüm ve ihtimaller çıkmaktadır.

Pargament (2007) tarafından başa çıkma ile din arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir çalışma sonucunda, karşılaşılan problemler ile başa çıkarken Tanrı ile işbirliği içerisinde olmanın kişide özsaygıyı artırdığı, olumsuz dinî başa çıkma biçimlerinin ise özsaygıyı düşürdüğü tespit edilmiştir.

Carpenter, Laney ve Mezulis'in (2011) çalışmalarında ise 111 ergen üzerinde dinî başa çıkma, stres ve depresif belirtiler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda, olumsuz dinî başa çıkmanın stresin etkilerini arttırdığı, olumlu dinî başa çıkmanın ise stres ve depresif belirtiler konusunda koruyucu bir faktör olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda zikredilen araştırmaların yanısıra literatürde konuyla ilgili pek çok çalışma mevcut olmakla birlikte konumuzla daha yakından ilişkili araştırmalar ortopedik engellilerde dinî başa çıkma konulu araştırmalar bölümünde açıklanmıştır.

1.2.5.2. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Türkiye’de dinî başa çıkmayla ilgili yapılan çalışmaların üzerinde durulması önem arz etmektedir. Türkiye’de dinî başa çıkma ile alakalı yapılan ilk çalışmanın, 2001 yılında Ekşi’ye ait olduğunu görürüz. Yapılan çalışmada:

- a. Olumlu dinî başa çıkmayla stresle başa çıkma yöntemlerinde ilaç ve alkol kullanımı arasında negatif bir ilişki olduğu, diğer başa çıkma yöntemlerinde ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
- b. Olumsuz dinî başa çıkmayla kabullenme arasında ise negatif bir ilişki olduğu, diğer başa çıkma yöntemlerinde ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
- c. Ayrıca stres kaynağına bağlı olarak dinî başa çıkma teknikleri arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir.
- d. Özellikle ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dinî başa çıkma tekniklerine daha fazla başvurdukları tespit edilmiştir (Ekşi, 2001).

Köse ve Küçükcan (2000) tarafından yapılan çalışmada, 17 Ağustos depremi olduktan sonra, depremin meydana getirdiği problemler ile nasıl baş edildiği mülâkat yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, stres ve gerginliği azaltmada, adil, şefkatli ve merhametli Allah inancının yaşanan problemlerin iyimser açıdan değerlendirilmesine büyük oranda yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Olumlu başa çıkma yöntemleri ile olumsuz başa çıkma yöntemlerinin kullanılma

durumlarına göre kıyaslanması söz konusu olduğunda ise, Ayten'in çalışması ön plana çıkmaktadır. Olumlu başa çıkma yöntemlerinin olumsuz başa çıkma yöntemlerinden daha fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Bunların yanında (Ayten, 2012):

- a. Erkeklerin kadınlardan daha fazla dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları,
- b. Yaş ilerledikçe daha fazla dinî başa çıkma yöntemlerinin kullanıldığı,
- c. Eğitimin yükselmesiyle dinî başa çıkma yöntemlerinin daha az kullanıldığı,
- d. Evlilerin bekârlardan daha fazla dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları,
- e. Sorun artışı ve sorunların ciddiyetine bağlı olarak daha fazla dinî başa çıkma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Topuz'un 2003 yılında yapmış olduğu çalışmada, dinî gelişim düzeyi ile olumlu dinî başa çıkma arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Olumlu dinî başa çıkmada kullanılan yöntemlerin stresle başa çıkma konusunda daha etkili kullanımını sağladıkları görülmüştür. Olumsuz dinî başa çıkma ile ilişkili olgular arasında ise (Topuz, 2003):

- a. Yadsıma,
- b. İlaç ve alkol kullanımı,
- c. İlgii kesme benzeri etkin olmayan başa çıkma yöntemleri gündeme gelmektedir.

Ayten ve arkadaşlarının hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine yaptığı çalışmaya göre ise aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır (Ayten., Göcen, Sevinç ve Öztürk, 2012):

- a) Hayat memnuniyeti açısından ise kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.
- b) Hastaların hayat memnuniyeti ve şükür düzeylerinin, hasta yakınları ve sağlık çalışanlarına göre daha düşük olduğu görülmektedir.
- c) Yaşın ilerlemesiyle birlikte hem olumlu hem de olumsuz dinî başa çıkma yöntemlerinin daha fazla kullanıldığının tespit edilmesi söz konusu olmaktadır.
- d) Olumlu başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında ise olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir.
- e) Erkekler dinî yalvarma tarzındaki başa çıkma yöntemlerini kadınlardan daha fazla kullanmaktadırlar.

- f) Kadınların dış kaynaklı olan şükür düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir,
- g) Kadınlar;
 - ✓ Maddi ve manevî sahip olduklarına şükretmek,
 - ✓ Kişiyeye katkısı olan her şey de şükürünü ifade etmek,
 - ✓ Aile ve sosyal çevreye minnet duymak konularında erkeklerden daha başarılıdırlar.

1.3. Engellilik ve Ortopedik Engellilerde Dinî Başa Çıkma

1.3.1. Engellilik

Engellilik, toplumsal yansımalarına yönelik farklı teorik modeller altında ele alınarak incelenen bir kavramdır. Ahlâkî model engelin, ahlâkî çöküntüden kaynaklandığını, insanın içindeki şeytanın veya ahlâksızlığın dışı vurumu olduğunu ileri sürerken, medikal model engelliliğe biyolojik nedenler ve hastalık perspektifinden bakmaktadır. Engelliliği en geniş çerçeveye ile alan sosyal model ise engelliğin, engelin kendisi veya engelli kişiden değil, normal kabul edilen grupların ihtiyaçlarına göre belirlenmiş oysa engelli bireyi göz ardı eden ya da çok az gözönünde bulunduran çevre şartları ve toplumun önyargılarından kaynaklı bir durum olduğunu ileri sürer (İnan, Peker, Tekiner, Ak ve Dağlı, 2013). Çalışmamızda engellilik ve tezimizin konusu olan ortopedik engel, medikal model üzerinden tanımlanmaktadır. Buna göre ilk olarak DSÖ 1980 yılında Yetersizlik, Özürlülük ve Engelliliklerin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps-ICIDH) isimli bir sınıflama sistemini geliştirmiştir. ICIDH, özürlülük olgusunu 3 kategoride ele almıştır: Yetersizlik (Impairment): Vücudun zihinsel, fiziksel veya işlevsel bozukluğudur. Yetersizlik doku, organ, ekstremit, fonksiyonel sistem ya da vücut mekanizmasındaki psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı ve fonksiyonların geçici, sürekli kaybı ya da anormallliğini ifade eder. Özürlülük (Disability): Yetersizlik sonucu fonksiyonel kapasitede azalma ya da kayıptır. Yetersizlik sonucu günlük aktiviteleri içeren beklenen davranış ve fonksiyonlarda eksiklik ya da aşırılıktır. Engellilik (Handicap): Bir yetersizlik ya da özürlülük sonucu oluşan, toplum tarafından kişiden beklenen bireysel performans veya durumdan sapmaya neden olan toplumsal bir bozukluk olarak ifade edilir. Engellilik, yetersizlik ve özürlülüğün sosyal ve çevresel sonuçlarıdır (Minaire, 1992).

1.3.2. Engelliliğe Neden Olan Unsurlar

Bireylerin engel durumu bir sebebe bağlı olabileceği gibi birden fazla sebebe bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır. Engel sebebi bireyin kendine has bir olması gibi çevreden de kaynaklanabilmektedir. Engellilik nedenleri birden fazla sınıflandırmaya tabi tutulsa da en genel ve yaygın olarak kullanılanı doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşumlarına göre yapılan sınıflamadır. Bu sınıflamaya göre;

1. **Doğum öncesi unsurlar;** anne yaşı, annenin gebelik sürecinde yaşanabilecek olası tüm etkiler, beslenme süreci, kan uyuşmazlığı, akraba evliliği, genetik hastalıklar ve metabolik hastalıklar vb.
2. **Doğum sırasında oluşan nedenler;** erken ya da geç doğum, doğum sırasında yanlış müdahale ve yanlış ekipman kullanımı, riskli ve zor doğum, hijyenin olmadığı ortamda doğum ve annenin sağlıklı doğum yapamaması vb.
3. **Doğum sonrasında gelişen nedenler;** enfeksiyon, çocuğun geçirdiği rahatsızlıklar, beslenme zorlukları, kazalar, fiziksel ve ruhsal travmalar, zehirlenmeler, doğal afetler, savaşlar ve ekonomik koşulların yetersizliği vb. olarak açıklanabilir.

1.3.3. Ortopedik Engellilikte Dinî Başa Çıkma Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelenmesi

1.3.3.1. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Araştırmamızın konusu olan ortopedik engellilerde dinî başa çıkma, ülkemizde ilk defa Naci Kula tarafından 2005 yılında çalışılmıştır. Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma adlı çalışması ile Kula, ülkemizde engel durumlarıyla baş etmede engellilerin dinden yararlanarak hangi başa çıkma etkinliklerine başvurdıklarını incelemiştir. Kula’nın ortopedik ve görme engellilerde dinî başa çıkma konusunu ele aldığı bu ilk çalışmasından önce ülkemizde özörlölere yönelik ağırlıklı olarak onların özörlölü olma nedenleri, kendini kabul düzeyleri, benlik kavramları, psikososyal gelişimleri gibi engelliliğin bazı yönlerini kapsayan çalışmalarla birlikte bedensel engellilere yönelik tutumların değiştirilmesine yönelik ve dinî eğitimleri açısından önemli olabilecek hususlara değinen çalışmalar yapılmıştır (Bıyıklı, 1989; Erkan, 1990; Kula, 2000).

2005'ten 2012'ye kadar ülkemizde konuyla ilgili yürütelen tezlere ve çalışılan makalelere baktığımızda konunun daha çok İslam dininin engellilere yaklaşımı, sakat ve özürlülerin ibadet mükellefiyetleri, İslam'ın engellilere tanıdığı kolaylıklar, anne babalarının deneyimleri, kaygı ve tutumları, zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin stresle başa çıkma tarzları, ailelerin yaşadığı zorluklar, ailelerin dinî başa çıkma davranışları, bedensel engellilerin sosyal yaşam içerisinde yaşadıkları zorluklar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir (Kahriman ve Bayat, 2008; Ergüden, 2008; Doğan ve Çitil, 2011). 2012 yılından günümüze ise farklı gruplardaki engellilerin dinî başa çıkmaları üzerine eğilen fobik ve omurilik felçlisi yetişkinlerde dinî başa çıkma, görme ve işitme engellilerde dinî başa çıkma, down sendromlu bireylerin manevî bakım ihtiyaçları, işitme engelli ergenlerde engelleriyle ilgili dinî atıfları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki gibi çalışmalar dikkat çekmektedir (Solak, 2012; Gören, 2015, Obuz, 2015; Muhcu, 2015; Bahçekapılı ve Bahçekapılı, 2016).

Nesibe Esen Ateş'in 2018 yılında yaptığı bedensel engelli olarak yaşamını sürdürmeye devam eden gazilerin de dinî başa çıkmalarını konu edinen Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Ailelerinde Dinî Başa Çıkma: Adana Örneği adlı tez çalışmasında dinin, araştırmaya konu olan kesimlerin başa çıkmaları üzerinde olumlu etkide bulunduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yaşanan travmayı anlamlandırma konusunda imtihan inancı önemli rol oynamıştır. Dua etmek de gaziler üzerinde pozitif duygular uyandıran ve olumlu başa çıkmaya yardımcı olan dinî eylemlerin başında gelmektedir. Ayrıca gazilerin yazılı ve görsel kaynaklardan pek çok bilgiye sahip olmalarına karşın din görevlileri ile görüşme çabası içine girdikleri de anlaşılmıştır.

1.3.3.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Batıda engellilik ve dinî başa çıkma kavramı ise din ve özrürlülük, özrürlülüğe teolojik bakış, ailelerin ve bakıcılarının genel başa çıkma davranışları üzerinden çalışılmaya başlamıştır. Çalışmaların çoğunlukla amacı, engelliler için bütüncül bakım yapan yardımcı engelli bakım uzmanlarına ve hemşirelere ve papaz, rahip vb. din adamlarına katkı sağlamak olmuştur (Ferguson, Gartner ve Lipsky, 2000).

Kula'nın 2005 yılında dinî başa çıkma çerçevesinde yaptığı ortopedik ve görme engellilere ilişkin alandaki ilk çalışma, Batı'da da bu iki kesimin dinî başa çıkmalarına direkt odaklanan ilk çalışma olma özelliği göstermesi bakımından önemlidir. Bu yıldan önce Batı'da bedensel özrürlülerin sorunlarını aşmada başvurdukları dinî başa çıkma

davranışlarını ancak dolaylı olarak konu edinen, özürlerin dinî başa çıkmaları üzerine direkt bir çalışma yerine özürlülük ve din ilişkisini konu edinen çalışmalar yapılmıştır ve özürlülerin dinî başa çıkma davranışları daha çok genel başa çıkma davranışları içerisinde ele alınmıştır. Dinî başa çıkma teorisinin öncüsü Pargament ve öğrencisi Nailini Tarakeshwar'ın (2001) yaptığı çalışmada dahi daha çok bedensel engelli çocukların ailelerinin dinî başa çıkmalarına ve başta felaketler olmak üzere değişik stresler yaşayan bireylerin başa çıkmalarına odaklanılmıştır. Bu yıllarda başa çıkmaya odaklanılmasa da orta yaş ve daha ileri yaş görme kaybıyla yaşanan erişkinlerde spiritüalite ve psikososyal gelişmenin araştırıldığı Brennan'ın (2002) çalışmasında görme engelli olma durumunun psikososyal gelişimin gelişmesine etkisi olmazken, manevîyatın olumsuz hayat tecrübesinin etki ve kontrol derecelendirmelerinin etkileri üzerine tamponlayıcı bir rol oynadığı bulunmuştur.

Konuyla ilgili son yıllarda yapılan çalışmalara göz atıldığında bizzat engelli bireylerin kendilerinin dinî ve bağlantılı olarak manevî/spiritüel başa çıkmaları konusuna yönelik çalışmalara ilginin yavaş yavaş arttığı görülmektedir (Treloar, 2002; Courtney, Carter, Annandale, Boehm ve Logeman, 2014; Baldwin, Evans, Etherington, Nicole ve Wright, 2015; Stecz ve Kocur, 2015; Salkas ve Gill, 2016).

Engellilerin dinî başa çıkmalarıyla ilgili batıda son yıllarda yapılan yukarıdaki özellikle birkaç çalışma dikkate değerdir bu çalışmalar ve bulgularıyla ilgili şunlar söylenebilir:

Treloar'ın 2002'de yaptığı *Disability, Spiritual Beliefs and The Church: The Experiences Of Adults with Disabilities and Family Members*, farklı türden gelişim yetersizliği bulunan çocuklarına bakan 13 aile ve fiziksel engelli 9 ve çalışmaya belli noktalarda katkı sağlayan 8 katılımcı olmak üzere toplam 30 birey üzerine gerçekleştirilen önemli bir çalışma olup engelli insanların ve aile bireylerinin engellilik durumlarını anlamlandırmada dinî inançlarını nasıl kullandıklarını ve engelli olarak başlarından geçen zorluklara nasıl tepki gösterdiklerini gün ışığına çıkaran nitelikli bir araştırmanın bulgularını sunmaktadır. Bulgulara göre kişilerin çektikleri çileler ve yaşadıkları zorluklar, manevî mücadelelerinde, kişisel çöküşten kurtulmalarında, Tanrı'ya duyulan güven ve Tanrı'ya güçlü bir inançla bağlanma noktasında katkı sağlamıştır. Katılımcılar engellilik nedeniyle sıkça başlarına gelen zorluklara rağmen minnettar ve mutlu bir hayat sürmeyi tercih etmektedir. Katılımcıların dinî inançları hayatlarına bir istikrar getirmiş, engelli geçirdikleri hayatlarını anlamlandırmalarında, bu hayatla başa çıkmalarında ve diğer faydalı etkenleri kazanma konusunda onların yaşamına olumlu yönde katkı

sağlamıştır. Katılımcılar, kilisenin engelliliği ilahî açıdan anlamlandırma konusunda destek sağlaması gerektiğini ve sürekli devam eden bir dinî yardım modelini kullanmasını önermektedir. Katılımcılar, engellilikle ilgili ruhsal/manevî deneyimleri üzerinde etkisi olan Protestan Hristiyan kilisesinin engelliler için ileri düzey bir kaynaştırmayı sağlaması gerektiğini de önermektedirler.

Baldwin ve arkadaşları 2005 yılında yayımladıkları, *Youth with Disabilities Talk about Spirituality: A Qualitative Descriptive Study* adlı çalışmalarında serebral felci, merkezi sinir sistemi bozukluğu veya otizm spektrum bozukluğu engeline sahip 11-20 yaş arasındaki onsekiz gencin manevîyata yönelik algılarını nitel betimsel bir metodoloji kullanarak araştıran sağlık profesyonellerine bilgi veren dikkate değer bir çalışmadır.

The Role of Spirituality in Coping with Visual Impairment, Sır Mortimer B. Davis Musevi Genel Hastanesi Göz Kliniği'nde 23-97 yaş arasındaki 85 görme engellide engel durumuyla başa çıkmada manevîyatın etkisini araştıran bir çalışmadır ve çalışmada Manevî İyi Olma Ölçeğinin alt ölçeği olan dinî refah, adaptif başa çıkma davranışlarının önemli bir öngördürücüsüdür. Diğer bir deyişle yüksek dinî iyi olma adaptif başa çıkmayı kolaylaştırır. Verilere göre dinî iyilik hali yüksek olan kişiler, özellikle de genç insanlar, görme bozukluklarıyla baş etmede daha uygun başa çıkma davranışları bildirmişlerdir (Yampolosky, Wittich, Webb ve Overbury, 2008).

Engelli insanların ruhsal inançlarının engellilikleriyle ilgili konuları nasıl ele aldığı 2016'da yapılan *Journal of Disability and Religion* dergisinde yayınlanan *Exploring How Christians and Atheists Deal with Issues Related to Their Disability* adlı çalışmada kendilerini özürlü ateist/agnostik veya özürlü Hristiyan olarak tanımlayan bir grupta yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında incelenmiştir. Sonuca göre Hristiyanlar ibadet ettiklerini bildirirken, ateistler meditasyon kullandıklarını ifade etmişlerdir. Burada ilginç olan her iki manevî gruptaki insanların engellilikleriyle ilgili konuları ele almak için başkalarıyla bir bağ kurma duygusunu geliştirmeye çalıştıklarının gözlenmesidir (Salkas ve Gill, 2016).

2015 yılında yayınlanan *Religiousness, Religious Coping with Illness and Psychological Function among Polish Elderly Patients with Osteoarthritis Undergoing Arthroplasty* adlı çalışmada ise stresle başa çıkmayı ölçen Kısa-COPE'da stresle başa çıkmayı ölçen dinî stratejilerin, dine en düşük düzeyde yönelen hastalara fayda sağlama olasılığının en düşük olduğu sonucuna varılmıştır çalışma artroplasti yapılan osteoartritli Polonyalı yaşlı hastalarda çekirdek dinî inançların önemini ortaya koymuştur (Stecz ve Kocur, 2015).

Abdullahi ve Kwah 2018 yılında Kano'da omurilik yaralanması olan kişilerin başa çıkma stratejilerini araştırdıkları *Coping Strategies in People with Spinal Cord Injury: A Qualitative Interviewing* adlı nitel çalışmalarında katılımcıların çoğunlukla dini kullandığını (%95), ardından kabul (%45) ve inkâr, madde kullanımı, suçlama, her biri (%5) olan sosyal ve pozitif yeniden çerçeveleme arayışında olduğu verilerini tespit etmişlerdir.

Tez konumuzla bağlantılı olarak Hristiyanlık, İslamiyet, Musevilik ve Hint dinî inanışı karmanın engelliliğe yönelik açıklamaları incelendiğinde alanyazında farklı kültüre sahip topluluklarda özürlülerin dinî başa çıkmalarına spesifik olarak odaklanan bir çalışmaya rastlanmamış olup fakat farklı kültürlerin başa çıkmaları üzerine odaklanan çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Stres ve kültürlerarası başa çıkma araştırmaları üzerine çalışan Pedersen (2006), *Knowledge Gaps about Stress and Coping in A Multicultural Context* adlı çalışmasında çok kültürlü bir bağlamda stres ve başa çıkma hakkında bilgi boşluklarını doldurmaya çalışmış bu kapsamda yedi kategoriye ayırdığı bu bilgi boşluklarından birinin dinî ve manevî kaynaklara eğilme olduğunu, diğerlerinin ise kültür şoku tartışmaları, kültürü tanımlama, sağlıklı bir dengenin sağlanması, ölçüm sorunları, çokkültürlü aile bağlamı ve kendini tanımlama olduğunu ifade etmiştir. *Inclusion, Disability and Culture*, herhangi bir bağlamda sakatlık hakkındaki ortak değerleri dikkate alan ve dolayısıyla eğitim koşullarının bu bağlamda nasıl sağlandığını etkileyecek bir kültürel model içinde dâhil edilme ve engelliliği değerlendirmeye yönelik çağrılarını geliştirmeye ve desteklemeye çalışan bir çalışmadır (Elshabrawy, 2015). Çok kültürlü perspektiflerin stres ve başa çıkma el kitabı olarak tanınan *Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping*, “Advance in The study of Religious and Spiritual Coping” konulu bölümünde Kanada ve Amerika’ya Azor’dan gelen Portekizli göçmenler arasında dinî ve manevî başa çıkma konusunu inceleyerek bu etnik ve dinî topluluğun eşsiz kültürel ve dinî başa çıkmalarını ortaya koymuştur (Klaassen, McDonald ve James, 2006).

Miles, 2002 yılında *Disability in an Eastern Religious Context: Historical Perspectives* isimli çalışmalarında Hinduizm, İslamiyet ve Budizm gibi doğu dinlerinde özürlülüğün yaygın olarak “talih, kader, karma tarafından gönderilen talihsizlikler” üzerinden ve hatta çoğu kez ebeveyn günahıyla ilişkili açıklamalarının yapıldığını ve küçük ölçekli, kırsal kesimlerde inançların kente göre daha güçlü etki gösterdiğini ifade etmiştir. Araştırmacı, ayrıca engelliliğin tanımlanmasında farklı coğrafyalardaki çoğunluğun daha uygun ve kabul edilebilir şekilde anlayacağı, iyileştirilmiş daha ayrıntılı

çalışmalara yönelik yaklaşımlar önermiştir. Yine Miles, 2007 yılındaki Disability and Deafness, in The Context of Religion, Spirituality, Belief and Morality, in Middle Eastern, South Asian and East Asian Histories and Cultures: Annotated Bibliography adlı çalışmasında bazı modern Budist, Hristiyan, Konfüçyüsçü, Taoist, Hindu, Jaina, Musevi, Müslüman, Parsi veya diğer savunmacıların, daha önceki metinlerin ya da geçmiş çağlarda anlaşılma biçimlerinin sakatlanma alanında inançlarının tam öğretilerini mutlaka temsil etmediğini iddia etmek istediklerinin vurgulanması gerektiğine, zira engellilik mesajlarını modern görüşlere göre erken çevirilerde ihmal edilen nüansları ortaya çıkaracak şekilde yorumlayan bazı modern yorumların bulunduğu dikkat çekmiştir.

Hayhoe (2014), Hristiyanlık ve İslam dinleri arasında engelli diyalogunun geliştirilmesi, özürllülüğe yönelik tutumların anlaşılması ve sosyal uygulamayı destek ve eşitlik teşvikinin bilgilendirilmesi amacıyla kuramsal literatür araştırması yaparak İslam ile Hristiyanlık'ın bu açıdan çok fazla ortak noktaya sahip olduğunu ve hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından engellilik eşitliklerinin geliştirilmesi için dinin iyi bir güç olduğu sonucuna varmıştır. Al-Aoufi, Al-Zyoud ve Shahminan (2012), İslam ve engelliliğin kültürel kavramsallaştırılması konulu çalışmalarında Müslümanların aynı inanç ve ilkeleri paylaşıyor olmalarına rağmen, insanların bu kavramlarla ilgili tutumları ve anlayışlarının ve özürllü bireylere verdikleri tepkilerin, kişinin inancının yoğunluğuna, ayrıca sosyo-ekonomik durumlarına, eğitim seviyelerine, farkındalık ve daha da önemlisi kültürel bağlama göre değişiklik gösterebildiğini dolayısıyla kültürel perspektiflerin dezavantajlı kişilere yönelik tutumların belirlenmesinde çok önemli bir rol oynadığına dikkat çekmişlerdir.

Sonuç olarak dinî başa çıkma, hem ülkemizde hem de yurt dışında yapılan çalışmalarda genel başa çıkma yöntemleri arasında ilk sıralarda yer almakta (Ağargün ve ark., 2005) bu noktada seküler başa çıkma tarzlarından anlamlı derecede farklı sonuçlar vermektedir. Bilhassa son 20-25 yılda dinin insanların olayları değerlendirme yöntemleri ve bu olaylara karşı psikolojik ve fiziksel tepkileri üzerinde etkili olduğuna yönelik bulguların ortaya çıkmasıyla birlikte yurt içi ve dışında dinî başa çıkma konusuna olan ilgi artmış dolayısı ile hem başa çıkma hem de dinî başa çıkma konuları klinik psikoloji, din psikolojisi ve psikiyatri çalışmalarında daha da dikkat çeker hale gelmiştir. Bu nedenle dinî başa çıkma olguları üzerine Türkiye’de ve yurtdışında kayda değer birçok çalışma ve araştırma yapılmış bulunmaktadır. Ancak yine araştırmalar, ortopedik engelli bireylerin dinî başa çıkmaları üzerine yapılan nicel ve nitel çalışmaların hem yurt içinde hem de yurt dışında oldukça yetersiz olduğunu, bilhassa farklı dine mensup ortopedik engelli bireylerin dinî başa çıkmalarına

odaklanan spesifik çalışmaların hiç olmadığını bu alanda yapılacak bu türden çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.



BÖLÜM II

UYGULAMA VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Nitel olarak çalışılan bu araştırmanın deseninin nitel seçilmesinin nedeni, nicel çalışmaların istatistik genellemelere imkân veren doğasına karşın, sınırlı sayıda katılımcı ile çalışılan nitel çalışmaların analitik genellemelere imkân verebilmesi ve araştırma sonuçlarının nicel verilere derinlik, ayrıntı ve anlam kazandırmak amacıyla kullanılabilmesidir (Creswell, 2002). Ayrıca dinî başa çıkma süreçleri ile ilgili herhangi bir program sürecine, bireylerin elde ettiği yararları, program uygulamalarının değerlendirilmesine ve programın niteliğinin artırılarak daha etkili ve verimli yürütülmesine olanak verebildiği için de çalışmanın nitel olarak hazırlanmasına karar verilmiştir.

Kuramsal bölümünün oluşturulması sürecinde psikoloji biliminin ana kaynaklarından öncelikle yararlanılmaya çalışılmıştır. Farklı psikoloji ekollerinin başa çıkma ve dinî başa çıkma süreci, mahiyeti, yapısı ve sınıflandırılması konusundaki görüşlerine birinci el kaynaklardan ulaşılmasına dikkat edilmiştir.

Dinî başa çıkma ve engellilik ilişkisini ortaya koymak amacıyla literatür araştırmasına başvurularak daha önce yapılmış yerli ve yabancı çalışmalar başta olmak üzere, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, ilahîyat, sağlık bilimleri, psikiyatri, eğitim, iletişim, felsefe vb. alanların konuyla ilgili araştırma sonuçlarından yararlanılmıştır.

Uygulama sürecinde katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örneklem biçiminin seçilmesinin nedeni araştırmacıya zengin ve derin bilgiler vereceğinin varsayılmasıdır. Patton'a (1987) göre, amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına imkân veren bir yöntemdir. Birden çok örnekleme tipini içeren amaçlı örneklem yönteminin çeşitlerinden ikisi kartopu tekniği ve ölçüt örneklemedir (Akt.: Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada Hatay ilinde ikamet eden Hristiyan, Musevi ve Müslüman katılımcılara ulaşabilmek için kartopu örneklemenin uygun olduğu düşünülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunun Hatay olarak seçilmesinde Hatay ili üzerine 2016 yılında yapılan araştırma sonuçlarına göre ilin engelli oranının Türkiye ortalamalarına göre yüksek çıkması etkili olmuştur. Sözü edilen ölçüt ise bireylerin ortopedik engeli

dışında zihinsel her hangi bir engellerinin olmaması ve yaş aralıklarının 18-90 olmasıdır. Araştırma dâhilinde bu ölçütün gerekli olduğu düşünülmüştür. Çünkü bireyler çocukluk döneminde kişisel tercih, istek ve beklentilerle hareket etmekten uzak çevrenin etkisi altındadır. Dolayısıyla bu yaş grubundaki katılımcıların henüz somut işlem döneminde olacağından engelleriyle başa çıkmada bilinçli olarak dinî başa çıkmaya başvuracakları düşünülmemektedir. Bu nedenle araştırmacı çalışma grubunu bireylerin kendilerini sorgulayarak yeniden tanımlamaya ve dinî kimlik edinmeye çalıştıkları ve sorunlarını çözmede bireysel güç kaynaklarını daha fazla kullanarak sorunlarını bilinçli bir şekilde çözmeye çabaladıkları ergenlik dönemi sonları, gençlik ve yetişkinlik (ilk- orta ve ileri yetişkinlik/yaşlılık) dönemi olmak üzere 18 yaş ve üzeri 90'lı yaşlara kadar uzanan çeşitli yaş gruplarından oluşturmayı planlamıştır. Zira gelişim dönemlerini kapsayan yaş dilimlerinin başlangıç ve bitişlerine dair birkaç yıl farklılık gösteren sınıflandırmalar yapıldığı görülsede genel olarak on iki-on sekiz yaş arası ergenlik dönemi olarak kabul edilmekte, ardından gençlik ve kendi içinde 3 dönem halinde yaşanan yetişkinlik yılları başlamaktadır (Aral ve Baran, 2011, s. 27).

Araştırmacının yetişkinlik dönemini irdelemek istemesi bu dönemin pekçok gelişim araştırmacısı açısından karar vermelerin tam olarak netleştiği dönem olarak kabul edilmesindendir. Ayrıca üzerine çalışılan yaş aralığı, araştırmacının iletişim kurması ve daha fazla sayıda kişiye ulaşması açısından daha elverişli olacağı varsayılmıştır. İlaveten yaşlılık dönemindeki başa çıkmaların da ortaya konabilmesi açısından yaş aralığının son sınırı 90 olarak belirlenmiştir. Yaş aralığının geniş tutulmasında ve ileri yaşlılık döneminin de incelenmesinde literatürdeki çalışmaların sonuçları etkili olmuştur. Nitekim Koenig ve arkadaşlarının 1988'de yürüttükleri bir çalışmada yaşlılar için (ortalama yaş 74.4) dinin kültürel bir güç olduğu ve dinî başa çıkma metotlarına diğer metotlara kıyasla ilk sıralarda başvurdukları ortaya konmuştur (Koenig, Moberg ve Kvale, 1988). Koenig, ilerleyen yıllarda yaptığı bir çalışmada yaşamının sonuna gelen yaşlıların son dönemlerinin getirdiği stresle başa çıkmalarında dinin mükemmel ve eşsiz bir başa çıkma kaynağı olduğunu ileri sürmektedir (Koenig, 2006).

Görüşmeler, 2019-2020 yıllarında Hatay il merkez ilçesi Antakya ve diğer çevre ilçelerinin merkez, köy ve kasabalarında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların evleri, dernekleri veya işyerlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile sessiz sakin bir ortamda görüşülmeye dikkat edilmiş bu nedenle görüşmeler katılımcıların daha çok evlerinde, araştırmacıya ayırdıkları ayrı bir odada gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin

evlerde gerçekleştirilmesinin bir diğer önemli sebebi ise ağır düzey engelli bireylerin engellerinden ötürü derneğe kadar da olsa gelme imkânlarının olmaması ve ev ortamındaki rahatlığın görüşmelere olumlu yansıtılmasının varsayılmasıdır.

2.2. Uygulama Grubu ve Özellikleri

Araştırmanın genel alanı Türkiye, uygulama alanı Hatay il merkezi ve ona bağlı yerleşim yerleri; uygulama grubu ise Hatay’da ikamet eden ortopedik engelli bireylerdir. Araştırmaya katılacak kişi sayısını belirlemek için yapılan literatür incelemesinde nitel araştırmalarda araştırma kapsamına alınacak kişi sayısına ilişkin kesin bir kuralın olmaması, temel hedefin toplanan bilginin zengin, çeşitlilik sunan ve doyurucu olmasından dolayı araştırmanın çalışma grubu 30 kişiden oluşturulmuştur.

Uygulama grubuna kartopu seçim yoluyla ulaşılmıştır. Buna göre ulaşılan bir katılımcı diğerine referans olmuştur. Toplamda 30 görüşme yapılmış ancak 3 katılımcıda aranan güven ve objektivite gözlenemediğinden 27 mülakat geçerli sayılmıştır. Musevi bireylerin Hatay ilinden yoğun göçlerinden dolayı nüfusları oldukça azaldığından ve mevcut nüfus içerisinde de araştırmamıza dâhil edebileceğimiz araştırmanın ölçütlerini sağlayan ortopedik engelli bireylere ulaşamadığından süreçte yedi Alevi/Nusayrî, dokuz Hristiyan (Ortodoks), onbir Sünnî ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Raporlaştırma esnasında katılımcıların mahremiyetlerini korumaya özen gösterilmiş bu amaçla takma isimler kullanılmıştır. Uygulama grubunun yaş aralığı öncesinde 18-90 olarak belirlenmiştir. Alt ve orta sosyo-ekonomik seviyede olan katılımcıların eğitim seviyesi ise okuryazarlığı olmayandan yüksek lisans mezununa kadar oldukça çeşitlilik arz etmiştir.

Tablo 2.

Hristiyan Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri

Sıra	Takma ad	İnanç	Yaş	İş
1	Cornelius	Hristiyan	18	İşsiz
2	Susanna	Hristiyan	22	İşsiz
3	Rebeka	Hristiyan	67	Ev hanımı
4	Michel	Hristiyan	49	İşsiz
5	Abraham	Hristiyan	30	Memur
6	Jacop	Hristiyan	60	İşsiz
7	Gabriela	Hristiyan	90	Emekli
8	Judith	Hristiyan	35	Memur
9	Magdalena	Hristiyan	25	Öğrenci

Tablo 3.

Alevi/Nusayrî Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri

Sıra	Takma ad	İnanç	Yaş	İş
1	İrfan	Alevi/Nusayrî	43	Radyo programcısı
2	Said	Alevi/Nusayrî	50	Emekli
3	Sadi	Alevi/Nusayrî	44	Milli sporcu
4	Ayaz	Alevi/Nusayrî	33	Memur
5	Soyer	Alevi/Nusayrî	51	İşsiz
6	Serdar	Alevi/Nusayrî	41	İşsiz
7	Meltem	Alevi/Nusayrî	54	Ev hanımı

Tablo 4.

Sünnî Katılımcıların Kişisel ve Demografik Bilgileri

Sıra	Takma ad	İnanç	Yaş	İş
1	Erim	Sünnî	37	İşsiz
2	Cuma	Sünnî	43	Esnaf
3	Ziya	Sünnî	41	İşsiz
4	İnan	Sünnî	40	İşsiz
5	Önder	Sünnî	35	Öğretmen
6	Zeyd	Sünnî	53	Esnaf
7	Aydın	Sünnî	41	Tablacı
8	Hayriye	Sünnî	34	Ev hanımı
9	Amine	Sünnî	39	İşsiz
10	Rümeysa	Sünnî	56	İşsiz
11	Hacer	Sünnî	30	Ev hanımı

2.3. Veri Toplama Araçları

Derinlemesine mülâkatlar, katılımcıların duygu, düşünce, istek ve anlamlandırmalarının, tanımlamalarının neler olduğunu ortaya çıkarırken aynı zamanda neyi, neden, nasıl düşündüklerini araştırmayı da hedefler (Yıldırım ve Şimsek, 2011). Bu nedenle araştırmada katılımcıların dinî motiflere ne sıklıkta ve yoğunlukta, neden başvurdukları, nasıl düşündüklerinin tespitine ve araştırmacının gerektiğinde ek sorular sorabilmesine imkân vermesi ve zengin veri toplama aracı olabilmesini sağlaması açısından yarı yapılandırılmış mülâkat tekniği kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış soru tarzları, görüşmenin amacına bağlı olarak araştırmacının yan ve farklı sorularla cevapların ayrıntılandırılmasını sağlayabilmesi ve görüşme öncesi hazırlanan bir görüşme protokolünün olmasından dolayı görüşmenin daha düzenli, konudan sapmadan gerçekleştirilebilmesine imkân vermesini sağlayacağından araştırmacı açısından kolaylık ve avantaj sağlamış, ancak verilerin daha kolay analiz edilebilmesi açısından soruların katı olmayacak şekilde sıralı bir şekilde sorulmasına dikkat edilmiştir.

Görüşme sorularının hazırlanmasında ilgili literatür taranarak görüşme formuna aynı zamanda konuyla ilgili alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda yeniden düzenleme yapılarak son şekli verilmiştir. Araştırmanın soru listesinin anlaşılması kolay, net ifadelerden oluşan, açık uçlu, yönlendirmekten kaçınan, çok boyutluluk içermeyen odak sorulardan oluşmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca katılımcı, aynı sorunun farklı bireyler için farklı anlamlara gelebileceğinden hareketle bu tür olasılıklara karşın sorunun tam anlaşılabilmesi durumunda alternatif bir ifade veya sonda ile görüşülen bireyin soruyu anlamasına yardımcı olmaya çalışmıştır. Böylece görüşülen bireylerin görüş veya deneyimlerine farklı yollardan ulaşılmaya çalışılmıştır. Sondalar görüşme formu hazırlanırken temel sorular için esnek bir bakış açısıyla ayrı ayrı yazılmıştır. Formun araştırmada kullanılmak üzere son halini alması için anlaşılabilen soru maddelerinin değiştirilmesi, çıkarılması ya da yeniden düzenlenmesi yapılmış ve mülâkat formu araştırmada kullanılmak üzere kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Mülâkatların tamamı ses kayıt cihazı ile kayda alınmıştır. Katılımcıların araştırma ile ilgili veya ilgisiz olan her cümlesi dikkate değer bir ifade olarak kabul edilmiş, satır aralarından kendileriyle ilgili daha fazla veri çıkartılmaya çalışılmıştır. Yine katılımcıların evlerine kimi zaman misafir olunmuş, yemek davetleri ve ikramlıklar geri çevrilmemiş, bu yakınlık sayesinde kişilerin kendisini görüşmeciyeye daha yakın

hissettikleri ve bu süreçte de ekstra bilgi verebildikleri gözlemlenmiştir. Bu bilgiler de yazılı olarak not alınmıştır.

Görüşmelerin mülakat sona erdikten sonra daha doğru analiz edilip değerlendirilebilmesi için katılımcılara ses kayıt cihazıyla ya da yazılı olarak kayıt altına alınacağı ve sonrasında çözümleneceği mülakat öncesi randevulaşma aşamasında açıklanmıştır. Bu aşamada ayrıca katılımcıların gerçekçi, gönüllü, korku duygusu hissetmeden rahat bir şekilde bilgi vermelerini sağlamak amacıyla kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı garantisi verilmiştir. Görüşmelerin sohbet havasında geçmesine çalışılmış bununla beraber soruların da sıralı bir şekilde sorulmasına ve katılımcıları etkilememeye özen gösterilmiştir. Soruların yöneltilmesi esnasında yönlendirici olmayıp objektif kalmaya azami çaba sarfedilmiştir. Bu kapsamda katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Yaşamınızda karşılaştığınız sorunlarla genel anlamda nasıl başa çıkıyorsunuz?
2. Karşılaştığınız sorunlarla başa çıkmak için inançlarınızdan destek alıyormusunuz?
 - a. Dinlerin bir kısmında kader, kısmet, hayra yorma, Tanrı'dan umut kesmeme, sabretme, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağı düşüncesi vb. söylem ve dinî unsurlar mevcuttur. Sizin dinî inanç ve değerlerinizde de bu tarz söylem ve dinî unsurlar mevcut mudur? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?
 - b. Engelinizin farkına varmanızdan bu yana karşılaştığınız zorluklar ve stresli durumlarla başa çıkmada hangi dinî unsurlara başvurdunuz?
3. Geçmişten günümüze engellilik durumu yaşamınızı nasıl etkiledi? Yaşadığınız engel durumuyla ilgili geçmişteki ve şu anki düşünceler nelerdir? Geçmişe dönüp baktığınızda sizi derin üzüntü, hayal kırıklığı ve hüznü sevk eden keder ve acı veren bu olumsuz olay bugün size neleri düşündürmekte?
4. Yaşadığınız olumsuzlukların nedenlerine ilişkin neler söylemek istersiniz?
5. Engellilikten sonra dinî veya manevî yaşamınızda ne tür değişiklikler oldu?
6. Bu süreçte kimlerden destek aldınız?
7. Tanrı, inandığınız din ve genel olarak dinler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
8. Manevî ya da dinî yaşamınızı nasıl tanımlarsınız?

2.4. Veri Analiz Teknikleri

Görüşmelerin önceden belirlenmiş bir forma dayalı olması, farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlamış ve sohbet tarzı mülakat ile karşılaştırıldığında elde edilen verilerin düzenlenmesi ve analizi daha kolay olmuştur.

Görüşmelerin sonunda tezimizin ana konusu ile dolaylı ilişkisinden dolayı yedinci sorudaki “İnandığınız din ve genel olarak dinler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?” sorusu değerlendirme alanından çıkartılmıştır.

Araştırma, nitel yöntemlerden betimsel ve içerik analiz ile sınırlı olmuştur. Bu kapsamda betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulmuş, bu noktada betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar keşfedilerek, elde edilen verilerin ilk olarak kavramlaştırılması, sonrasında ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı biçimde bir düzene konması ve son olarak veriyi açıklamaya yarayacak temaların saptanmasına çalışılmıştır. Bu aşamada katılımcıların ifadeleri “Tam olarak neyi anlatmak istiyorlar?” sorusu temelinde irdelenerek, sözcüklerin salt görünen yüzlerine değil, aynı zamanda görünmeyen yüzlerine de dokunulmaya dikkat edilmiştir. Verilerin kodlanıp, temaların bulunmasından sonra kod ve temalar düzenlenip bulgular tanımlanmış ve yorumlamaları yapılmıştır.

2.5. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın evrene, çalışma grubuna ve veri toplama araçlarına ilişkin sınırlılıkları şunlardır:

Araştırma, 2019 -2020 yılında Hatay il merkezi ve ilçelerinde yaşayan 18- 90 yaş aralığındaki ortopedik engelli bireyler ile sınırlıdır. Bunun dışındaki yaş grupları araştırma kapsamı dışındadır.

Araştırma, nitel yöntemlerden betimsel ve içerik analizi ile sınırlıdır.

Elde edilen veriler, geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formundaki sorularla sınırlıdır.

Araştırmacı her ne kadar objektif bilgiler alma çabasında olsa da cevapların samimiyeti, katılımcıların özel hayatlarını paylaşmaktaki çekinceleri, farklı dillerin konuşulduğu araştırma coğrafyasında zaman zaman Arapça çevirmeninden yararlanılmış olmasından dolayı kişilerin kendilerini rahat hissedememe ve ifade edememiş olma olasılıkları ve çalışmanın boylamsal değil kesitsel olması bu araştırmanın sınırlılıklarıdır.

BÖLÜM III

BULGULAR

3.1. Engelin Geçmişten Günümüze Engellilerin Yaşamlarına Etkisi

3.1.1. Engelin Hristiyan Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

Cornelius bu soruya şöyle yanıt vermiştir: *“Yalnızlığı düşündürüyor. Hiç bir arkadaşım yok mesela yani çok arkadaşım yok edinemiyorum arkadaş edinemiyorum dışarı çıkamadığım için hastalığımın dolaylı. 2 arkadaşım var şu ana kadar amcamın oğlu geliyor sürekli şu ana kadar başka kimse yok. Mesela bir şeyler yapamama çalışamama ve destek sağlayamama sorunu oldu okuyamadım imkânlar da yoktu burada imkânlar olmayınca engelli çocuklar okuyamıyor evet Türkiye’de böyle maalesef. Hastalığımın dolaylı bakımım gerektiğimden boşvermişim yani bunu karşı cinsle bir ilişki geliştiremedim. Çevremde de kimse yok kimse kızlar kabul etmez bu şekilde. Benimle birlikte olmak isteyen birinin çıkacağını düşünmüyorum hayat bu ne olur bilemeyiz yine de bunu düşünüp karamsar olmaya gerek yok. Geçmişte de hep ileriye dönük bu engelin bana verdiği zararı nasıl atlatabilirim diye düşünüyordum. Aslında engellilik bende travma yaratmadı çünkü her şekilde kendimi yani başka şeye verecek şeyler buldum. Tek bir şey beni üzüyor hastalığım tedavi edilemezse erken yaşta ölüm olabilir. Bu beni sıkıntıya sokuyor ama bunu düşünmemeye çalışıyorum. Başka bir şey düşünmüyorum, hastalığımın engellilik durumunun basit, yani gerekli yardımlar olduğunda baş edilebilecek bir şey olduğunu düşünüyorum. Tek sıkıntı işte zaten işte bu ölüm korkusu dediğim gibi, yani bu olmadıktan sonra bir engel yani yürüyememek bir engel değil.”* Cornelius, engelliliğinin ve beraberinde getirdiği sorunların yaşamına etkisinin “yalnız kalmak, eğitim hayatından mahrum kalmak, karşı cinsle bir ilişki geliştirememek, maddi sorunlar yaşama, gelecek kaygısı yaşama, gelecek planları yapma, meslek ve gelir edinme gayretine girme, erken yaşta ölme korkusu, düşünmek istememe, çözümler geliştirme, hayata küsmeme, umutla beklemeyi öğrenme” olduğunu, bugüne gelindiğinde ise “engelinin başedilir bir problem olduğunu düşünme, toplumun engellileri kabullenmesi ve yardım etmesi gerektiği yönünde düşünce geliştirme” olduğunu ifade etmiştir. Engelin, Cornelius’un hayatına güçlükler (eğitim, özel ve maddi hayat açısından) – engelinin yarattığı olumsuzlukları aşarak yaşama yönünde çabalar (çözümler geliştirme, hayata küsmeme, umutla bekleme, ayakta kalma gayretleri), duygular

(gelecekle ilgili kaygılar, engelin neden olduğu korkular ve kaçınma isteği) ve artık günümüzde kabullenmeye yönelik düşünceler (başedilir olduğu, engellilerin kabullenilmesini ve onlara yardım edilmesi gerektiğinin düşünülmesi) ve katkılar (çözüm becerileri geliştirme) noktasında etkileri olmuştur.

Susanna: *“İnsanlarla diyalog kuramıyorum hayallerimi gerçekleştiremedim kendi ayaklarımın üzerine duramadım çıkıp yalnız dolaşamıyorum. Kısıtlanmış hissediyorum Önceden neden ben diye sorardım kendime ve üzülürdüm ama şimdi alıştım ve bir arkadaş gibi hastalığımla geziyorum. Tanrı’ya hiç isyan etmedim ama kendime küstüm. Hiç kötü şeyler gelmedi aklıma ben buyum deyip göğüs gerdim. Bugün bu benim kaderim kısmetimmiş öyle düşünüyorum. Engelim tam ismi yok hastalığımla tam tanısı bile yok sadece bir çeşit kas hastalığı diyorlar yürümekte zorlanıyorum.”* Şeklindeki açıklamalarıyla çevresiyle iletişim kuramama, hayal kırıklığı, meslek gelir edinememe, kısıtlanmış hissetme, engelinin nedenini anlamaya çalışma, psikolojisinin bozulması sonrasında engelini arkadaş gibi kabullenme, kendini kabullenme ve kaderi kısmeti olduğunu düşündürmekte olduğunu ifade etmektedir. Susanna’nın engeli, yaşamında güçlükler (sosyal ilişki, mesleki, manevî, psikolojik) duygular (hayal kırıklığı) ve artık günümüzde kabullenmeye yönelik düşüncelerin (engelini kabul, kaderi olduğunu düşünme) ortaya çıkması şeklinde etkide bulunmuştur.

Rebeka: *“Daha önce bale dans yapmıyorduk engelli olmadan önce. Bahçede çalışıyordum eski jenerasyon biz böyleydik sadece çalışıyorduk ailem evlatlarım için. Çocuklarımla ilişkilerimi etkilemedi hastalığım. Çocuklarım işten gelince daha eve çıkmadan hanımlarını görmeden 5-10 dakika önce bana geliyorlar hal hatır sorarlar. Anne nasılsın diye sorarlar. Sonra evlerine çıkarlar. Bizim çocuklar öyledir hanımlarına gelmeden annesine giderler. Anne nasılsın bir şey istiyor musun diye sorarlar sobayı yakarlar. Her pazar da aşağıya inerler benim yanıma. Arkadaşlarımla gezmem tozmam kısıtlandı engelden dolayı ama komşular arkadaşlar akrabalar yanıma geliyorlar. Artık kabullendim alıştık. Artık arkadaş gibi dostluk gibi bu hastalık. Engelliliği hep kötü olarak gördüm ama kabullendim ne yapayım mecburi. Hayat böyle. Kader kısmet böyle.”* şeklindeki yanıtıyla engelinin pozitif ve negatif etkilerinin olduğunu, aile ilişkilerini etkilemezken, kısıtlanma hissine yol açtığını, bugün ise engeli mecburen kabullenışı, engeli artık arkadaş olarak görmeyi, engelinin kaderi kısmeti olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Buna göre Rebeka da engeliyle ilgili güçlükler (sosyal yaşam) yaşamıştır. Engeli bugün ise kabullenmeye yönelik düşünceler geliştirmesine (engelini arkadaş gibi düşünme, engelini mecburen kabul, kader kısmet olduğunu düşünme) etki etmiştir.

Michel, engelin iş hayatını kısıtlamak, yürümesine engel olmak, sosyal ilişkilerini azaltmak, öfke patlamasına yol açmak, asla kabullenememek, engelinin nedenini anlamaya çalışmak, psikolojisinin bozulması, kendinden nefret etme, ailesinden nefret etme, Tanrı'ya isyan etme gibi negatif etkilerinin olduğunu dile getirmiştir. Engel Michel'ın bu süreçte mucizeler beklemesine yol açmıştır ancak Michel, artık engelinin kaderi olduğunu düşünmekte, zaman zaman halen yetersizlik hissetmekte, mucize beklemeye devam etme, doktorlara inanmakta Tanrı'ya da kızmakla beraber dua etme davranışını sürdürerek ümitvar olma, pozitif düşünceler geliştirme yönünde davranışlar sergilemektedir. Michel, engelinin yaşamını daha çok olumsuz yönde etkilediğini dile getiren katılımcılardan. Kısaca engel yaşamına güçlükler (mesleki güçlükler, sosyal ilişkilerde güçlükler, psikolojik güçlükler, manevî güçlükler) ve duygular (geçmişte önceleri kendinden ve ailesinden nefret etme mucizeler bekleme ve günümüzde halen mucize beklemeye devam ve bilim ve maneviyattan kaynaklı ümitvarlık) noktasında etkili olmuştur.

Judith, *“İş hayatımı olumsuz etkilemedi hatta olumlu etkiledi, aile hayatınızı ilişkilerimi bozmadı hiç etkilemedi ama biraz annem 3 yıl eve kapanınca annem ve aile fertleri üzüldü. Özel hayatımı eşimin ailesi beni istemediği için bir problem yaşandı o açıdan etkiledi. Akademik açıdan etkilenmedi. Yani yürüyor olsam da herhalde ancak yüksek lisansı bitirebilirdim. Sosyal ilişkilerimi hayır etkilemedi kendim gibi insanlarla daha çok bir arada bulunma imkânı verdi. İş imkânı, kendi memleketinizde okuma imkânı, eş bulma ve dolayısıyla çocuk sahibi olma konusunda evet. Çevre beni çok düşünüyor bir mekâna gideceğimizde sağ olsunlar düşünüyorlar. Bu engel, daha duyarlı çevre oluşturmama neden oldu diyebilirim. Yani ilk önceleri çok olumsuzsunuz evet ama ama şu anki düşüncelerim engelin insan hayatını kolaylaştıran yönleri de var sıkıldığımız da demeyeyim de bunu bahane ettiğim zamanlar da oluyor çünkü. **Eşinize mi?** Yok benim eşimin çok şükür hiç öyle şeyleri yok yani Judith şu bardağımı götürsene der yani. Judith sen götüremiyorsun ben götüreyim hiiiç öyle dertleri yok yani. Veya bulaşık yıkanacak anca hasta olacaksın da öyle yapacak yani. Ama benim eşimde de şey var beni engelli gibi görmüyor, Judith yapamaz demez asla. Mesela araba kullanmayı öğrenmek istiyorum dedim ve araba kullanmayı bana öğretti yani sen yapamazsın sen edemezsin hiç yok benim eşimde yok. Yani hiçbir zaman öyle uzun engelli gibi görmüyordu, öyle bir şeyi kabul etmiyordu. Bu engelliliğin kolaylaştıran yönleri bazen şöyle mesela bir arkadaşım bir bomonti içtik bira içtik. Arkadaşım dedi ki beni acil eve bırakman lazım. Diktim bomontiyi koydum. Bindim arabaya bıraktım arkadaşşı polis durdurdu*

yakalandım. Üfle dedi üflerken oho oho falan yapıyorum üfleyemiyormuşum gibi. En son dedi ki polis git şurdan su al gel üfle şu büfeden dedi. Ben dedim ki nasıl yani ben mi memur bey ben yürüyemiyorum nasıl gidip alacam. Hı dedi adam. Bacım sen yürüyemiyor musun kusura bakma. Ya zaten gribim zaten yürüyemiyorum bir de bunu üfleyemiyorum. Memur dedi alkol var mı dedim ki ne alkolü bak ilaç içiyorum. Hakikaten ilaç da var çantamda yanımda o an. Adam nerdeyse özür dileyecekti beni durdurduğu için. Bazen de şöyle düşünüyorum. Kızım küçük büyüyecek atıyorum bir gösterisi olacak merdivenli olacak ben gidebilecek miyim veya kızıma senin annen engelli diyecekler mi. gideceksiniz yani o çocuğu dünyaya getirdiyseniz her şeyiyle ilgilenmek zorundasınız. Ben şu an kızımın bakımıyla ilgili kendimi asla hiç eksik hissetmiyorum ben kızımın her şeyine yetiştim. 19 aylık benim kızım. Geceleri yatmadığım oluyor, süt içecek, altı değişecek her şeyine ben varım. Tekerlekli sandalye ile yapıyorum her şeyi. Ona göre mühendisle anlaştık evi bana göre dizayn ettik. Benim mutfak dolaplarım benim aşağıda engin. Veya mesela tuvaletime engelli şeyleri koydu. Banyomda duşa kabin gireceğim şekilde değildi o düzenlendi. O yüzden benim evimde kendi kendime yapamayacağım hiç bir şey yok. Çocuğunuzun geleceğine dair kaygıların yarattığı stresle nasıl başa çıkıyorsunuz? Benim bir yeğenim var Can. Can'da yaşadıklarımı acaba Umay'da kızımda yaşar mıyım diye düşünüyorum. Dalga mı geçecekler senin annen böyle yapamaz mı diyecekler bilmiyorum. Şu an sonuçta ben kabullendim ve kendimi engelli gibi görmüyorum. Bu olumsuz olay bugün bana bu yaşadığım şeyin benim kaderimde olan bir şey olduğunu bunun yaşamam gerektiğini herkesin bir takım sınavları olduğunu bunun benim için bir sınav olduğunu düşünüyorum. Bu sınavı iyi mi kötü mü atlatıyorum bilmiyorum ama imtihan sınav gibi görüyorum.” Buna göre Judith, engelliliğinin daha çok olumlu katkıları olduğunu engelinin hayatını kolaylaştıran yönleri de olduğunu dile getirmiştir. Judith, engeli hayatını kolaylaştıran yönlerini ile yaşamına katkılarda bulunmuştur (iş bulma imkânı, engelli geniş bir arkadaş çevresi edinme şansı, kendi memleketinde okuma imkânı, eş bulmaya ve çocuk sahibi olmaya aracı olma imkânları, psikolojik desteğin artması, daha duyarlı çevre oluşturabilme fırsatı, kendini kabul). Duygulara gelince Judith bugün ise zaman zaman ilerde çocuklarının ihtiyaçlarına yetememe ve çocuklarının kendisi yüzünden utandırılabilceği kaygısı gibi duyguları zaman zaman hissetmeye devam etmektedir. Judith bugün engelinin yarattığı olumsuzlukları aşmak için engeliyle yaşama yönünde çabalar (evinin dizaynını kendine göre değiştirme vs.) vermektedir. Engeli, kabullenmeye yönelik düşünceler geliştirmesini (engeli artık kader ve imtihan olduğu hayatın karşısına farklı mucizeler çıkardığını

düşünme) ve duygular (geçmişte mucizeler beklemesine, kendini kabul) etkilerde bulunmuştur.

Magdalena, engelinin kendisine etkisini şu cümlelerle anlatmıştır: *“Benim engelim tam olarak skolyoz omurgada eğrilik doğuştan. Hu yani boyumun bir şeylere yetişmemesi bazı şeyler bize çok olanak sağlıyor diyebilirim. Kimsenin gidemediği yerlerden geliyorum bu evet elbette ki büyük bir avantajdı başka mesela dedemin aracında şeye yetişmiyor ayağım debriyaja o yüzden dedemle şey yaptık yetişmiyor işte dedim ne yapayım dedim en son. Başka sosyal hayatımda öyle şey olmadı çok sürekli insanlarla anlaşılan bir insanım yani ilişkilerim evet her zaman sürekli sosyal bir insanım zaten bunu insanlardan hatta uzakta kalınca depresyona girdiğini söyleyebilirim. İnsanlarla rahat ilişki iletişim kurabildim ve evet burada çok arkadaşım yoktu ama yani Antakya’da okudum liseyi burdan gidip geliyordum Antakya’ya orda vardı arkadaşlarım. Yani hayatımda bir şeyleri engelim etkiledi mi etkilemedi özellikle eğitim hayatımı etkilemedi diyebilirim, hatta daha çok hırslıydım özellikle ön lisansta da hırslıydım diyebilirim bu hırslarımı şimdi diyorum ki ya boş boşuna hırs yapmışım lisansımı birincilikle bitirdim ne elde ettin işsizsin sonuçta. Mimarlık gerçekten çok tüketen, uykusuz bırakan günlük 2 saat uyuyabildiğiniz bir bölüm ve evet her insana yetmez ama bize yetiyor mesela orada sürekli bilgisayar karşısında sürekli masada ayakta çizim yap. Sonra şurada engelim beni çok sıkıntıya sokuyor oturunca masaya yetişmediği için ayaklarım sürekli ayakta çizim yapıyorum, sadece bu konuda birazcık sıkıntıya sokuyor, yoksa onun dışında bir sıkıntı yok. Geçen bayıldım ben bir ay bir buçuk ay oluyordu çok açtım gerçekten açtım ve bunun farkında değildim uykusuzdum bayıldım. Bayılırken sırtımı ve kafamı çarpmıştım ondan sonra çok eskisi kadar iyi değilim yani işte eskisi gibi koşamıyorum ya da bir şey kaldırırken daha sıkıntı yaşıyorum kaldıramıyorum çok fazla sadece öyle bir sıkıntım var, başka da bir sıkıntım yok çok şükür. Eskiden bir şeyleri değiştirebileceğimi inanıyordum, bunu yüzde yüz değiştirebileceğimi inanıyordum ama şimdi buna yaşayabileceğime inanıyorum yani bunu değiştirmeden de ben olabileceğimi inanıyorum. Yani başkada birşey yok. Mucize beklentisi kayıp oldu hiç kalmadı. Bu engellilik bugün bana etrafımda bulunan insanların sosyal ilişkilerimle yani ne bunun fiziksel görüntümle değil bunların benim ne konuştuğumla, ne düşündüğümle ve neler yapabildiğimle ilgili olduklarını düşünüyorum sadece tek başkada bir şey herhalde yok. Bugün kabul edilebilir bir şey engellilik benim için çünkü yani illa sizin uzun bir boyunuz mükemmel omuzlarınızın olmasına gerek yok insanların işine çıkmak için bu güzellik yarışması değil yada bu bir boy yarışması da değil bu bir yani fikirlerinizi ortaya*

sunabiliyorsanız yani savunabiliyorsanız bir yerde zaten başka bir şeye ihtiyacınız olacağını düşünmüyorum.” Buradan engelin Magdalena’nın yaşamına çok fazla etkiye bulunmadığı ancak kimi durumlarda fiziksel avantaj sağlama, fiziksel zorlanmaya yol açma, hırsla yol açma, mucize bekleme gibi olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunu ilerleyen yıllarda ve bugün geline nokta Magdalena’ya düşündürdüklerinin artık mucize beklemekten vazgeçme, engeli kabul, herşeyin kendisine bağlı olduğunu düşünme, toplumsal olarak kendini kabullendirme, toplumsal olarak kabul için engelin engel olmadığını kabullenme gibi olumlu etkiler olduğunu söyleyebiliriz. Engelin Magdalena’nın yaşamına etkisi güçlükler (fiziksel) ve engelinin yarattığı olumsuzlukları aşarak yaşama yönünde çabalar (kendini topluma kabullendirme) ve duygu (hırs duygusu) ve düşünceler geliştirme (engelin baş edilebilir olması, kendini kabul) noktalarında olmuştur.

Abraham de engelinin kendisine olumsuz ve olumlu etkileri olduğunu dile getiren katılımcılardan. O, geçmişte ve halen engelinden dolayı Tanrı’ya isyan, kısıtlanma hissi, sosyal çevrede azalma hissetme ve karamsarlık gibi olumsuz duygulanımlar hissederken (duygular), bir yandan da iş imkânı bulma, engeline duyarlı çevre oluşturma gibi açılardan (katkılar) ile aile ve arkadaşlarının sosyal desteğini daha fazla hissetme (olumlu duygular) ile engelinden olumlu yönde etkilenmiştir. Kısaca, engeli Abraham’ın hayatına olumlu ve olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Bugüne geldiğimizde engeli kendisinin mücadele gücünün artırarak (katkı) artık engelle başa çıkılabilirlik düşüncesinin (düşünceler) oluşmasını sağlamıştır Ancak o halen mucizeler beklemeye devam etmekte (engeli aşmaya yönelik çabalar) ve zaman zaman da yine isyan edebilmektedir (duygular). Abraham de engeli nedeniyle olumlu ve olumsuz duyguları katkılar ile beraber deneyimlemiş, geçmişte duygularına çoğunlukla karamsarlık hâkim olmuş ancak günümüzde mucize beklentisi içerisinde. Yine duygu düşünce olarak da zaman zaman isyan etmekle beraber çoğunlukla engeliyle yaşayabileceğini düşünmektedir.

Jacop, *“Zor çok zor hareket edemiyorum. Doktorun hatası bu. Lavobo yapamıyorum. İş yapamıyorum. Şimdi karım benim ellerimi yıkadı. Hepsini yıkadı İlk böyle kesildiğinde. İyileşecam demedim. Allah’a da öfkelenmedim kabullenmedim de. Bir mucize birsey bekliyorum. Yani protez bekliyorum. Ayağa kalkacağım gene.”* şeklindeki açıklamasıyla engelinin yürüme, özbakım, çalışma hayatını olumsuz yönde etkilediğini ifade ettiği için güçlükler (fiziksel, mesleki hayat açısından), duygusal dünyasında ilk süreçlerde iyileşme umudunu kaybettiğini, ancak günümüzde tıp ve manevîyattan

kaynaklı ümitvarlık hissettiğini dile getirdiği için duygular (doktorlara inanma, mucize bekleme) ve engelinin yarattığı olumsuzlukları aşarak engeliyle yaşama yönünde çabalar (protez taktırmayı umutla bekleme ve ayakta kalma gayretleri) noktasında katkıları olmuştur.

Gabriela için engeli yürüyememesine yol açmış ve Allah'tan yardım dileme davranışının artmasını sağlamıştır. Engellilik doktorlara giderek şifa arama, Tanrı'dan daha fazla yardım dileme ve mucize beklentilerinin oluşmasını sağlamıştır. Buna göre Gabriela da engelinin yol açtığı güçlüklerle maruz kalmış (fiziksel güçlükler) ve engelinin yarattığı olumsuzlukları aşarak yaşama yönünde çabalar (Allah'tan yardım dileme, doktora gitme) sergilemiş ve halen mucize olabileceğini hissetmektedir (duygu).

Sonuç olarak engellilik, Hristiyan katılımcılar üzerinde geçmişten günümüze sosyal, eğitsel, maddi, manevî, mesleki, psikolojik ve fiziksel hayatta güçlüklerle ve dezavantajlara yol açmış, bununla beraber engelin yarattığı olumsuzlukları aşma yönünde çabalar sergilemeye sevk etmiş, olumsuz duygu ve düşüncelerle beraber olumlu duygu ve düşünceleri de ortaya çıkarmış aynı zamanda katkı ve avantajlar da sağlayarak etkide bulunmuştur.

3.1.2. Engelin Alevi/Nusayrî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

İrfan, *“İlkokuldan ortaokula kadar isyan oldu sonra kabul süreci başladı. Sonra aksine engel sizi hayata daha çok bağlıyor. Diyorlar ki sen bu işi yapamazsın sen diyorsun ben yaparım. Ben mesela sarıldığım bir iş var radyo programcılığı mesela hayata bağlıyor beni. İnsanlara umut vermek güzel. Ben dedim ki kendime ben yaşamda var olduğum sürece gerçek olan şeyleri elimden geldiğince aktaracağım. Sonra ben bu halimle de iyiyim dedim hayata daha çok sarıldım. İnsanlar bilincine varsın bu hayatın ne kadar değerli olduğunu özellikle zamanın ne kadar değerli olduğunu siyasi falan bir anlamda değil zaten kimseyi değiştirmiyorum değiştirmeyeceğim de insanları kabul edip onları kazanmak daha farklı birşeydir ya ister a partisi olsun ister c partisi ister dediğim gibi ineğe tapsın ister başka bir şeye tapsın bu başka bir şeydir ya. Etkiledi tabii çok zor. Annemle başlayayım ben o yaşlardayken sırtına alıp çapa çapalayan bir kadındı. Annenizin ne kadar kıymetli olduğunu o zaman farkediyorsunuz. Ben annemin ne kadar kıymetli olduğunu anladım mesela. Babam çalışması gerekirken gezdirmiş hastane hastane. Allah bilir milyonlarca para harcamışlar. Düşünüyorum acaba ben doğmasam daha mı farklı olurdu ailemin durumu diye düşünüyorum. Anne babama yük oldum mu*

bu hayatta diye soruyorum kendime. Evet o zamanlar yükütm. Ama onların da bakması gereken bir evlatlarıydım. Şu an içim rahat onlara yük değilim. İnternete reklam yazıları yazıyorum doğru işi bulduğumu düşünüyorum onu etkilemedi. Arkadaşlarınız oyun oynarken siz oynayamıyorsunuz, düşünsenize bir düğün oluyor abiniz evleniyor herkes oynarken siz oturuyorsunuz. Etkilenmemek mümkün değil psikolojik olarak. Yine de çıkıyorsunuz oynamıyorsunuz ama el çırpıyorsunuz.” “...yaş ilerledikçe bunu kabulleniyorsunuz ve ona göre yaşıyorsunuz. Hayata bakış açımı engelli olmam değiştirmede. Aksine daha fazla kendimi geliştirmemi sağladı. Bugün bu engel, kabullenmişliği düşündürüyor. Yani kabul etmişliği engelli olduğumu ben bununla nasıl yaşayabilirim bunu kabul ettikten sonra zaten hayat çok daha farklılaşıyor. Yani çok şey öğretti engelli olmam nasıl işlerin çözüleceğini de öğrendim ha sorunlarla başa çıkmayı aksine hayata bağlanma daha fazla oldu. Geçmişte çocukken tanımiyorsunuz kendinizi ben niye böyle oldum diye düşünüyorsunuz. Şimdiki düşüncelerim, hayatta varım var olmak için ne yapmışım ve daha ne yapabilirim. Varım bu hayatta ben varım nasıl daim ettirebilirim kendimi ben onun peşindeyim.”

Engelliliğinin ve beraberinde getirdiği sorunların İrfan'ın yaşamına etkisi güçlükler (sosyal, manevî, psikolojik), engelinin yarattığı olumsuzlukları aşarak yaşama çabalar (engeli kabullenme, engeline göre yaşama isteği, hayata daha çok bağlanma, kötüye düşmemek için şükretme, engeli kabullenme), duygular (önceleri Tanrı'ya isyan, insanlara kendini ispatlama isteği, yaşamın herşeye rağmen güzel olduğunu insanlara farketme isteği), düşünceler (ailesine yük olduğunu düşünme) ve katkılar (sorunlarla başa çıkma becerisinin artması, ailenin kıymetini anlama hayata daha çok bağlanma kişisel gelişiminin artması) noktasında gerçekleşmiştir.

Engelliğin hayatına çok olumsuz yönde etkileri olduğunu anlatan Said, “*Engellilik benim yaşantımı çok etkiledi. Hanımla engelli olduktan sonra çok sorunlar yaşamaya başladık oğlum beter oool diye bağırdı çok zoruma gitti hanım da ilgilenmedi benle. İnşaallah ölürem de kurtulursunuz dedim. Maddi zorluk da yaşadım. Önce gidip rızkıma bakıyordum mobilya montajcısıydım 2-3 ay çalışıp rızkımı çıkartıyordum. Bu kazadan sonra ayak sakat olunca kimse çağırıp iş vermez oldu. Engelli olduktan sonraki düşüncem malulen bir emekli olmak niyetindeyim. Ama maddi gücüm yok yapamıyorum en azından rahat bir yaşantım olsun diyorum o olduktan sonra ailemin de bana yaklaşacağını düşünüyorum. İlk engelli olduğumdan bu yana değişen bir şey olmadı ha ne fark oldu hiç birşeyi umursamaz oldum şimdi. Engel eskiden kafama takıyordum kaygı yaratıyordu şimdi engelliysem engelliyim kimsenin alacağı yok kimseden de alacağım yok kimseyi*

kafama takmıyorum kabul ettim engelimi. Motorum da var şimdi engelli motorum bazıları saygı gösteriyor yolda yol veriyor bazıları da yol bile vermek istemiyor hiç durmuyor gaza basıyor kendileri bilir hiç umursamıyorum artık. Benim oğlan nişanlıydı bir tek dileğim vardı bunu bir evlendireyim kurtulayım ha o da nasıl mümkün oldu bu engelli parasıyla bunu engellilik parasına borçluyum.” şeklindeki ifadeleriyle engelinin yaşamında çeşitli güçlükler (ailevi sorunlar yaşama, maddi ve mesleki zorluklar), ile beraber katkılar (engelli parasıyla oğlunu evlendirebilme imkânı bulma) ve engeliyle beraber yaşama çabalarını (engelini kabullenme, malulen emekli olabilmeye uğraşma) ve ilaveten duygular (engelinden dolayı intihar etme isteği, engelini kafaya takma, engelinin kaygı yaratması, insanların olumsuz yaklaşımlarını önemsememe) ve düşünceler (olumsuzlukları artık kafaya takmama, emekli maaşı bağlatabilirse ailesiyle sorunlarını çözeceğini düşünme) noktasında etki ettiğini söylemiştir.

Sadi, “Hayatımı yüzde yüz etkiledi. İu ben fakir bir ailenin çocuğuydum okuyamadık artık ekmek getiren bir işe girmek zorundaydım çünkü çok fakirdim. Bir sürü yerde işlerde çalıştım. Kazadan 4 ay önce Bursa’daydım profesyonel futbolcu olacaktım İnegöl sporda oynayacaktım. Tamam dedim sözleşme öncesi gidip bir ailemi göreyim dedim. Ailemin yanına gittim arkadaşlarım inşaatta çalışıyordu gel bize birkaç gün yardımcı ol dediler. Gittim 3. Gün böyle bir olay yaşadım kollarım gitti. Kollarım gittikten sonra nerdeeen futbolcu olacaksınız hayatınızın en güzel yılları. E bundan sonra hayat benim için yüzde yüz değişti ve zorlaştı 6 ay dışarı çıkmadım kabullenmek sürdü o kadar. Sonra yavaş yavaş ben futbol hastası olduğum için gidip çevre illerde futbol oynamaya başladım sağlam arkadaşlarımla. Sonra tv çekmiş halimi futbol oynarken. Bir belediye başkanı görmüş bu çocuğu gönderecem protez kol için Almanya’ya demiş. Almanya’ya gittim. Hayatım orda tamamen değişti. Almanlar kal burda dediler pek çok imkân sundular. Annem izin vermedi. Türkiye’ye geri döndüm. Almanlarla irtibatı kesmedik sürekli görüşüyorduk. Artık burda kendime göre bir hayat kurmaya çalıştım onlar da sınırsız bir destek sağladılar. İş imkânı işte belediyeye aldıldılar. Belediyeden sonra Sakatlar Derneği Başkanı olduk. Milli sporcu derken şimdi yemek şirketim 30 elemanım var emekliyim belediyeden milli sporcuyum. Kollarım gittikten sonra hayatım yüzde yüz değişti ekonomik anlamda sosyal anlamda farklı ülkelere gittik farklı arkadaşlarla tanıştık. Bu engel sayesinde ülke ülke geziyorum milli sporcuyum tekvandoda. Avrupa 2. ciliğim var 2 tane bir tane dünya 3.lüğüm var engelliler arasındaki yarışmalarda. Futbolcu olma hayalim sona erdi onun yerine tekvando alanında ilerledim. Evlilik hayatımı her insanın bir gençlik aşkı vardır bunlar önümüze çıktı kolumuz olmadığından

olmadı. Kazayı geçirdiğimde bir sevgilim vardı 2 yıl beni bekledi. Ben kabullenemedim o kızın hayatını şey yapamadım. Ben kabul edemedim onu. Sonra hayatımıza giren kızlar oldu aileleri kabullenmediler veya yolumu kesip kızımdan uzak dur parça parça ederiz diyen aileler oldu yaşadık yani bunu. Ailemle ilişkilerimde annem çok üzüldü bu durumuma çok yıprandı. Dünyaya aile fertlerimle farklı bakıyorum. Eski çevrem vardı şimdi yeni çevrem oldu bu engelle. Engel yeni bir çevre dostluk, arkadaşlıklar, dünyaya farklı bakış, acısı olan insanlar getirdi bana.” şeklindeki ifadesi ile engelinin futbolcu olma hayalini sona erdirerek mesleki yaşam, sevdiği kızla evlenememe, hoşlandığı kızların ailelerinden tepki görme gibi özel - mahrem yaşamında ve içe ve eve kapanmasına yol açarak ruhsal dünyasında güçlükler yarattığını, ancak yurtdışına gitme, farklı çevrelere girme daha fazla sosyalleşme, iş bulma daha sonra iş sahibi olma ve dernek başkanlığı yapma açısından katkısı olduğunu ifade etmiştir. O, ayrıca dünyaya farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve acıları olan insanları yaşamına hediye etmiş bu insanlar ve geliştirdiği yeni bakış açısı kendisinin duygu dünyasını zenginleştirmiş ve psikolojik iyi oluşuna hizmet ederek katkı sağlamıştır. İlaveten engelinin bu süreçte psikolojik ve manevî katkıları olduğunu açıklamıştır. O, engelinin getirdiği zorluklara rağmen toplum için çalışmaya devam ettiğini pes etmeyip mücadele ederek milli sporculuğa kadar yükseldiğini bütün sorunların üstesinden gelebildiğini anlatarak aslında engelinin kendisinin mücadele gücüne katkıda bulunduğunu, Almanya’ya gitmesine sebep olduğunu Almanya ziyaretinin ise dinî başa çıkmaları bırakarak en iyi insan nasıl oluru düşünmesini sağlayarak hayatının yönünü değiştirdiğini ifade etmiştir.

Ayaz: “Engel durumu ile ilgili her zaman aynı düşüncedeyim. Önceden çok çok aşırı isyankârdım. Şu an iş sahibi olmam hayata tutunmamı ve hayata bakış açımı değiştirdi. Ama önceden isyan ediyordum zorluklar çıkartıyordum ailem için. İsyan ediyordum ya çünkü şöyle düşünün her gün her gün sen bu evin içindesin. Ailen de olsa her gün gel kaldır gel indir diyorsun insanlara. Ama şu an okulda çocuklarlayım arkadaşlarım var öğretmenler var geniş farklı bir aile içinde gibiyim. Eve geliyorum daha iyiyim ailem karşılıyor oraya gidiyorum arkadaşlarım öğretmenler beraberiz. Ama önceden isyan ediyordum. Ama bazen yine de Allah’a bile neden yaptın diye isyan ediyorum. Bazen kötüsün bile dediğim olmuştur. Nerdeyse bunu diyecek kıvama geldim yani bu anlama gelen sözler kullandım. Allah’ım sen iyi olsan beni bu duruma sokmazdın. Ne zaman söylesem de bunları sonradan bir pişmanlık duymuşumdur. Hani ne kadar olursa olsun bir engelli için aslında bir inanç olmalı ki kendini rahat hissetmeli. Ama dediğim gibi o anki isyanlardan. İsyanlar da çok değildi çok zorlandığım zamanlarda

oldu. Ya bu engel durumu her türlü her açıdan hayatımızı zorlaştırdı yani ailemizin hayatını da zorlaştırdı hatta sandalyeye düştüğümde daha da kilo aldım kaldırma indirme olayı daha fazla oldu daha da zor oldu. Her konuda etkiledi. Önceden hayalimde coğrafya öğretmenliği vardı bu durumdan dolayı beni yollamadılar. Özel hayatımda bir kızı sevmiştim. Engelim yüzünden kabul etmedi. Hatta yüzüne vurdum. Ben inanıyorum engelli olmasam hayatım daha farklı olurdu. Çevremdeki arkadaşlarımla ilişkilerimde sorun olmadı hatta arkadaşlarım daha da destek oldu ama duygusal olarak duygu beslediğim bir kız vardı kız arkadaşımın olan ilişkimi etkiledi. Engelli olmak bir insanın yaşayabileceği en kötü şeylerden birisidir. Ama yani yapacak bir şey yok. Geldiğimiz gibi yaşamak zorundayız zorlukları en aza indirerek insanların engellilere bakış açısını değiştirerek. Bir insanın bana karşı bakış açısı beni çok etkiler acıma duygusuyla bakması gerçekten beni çok etkiler. Sakat olayına ben çok karşıyım. Sosyal medyada görüyorum sakatlar derneği yazmışlar mesela ben çok karşı çıktım hangi çağdayız. Hani insanların bakış açısı beni gerçekten etkiliyor. Bugün de engelliliğe olumsuz ve zor bir durum olarak bakıyorum. Yani her zaman aynı engellilik kötüdür olumsuzum bu konuda arkadaşlarıma insanlara hep derim sağlıklı olduğunuz için kıymetini bilin. Engellilik her zaman kötüdür. Hiçbir zaman değişmedi düşüncelerim belki biraz daha iyi oldum bunun da tek nedeni iş sahibi olmamdı yoksa düşüncelerimde değişen hiç bir şey yok. Dinî-manevî yaşantım daha olumsuz yönde etkilendi. Ama kaynağı inançsızlık değil i bence böyle bir durumda. İbadet ediyordum dualar ediyordum hatta inancımıza göre zorluklardan yapamamadan azaldı. Tanrı'ya biraz isyan da vardı herkes isyan ederdi namazımı da kıtıyordum. Dediğim gibi güçten düştüğüm için yapamadım. Namazımı yapıyordum ama her zaman olmuyordu. Şu anda engelli olmak ve gücümün azalmasından dolayı azaldı ibadet.” şeklindeki yanıtıyla engelliliğin dinî-manevî yaşamında, özel hayatında, fiziksel yapısı ve psikolojisi üzerinde (ailesine yük getirmesi ve mesleki hayallerinin sonlanması) noktasında olumsuz etkiler yaratacak güçlükler meydana getirdiğini, ancak arkadaşlarının desteğinin artmasını sağlayarak sosyal yaşantısına katkısı olduğunu ve engeli, sağlıklı arkadaşlarına sağlıklarının kıymetini farketmeleri noktasında önerilerde bulunmasını sağlamıştır. Düşünce olarak engelini her zaman olumsuz kötü ve zor olarak düşünmesi yönünde etkisi olmuştur.

Meltem: “ %100 engelliyim şu anda. Çocuk doğurduktan sonra oldu. 33 yıl önce tamamen sinirsel beyinden geçen damarlar inceliyor inceldikçe güç yaşıyor bu yüzden oldu. Şu anda sosyal hayatım bitti. Dışarı hayatım bitti. Hayata küstüm mesela çok ses olunca çok gürültü olunca rahatsızlanıyorum çünkü. Mesela evlilik hayatımı etkiledi.

Hasta olunca eşim bıraktı beni. Sonra geldim ben anneme kendisi evlendi haber gelmedi kendisinden. Kızını sormadı oğullarımı göremedim. Evlendiler sonra ben gördüm şimdi misafir gibi gidiyorum oğullarımın evine. Kendimi kapatınca daha kötü oldum hastalığım arttı sosyalleşmiyorum dışarı çıkmıyorum konuşmak istemiyorum kimseyle. İçime kapandım. İlk defa biriyle bu kadar uzun konuşuyorum. Maddi olarak annem bakıyordu bize o zamanlar bakıcı maaşı da yoktu çocuğuma bakıyordum Allah'tan ki köyde yaşıyorduk öyle insanlar yardımseverdi ki yani maddi olarak çok sıkıntı yaşamadım. Ama özel ve sosyal hayatım tamamen bitti. Şu an tamamen oturuyorum tuvalete kalkamıyorum çok şükür ki yemek yiyebiliyorum suyum içebiliyorum bunlara şükrediyorum gene de daha fazla düşmeyeyim. İşte şimdi ellerim titriyor. Geçmişte umudum vardı iyileşecem diye artık yaşlandım umudum kalmadı. Hepsini düşünüyorum bakıyorum sonra kendi kendime ben salağım ya niye böyle düşünüyorum boşver ya düşünmeyecem böyle diyorum kendi kendime. Bazen ağlıyorum işte öyle. Geçmişte çok üzüliyordum umudum vardı şimdi boş verdim umudum kalmadı. Zaten bir şey de değiştirememişim. Daha kötü durumlara düşmemek için dua ediyorum.” Meltem için de durum diğer katılımcılardan çok farklı değil. O, engeli nedeniyle fiziksel, psikolojik, sosyal, ailevi ve özel ve dinî-manevî hayatında güçlükler yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Engel bugün, düşünce olarak kendisine olumsuzlukları kafasına takmamayı noktasında zaman zaman katkı sağlamakta (psikolojik) ve duygu olarak iyileşeceğine dair artık umut beslememeyi ve engelini kabullenmesi noktasında etkilerde bulunmuştur.

Serdar, “Engellilik her şeye engel biliyorsunuz ki. Yani düşlerinize hayallerinize yaşayacaklarınıza engel. Gidip gezmenize engel. Yani şu dağları düşünün şu dağları. Ben oraya çıkmışım ama ben değil çıkartılmışım. Yani o duyguyu yaşamışım yani nerde birinin sizi oraya çıkarması nerde sizin kendi gücünüzle oraya gidebilmeniz. Maalesef tabii ki kırılıyoruz bu durumlarda. Mesela yüzmek istiyorsunuz yüzemiyorsunuz bu da bir kırılma oluyor araba sürmek istiyorsunuz süremiyorsunuz e bu da hayal kırıklığı yani bunun vesaireleri çok. Evlilik hayatımda bazı şeyleri yapamıyorsunuz diye size göre yormaya çalışıyorsunuz. Allah'tan daha fazla şeyler istemiyorsunuz artık ve o şekilde yaşamaya kanaat getiriyorsunuz ve o şekilde yaşamaya çalışıyorsunuz. Her gün çıkmak zorunda değilim diye düşünüyorsunuz tatile mi gideceksiniz e gitmesem de olur diye düşünebiliyorsunuz ama içimizde bir burukluk oluyor. Okul hayatıma gelince okumayı çok istedim normalde ilkokul 3 den terk terk de değil de diplomamı da aldım aslında hocalar benim o azmimi gördüğünde zaten ben 1. Sınıfta kırmızı kurdele ile ödüllendirildim. Ama gerçekten çok istekliydim okumaya. O zamanın şartlarıyla

bugünün şartları bir değildi. Hiçbir okul engellilerin gidebileceği okul değildi. Belli bir yaştan sonra ortaokul diploması alayım dedim. Dışardan sınavlara girdim. Sınavlara girmek için okula gitmek zorundasınız. Size normal insan muamelesi yapıyorlar. Veriyorlar 3. kata kâğıtları. Gelin o merdivenleri çıkın. Hadi çıkarıldınız diyelim sınavda kimse yok yanınızda. Sınav bitiyor dağılıyor ve aşağıda kapılar kitleniyor mahsur kalıyorsunuz yukarıda düşünebiliyor musunuz biz bunları yaşadık ve yaşıyoruz maalesef. Onun için okul hayatım okul düzeyim istediğim gibi olmadı. Sadece ortaokul diplomamı alabildim. Çünkü orda bir kırgınlık oldu küskünlük oldu pes ettiniz. Yapamamak değil yaptırılmamak. Orda bir ukde kaldı içimizde. Ama inşallah ben bunu çocuğuma aktaracağım. Engel, sıkıntı arkadaş. Daha önce de öyleydi şimdi de öyleydi. Sıkıntı yaşıyoruz ve teselli etmeye kandırmaya çalışıyorsunuz kendinizi. Ha şu da var içimizde kesinlikle bir inanç var o güce inanıyorum. Ve her zorluğun arkasında iyi bir şeylerin olacağını düşünüyorum onu hissedebiliyorum yaşarken. Şu anda çalışamıyorum maalesef. Maddiyat sıkıntısı maalesef had safhada. Bugün 1000 lira ile ne yapabilirsiniz bu şartlar altında. Bu engellilik bana ne düşündürüyooooorrr? O kadar çok şey düşünüyorum ki. Bizim hayatımız düşünmekle geçiyor. Niye? Çünkü bir şey yapacaksınız düşünmek zorundasınız. Bir yemek yapacaksınız ben bu yemeği nasıl yapacağım diye düşünmek zorundasınız. Çarşıya gideceksiniz bin bir tane şey düşünüyorsunuz araba çarpar mı şöyle olur mu böyle olur mu engelli arabam bozulur mu maalesef düşünüyorsunuz ve bin bir tane korku içinde yaşıyorsunuz. Çünkü hayat bizim için bir engel ya gerçekten bir engel koşullar bize göre değil maalesef. Afedersiniz bir lavabo ihtiyacınız oluyor nereye gideceğinizi şaşıırıyorsunuz. Çünkü hiçbir yere giremiyorsunuz. Bunlar bizim için çok büyük engel. Bir çarşıya gidiyorsunuz şeker hastasıyım arkadaş afedersin lavabom geldi nereye gidecem ben. Düşün işte ne yapacağım ben? Derneğe geliyoruz parka geliyoruz o durumlarda işte. Hep bir kısıtlama var onun için hayatımızı çeyrek yaşıyoruz diyebilirim. Bu zorluklara anlam bulamıyorsunuz hayra yoruyorsunuz çoğu şeyi ama hayatın içinde yaşadığınız zorluklar her zaman için sizi agresifleştiriyor. Şurdan şuraya gidiyorsunuz bir engelle karşılaşıyorsunuz ben bunu çekmek zorunda mıyım diyorsunuz yani. Hayatın her alanında isyan var ama dereceli isyan vardır. Allah'a karşı değil insanlara karşı bir isyan var. Yani insanlara daha çok aslında. Çünkü Allah size akıl vermiş arkadaş bu dünyada engelliler de var hayvanlar da var her türlü şey var. ona göre siz bu yolları yapmak ve hayatı ona göre kolaylaştırmak zorundasınız. Bunlar olmayınca hani Allah demiyor ki sana egoist ol. Bunu Allah ile bağlantılandırmıyorum direkmen insanlara bağlıyorum. Birçok nedeni insanlara bağlı. Birazı da kader bak

burada kader diyoruz işte. Allah'ın kesinlikle vereceği cevap vardır bu konuyla ilgili onu biz bilemiyoruz merak ediyorum cevabı. O günü inşallah görürüz ve o cevabı alırım. Ben hiçbir zaman intihar edeyim falan demedim. Dediğim gibi o inanç bende küçüklüğümden gelen bir şey. Sanki biri diyor ki bana sabret herşey birgün değişecek diyor. Herşey farklı olacak diyor. Tabi o süreci biz bilemiyoruz hani belki bu dünyada belki öbür dünyada belki ben bir sınav için geldim. Ama isyan etmediğimiz durumlar olmadı mı çok oldu. bizim her anımız engel olduğu için en ufak çıkıntı bile bize engel oluyor sinirlenebiliyorsunuz hemen. Ama elimizden geldiği sürece sabırlı olmaya çalışıyoruz.

Karşılığını Allah'tan bekleyerek mi? E tabii ki karşılığını Allah'tan bekleyerek...” şeklindeki yanıtı ile engelliliğin düşlerine, hayallerine (psikolojik), yaşayabileceklerine, gezip tozmalarına hatta özbakımına yani fiziksel olarak rahat hareket etmesine, devamlı kısıtlanmışlık hissettiği için sosyalleşmesine, eğitim hayatına evlilik yani özel hayatına, maddi olarak rahat hissetmesine ve çalışmadığı için meslek hayatına engel olduğunu, zaman zaman isyan edebildiği için manevî yaşamına etki edebildiği, duygu olarak devamlı kısıtlanmışlık ve sıkıntı içerisinde hissetmesine, bundan dolayı zaman zaman agresifleşmesine, hayalkırıklığı ve kırılgnalık yaşamasına, engellileri düşünmeyen bencil insanlara öfke duymasına yol açtığını, artık zaman zaman Tanrı'ya isyan edebilse de kabullenme duygusunu hissettirdiğini çünkü her zorluğun ardından iyi birşeylerin olacağına inandığını, düşünce olarak engelini kaderi ve sınavı olarak kabul etmesi gerektiğini düşündürdüğünü açıklamıştır. Bu engel engelini kabul etmeyi ve engeliyle yaşama becerileri geliştirmesini sabrı öğretmiştir başka bir deyişle dinî-manevî yaşamında olgunlaşmaya katkı sağlamak şeklinde kendisine etkide bulunmuştur.

Soyer de engellilikten maddi, çocuklarının ve eşinin istediği şeyleri alamadığı için psikolojik ve evden çıkamadığı için sosyal yaşam açısından oldukça etkilendiğini, ancak şu an psikolojik olarak olumsuz bir ruh halinde olmadığını, gene yaşayıp çalışıp iş kuracağını gene ev alacağını düşünmektedir. O, bu yönüyle diğer engellilerden daha ümitvardır. Gün gelip zengin olacaktır miras çıkacak ya da piyango vuracaktır. Çünkü o, Allah'tan ümit kesmeyen biridir nihayetinde “Allah'ın çocuğu”dur. Geçmişte ve halen her zaman tevekkül etmiştir. Engelini çocuklarıyla daha fazla birarada olma imkânı verdiği için hayra yormaktadır. Engel onun ülkesine ailesinin yanına dönmesini sağlamış yabancı diyarlarda ölüp gitmesine engel olmuş, kendi vatanına gömülme şansı sağlamıştır. Maddi sorunları da kanaat edip aşmaya çalışmaktadır zaten eşi de bu konuda oldukça anlayışlıdır. Soyer, maddi güçlüklerden bahsetmiş ancak olumlu katkıları daha fazla zikretmiştir.

Sonuç olarak Alevi/Nusayrî engelliler, Hristiyanlar gibi engellerinden oldukça etkilenmişlerdir. Engellerinin hayatlarına dezavantajları ve avantajları olmuştur. Duygu ve düşünce olarak da pozitif ve negatif duyguları birlikte hissetmektedirler. Çoğu günümüzde engellerini kabullenmiş ve engelleriyle beraber yaşama becerisi geliştirmişlerdir.

3.1.3. Engelin Sünnî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

Sünnî engellilerde de engel, tıpkı diğer iki kesim gibi güçlükler yaratmış, fırsatlar ve katkılar sağlamış, olumlu başa çıkma becerilerini geliştirmelerini sağlamıştır. Duygu ve düşünce olarak genel olarak kabullenme ve artık engelle barışıklık söz konusudur. Pek çoğunun bu kabullenmişliğinin ardında kader, imtihan, kısmet inancı vardır ve engel olumsuzluğunun arka planında hayırlı bir tarafının olabileceğini düşünerek hayır arama sözkonusudur. Amine, eğitim hayatının olumsuz etkilendiğini ama bunu kaderi olarak gördüğü için bu olumsuzluktan etkilenmediğini ifade etmiştir: *“Okul hayatım etkilenmişmidir evet çünkü bundan 20 yıl önce engellilerin okula alınmaları sözkonusu değildi ama bu benim için bir yara mı değil bu da inançla ilgili bence bu benim kaderimmiş dedim çok da dert etmedim.”* Dinî-manevî yaşamında değişiklik olmadığını ama abdest alamayıp teyemmüm yaptığına içine sinmediğini, buna karşın sadaka verme ve hayır yapma davranışlarında artış olduğunu çünkü yaşlılığında elden ayaktan düşme birilerine muhtaç olmaktan korktuğunu ifade etmiştir.

Hayriye, engeline hem olumlu hem olumsuz yönlerini dile getiren katılımcılardan: *“Yani hem iyi yönde etkiledi, hem kötü etkiledi iyi yönleri. Yani şöyle söyleyeyim dediğim gibi. Yani işte gene aynı sözleri tekrar edeceğim iyi yönleri hani engelli arkadaşlarımızı tanıdıktan sonraki kendimin daha iyi olduğunu öğrenmem, daha iyi olmayı bilmem. Kötü yönleri de dediğim gibi geçmişimde yaşadığım bazı olumsuzluklar bahsettiğim olumsuzluklar. Geçmişim dediğim gibi engelimden dolayı baya ailem tarafından ezik görüldüm eksik görüldüm sürekli topalsın sen şöylesin seni kimse almaz seni kimse beğenmez sen evde kaldın sen şöyle oldun böyle oldun yani hep eksik hissettim hep eksik kaldım bu yönden. Geçmişte düşünce olarak kendimi hiç görüyordum yani ben bir hiçim. Yani beni kimse sevmez beni kimse beğenmez. Ben yürüdüğüm zaman mesela iş istemeye gidiyorum engelimden dolayı kimse bana iş vermiyordu yani en başta bu yani olumsuzluk olarak gençken yani bekârken iş bulamamak ya bu yönden çok mağdur edildim. Zaten evlendikten sonra zaten hani çoluk çocuğa karıştığım için biraz zor oluyor iş hayatı ama*

bekârken en ufacık bir sekreterlik, bir çaycılık bile yaptırmadılar. Biz 3 aydan 3 aya maaş alıp geçinen insanlarız. Eşim de olsun ben de olayım onun dışında bir gelirimiz yok, eşim de çalışmıyor bende çalışmıyorum arada tek tük çalışmalarım oldu. Hani çocuk bakmak gibi evde çalışmak gibi ben kendi çapında bunları yapabildim, yani engelimden dolayı. Hani çok yere ulaşamıyorum mesela bazen şeyler oluyor bu seçenekler oluyor, kurallar oluyor bir ümit bağlıyoruz diyoruz ki inşallah çıkar inşallah olur daha ne bir işimiz olsun hiç olmazsa hani öyle düşünüyoruz ama o da olmuyor, ümit bağlıyorsun sonra yok olmuyor, öyle sorunlarla karşılaşıyoruz, ne bileyim. Hani iyi yönü de şudur rabbim bana 3 tane evlat verdi mesela, üçü de sağlıklı, çok şükür rabbime yani burada Allah'a olan inancım daha daha daha arttı. Yani ben engelliyim eşim engelli ama çok şükür 3 tane sağlıklı evladımız var.

Yani mesela bu ev bizim miras malı bizim bize ait değil, miras malı olduğu için yer ve günü geldiği zaman burası yıkılacak ve biz kiraya çıkmak zorunda kalacağımızı da düşünüyorum mesela o zaman nasıl geçireceğiz hem de sadece bu şu gelirimizle birlikte kaygılar oluşuyor ister istemez. Mesela aşık olabiliyorsunuz sevebiliyorsunuz. Ama seni engelinden dolayı reddediyor, reddediyor, şu an onu düşündüğüm zaman gülüyorum sadece diyorum ki iyi ki reddetmiş iyi ki onunla olmamışım iyi ki onunla evlenmemişim yani onunla evlenmiş olsaydım belki daha hayatım daha kötü olacaktı, belki her defasında yüzüme vuracaktı bu eksikliğimi ben bu acıyı yaşayacaktım ama şu anda kendime ben o an o an o acıyı yaşadıktan sonra dediğim gibi geçmişte o acıyı yaşadık. Aslında kendi kendime söz verdim. Dedim ki ilerde evlenirsem ben benim gibi bir engel olacak. Yani ben dedim ki benim gibi engelli olacak ben onunla evleneceğim ne o eksikliğini yüzüme vuracak ne ben onun eksikliğini yüzüne vuracağım ve bu şekilde de oldu. Bu engellilik aslında biraz zor oldu ama şimdi yani güzel şeyler düşündürüyor. Bugün bana şükretmeyi düşündürüyor yani şükretmeyi düşündürüyor yani iyi ki böyleyim iyi ki geçmişteki aklım şuan yok iyi ki kendimi geliştirmişim kendi çapında da olsa kendi evimde bulduğum kitaplarla kitaplar okuyarak kendimi geliştirmişim. Yani fazla sosyal aktivitelere katılamasam da sosyal çevrem olmasada kendimi evimde geliştirmeye çalışıyorum. Yani kitap okuyarak. Yani ne bileyim dediğim gibi Kur'ân okuyarak daha çok ve mealini okuyarak bu şekilde geliştiriyorum kendimi. Yani bu engel durumundan dolayı bunun iyi bir tarafı hani kendime evimde zamanda ayırabiliyorum o kitabı okuyor evet işte çocuklarıma da daha çok zaman ayırıyorum benim için şükredilecek bir tarafı da var böyle ama dediğim gibi.” Hayriye de engelinin maddi, özgüven kaybı ve ailevi problemlerinden dolayı psikolojik, sosyalleşme, özel hayat açısından kendisine

dezavantajlar sağladığını, ancak bugün dönüp baktığında kişisel gelişimine ve dinî bilgiler öğrenmesine, ibadetlerini yerine getirmesine imkân sağladığı için dinî-manevî yaşamına katkı sağladığını, günümüzde ise maddi nedenlerden dolayı kaygı duygusu ve maddi problemleri düşünmek zorunda kalma noktalarında etkilerde bulunduğunu ifade etmiştir.

Diğer katılımcılar da engellerinin yaşamlarına dezavantaj ve avantajları getirdiğini, olumlu ve olumsuz duyguları hissettirdiğini ifade etmişler, genel olarak inançlarından da aldıkları güçle engellerini kabullendiklerini üstesinden geldiklerini ifade etmişlerdir.

Buradan hareketle her üç kesimden engellilerin tamamı engellerinden dolayı oldukça zor günler geçirmiş ve halen geçirmektedirler. Engelleri kendilerine maddi, dinî-manevî, psikolojik, eğitim, sosyal, özel hayat, ailevi yaşam, mesleki, fiziksel yaşam yönünden güçlükler yaşatmış ancak günümüzde çoğu engelli durumunu kabullenmiş ya da zaman zaman isyan etse de ağlayıp üzülse de kendince bir anlam bularak engeliyle yaşama becerisi geliştirmiştir diyebiliriz. Ancak Sünnî kesimdeki engelliler engellerini kabul ettiklerini, artık umursamadıklarını, çekilen sıkıntıların karşılığını öteki dünyada alacaklarını bu durumun kaderleri, kismetleri, imtihanları olduğunu, hayırlı taraflarının da olduğunu daha fazla dile getirmişlerdir.

3.2. Engellilerin Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü

Engellilerin yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırmada dinî inançların ve dinî atıfların rolünü belirleyebilmek amacıyla engellerinin ve genel olarak yaşamın sorunlarının nedenlerine ilişkin görüşlerini açıklamaları için kendilerine “*Yaşadığınız olumsuzlukların nedenlerine ilişkin neler söylersiniz?*” sorusu yöneltilmiş, sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için “*Engelinizin ve diğer olumsuzlukların nedenlerine ilişkin neler söylersiniz?*” ve “*Size göre engeliniz ve yaşadığınız diğer sorunların sebebi veya sebepleri ne?*” soruları ile konu açılmıştır. Katılımcılar engel ve yaşadıkları sorunların nedenlerini ayrı ayrı cevaplamak yerine genel olarak iki soruyu da birbirinden ayırmadan ortak cevaplar vermişlerdir. Burada onlar için yaşamdaki en büyük olumsuzluğun da yine engelleri olmaları ve bu nedenle ayrıma gitmeden cevaplamış olabilecekleri yorumu yapılabilir.

3.2.1. Hristiyan Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırma Dinin Rolü

Katılımcılardan Cornelius, yaşadığı olumsuzlukların nedenlerini şöyle açıklamıştır: *“Tanrı’nın istemediğini düşünüyorum bir şey olmuyorsa. Sürekli deniyor, deniyor istediğin şey bir türlü olmuyorsa bir şey onu engelliyordur yani Tanrı ya engelliyordur sana gelmesini istemiyordur ya da iyi değildir ya sonu kötü bitecek bir şeydi ve Tanrı onu engelliyordur o şeyin olmasını bu kismetim değil yani. Bir kader inancım var her konuda değil ama hastalık konusunda var.”* ifadelerinden hareketle Cornelius’a göre olumsuzlukların temelde dört nedene dayandığını söyleyebiliriz. Bunlar: *“Takdiriilâhi”*, *“Tanrı’nın Engellemesi”* ve *“Tanrı’nın Kötüsünden Koruma İsteği”* ve *“Kader”* dir. Engeli *“Kader”* dir.

Katılımcılardan Susanna *“Olumsuzluklar o anki psikolojik durumumuzdan ve çevre şartlarından kaynaklanıyor.”* diyerek olumsuzlukların nedenleriyle ilgili psikolojik ve çevre şartlarını özetle *“Çevresel Şartlar”*ı işaret etmekte, engelini ise *“Engelim kaderim, kismetim...”* şeklindeki ifadeleriyle *“kader”* ve *“kismet”*e bağlamaktadır.

Rebeka ise, *“Bilmiyorum. Kader, kismet.”* Seklindeki yanıtıyla yaşadığı olumsuzlukların nedenini bilemediğini ifade etse de sonrasında *“Kader”* ve *“Kismet”*e bağlamaktadır.

Michel’in çok çalışkan, dürüst ailesine bağlı her işini kendi başına yapan bir insan olduğu için sürekli niye böyle oldum diye yakındığını, engelini asla kabullenemediğini, kendisine yakıştıramadığını ifade eden eşi, ailesinin kendisine çok destek olmaya çalışsa da kendisinden, eşinden ve çocuklarından dahi nefret ettiği günlerinin yaşandığını, birçok destek almasına rağmen Michel’in ise engelini *“Kader başıma gelecekmiş. Beyinden de gelen bir şey. Hem kader, hem beyinsel.”* şeklinde açıklayarak *“Kader”* ve *“Doğum Sonrası Faktörler”* ile açıklarken yaşanan olumsuzlukları *“Küresel İklim Değişikliği”*, *“Teknolojinin Gelişmesi”* ile yani *“Çevresel Şartlar”* ile çok para kazanma hırısı ve bencillik olarak nitelendirdiği *“Olumsuz Kişilik Özellikleri”* ne bağlamaktadır.

Judith, *“O olumsuzlukları yaşadığınızda bu imtihan diye düşünmüyorsunuz. Üzerinden zaman geçtikten sonra böyle düşünmüyorsunuz. Olumsuzluklar kismet kader olacağı varmış olmuş böyle düşünüyorum çok kaderciyim ya. Bazen o kadar kaderci oluyorum ki eşim kızıyor mesela. Bu nasıl bana geçti bilmiyorum. Belki çok kötü bir olay yaşadınız çok kötü bir olay yaşadınız hayatınız altüst oldu bir dönem bundandır bilmiyorsunuz. Bunu kabullenmişseniz daha kaderci oluyorsunuz bunun herhangi bir dinle ilgisi olduğunu çok düşünmüyorum. O dönemi yaşayan insanlarda kadercilik daha*

fazla oluyor. Bunun her hangi bir dinle ilgisi olduğunu düşünmüyorum. Bu böyle tuhaf. Bilmiyorum ama şu an böyle olduğum için mutluyum. O dakika üzülyorsun sinirleniyorsun ağlıyorsun ama ondan sonra kismet diyorsun olacağı buymuş diyorsun.” şeklindeki yanıtıyla olumsuzlukların nedenini “İmtihan” ve “Kader”, “Kismet” olarak nitelendirmekte ancak kaderciliğinin dinle ilişkili olmadığını düşünmektedir. Ona göre olaylar, olacağı varsa olmaktadır. Yani kaçınılmazdır.

Engelinin kardeşlerinde çıkmayıp kendisinde çıktığı için sevindiğini dile getiren Magdalena, “*Engelimi neye bağlıyorum yani annem babam akraba ayrıca çocuk yaşta evlilik yapmışlar.*” şeklindeki ifadesiyle engelini “*Doğum Öncesi Faktörlere*” bağlamıştır. Magdalena, çevresinde yaşadığı olumsuzlukları ise donanım eksikliği ve siyasetin görevini yerine getirmemesine bağlı olarak “*Çevresel Şartlar*” ve “*Siyasetin Görevini Yerine Getirmemesi*”nden kaynaklandığını düşünmektedir: “*Çevremde olan olumsuzlukları diyelim bir sel oldu felaket işte olumsuz olur, sel felaketi olur yani evet bir afettir ama bu afet için o yerleşimlerinin donanımlı olması gerekir Kıbrıs’ta bir ay önce her halde ve bir ay önce yaklaşık şey oldu sel oldu, 4 kişi hayatını kaybetti ve ben bunu neye bağlarım insanların orada belirli bir donanımı yok, evet Kıbrıs’ın bir altyapı da yok, kanalizasyon sistemi yok öyle bir yerden ne beklenebilir mi tabii ki de sel olabilir bunu kalkıp da ben tek başıma engelleyemem ama bunu cumhurbaşkanları, başbakan’ı hiç boşuna oraya getirmemişiz onlar engelleyebilir yani çevresel ve siyasi nedenlere bağlıyorum.*”

Abraham de engelliliğinin nasıl oluştuğunu “*Doğarken omuriliğimden su alınmış sanırım bilmiyorum tam nedenini...*” şeklindeki yanıtıyla henüz sorulmadan açıklamış ve engelliliğinin sebebinin “*Doğum Sırası Faktör*” olduğunu ifade etmiştir. Yaşadığı olumsuzlukların nedenlerine ilişkin görüşleri sorulduğunda da “*Yani koşullardan diyelim. Çevresel fiziki koşullardan*” yanıtını vermiştir. “*Doğum Sırası Faktörler*” ile “*Çevresel Şartları*” neden olarak göstermiştir.

Yatalak hasta Jacop için de engellilik, günahına karşılık Allah’ın bir cezasıydı. “*Şizofreni gibi bir şey oldu öncesinde. Sinirlendiğimde küfrettim Allah’a. Ben günah işledim o da ceza verdi. Engelim olduğu zaman benim Allah’a küfrettiğim zamandı.*” Ancak yine de O, engelinin nedenini tam olarak bilemediğini devamında gelen şu sözle açıklamıştır: “*Allah kendisi bilir, hep kendi bilir.*” Bu açıklamaya dayanarak Jacop’ın, olumsuzlukların nedeni olarak “*Hastalık*”, esnasında isyan etme dolayısıyla “*Tanrı’nın Cezalandırması*” ve “*Takdiriilâhi*” yi düşündüğünü söyleyebiliriz.

Son olarak kendisini kilise çocuğu olarak tanımlayan Gabriela da engelinin nedenini “*Allah’tan gelen hastalık, kaderim buymuş. Nedenini Allah bilir.*” şeklinde açıklayarak “*Kader*” ve “*Takdiriilâhi*” ye bağlamıştır.

Sonuç olarak 9 Hristiyan’dan 6’sı “kader”; 6 kişi arasından Judith ‘dinle ilgisi olmayan kader’; 4’ü “kısmet”, 4’ü “Çevresel Şartlar”; 3’ü “Takdiriilahî”; 3’ü “Doğum öncesi, sırası, sonrası faktörler”, 1’i “Tanrı’nın cezalandırması”, 1’i “imtihan” 1’i “olumsuz Kişilik özellikleri” ; 1’i de “Tanrı’nın engellemesi ve Tanrı’nın kötülüklerden korumak istemesi”; 1’i “psikolojik ve fiziki şartlar”; 1’i “siyasetin görevini yerine getirmemesi” ve yine 1 katılımcı da “hastalıklar” şeklindeki ifadeleriyle olumsuzlukların nedenlerini açıklamışlardır. Hristiyan katılımcıların yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırmaları istendiğinde tıpkı Sünnîler gibi tek bir yanıtla yetinmeyip çoklu açıklamalar yapmışlar, bu açıklamalarda da ‘kader’ cevabını oldukça sık vurguladıkları ortaya çıkmıştır.

3.2.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü

Katılımcılardan İrfan, *engelinin ve yaşamındaki olumsuzlukların nedenini şöyle açıklamıştır: “Yani yaptıklarımıza bağlıyorum. Ben buradan çıkacağım birazdan buradan kaçta geleceğini biliyorum otobüsün. Geç çıkarsam yetişebilir miyim? Otobüse yetişip yetişmemek bana bağlı. Engelimle ilgili ben çocuktum kime sorsanız tertemiz suçu var mı ki? Yani herşeyi Allah’a bağlamamak lazım.”* Buradan hareketle İrfan’a göre sebepler “*Kişinin Kendi Hataları*” dir.

Said’in olumsuzluklara ve engeline ilişkin görüşleri birbiriyle paraleldir: “*Yani demekki biz yanlış yoldayız musibetlik bizdeki Allah ceza verdi derim. Ben engelimi daha çok yurtdışındaki günahlarıma bağlıyorum. Tanrı tarafından cezalandırılmışım diyorum. Allah beni cezalandırdı.*” Buradan hareketle Said’in neden olarak günahlara karşılık “*Tanrı’nın Cezalandırması*” nı işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Sadi, “*Ben yaşamımdaki sorunları sisteme, bizi yönetenlere bağlıyorum. Sistem insanlara zorluklar çıkartıyor. Avrupa’ya gitmeniz gerekiyor. Yani ordaki engellilerin yaşam şartlarını ve bizim ülkemizdekilerin yaşam şartlarını görmeniz lazım. Bu sadece a veya b partisinin hükümeti için değil kim gelirse gelsin bu sistem devam ettiği sürece bırak engelliliği normal insanların da bu zorluklarla mücadelesi mecbur hale geliyor. Örnek bu elektrik şehir merkezinde yüksek gerilim hattı yer altında olsaydı benim kollarım gitmeyecekti. Biz Avrupa’dan 100 yıl geriden gidiyoruz. Bizim ülkede yaşamak*

şansa bağlı. Ben sisteme bağlıyorum. Ölümleri falan kadere bağlamıyorum. Yani bir şey kullanırsınız ömrü biter insanlar da böyle ölümler de böyle. Yani her bir başlangıcın bir sonu vardır.” Sadi, olumsuzluk nedenlerini “ “Çevresel Şartlar” dan kaynaklı donanım eksikliği ve “Siyasetin Görevini Yerine Getirmemesi” olarak sıralamıştır.

Ayaz: “Engelliliğimin ailemin akraba evliliği yapmış olmasından ve geçmişte hastanede yapılan yanlışlardan olduğunu düşünüyorum. Benim düşüncem engellilik benim düşünceme göre dinle hiçbir ilgisi yoktur. Bir bozukluk bunu etkiliyor. Bir elektronik eşyanın bir devresini yaksanız o elektronik eşya nasıl çalışmıyorsa biz de de bir bozukluk var ki çalışmıyoruz. Bu engellilik bir sınavsa ben kabul etmiyorum. Ben sınav olduğunu düşünmüyorum. Bu bir şanstır. Şans da değil. Yani bazen bakıyorsun hamile kadın kendine iyi bakmıyor sigara içiyor alkol içiyor doğan çocuğunda bir sıkıntı çıkıyor şimdi orda kader mi bu durum yoksa o kadının sıkıntısı mı ? O kadının yaptığından dolayı mı o çocuk böyle oldu? Allah akıl vermiş sen sigara, alkol içmesen o çocuk sapasağlam gelecek buna kader mi dersin hayır kader değil. Bizde de ben de şey diyorum akraba evliliğinden kaynaklanan bir durum kader değildir.” Ayaz da engelinin nedenini “Doğum öncesi faktörler” e bağlamaktadır.

Meltem, “Şans kaderimiz böyle ne yapalım. Geçmişte daha önceki hayatımda bir hata yapmışım cezalandırıldığıma inanıyorum. En çok buna inanıyorum. Evet inanıyorum kaderim kismetim şansım bu diyorum. Allah böyle istedi ki böyle oldu. Yani inanıyorum ben diyorum kendi kendime kaderimiz böyle şansım böyle. Benim şansım kötü güzel değil. Niye ben böyle oldum ben ne yaptım? Sonra düşünüyorum kendi kendime söylüyorum belki öbür dünyada bir şey yapmışım geçmiş hayatımda.” Meltem, olumsuzlukların nedenini engeli üzerinden açıklayarak “Şans”, “ Kader”, “Kismet”, “Geçmişte Yapılan Hataların Cezalandırılması” olarak sıralamıştır.

Soyer de engelinin nedenine ilişkin algısını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Benim yumruğum bu duvarı delerdi. İnsanoğlu yarın ne olacağını düşünmeyecek bu gün ne olacağını düşünecek. Bir sivilce insanın ölümüne sebep oluyor. Sen bunu engelleyebilir misin? Bir yara oluyor çekiyor 10 sene Allah’ın takdiri bu. Benim arkadaşım bana üzülüyor yanıma geldiğinde halime. Dedim sen niye ağlıyorsun ya dedi sen düşecek adam değildin. Ya her insan düşebilir geçen bir adam 9. Kattan düştü engelli kaldı yani bu Allah’ın işi. İsyan mı edeyim haşa. Şimdiye kadar hergün sen bir engelliye sorarsan üzölmüşmüsün evet üzöldüm der bana sor asla üzölmedim niye üzöleyim abla benim kaderim buymuş alnıma ne yazılmışsa onu göreceğim.” Buna göre Soyer, engelinin nedenini “Takdiriilahî” ye bağlamaktadır.

Serdar, “...Bebeksiniz ne günahınız olabilir kadercilik işte burda olabiliyor kaderim bu ben bunu çekeceğim belki bir cezadır belki bir lütuftur ben bunu bilemiyorum. Öbür dünyada böyle bir şey vardır ama nasıl olacağını bilmiyoruz. Bedenimiz kalacak ruhumuz göç edecek. Belli bir noktaya gelecek o ruhtan sonra ne olacak onu bilmiyoruz bekliyoruz biz. Ben belki olabilir belki bir şey yapmışımdır belki de lütuftur bunu bilemiyorum. Yani başka bir hayatta birşeyler yapmış olabilirim bu dünyada çekiyor olabilirim. Düşünün bir tarafınız beyaz bir tarafınız. Beyazı yaşamışım hakkını verememişim şu an siyahı yaşıyor olabilirim. Çoğu zaman insanların ibrete ihtiyaçları oluyor maalesef birşeyleri görmek zorunda kalıyorlar hani belki de onlardan biri de biziz. Hani insanların bizi görmesi ve insanların bu duruma düşebileceğini görmeleri için belki bu şekilde şeyler olmuş da olabilir diye düşünebiliyoruz çoğu zaman.” Serdar da diğer katılımcıların çoğu gibi olumsuzluk kavramıyla öncelikle engelini kastetmiş ve sebepleri şöyle sıralamıştır: “ Kader”, “ Tanrı’nın Cezalandırması”, “Geçmiş Hayatta Yapılan Günahların Cezalandırılması” “Tanrı’nın Ödüllendirmesi” “Diğer İnsanların İbret Alması için Seçilmiş Olma”.

7 Alevi/Nusayrî katılımcının engelinin nedenine ilişkin algılarını özetleyecek olursak, 1’i doğum öncesi faktörlere, 1’i şansa, 2’si kader ve geçmişte yapılan hataların cezalandırılmasına, 1’i Takdiriilahîye, 1 katılımcı da diğer insanlara ibret olması için Tanrı tarafından seçilerek ödüllendirilmeye bağlamıştır. Diğer katılımcılar genel olarak olumsuzluklara kişinin kendi hataları, çevresel şartlar, siyasetin görevini yerine getirmemesinin neden olduğunu ileri sürmüşlerdir.

3.2.3. Sünnî Katılımcılarda Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmada Dinin Rolü

Katılımcıların çoğu, yaşamda karşılaştıkları olumsuzlukları ve engelleri için pek çok farklı veya benzer sebepleri birarada sıralamışlardır. 11 Sünnî engelinin cevaplarının detayları ve vurgulanma sıklığı şöyledir: Kader (5), Takdiriilahî (5), kısmet (4), imtihan (3), şans (3), geçmişte veya bugün Tanrı’nın cezalandırması, (2), doğum öncesi faktörlerle beraber kader (1), olumsuz kişilik özellikleri (1), Tanrı’nın kötüsünden koruma isteği (1), zorluklar (1), bağımlılıklar (1), iletişim becerilerindeki eksiklik (1), bakış açısı (1) ve ahiretteki mutluluğun bedeli (1). Buradan cevapların kader vurgusu etrafında kümелendiğini söyleyebiliriz. Ayrıntılı olarak açıklayacak olursak 6 katılımcıdan beşi yaşadıkları olumsuzlukları direkt, 1 katılımcı doğum öncesi faktörle beraber kader olarak anlamlandırırken, beş katılımcı Takdiriilahî, dört katılımcı kısmet, üç katılımcı imtihan, üç katılımcı şans iki katılımcı Tanrı’nın cezalandırması cevabını

vermiş, geri kalan katılımcılar ise yukarıda sıralanan nedenlerle açıklamışlardır. Buradan hareketle katılımcıların çoğunlukla yaşadıkları olumsuzlukları, kader kavramının hemen akabinde en çok Takdiriilahî, kismet, imtihân, şans ve Tanrı'nın cezalandırmasının yol açtığı problemler ile anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır.

Katılımcılardan Erim, yukarıdaki soruya engelinin nedenini “Kismet” olarak açıklayarak “...Ben bugüne kadar 10 yıl içinde niye gittim çalışmaya diye kendime 1 kez kızdım sonra eşimin desteğiyle bu psikolojiden kurtuldum. Sonra herşey kismet dedim.” şeklinde yanıt vermiştir. Erim, bu cevabıyla “Kismet” kavramına vurgu yapmıştır.

Katılımcılardan Cuma da engelinin ve genel olarak yaşadığı olumsuzlukların nedenini Kader, Takdiriilahî ve Olasılık kavramlarıyla açıklayarak “Kadere bağlarım yani kaderdir olabilir. Hayatın içinde yaşıyorsak her şeyin başımıza gelme olasılığı yüksektir. Yani yüzdelere vardır. Yani bir olasılık vardır, hiç kimsenin garantisi yoktur diye düşünüyorum Takdiriilahî diye düşünüyorum.” şeklinde yanıt vermiştir. Cuma “Kader” kavramı “Şans” ve “Takdiriilahî”ye dikkat çekmiştir.

Zeyd Abidin, engelinin nedenini maddi zorluklar ve yoklukla geçen ömrün hayat sıkıntısına girmesine sebep olmasına ve bu durumun kendisini sigara alkol, uyuşturucu bağımlılıklarına sürüklemesine ve yanısıra sahip olduğu sinirli, geçimsiz, anne babaya saygısız kişilik özelliklerine bağlayarak neticede Tanrı'nın kendisini bağımlılıkları ve olumsuz kişilik özellikleri nedeniyle gününü göstermek için cezalandırarak engelli yaptığını bu yolla da aslında Tanrı'nın kendisini başına daha kötü işler gelmemesi için durdurduğunu ifade etmiştir. Zeyd: “Biraz kendimi suçluyorum hocam çünkü daha önceki yaşantım hiç iyi bir yaşantım yoktu hocam Allah belki de dur dedi yeter artık yeter. Durdurulamayan kulu Allah durdurur yani iş Allah'a kaldı. Ya birincisi maddi sorun yokluklar içinde geçen bir ömür var onda da bir şey ütemeyince her türlü şeye soktu bizi. **Her türlü şey derken?** Ya hayat sıkıntısına. Maddi sıkıntılar gençlikte sigara alkole sürükledi o da uyuşturucuya sürükledi o da çare olmadı daha kötüye gitti işin içinden çıkamadık en son böyle olduk. Bunalıma girdiğimde uyuşturucu içiyordum kurtulamadık. En son uyuşturucuya başladım alkolden sonra. Ben bir de sinir hastasıyım geçimsizim. Ailemle anamla babamla ben geçinemiyordum kendimi haksız görüyorum tabii. Geçimsizdim ben ya kimseye bir saygım yoktu anaya babaya Allah dediki dur ben sana nasıl göstereceğim dedi. Çünkü mecburen o bağırıp çağırdığım insanlardan aman diliyorum affetsinler beni diye şimdi. Şimdi ilişkilerim iyi engellilik ilişkilerimizin bir nebze daha iyi olmasını sağladı yoksa uçurumdaydım. Ölürdüm desem ölmezdim çünkü bu yaşıma kadar yaşadım demekki ecelim gelmemiş ama başka kötü şeyler gelirdi

başımıza Allah bu cezayı verdi durdurdu beni.” şeklindeki yanıtıyla nedenleri “Zorluklar” buna bağlı gelişen “Bağımlılıklar”, sahip olunan “Olumsuz Kişilik Özellikleri” tüm bunların neticesinde devreye giren “Tanrı’nın Cezalandırması” ve aslında “Tanrı’nın Kötüsünden Koruma İsteği” kavramıyla açıklamıştır.

Katılımcılardan İnan, engelinin nedenine yönelik, “Kaderim böyleymiş, engelli arkadaşlarımın da kaderi böyleymiş” şeklindeki açıklamasıyla arkadaşları gibi “Kader” kavramına vurgu yapmıştır.

Önder, “Benim hastalığım genetik bilimsel olarak. Benim başıma gelmesi hem bilimsel hem kader.” Şeklindeki sözleriyle engeli “Genetik”, kendi engelini “Hem genetik hem kader” olarak bir diğer deyişle “Doğum Öncesi Faktörlerle beraber Kader” kavramları ile açıklamıştır.

Ziya, engelini ve yaşamdaki olayları açıklarken; “Olabilir hayatta olumsuzluklar. Sabah gelirsün işin rast gitmez şükür demek bugün kısmetim bu kadarmış derim. Yarına bırakırım. E zaten yarın da veriyor kısmeti. Ölümler hastalıklar falan da kaderdir. Engelimle ilgili olarak herşey Allah’tan gelmiş ben ne yapabilirim?” şeklindeki yanıtıyla olumsuzlukların nedenini yaşamda “Şans” açıklayan ayrıca “Kısmet”, “Kader” ve “Takdiriilahî” ye de vurgu yapan bir katılımcıdır.

Aydın ise, engelini anlamlandırmakta bir süre güçlük çektiğini belirterek “Belirli bir süreden sonra diyorum ki, yani bu da benim şansım ve işte kısmetim Allah’ın bir takdiri, diğeri de düşünerek hareket ediyorum.” şeklindeki cevabıyla engelinin nedenlerine dair görüşlerini açıklamıştır. Buna göre “Şans, kısmet ve Allah’ın takdiri” ifadelerini vurgulayan Aydın’a göre de engeli “Şans” “Kısmet” ve “Takdiriilahî” den kaynaklanmaktadır.

İnan’ın eşi Hayriye engelinin nedenini sorgulayıp geçmişte Tanrı’ya yönelik “Neden beni böyle yarattın? Benim ne günahım vardı bunu bana reva gördün?” sorularıyla geçmişte iken nedeni “Tanrı’nın Cezalandırması” olarak düşündüğünü ancak şimdi herşeyin “Kader” ve “Kısmet” olduğuna, başa gelenlerin Allah’tan geldiğine yani “Takdiriilahî” olduğuna inandığını ifade etmiştir. O, yaşamdaki olumsuzlukların nedenlerini bazen günahlara karşılık bir ceza olarak düşündüğünü şöyle açıklamıştır: “Hani bazen hatalar yapabiliyoruz olumsuz bir olay yaşadığımız zaman hani acaba ben bunu yaptığım için mi bu başıma geldi ama bu engelinden dolayı değil inançla ilgili bir şey. Bir gün açıkçası günah işledim olumsuz olarak çocuğumun başına veya annemin başına ve evimde olumsuz bir şey oldu diyelim. Hani onu bağdaştırıyorum ben acaba bu günahı işlediğim için bu yüzden mi oldu derim yani kendi kendime...” Hayriye’nin

yukarıdaki açıklaması olumsuzlukların nedenini zaman zaman “Tanrı’nın Cezalandırması” olarak düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Amine ise “*Tabii ki imtihân dünyasındayız, bu da bir imtihândır bizim için ayağınıza taş takılsa benden bilin diyor rabbim o da bir ayettir. Engelim kader diye düşünüyorum. Çok derin düşünmüyorum hiç bir konuyu ben peki düşündüğüm zaman da hani belki diyorum o konuda eksiklikler vardır çünkü insanlar sorunlar yaşadığı zaman bu konudaki eksiklikleri ile alakalıdır diye düşünüyorum. Sorunları niçin yaşarsınız eksikliklerimizden yaşarsınız? O konuda ki yaşadığımız konulardaki eksiklerimizden bir güçlendirmek gerekli olur. O da olmadı aslında en başa dönüyoruz, hep dikkat edersiniz olur hep oturur düşünürüm yani değil sebep olan nedir? **Hu hu. Ne veya neler buluyorsunuz?** Olaylara göre değişiyor, cevaplar var mesela ama genelde eksiklikler yani o konudaki eksiklikler ya da bakış açısidir. **Size göre nedir eksiklikler?** Ne olur bu konudaki eksiklikler benden veya karşımdaki ile yani karşımdaki de hani eksiktir o konuda ondan sorun yaşıyoruzdur düşünce davranış tarzındaki eksikliklerden.” şeklindeki açıklamasıyla engelinin nedenini “Kader”, yaşamdaki diğer sorunlarının nedenlerini ise imtihân, kader, ikili ilişkilerde karşılıklı eksiklikler, düşünce davranışlarda eksikler, bakış açısı kavramlarıyla açıklamıştır. Amine’e göre sebepler, “İmtihan”, “Kader”, “İletişim Becerilerindeki Eksikler” ve “Bakış Açısı”dır.*

Katılımcılardan Rümeyya engelini “Allah’tan geldi yapacak bir şey yok.” şeklinde açıklayarak engelini “Takdiriilahî” kavramı ile ilişkilendirmektedir. O ayrıca yaşadığı diğer olumsuzlukların nedenlerini şöyle ifade etmiştir: “Yaşadığımız olumsuzlukların nedeni yani sabırsızlık ondan sonra karşı tarafı anlamama hemen şey yapma benim dediğim olacak deme. Dersen o olumsuzluğu her zaman yaşarsın. Maddi sıkıntılar bir imtihân bizim için.” Allahü Teâla sıkıntı verdiği zaman demekki bir sebebi var yani kulum sabredek mi yoksa etmeyecek mi? Ne diyor peygamberimiz: Ezim ezim ezilmedikçe üzüm üzüm üzülmedikçe cennete gireceğinizi mi düşünüyorsunuz? Ölümlere ama kader olarak bakıyorum.” Buradan hareketle Rümeyya’nın yaşadığı olumsuzlukların nedenini “Olumsuz Kişilik Özellikleri”, “İmtihan” ve yine “Takdiriilahî” kavramlarıyla açıkladığını söyleyebiliriz.

Hacer ise tüm sorunlarının nedenini kısaca şöyle özetlemiştir: “Çok basit. İmtihan dünyası bu. Daha iyi bir ahiret hayatım olsun diye. İsyan mı edeceğim yoksa Rabbimin verdiği şükredip onun yolundan çıkmayıp yaşayabilecek miyim?” Hacer’e göre yaşadığı olumsuzluklar “İmtihan” ve “Ahiretteki mutluluğun dünyadaki bedeli” olarak yaşanmak zorundadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Sünnî katılımcılardan kendi kişilik özelliklerini olumsuz olarak değerlendiren Zeyd, engelini de Tanrı'nın cezalandırmasına ve ceza ile de onu kötü yollardan korumak istemesine bağlamıştır. Dikkate değer bir diğer nokta diğer engellilerin genelde kader, kısmet, şans, Takdiriilahî kavramlarıyla olumsuzlukları açıklarken, ilahîyatta okuyan Rûmeysa, Kur'ân kurslarına devam eden Amine ve evde her ayeti tek tek araştırarak anlamaya çalışan Hacer'in ise Takdiriilahînin yanısıra imtihân kavramına vurgu yapmalarıdır. Bu üç isimden Rûmeysa ve Amine ayrıca iletişim becerilerindeki eksiklikler, bakış açısı ve olumsuz kişilik özellikleri gibi din dışı faktörleri de olumsuzlukların nedeni olarak görmektedirler. Yine Zeyd'in Tanrı'nın cezasına maruz kaldığını düşünmesi bir günah işlediği esnada kaza geçirip engelli kalmasıyla ilişkili olabilir. Üniversite mezunu Önder de din dışı faktörlere vurgu yaparak engelini genetik ve kader öğelerinin herikisine de bağlamaktadır. Sünnî grupta doğum öncesi faktörlere vurgu yapan tek kişinin üniversite mezunu öğretmen olması manidardır.

Sonuç olarak katılımcıların çoğu, yaşamda karşılaştıkları olumsuzlukları ve engelleri için pek çok farklı veya benzer sebepleri birarada sıralamışlardır. Tüm yukarıdaki bulgular ışığında Hristiyan katılımcıların engel ve diğer olumsuzlukların genel nedenine yönelik en çok vurguladıkları kelimeler “Kader ve aynı anlamda kullanılan Takdiriilahî ” (6) ve akabinde “Kısmet” (4) ve “Çevresel Şartlar (4),” iken, Alevi/Nusayrîler de en çok Kader (2) ve aynı anlamda kullanılan Takdiriilahî (1) kelimelerine vurgu yapmışlardır. Her iki kavramı Kader üst başlığı altında ele alacak olursak Alevi/Nusayrîlerde de tıpkı Hristiyanlar gibi en çok kadere vurgu yapıldığını söyleyebiliriz. İlaveten Alevi/Nusayrîlerde Hristiyanlardan farklı olarak geçmiş hayatta işlenen günahlardan dolayı Tanrı tarafından cezalandırılmış olduğuna (reenkarnasyon) bu nedenle engelli olduğuna inanma motifi göze çarpmıştır. Yine Alevi/Nusayrîler, engellerinin nedenlerini kaderden sonra en çok Tanrı tarafından geçmişte veya günümüzde cezalandırılmaya bağlamışlardır (3 katılımcı). Sünnî 11 engellinin cevaplarının detayları ve vurgulanma sıklığı şöyledir: Kader (5), Takdiriilahî (5), kısmet (4), imtihân (3), şans (3), geçmişte veya bugün Tanrı'nın cezalandırması, (2), doğum öncesi faktörlerle beraber kader (1), olumsuz kişilik özellikleri (1), Tanrı'nın kötüsünden koruma isteği (1), zorluklar (1), bağımlılıklar (1), iletişim becerilerindeki eksiklik (1), bakış açısı (1) ve ahiretteki mutluluğun bedeli (1). Buradan cevapların kader vurgusu etrafında kümелendiğini söyleyebiliriz. Ayrıntılı olarak açıklayacak olursak 6 katılımcıdan beşi yaşadıkları olumsuzlukları direkt, 1 katılımcı doğum öncesi faktörle beraber kader olarak anlamlandırırken, beş katılımcı Takdiriilahî, dört katılımcı kısmet,

üç katılımcı imtihân, üç katılımcı şans iki katılımcı Tanrı'nın cezalandırması cevabını vermiş, geri kalan katılımcılar ise yukarıda sıralanan nedenlerle açıklamışlardır. Buradan hareketle katılımcıların çoğunlukla yaşadıkları olumsuzlukları, kader kavramının hemen akabinde en çok eş anlamlı kullanılan Takdiriilahî, bu kavramlara yakın bir kavram olarak kismet, imtihân, hayırlı bir tarafının olmasından dolayı, şans ve Tanrı'nın cezalandırması ile anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır.

Erkeklerin şans, kader, kismet, Takdiriilahî, ceza kavramlarını; kadınların ise daha çok imtihân, kader, iletişim becerilerindeki eksiklikler ve olumsuz kişilik özelliklerini vurgulaması da dikkate değer bir diğer noktadır. Bu durum kadınların dinî araştırmalar ve dinî okumalarla içiçe olduklarını belirtmelerinin yanısıra kadın ve erkeğin farklı biyolojik yapılardan gelmeleriyle de ilişkili olabilir.

3.3. Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlarla Genel Başa Çıkma Biçimleri

3.3.1. Hristiyan Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Katılımcılardan Susanna, *“Hayata nasıl bakarsak o da bize öyle bakar o yüzden hiç kafama takmıyorum ve içimde sevgi olduktan sonra bu bana güç veriyor”* diyerek duygu odaklı başa çıkma yöntemlerinden pozitif yeniden değerlendirmeye başvurduğunu açıklamıştır.

Rebeka, canının çok sıkıldığı zamanlarda ağladığını, televizyon izlediğini, sigara içtiğini, alışverişe çıktığını komşusuna ablasına gittiğini en çok da televizyon izlediğini belirterek sorunlarıyla duygu odaklı başa çıktığını ifade etmeye çalışmıştır.

Jacop, sorunları olduğunda sıkılıp mutsuz olduğunda kendisini çalışmaya verdiğini; benzer şekilde kendisini tam bir Hristiyan olarak da tanımlayamayacağını ifade eden Michel, sağa sola çatmakla, öfkelenmek ve sigara içmekle, çocuklarının kendisini dışarı çıkartmasıyla, arkadaşlarının kendisini ava götürmesiyle yani doğada vakit geçirme yoluyla sorunlarıyla başa çıktığını; Abraham, çevresindekilerin her konudaki yardımlarıyla sorunlarının üstesinden geldiğini ifade etmiştir. Her 3 katılımcı (Jacop, Michel, Abraham) kaçınma, duyguları dışa vurma, sosyal desteğe başvurma yoluyla duygu odaklı başa çıkmalardan yararlanmaktadırlar.

Genel başa çıkmalarında duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını ifade eden katılımcıların başa çıkma ile ilgili kullandıkları kelimeler, çalışmak, sigara içmek ve ailesi, akrabası ve arkadaşları kısaca çevresinin yardımıyla dışarıya çıkmak yoluyla hem sosyalleşmek hem doğaya giderek rahatlamaktır. Kendisini dindar bir

Hristiyan olarak tanımlayan 1 katılımcı ise kendisini çalışmaya vererek üstesinden gelmeye çalıştığını; kendisini oldukça iyi bir Hristiyan olarak tanımlayan 1 katılımcı ise diğerlerinden farklı olarak olayları takmadığını ve içindeki sevgiden güç alarak sorunları çözdüğünü ifade etmiştir.

Judith ve Cornelius, problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini birarada kullanmaktadır. Cornelius, sorunlarıyla başa çıkma biçimini “ *Genellikle düşünmeyi tercih ediyorum, herşeye olumlu bakmaya çalışıyorum, ne kadar da olsa bu sorunlar sürekli başımıza gelecek yani böylece zaman geçiriyorum başka şeylere yöneliyorum kitap okumak televizyona bakmak gibi yani stresimi atmaya çalışıyorum* ” şeklinde ifade etmiştir. Cornelius, problemlerinin üzerine düşünme, olumlu bakış açısı geliştirme, yaşamda sorunların hep olacağını düşünerek kabullenme yoluna gitmekte ve televizyona bakmak kitap okumak vs. gibi kendisine alternatif uğraşlar bulmayı tercih etmektedir. Cornelius, olaylara olumlu bakmaya çalışarak pozitif yeniden değerlendirme ve sorun hakkında düşünmekten kaçınarak alternatif uğraşlarla duygu odaklı başa çıkma yöntemlerine, sorunları üzerine düşünerek ve yaşamda sorunların hep olacağını kabullenerek yani durum tespiti yaparak ve sorunlarıyla soğukkanlı şekilde yüzleşerek ise problem odaklı başa çıkmaya başvurmaktadır.

Kendisini kilisenin çocuğu olarak tanımlayan Gabriela ise, sorunlarını çözerken yıllar önce kardeşiyle yaşadığı bir sorundan bahsederek sorunu çözebilmek için yasal yollara başvurduğunu, mahkeme sonrasında ise birtakım olumsuz olaylar yaşandığını ve en sonunda “*Allah hakkımı alsın*” diyerek kardeşini affettiğini ifade etmiştir. Yine Gabriela, “*Şimdiye kadar iyilikten başka bir şey bilmem kuşların yemlerini bile düşünürüm...*” sözleriyle “iyilik ve cömertlik yapma” kavramlarına vurgu yapmıştır. Gabriela’nın başa çıkma yöntemlerinden yasal yollara başvurması nedeniyle problem odaklı, Allah’a havale etme, affetme, çevresine yardım etme-iyilik yapma gibi eylemlere özetle duygu odaklı başa çıkma stratejisini kullanmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Judith ise duygu ve problem odaklı başa çıkma yöntemlerini beraber kullanmakla birlikte ağırlıklı olarak problem odaklı başa çıkma stratejilerine başvurduğunu açıklamıştır. Kendisini yarı Müslüman yarı Ortodoks Hristiyan olarak tanımlayan Judith, problemini çözmeye dönük problem odaklı stratejilerini anlatan ifadelerle (mücadele etme, kendi kendisine başaracağını telkin, maddi zorluklarda gereksinimlerini sınırlama erteleme, sorunun telafisi için çabalama, sorunu kabullenme), duygu odaklı başa çıkma ifadelerine (sabretme ve ağlama) göre çok daha fazla atıfta bulunmuştur. Judith, mücadele etmeye 4, kendi kendisine sorunu çözeceğini telkine 2, maddi zorluklarda arzu ve

isteklerini gereksinimlerini sınırlandırmaya ertelemeye 2, sabretmeye 1, sorunda katkısı var ise telafi için çabalamaya 2 sorun çözülemediğinde kabullenerek vazgeçmeye 1 ve ağlamaya 3 kez atıfta bulunarak diğer bütün katılımcılardan daha fazla başa çıkma stratejileri kullanan katılımcı da olmuştur.

Magdalena: *“Yani önce bir rahatlamam gerekiyor, doğru düşünmem için bir şeylerin oturması gerekiyor, bunun için önce bir yürüyüşe çıkıyorum, soğuk bir şeyler içiyorum, sudur genellikle. Daha sonra oturuyorum, olumlu olumsuz ya da işte avantajları dezavantajları düşünüp bir sonuca varıyorum. Eğer sorun sadece beni ilgilendiriyor ise evet bunu sadece kendim çözerim ama bu benimle bir başkası arasında ise ikili ilişkilerde bunu karşı tarafla da bir şekilde görüşürüm ben böyleyim, sen böylesin o zaman şöyle şöyle bir şeyler yapmamız lazım gibisinden. Diyelim ölüm. Ölüm için yapabileceğimiz hiçbir şey yok, geri getiremiyorsunuz ölen kişiyi onun için iyi dileklerde bulunmak yapabileceğimiz tek şey. Ben bir sorun olduğunda sakın genellikle sakınım, eğer sadece birinin haksızlığa uğradığını düşünürsem ya da kendinin haksızlığa uğradığını düşünürsem, o zaman sadece biraz o sakinliği bir kenara bırakıp içimdeki ejderhayı dışarıya çıkartıyorum.”* şeklindeki yanıtı ile rahatlamaya dönük hareketleri ve durumun değişmeyeceğini düşündüğü zamanlarda kabullenmeye dönük eylemleri ile duygu odaklı başa çıkmayı, çözümlerin avantaj ve dezavantajlarını düşünme, diyalog kurma gibi eylemleri ile ise problem çözme stratejilerini devreye sokmakta böylece problem ve duygu odaklı başa çıkmaya beraber başvurmaktadır.

Bulgulara göre, bu çalışmaya katılan 9 Hristiyan katılımcıdan 5 katılımcının yaşamın zorlukları karşısında daha ziyade duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanırken, 4 katılımcının problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini birarada kullanmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

5 katılımcıdan 4’ü genel anlamıyla yaşam sorunlarıyla başa çıkarken dinî eylemlere başvurmaktadır. Onlar, *“Tanrı’nın sevgisinin gücünden yararlanma”*, *“affetme”*, *“sabretme”*, *“iyilik ve cömertlik yapma”* gibi dinî manevî öğretilerinin herhangi birisine ya da birkaçına başvurmaktadırlar. 3 katılımcı, zorlu durumlarda kutsal kitapları okuduklarını ve öğretilerini dinlediklerini ifade etmişlerdir (Judith, Cornelius, Gabriela).

3.3.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Radyo programcısı İrfan: “Şimdi ben engelli kısmına geleyim engelli olmak kısmında ben kendime göre bir çözüm bulmuştum, yapabileceğim en iyi şeyi yapmış, sosyalleşme adına yapabileceğim kendi adıma en güzel işi yaptığıma inanıyorum. **En güzel iş derken?** Kendi uğraştığım iş yani insanlarla diyalog içinde olmak. Ben bir radyoda programcıyım sadece program yapıyorum aslında çalışıyorum denmez orada. Derneğimizde çalışıyorum uğraşıyorum. Normalde şuan ben programı yapmak ve dernekteki çalışmalara yardımcı olmakla şöyle söyleyeyim sosyalleşme anlamında yapacağım en iyi işi yaptığımı düşünüyorum. Maddi sıkıntı anlamında şöyle söyleyeyim yani ben çalışıyorum yani ufak tefek işlerden yapabildiğim işleri yapıyorum elimden geldiği kadar. Mesela internette yazı yazabiliyorum. Mesela başka ne yapabiliyorum yardım maksatlı işler denk geliyor, kimileri işte derneğe bağışta bulunuyorlar onlarla ilgileniyorum yani genellikle çalışıyorum kendi adıma çalışıyorum, bildiğiniz çalışıyorum beynim çalışıyor.” “...yani çok sinirliysen karşımdaki insanı kırmamak için önce bir sakinleşir ve bir temiz hava almaya çıkarım ama sorunun temeline inmeye çalışırım konuşurum yani. Konuşarak, yani bir sorunu çözecekseniz bu sorunu biz sizle konuşmalıyız bunun başka yolu olur mu olmaz, yani sorunlarımızı çözmek için çalışıyorum, konuşuyorum.” İrfan, sosyalleşme ve çalışma yaşamıyla meşgul olmaya ilaveten öfkelenildiği durumlarda da önce sakinleştiğini, temiz hava almaya çıktığını (rahatlama ve kaçınma davranışlarına başvurma) ve daha sonra konuşarak sorunun temeline inip çözüm üretme çabası (problemini aktif şekilde çözme çabası) içine girdiğini ifade etmiştir. İrfan için duygu ve problem odaklı başa çıkmanın her ikisini de kullandığını söylemeliyiz.

Said, “Herşeyi unutmaya çalışıyorum kafaya takmıyorum alkol alıyorum arkadaşlarla ortalık iyi olduğunuzda biriki alkol alıyorum. Sorunlarımı balığa giderken unutuyorum balık tutmaya odaklanıyorum.” şeklindeki alkol alma ve balığa gitme gibi sorununu unutmaya dönük kaçınmacı davranışlara sığınarak duygu odaklı başa çıkmaya başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Sadi, “Pes etmeyerek mücadele ederek başa çıkmaya çalışıyoruz. Normal vatandaşların da sıkıntıları oluyor biz biraz daha fazla sorunlarımız çıkıyor onun için biraz daha fazla başa çıkmaya çalışıyoruz mücadele ederek. Ben biraz geniş bir insanım onun karşı tarafın penceresinden bakarım olaya. O yüzden fazla zorluk çekmiyorum, yapıcı biriyim o yüzden çok zorlanmam insanlarla ilişkilerde bir sorun yaşadığımda. Ben 20 yaşında kollarımı kaybettim tekrar hayata monte edebilmem için 6 ay gerekiyordu

biraz zorluk çektim 6 ay kadar. 6 ay kimseden destek almadım. Kendi çabamla topluma faydalı olmak için çalıştım. İşe girdim Avrupalara gittim protez kol taktırdım dernek başkanı oldum milli sporcu oldum dediğim gibi mücadele etmek pes etmemek hayata küsmeyerek bütün sorunların üstesinden gelebiliyoruz. Yüksek gerilim hattından öyle kaybettim kollarımı.” Sadi, mücadele etme ve empati yapma yoluyla düşüncesini değiştirme yönünde hareket ederek problem çözme basamaklarını aktif bir şekilde uyguladığından yaşam sorunlarıyla başa çıkmada problem odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanmaktadır.

Ayaz, “Ben genelde hani sorun çıktığında yani dışarıdan yardım isterim ama şey genelde içime kapanığım eğer genelde yapamayacağım bir şeyse öyle fazla dışarı yansıtmam. Sorunlarım olduğunda içime kapanıp eve çekiliyorum. Düşünmemeye çalışıyorum ha genellikle de eğer çalışmadığım günlerde genellikle üzüldüğüm şeyleri unutturacak şeyler yapıyorum film izlerim mesela veya uyuyorum en azından yalnızlık hissinden kurtulmayı veya yani böyle dört duvar arasında olmamayı hissettiririm kendime.” Ayaz içe kapanma, düşünmemeye çalışma, uyuma, film izleme eylemleriyle sorunlarının yarattığı olumsuz duygudan kaçınmaya bir nevi duygu odaklı başa çıkmaya çalışmaktadır.

Meltem, “Sıkıldığımda üzüldüğümde ağlıyorum rahatlıyorum. Yatağıma gider yatarım. Bir şey yapmıyorum hep oturuyorum televizyon izliyorum sıkıldığım zaman.” Meltem de tv izleme, ağlama gibi daha az düşünme ve rahatlamayı sağlayan kaçınmaya dönük eylemlere başvurarak duygu odaklı başa çıkmayı kullanmaktadır.

Soyer, “Yani elimizden boğazımıza sıkıntı yaşadık, yaşamadık değil benim annem rahmetlik, kanser hastalığı vardı sosyal güvencemiz yoktu o ne ne de iyi bir şey yok yeşil kartı var, ne sigortası var Allah’ım meskeni cennet olsun helal hoş olsun, yattığı yerde mesken cennet olsun dünyanın masrafları olurdu ben anneme baktım nasıl çocuğuma bakıyorsam anneme son yaşamında son zamanlarında ben baktım sen şimdi çık sor oğlu baktı derler. Kızım da engelli onun için elinden gelen imkânları kullandık her türlü yapılması gerekenleri yaparak başa çıkmaya çalıştım onun hastalığıyla şimdi benim sosyal hayatım bu. Abla şimdi biz ben düştükten sonra analık babalık yapan bize eşim, eşim. Bizim komşuların büyük katkıları var bize ramazanda fitre dağıtırlar yardımcı olurlar adak yapmışsa ilk önce ailesinden önce bizi düşünürler kismetimizi verirler. ...Ben belki 2 senede et alırım belki onu bile alamam yani. 1 kilo et parası benim çocuğumun kitap parası yani kanaat ederek maddi sorunlarla başa çıkmaya çalışıyorum.” Soyer, annesiyle her açıdan ilgilendiği gibi kızının engeli ile ilgili sorunları

aşmak için de tüm imkânlarını kullandıklarını, maddi sorunlarda da kanaat etme yoluna gittiklerini ifade ederek sorununu çözmeye dönük kaynakları kullanma ve gerektiğinde ihtiyaçlarında bir nevi sınırlandırma yoluna gitme yoluna başvurarak problemini çözmeye çalıştığından problem odaklı; aile, eş, çocuk desteğine başvurarak da duygu odaklı başa çıktığını ortaya koymaktadır.

Serdar: “...Her şeyi 3-5 kere düşünmek zorundayız. Bir adım atacaksak o adımı 10 kere düşünüp o şekilde atmamız gerekiyor. Üstesinden kalkabilir miyiz diye düşünüp ona göre adım adıyoruz. Sonucunda hayal kırıklıkları olduğunda Allah’ın bir sınavı diyoruz böyle yaratıldık bu şekilde gidecek. Gençlik zamanımda isyan etmediğim anlar olmadı her zaman da isyan edebiliyoruz ama artık alışılmışlık oluyor ve o şekilde teselli ediyoruz. Bizden daha ağırını gördüğümüzde diyoruz biz böyleyiz ama konuşamayanlar da var engelli olmayanlar da engelli olabiliyor. Hani Allah’a bin şükür. Biz bu durumdayız. Hasta olduğumuzda acımızı hastalığımızı anlatıp şifa bulabiliyoruz. Ama bunu yapamayan insanlara ne demeli? Üzüldüğümüzde devreye hobiler giriyor ve kendini dışarı atma ben normalde güvercin beslerim onlara baktığımda ve onları beslediğimde zaten hiçbir şeyi düşünemiyorsunuz. Veya dostlarınıza dertlerinizi anlattığınızda rahatlıyorsunuz. Önemsiz olduğunu düşünüyorsunuz. Tabii ki en had safhaya geldiğinde sinirler olur. Onun dışında sabır diyoruz ya Allah’ın verdiği sabır vardır onu kullanarak ben rahatlıyorum. Bir anlık sinir olsa da kendi kendimi motive edebiliyorum.” Serdar, yüzde doksaniki oranındaki engelli raporuyla, yaşamındaki en temel sorunun engeli olduğunu engelinin yarattığı sorunları aşabilmek için bir adım atacağında 10 kere düşünüp attığını (problemini çözmek için seçenekleri düşünme), hayal kırıklığında imtihan ve beterin beteri var (şükretme) diye düşündüğünü (dinî başa çıkma), üzüldüğünde hobilerine yöneldiğini, kendini dışarı attığını, dostlarıyla dertlerini paylaştığını (kaçınmacı eylemler), had safhaya geldiğinde sabrettiğini (dinî başa çıkma) böylece kendisini yeniden hayata motive ettiğini ifade etmektedir. Özetle Serdar da yaşamın sorunları karşısında Soyer gibi problem ve duygu odaklı başa çıkmalara başvurmaktadır. Serdar ayrıca dinî başa çıkma unsurlarına da sıklıkla başvurmaktadır.

Sonuç olarak yaşamın sorunları karşısında genel olarak 7 Alevi/Nusayrî katılımcıdan 3’ü duygu odaklı başa çıkmaya, 3 katılımcı duygu ve problem odaklı başa çıkmaya, 1 katılımcı ise problem odaklı başa çıkmaya çalıştığını ifade etmişlerdir.

Alevi/Nusayrî katılımcıların genel yaşam sorunlarıyla başa çıkarken problem odaklı başa çıkmalardan bir nebze daha fazla yararlanmakta olduklarını söyleyebiliriz. Bununla beraber dinî başa çıkma eylemlerine başvurduklarına dair söylemlerde de

bulunmamışlardır (Serdar hariç). Ancak ilerleyen sorularda engeli ve yarattığı sorunlarda dinî öğelerden yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda bu süreçte dinî başa çıkmalara başvurdıkları öğrenilmiştir.

3.3.3. Sünnî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullandığı ortaya çıkan katılımcılardan Emin, *“Genelde böyle durumlarda ailevi destek çok önemli çevre önemli. Ailem sağolsun bayağı güzel destek oluyor çevrem de öyle. Bacanağımla gidip dinî sohbetler yapıyoruz sağ soldan abilerle sohbete katılıyorum o güzel insanların sohbetine katılıp oturarak rahatlamaya çalışıyorum. Ailemin dostların sağın solun yardımlarıyla aşıyorum yani.”* diyerek duygu odaklı başa çıkma yöntemlerinden sosyal ve dinî sosyal destek aramaya başvurduğunu açıklamıştır.

Yaşama sevincinin ve bağlılığının kendisini ayakta tuttuğunu ifade eden Cuma : *“Bizi ayakta tutan en önemli neden artı işte evlatlarımızdır ailemizdir hayat mücadelesidir yani bizi hayatta öncelikli bağlayan şey. Onun dışında yaşama sevinci yani yaşama sevinci olmazsa hayatı sevmezseniz zaten mücadeleyi bir yerde bırakırsınız. Biraz da şundan kaynaklanıyor yani biz çocukluğumuzdan beri hani hiç kendimi ayakta görmediğim için ne bileyim kendimi engelli görmüyorum, hatta bana yani hayat normal geliyor nedir insanlar yürüyor ben tekerlekli sandalye kullanıyorum. Millet ayağıyla araba kullanıyor ben ellerimi kullanıyorum bu şekilde yani hayatın içinde çözüm arıyoruz kendimizce çözümler arıyoruz çok şükür. Çözemediğim yerde de engel durumumuz gibi hani çözemiyorsun çaresi yok mesela olduğu gibi onla yaşamaya çalışıyorsun. Bir darbe yediğinizde üzülürsünüz oturur düşünürüm genelde çözümlere yönelirim öyle bir kişiliğim var.”* diyerek problemlerine neden olan faktörleri bulup çözüm geliştirmeye uğraşmakla problem odaklı; evlatları ve ailesinden gördüğü sosyal desteğin yanı sıra sorun çözülmediğinde durumu kabullenme yoluna gitmekle duygu odaklı başa çıkmaya başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Zeyd *“Başa çıkamıyorum hocam içime atıp duruyorum ben. İki elimden başka birşeyim yokkine. Göğüsten aşağım felç. Kardeşim var bakıcım ona söylüyorum kurtar beni bu dertlerden diye. Demin gelen arkadaş benim sırdaşım. Dertlerimizi arkadaşlarımıza açıyoruz. Bizim hayatımız tekdüze. Sıkıntılı durumlarda sigara yakıyok. O da çare değil ama bile bile yakıyoruz.”* Zeyd, yaşamın zorlayıcı olaylarıyla başa çıkarken sosyal destek aramaya, sigara kullanmaya yönelmekte bir nevi kaçınma ile

olumsuz duygularının etkisinden kurtulmaya çalıştığını ifade etmiştir. Zeyd, duygu odaklı başa çıkma yöntemi kullanmaktadır.

İnan: *“Kimseyle muhabbet etmezdim. Mesela bir bayan ve bir erkek benimle konuştuğu zaman mesela ilk adımı o attığı zaman kan ter içine batardım bu çocukluk yıllarım gençlik yıllarım çok çabuk gelip geçti engelli bir arkadaşım vardı beni benden çok çok daha kötü fiziksel durumu cuma isminde bir abi bana dediki yaaa kardeşim işte git derneğe kaydını yaptır ben başkanlığa adayım deyince sanki ben yıllardan beri engellilerin içindeymişim gibi bir cesaret geldi. Tabi diğer engellilerle arkadaşlık ilişkilerimiz o zamanlar hemen olmadı neden çünkü daha yeni tanışmıştık tabi tren vagonları gibi yıllar günler, haftalar, aylar geçtikçe arkadaşlık ilişkimiz bugünlere geldi böyle yani arkadaş ortamımla bu üzüntülerimden kurtuldum bu kötü psikolojiden uzaklaştım.”* İhsan’ın derneğe kayıt olması sorununun hissettirdiği olumsuz duyguları aşmak için mücadele ettiğinin ve sosyalleşme yoluna gittiğinin ve problem ve duygu odaklı başa çıkmasının bir göstergesidir.

Önder, zaman zaman inancına sığındığını, zaman zaman antidepresan kullandığını ve ailesinin desteğiyle bu sorunu büyük oranda aştığını normal hayatta da gündelik çözümler ürettiğini, kendisini aşan durumlarda arkadaşlarına başvurarak akıl aldığını, olayları iyi yöne çekerek pozitif yeniden değerlendirme yaptığını ifade ederek duygu ve problem odaklı başa çıkmanın her ikisine de başvurduğunu açıklamıştır.

Ziya: *“Bu sorunların çaresi şükür desen Elhamdülillah desen yeterli geliyor cenabı Allah yardım ediyor sana her konuda sen yeter ki Allah’a kalbine ver içten verdikten sonra olay bitiyor yani tamam. Mücadele edeceksin, hem şükür edeceksin hem mücadele edeceksin zorluğu görmeden rahat göremezsin tamam mı. Çalışacaksın yani Allah için çalışacaksın. Niye eğer sen Allah'a kendine vermişsen Cenabı Allah sana yardım ediyor zaten. Yorulacaksın tabii ki terleyeceksin çalışacaksın yani bugün için işin iyi gitmeyebilir, yarın iyi gitmeyebilir öbürsü gün iyi gitmeyebilir sen ne yapacaksın sürekli bir şükür edeceksin. Mesela çevremle ailemle falan şöyle derim bir tartışma olduğu zaman yani tabii ki bu tartışma olduğu zaman ne yapacaksın bunu iyi yöne çekeceksin kötü yöne değil yani şeytana lanet getireceksin bir köşeye çekileceksin 5-10 dakika Cenabı Allah sabır zaten veriyor yani veriyor hocam.”* Ziya, sorunlar karşısında yılmadığını, çalışıp çabaladığını ümitvar olduğunu ve Allah’ın yardımının kendisine ulaşacağına inanmanın huzuruyla yine de şükrettiğini anlatmıştır. O, mücadele, inanç, sabır, şükür, şeytana lanet etme, kötü düşüncelerden uzaklaşma gibi eylemlere başvurarak

sorunlarını aşmak için problem ve duygu odaklı başa çıkmaya başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Aydın: *“Olumsuz bir şey olduğunda şükrettiğin zaman Allahü Teâlâ senin kalbine öyle bir iman rahatlığı veriyor ki toparlıyorsun yani kendini. Yani şükrediyorum ve çalışmaya veriyorum kendimi.”* Aydın, şükrettiğini, hayata daha olumlu bakışla baktığını, ailesinin ona her zaman destek olduğunu, sorunlar karşısında gereken çözümleri ürettiğini ve çalışma hayatının içerisinde işe dalarak otomatik olarak sorunlarını unuttuğunu anlatarak duygu ve problem odaklı başa çıkmanın iki yoluna da başvurduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. O, özellikle Tanrı’ya iman ve şükretmeyi sıklıkla vurgulamaktadır:

İnan’ın eşi Hayriye de tıpkı eşi gibi engellilik sorununu kendisi gibi engelli arkadaşlarından oluşan derneğe kayıt olarak aştığını ifade ederek mücadele etme ve sosyalleşme bir diğer deyişle problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemine başvurduğunu ortaya koymaktadır.

Hayriye, Amine ve Rûmeysa ise hem duygu hem de problem odaklı başa çıkmaktadırlar yaşam sorunlarıyla.

Yukarıdaki duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullananların katılımcıların başa çıkma ile ilgili en çok kullandıkları kelimeler, sigara içmek, sorunları içe atmak ve ailesi ve arkadaşları kısaca çevresinin yardımıyla dışarıya çıkmak yoluyla hem sosyalleşmek hem rahatlamak (komşu, akraba arkadaşlar aracılığıyla dışarı çıkmak) olmaktadır. Problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini birarada kullanan katılımcıların tamamı dinî başa çıkma yöntemlerine başvurduklarını da ilerleyen sorularda ifade etmişlerdir. Sünnîler arasında salt problem odaklı başa çıkma kullandığını ifade eden katılımcı olmamıştır.

Sonuç olarak 12 Sünnî katılımcıdan 9 katılımcı, yaşamın zorluklarıyla problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini birarada kullanarak 3 katılımcı ise daha çok duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanarak başa çıktıklarını ifade etmişlerdir.

Her üç kesimi karşılaştıracak olursak, katılımcı kesimler arasında duygu ve problem odaklı başa çıkma stratejilerinin her ikisini birlikte en fazla Sünnîler kullanmaktadırlar (12 katılımcı arasından 7 katılımcı). Sünnî grubun akabinde Alevi/Nusayrî grup, duygu ve problem odaklı başvuruların ikisine birlikte sıklıkla başvurmaktadır. Hristiyanların ise duygu odaklı başa çıkma yöntemlere her iki kesime göre daha fazla başvurduğu ortaya çıkmaktadır (9 katılımcı arasından 6 katılımcı). Dikkate değer bir nokta engellilikle ilgili kötü kader, felaket ve mecburen katlanılması gereken bir durum tarzında algıya sahip ve cezalandırıldığını düşündüğü için Tanrı’yla

kopuk veya sitemkâr olmaya halen devam eden ağır düzeydeki katılımcıların ve mucize beklentisi içerisindeki katılımcıların durumudur. Bu katılımcılar daha çok duygu odaklı; engelini kader, imtihan olarak gören, hayra yoran Tanrı ile ilişkileri iyi katılımcılar ise daha çok duygu ve problem odaklı başa çıkmaların herikisine birlikte ve yaşamında dinin yerinin pek de olmadığını dine göre hareket etmediğini ifade eden 1 katılımcı ise tamamen problem odaklı başa çıkma etkinliklerine başvurmaktadır.

3.4. Engellilerde Dinî Başa Çıkma

3.4.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

Cornelius: “...inançlarımdan destek alıyorum, dua ediyorum, şükrediyorum. Tanrı’ım diyorum şimdikinden daha kötü durumumuz olmasın bugün şükürler olsun sana yani yaşıyoruz gözümüzü açıyoruz, sabah uyanınca yani uyanmamızın sebebi sensin. ...şöyle bir inanışım var ben kötü bir şey yaparsam kötü bir şey mutlaka bulurum. Karşılık bekleyerek iyilik yapılmaz ben diyemem Tanrı’ya ben iyilik yapıyorum beni iyileştir böyle diyemem., ...Öylesine yapacaksın onu Tanrı bilir artık yani kendisi gördüğü sürece bize yardım edecek zaten. Tanrı’ım ben iyilik yapıyorum beni iyileştir diyerek iyilik yapmadım yani. Tanrı’dan umudu kesecek olursak yani başka şeyden bekleyemeyiz yani ondan başka kimse bize yardım etmez diye düşüncem var. ...ya bu yüzden Tanrı’ya dua edip en az o varsa bizi izliyorsa bir şeylerin bir şeyleri değiştireceğine inanıyorum. İnanç sistemimizde sabır var., ..., Tanrı’nın istediği gibi biri olmaya çalışıyorum, yani itiraz edemeyiz bu hayata yani kabul etmekten başka çaremiz yok. Kaderi insanın kendi elinde diye düşünüyorum. Bir kader inancım var ama bu hastalık konusunda var genel konularda yok. Kader mi değil mi o konuda kararsız gibiyim aslında. Yani Tanrı böyle istemişse mutlaka tedavisini de verecektir ama.” Cornelius, karşılaştığı sorunlar ve engeli karşısında olumlu ve aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma eğiliminde olup inançtan destek alma, dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma etkinliklerinden yararlanmaktadır. O, bu kapsamda Tanrı’nın yardımını umma, dua etme, şükretme, iyi kul olmaya çalışma, karşılığını beklemeden iyilik yapma, iyileşmek için adak adama, kaderini kabul ile birlikte iyileşeceğine dair mucize bekleme, engelinin kaderi olduğunu düşünme, kaderinin değişebileceğine de inanma, Tanrı’dan ümitvar olma, Tanrı’nın yolundan yürüme, sabretme, iyilik ve kötülüğün bu dünyada karşılığını göreceğine inanç duyma gibi dinî inançlarla ilişkili eylemlere başvurmaktadır.

Susanna: “*Sabrettim ve şimdiye kadar umut ediyorum Tanrı’den bir el uzanıp beni iyileştirecek diye. Kader dedim kısmet dedim Tanrı’den ümit kesmem öteki dünyada ne olacağını bilmiyorum imtihan dünyasına inanmıyorum cezalandırıldığımı da düşünmüyorum. Elbet Tanrı biliyor ki beni öyle yaratmış ve ondan bana el uzatmasını ve düzeltmesini dilerim. Yaşadıklarımı hayra yorarım duamı da eksik etmem isyan etmem Sabrederim, kısmetimdir derim. Engelim kaderim kısmetim. Hep şunu derim Allah’ım bu hastalığı bana nasip gördüysen sen iyileştir beni ilacım sende mucizeni göster. Sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacağıma inanırım. Şükrederim her sabah kalktığımda. Kiliseye gider mum yakıp dilek dilerim.*” Susanna de yaşam sorunları ve engeli karşısında olumlu ve aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma eğiliminde olup dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma etkinliklerinden yararlanmaktadır. O, bu kapsamda hayra yorma, dua etme, sabretme, kısmeti olduğuna inanma, sıkıntıların karşılığının alınacağı inancı, kaderini kabul, hâl şükretme, geçmişte ve halen mucize bekleme, iyileşmesi için dua, kilisede dua etme, mum yakma, dilek dileme, Tanrı’den ümitvar olma gibi dinî inanç ve eylemlere başvurmuş günümüze geldiğinde artık kaderini kabullenmiş, Tanrı’nın kendisine yakın olmasını istemekte ve hâl şükretmektedir

Rebeka: “*... Güç almak için dua ederim. Benim kısmetim böyle kaderim böyle diyorum. Kök yıldızım böyle. Dünyaya altı çocuk getirdim evlendim yokluk yaşadım bunlar kader. Hayra yorarım tabii ki. Allah korusun derim. Burada oturuyorum Allah’tan bekliyorum. Ümidim var. Allah’tan ümit kesmiyorum. Allah’a şükrederim daha kötüsünden korusun derim. Bu dünyada daha mucize bekliyordum çünkü öteki dünyada bir şey beklemiyorum çünkü bilmiyorum orda ne olacak. Ama artık mucize beklemiyorum. Ben daha kötüsü olmasın diye şükür ediyorum bu günüme.*” Rebeka da olumlu dinî başa çıkma davranışlarına başvurmakta ve aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma eğiliminde olup dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma etkinliklerinden yararlanmaktadır. O, başa çıkma sürecinde dua etme, kader, kısmet olduğunu düşünme, negatif enerjilere açık olduğuna inanma, hayra yorma, Allah’ın korumasını isteme, geçmişte mucize bekleme, şu an kaderini kabul etme, dua etme, Allah’tan ümitvar olma, hâline şükretme, kiliseye gitme, sadaka verme gibi dinî inanç ve eylemlere başvurmaktadır.

Michel: “*Ben inanıyorum da yani küsmüşüm, hayatıma küsmüşüm yani Tanrı’den kopmuşum ama ne kadar küsem de zaman zaman dua ettiğim oluyor. ...şu ana kadar da mucize bekliyorum ama bir gelişme olmadığı için hayatıma küstüm ya, Tanrı’ya da*

kızıyorum.” şeklindeki açıklamasıyla yaşadığı hayal kırıklığı sonrasında Tanrı’ya küs tüğünü ancak yine de yaşamın sorunları karşısında dua ettiğini dile getirmekte, Michel’in “...vardır her işte bir hayır evet ama engelim kader başıma gelecekmiş.” şeklindeki ifadeleri sorunları hayra yordugunu fakat engelini hayra yormadığını, “...beyinden de gelen bir şey bu. Hem kader, hem beyinsel...” ve “ ...şu ana kadar da mucize bekliyorum...” şeklindeki açıklamaları ise artık engelini kaderle beraber tıbbi bir nedene bağlayarak kabul etmekte, buna rağmen geçmişte olduğu gibi yine zaman zaman mucize beklemekte olduğunu ortaya koymaktadır. “Yav bazen Allah’ıma çok şükür diyorum.”, **“Bir Tanrı’ya inanıyor musunuz? Var diye biliyoruz bilmiyorum pek. Kafanızda soru işareti var gibi? Evet. Dua da ediyorsunuz? O zaman kafanızda soru işaretleriyle mi yapıyorsunuz duaları? Öyle oluyor.”** Michel’in karısı: “Eğer ki bir güç kuvvet varsa beni niye böyle yaptı diyor iki çocuğumuz var bunlara gelecek hazırlamam lazım diyor. Sorguluyor gibi.” **Öyle mi eşinizin dediği gibi mi düşünüyorsunuz? Evet. Tabii tabii. Ama kötü huyların varsa bu dünyada verir işte sağlam olduğunda seni böyle cezalandırır işte. Sizi cezalandırdığını mı düşünüyorsunuz? Bilmiyorum. Günah da işlemedim bu soruya cevap bulamıyorum olabilir.”** Michel, yine de zaman zaman hâl şükretmekte, Tanrı’yı zaman zaman sorgulamakta, bazen cezalandırıldığını düşünmektedir. Michel’in genel yaşam sorunlarında olumlu dinî başa çıkmalara başvurduğunu ancak engeliyle ilgili sorunlarda olumsuz ve olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini birarada kullandığını bu süreçte dinî memnuniyetsizlik etkinlikleri ile ilişkilendirilebilecek Tanrı’yı sorgulama, cezalandırıldığını düşünme, Tanrı’ya küs olma gibi eylemlere ve olumlu dinî başa çıkma etkinliklerinden de dua ederek dinî yalvarmaya başvurduğunu söyleyebiliriz. Özetle O, yaşam sorunlarında işbirlikçi dinî başa çıkma eğiliminde iken, engeliyle ilgili sorunlarda ise hem olumlu hem olumsuz biçimde dinî başa çıkma yöntemlerine başvurmaktadır.

Yaşamındaki ve engelinin getirdiği sorunlar nedeniyle geçmişte dua ettiğini, mucizeler beklediğini, Tanrı’dan ümitvar olduğunu, kadere kısmete inandığını, hayra yordugunu, Tanrı’yı sorguladığını ifade eden ama artık ateist-deist-kültürel Hristiyan bir birey olarak yaşamına devam ettiğini söyleyen Magdalena, yaşamındaki sorunlarla bugüne geldiğinde dinî öğelere başvurmadan başa çıkmaya çalıştığını engelini kabul ettiğini, mucize beklemekten vazgeçtiğini, ancak zaman zaman kültüründen kopamayıp kiliseye gittiğini, dua ettiğini aslında duadan ziyade evrene iyi dilek mesajları gönderdiğini, evrene ve evrenler arası bağlara çekim kuvvetlerine inandığını ifade etmiştir. Magdalena, engeliyle geçmişte olumlu dinî başa çıkma etkinlikleri aracılığıyla başa çıkmış ancak günümüzde Tanrı’yı dinleri sorgulamış ve dininden uzaklaşıp deist-

ateist ve salt kültürel Hristiyan olarak bir kimlik geliştirmiş, problemleriyle artık daha çok ateizmin savunduğu çoklu evren teorisi kapsamında başa çıkmaktadır.

Engelinden kaynaklı olarak kiliseye gidememenin acısını yüreğinde hep hissettiğini belirten Gabriela: *“Allah yalnız bana sağlık değil herkese sağlık versin diye dua ederim. Allah’tan ümit kesmiyorum. Şimdiye kadar iyilikten başka birşey bilmem. Kuşların yemlerini bile düşünürüm. Sabrediyorum. Ben sabrımı ve iyiliğimi öbür dünyada istiyorum. Yavrum burdaki herşey burda kalacak fakat benim yaptığım iyilikler öbür dünyaya gidecek. Kötülük yapmadım kimseye niye böyle oldum diye de düşünüyorum Allah’a soruyorum (ağlıyor). **Cevabınız ne oldu?** Allah bilir kızım. Allah bir mucize versin diye bekledim. Ben kilise çocuğuyum kiliseye gidemiyorum özür dilerim dedim papaza. Biliyoruz dedi papaz.”* Gabriela, dua ettiğini, hayra yordüğünü, sabrettiğini, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacağına inandığını, öteki dünyayı düşündüğünü, pederle konuştuğunu kiliseye gidemediği için af dilediğini pederin kendisini anlayarak destek olduğunu, herkese herşeye iyilik yaptığını, iyileşmek için dua ettiğini, zaman zaman da Allah’ı kendisini neden engelli yaptığıyla ilgili sorgulasa da Allah’tan ümitvar olduğunu, kaderini kabul etse de mucize beklediğini ve bekleyeceğini ifade etmiştir. Gabriela, zaman zaman Tanrı’ya sitem içerisine girip olumsuz dinî başa çıkma yaklaşımı sergilese de genel anlamıyla olumlu dinî başa çıkma olarak dinî yalvarma, manevî temelli iyilik yapma, dinî kaçınma, iyi amellerde bulunma ve dinî destekten yararlanmaya gitme gibi etkinliklere başvurmakta ve işbirlikçi başa çıkma eğilimi sergilemektedir.

Jacop: *“...başıma bir sorun geldiği zaman nazar olmuştur yani. Sinirlendiğimde küfür ettim Allah’a. Ben günah işledim ceza verdi. Engel olduğum zamanlar, Allah’a küfür ettiğim zamanlarda oldu. Psikolojim bozuldu.”* “Engelim kaderim, kismetim diyorum. Allah’ın dediği olur, ... sabrediyorum. Bir mucize bekliyorum protez bekliyorum. Ayağa kalkacağım. Gene de şükrediyorum hanımum yanımda. Dua ediyorum Allah’ım beni iyileştir diye. Papaz geldiğinde rahatlıyorum o konuşuyor.” Jacop, genel olarak kötü bir olayla karşılaştığında negatif enerjiye açık olduğuna inandığını, engelli hale geldiğinde ise küfür ettiği için Tanrı tarafından cezalandırıldığını düşündüğünü, geçmişte engelini kabullenmekte zorlanmasına karşın günümüzde engelini kaderi, kismetini kabul ettiğini bununla beraber engeliyle ilgili protez takılarak ayağa kalkacağı yönünde mucize beklediğini, sabrettiğini, dua ettiğini, hâline yine de şükrettiğini ifade etmiştir. Jacopda geçmişte olumlu ve olumsuz dinî başa çıkmalara birarada başvururken, günümüzde daha ziyade olumlu dinî başa yöntemlerine

başvurduğuna dair ifadeler kullanarak olumlu ve işbirlikçi bir dinî başa çıkma yaklaşımı sergilemektedir.

Abraham, yaşamındaki sorunlarda dinî başa çıkmalara çok başvurmadığını kadere değil ama kismete inandığını, hayra yordüğünü, Tanrı'dan ümitvar olduğunu, geçmişte ve halen mucizeler beklediğini, dua ettiğini, sabrettiğini, imtihan dünyası inancı olduğunu ama bu konuda çelişkileri de olduğunu ifade etmiştir: *"Mucizeler bekledim her daim bekliyorum. İncil'de illaki vardır böyle mucizeler. Hz İsa'nın doğumu bile mucize olduğu için biz de hayatımızda böyle mucizeler bekliyoruz. Bir mucize olabilir.*

...Öteki dünyaya inanmıyorum öyle bir inancım yok. İnancım olmadığı için karşılığını alacağıma da inanmıyorum. Bu hayatın bir sınav olduğuna inanıyorum. Ama sonunda cennet cehennem gibi şeylere inanmıyorum. Bu konuda bir çelişki içindeyim çünkü bunun bir sınav olduğunu düşünüyorum ama öbür dünyada yaşam olmadığını düşündüğüm için ben de bu konuda çelişki içindeyim. Sınav varsa ödül vardır sonuç vardır ama bir yandan da öbür dünyaya inanmıyorum ondan dolayı bir çelişki var." Abraham de sıklıkla olmasa da dinî yalvarma, manevî temelli dinî başa çıkma eylemlerinden ötürü olumlu aktif dinî başa çıkma davranışlarına başvuran katılımcılardan.

Judith, karşılaştığı sorunlar karşısında en fazla dinî unsurlara başvuran katılımcıdır. O, dua etme, şifalanmak için hocalara okunma, kader ve kismete inanma, Allah'a havale etme, iyilik ve kötülüğün bu dünyada karşılığının alınacağı inancı, hayra yorma, Tanrı'dan ümitvar olma, geçmişte mucizeler bekleme, sahip olduklarına şükretme, sabretme, şu an yaşamındaki farklı mucizelere tanıklık etme, öteki dünyada karşılığını alacağına kısmen inanma, Allah'ı sorgulama, hâl şükretme, iyileşmek için dua etme, tevbe etme, adak adama gibi pek çok inanç ve dinî başa çıkma davranışlarına başvurmaktadır. Geçmişten bu yana da önce isyan ve Tanrı'yı sorgulama ile başlayan süreç daha sonra engelinin kaderi kismeti ve imtihanı olduğunu düşünme, engelini hayra yorma, tevekkül etme, hâl şükretme ile son bulmuştur. Judith de zaman zaman olumsuz dinî başa çıkmalara başvurmuş olsa da artık olumlu dinî başa çıkma eylemlerine başvurmaktadır. Judith artık olumlu ve teslimiyetçi dinî başa çıkma yaklaşımındadır.

Sonuçlara göre kendisini inançlı (7kişi) veya inançlı olmasına rağmen dinî ve manevi sorun yaşayan Tanrı'dan kopuk Hristiyan (1kişi) olarak tanımlayan katılımcı ile beraber toplam 8 katılımcı, dinî başa çıkma süreçlerinde günümüzde en çok dua etmeye eylemine başvurmaktadır. Ateist-deist-kültürel Hristiyan 1 katılımcı da (Magdalena), evrene iyi mesajlar gönderme yoluyla rahatladığını ifade etmiştir. Bu katılımcıların

tamamı geçmişte bir mucize olarak iyileşeceklerini ummuşlardır (9 katılımcı). Geçmişlerinde engellerinin iyileşmesine yönelik bir mucize beklentisi içinde olmuş bu katılımcıların büyük çoğunluğu bugün de mucize beklemeye devam etmektedirler (6 katılımcı). Magdalena, mucize beklemekten vazgeçmiştir, çünkü artık Hristiyanlık'ın dinî öğretilerine tam olarak inanmamaktadır. Magdalena, engelini kaderi olarak değil ama yaşamın içerisindeki bir olumsuz olay olarak kabullenmiştir. 4 katılımcı geçmişte veya şimdi Tanrı'yı neden kendisini engelli yarattığına dair sorguladığını (Gabriela, Judith, Michel, Magdalena) bu katılımcılardan 2'si bu sorgulamanın kendisini dinden ve Tanrı'dan uzaklaştırdığını ifade etmiştir (Michel- Magdalena). Mucize beklentisi gerçekleşmeyince Tanrı'yı sorguladığını daha sonra da tamamen koptuğunu ama aslında ne olursa olsun dinden mantıksızlıkları olduğunu düşündüğü için kopacağını dile getiren Magdalena ama bu kopuşta bu sorgulamanın küçük tetikleyici bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Hristiyan engelliler arasından 1 katılımcı olumsuz dinî başa çıkma, 2 katılımcı ise daha çok olumlu ama zaman zaman olumsuz dinî başa çıkma sergilemektedir. Hristiyan katılımcıların, olumlu dinî başa çıkma unsurlarının pek çoğuna başvurmakta olması ancak 1 katılımcı dışında (Magdalena), diğerlerinin bugün, engellerini kaderleri olduğu, olabileceği ve dinle ilgisi olmayan bir kaderle de ilişkili olabileceği inancı ile açıklamaları ve çoğunun mucize beklentisi içinde olmaya devam etmeleri ve içinde bulundukları koşullara yine de şükretmeleri gibi pasif dinî başa çıkmaları göz önüne alındığında duygu odaklı olumlu dinî başa çıkmaları ağırlıklı olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır.

3.4.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

İrfan: “ ... yani inanmak yolun yarısı derler ama ne anlamda sorunu çözme anlamında. Ama hani dinî vecizelere yönelip benim Allah rızkımı veriyor deyip de oturmanın bir anlamı yok. Allah rızkını veren Allah sana beyin akıl vermiş bunu çalıştır demiş ve meyvesini al demiş insanlara faydalı ol demiş yardım edebiliyorsan yardım et demiş. Yani herşeyi Allah'a havale etmek bana göre yanlış. Mesela kadercilik şey diye birşey yok. Yani bu dünyada gerçek bir şeyler var, gerçek olan ne var tıp var mesela. Gerçek olan bir şey var ya çözüm, sağlık açısından ben engelli olduğum için hep o yöne kırıyorum. Ha biz bunlara kader kısmet demiyor muyuz diyoruz çünkü Müslüman ortamında yaşıyorsunuz, etkileniyorsunuz ortam sizi etkiler. Bazen biz de kısmeti yoktur diyoruz demiyor muyuz değil ama kısmet farklı bir şey kısmeti yaratmak ta önünüze

koymak da aynı yani çabalamadan bir şey elde edebilir misiniz, soru sormadan bir şey öğrenebilir miyiz hayır. Yani dönüyoruz dönüyoruz yine akıl ve beyne geliyor mantığa uygunsa ona yöneliyor. Mantığınıza uygun değilse yönelmiyorsunuz ama kader kısmet diye bir inanç yani herkes kendini rahatlatmak için bir şeylere sarılmak ister yaaaa herkes gibi ben de bunu yaşıyorum.

Yani bu hayatta var olmak için çalışacaksın ve hayatını devam ettireceksin bu kadar net. Yani dediğim gibi şey ben her şeyi havale etmem ama evet inanç olarak bir şeylere tutunmak zorundasın ya şimdi trafik kuralları var düşünüseniz ben kırmızı ışıktaki geçtiğimde beni araba çarptığında bu Allah'ın işi mi şimdi? İnançlardan destek almak konusuna gelince dinî inanca sarılmama gerek yok ben çok sevdiğim bir insana da sarılabilirim yani ama insanlar hep kolayca kaçıp kolay olan ne varsa oraya gidiyor kader deyip sarılıyor. Kader, kısmet diye bir şey yok kaderini kendi tayin ediyorsun şimdi ben her gün burda otursam bana kim ekmek verir düşünüsenize sizin buraya kadar gelip benimle röportaj yapmanız bu kader mi şimdi? Şöyle benim hep sürekli kullandığım bir cümle var hani başınıza bir olay gelir sonra kurtulunca verilmiş sadakam vardı derler ya. Bir gün bir yere iyilik yapmışsın bir kenara atmışsın ben ona öyle diyorum iyilik yapmışsın kendini kurtarmışsın ne güzel yardım da etmişsin. Yani bu hayatta şöyle bir şey vardır ya, ben buna inanıyorum yani ben karşılık beklemedim hiç bir şeyi karşılık beklemeden verdim ben hiç bir şey sizden bir şey talep ettim mi hayır, hiçbir şey de talep etmedim, bu röportajı yapıyoruz bu anlamda benim hiçbir şeydir yani bir insanın bir insanla şöyle ilişkiler artık farklılaşıyor, zamanla eskiden kapıyı çaldığınızda bir ekmek alabiliyordunuz ama şuan artık onu da alamıyorsunuz ilişkiler farklılaşınca daha farklı insanlar artık yani şöyle bakılıyor ya ben bu adamdan nasıl bir çıkar beklerim mantığı ile gidiliyor bu mantıkla gidildiği için de bu ilişkiler bozuluyor ve ilişkiler bozuldukça da hayra yorma oluyor. Neyin hayrını yoruyorsun ne yapmışsın ki bu hayatta ne yapmışsın o önemli? Kendin için ailen için ülken için ne yapmışsın? Ben hayra yormam tesadüftür hayra yorulan şeyler. Ben kendi adıma konuşayım çok az sarılırım dine. Şükretmek gibi mesela. Arkadaşım hasta olsa bir dua da edebilirim. Kendi engelikle ilgili Allah'ım ben sana ne yapmışım bu ceza niye demişimdir bunu geçmişte diyordum şu an hiç demiyorum. Zaman zaman daha kötüye düşmemek için şükrettiğim oldu. Hani dua da yaptık kapıdan dışarı çıkmayan insanlar da var engellilerin arasından o yüzden şükrediyorsunuz ya. Ben çocuktum kime sorsanız tertemiz suçu var mı ki. Bir yaratıcı var etmiş insanı. Yani bunu sorgulama lüksümüz yok. Yani sorgulayabilirsiniz ama ben sorgulamadım çünkü ben

bu hayatta varım. Sonraki hayat var mı ben buna inanmıyorum. Ben şu an bu hayattayım. Sonraki hayatı düşünecek vaktimiz var mı belki sonraki yıllarda vaktimiz olur.”

Yaşamında dine çok az sarıldığını, çevresindeki inançtan ister istemez etkilenerек Alevi/ Nusayrîliği kültürel olarak sürdürmeye devam ettiğini ifade eden İrfan, yaşamdaki her sorunda herşeyi Allah’a havale etmenin yanlış olduğunu, kadere inanmadığını, kısmeti kişinin yaratacağını, öteki dünyaya inanmadığını bununla beraber iyilik yapıldığında bu dünyada karşılığının alınacağına inandığını kötü olayları da hayra yormadığını ifade etmiştir. Engeliyle ilgili olarak geçmişte Tanrı’ya isyan ettiğini, Tanrı’yı sorguladığını, Tanrı’nın cezalandırması olarak düşündüğünü, bugün engelini kabul ettiğini ve kötüye gitmemek için hâl şükrettiğini, zaman zaman da Tanrı’ya yine isyan ettiğini ifade etmiştir. İrfan, geçmişte daha çok olumsuz, şu an ise dinî başa çıkmalardan çok yararlanmamakla beraber dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma açısından zaman zaman olumlu işbirlikçi ve –özyönlendirici eğilim sergileyerek olumlu dinî başa çıkmaların herikisine birlikte başvurmaktadır.

Said, sorunlarıyla kader, hayra yorma, hayırlısını isteme, hâl şükretme, Allah’tan ümitvar olma, kısmeti olduğuna inanma, Tanrı’nın kendisini halen cezalandırdığını düşünme, dua etme, Allah’tan yardım dileme, Allah’a havale etme, çekilen sıkıntıların öbür dünyada karşılığını alacağı inanç ve eylemleri ile başa çıktığını açıklamıştır. Said sorunlarıyla dinî yalvarma, manevî temelli dinî başa çıkma, dinî kaçınma gibi olumlu etkinlikler temelinde olumlu ve işbirlikçi eğilimde ve cezalandırıldığını düşündüğü için olumsuz ve Allah’a havale ettiği için de pasif eğilimde dinî başa çıkmaktadır.

Kendisini dinle ilgili şüpheleri olan ateist gibi ve gelenekten kaynaklı Alevi olarak tanımlayan Sadi ise, ““Ben çok sevilen pozitif biriyim enerji katan biriyim çok iyi arkadaşlarım dostlarım var. Sağlam insanlara psikolojik destek sunan biriyim. Ben Allah’a sığınarak türbeden yardım isteyerek sorunlarını çözen biri değilim. Ben vicdanımın sesini dinleyerek hareket ediyorum. Dinle uğraşan dinden nemalanan kişiler yüzünden biz bu hale geldik o yüzden ben kendi hayatımın çizgisini çizerken ben nasıl hayatımın mücadelesini verebilirimi düşünerek irademle mücadelemlle hareket ettim. Dine sığınsaydım intihar ederdim çünkü öbür dünyada cenneti vadediyor hocalar. Çünkü sen burda cehennemi yaşıyorsun orası direkt cennet diyor hocalar o zihniyetle kalsaydım direkt intihar ederdim ne işimiz var ki burda. Ya düşüünün 20 yaşındasın kolların gitmiş hoca gelmiş diyor oğlum üzülme Allah seni bu dünyada cezalandırdı öteki dünyada ödül verecek sorgusuz sualsiz gireceksin böyle düşünseydim direkt öleyim cennete gideyim derdim. Senin kaderin böyle yazılmış bu dünyada cehennemi yaşıyorsun öbür dünyada

cenneti yaşayacaksın dediler ben öyle birşeye katılmıyorum ben orda ufak bir dikkatsizlikten dolayı kollarım gitti yoksa ne kaderimde böyle yazıldı ne bir şey. Ben biraz daha dikkatli olsaydım bu başıma gelmeyecekti o açıdan bakıyorum ben. Cennet de cehennem de burası hayatınızı cennet de cehennem de yapabilirsiniz. Fazla şeye girmem şey yapayım her şeyi Allah'tan hocalardan kaderden bekleyeyim ben böyle bir yapıya sahip değilim.” şeklindeki açıklamalarıyla geçmişinde engeliyle başa çıkmak için kurtulmak için kurban kestiğini, adak adadığını, dua ettiğini ancak Avrupa'ya seyahatinden sonra bakış açısının değiştiğini artık dinî unsurlara hayatında hiç başvurmadığını, öteki dünyada çekilenlerin karşılığını alacağına inanmadığını, kader, kısmet kavramlarına karşı olduğunu, kısmetini insanın yaratacağını, Tanrı'yı kötülük sorunsalından ve din adamlarının yanlış yaklaşımlarından dolayı sorguladığını, Allah'a herşeyi havale etmediğini, yanlış yapmadığı için tövbeye de gerek duymadığını ifade ederek yine de kendisinden kötüsünü gördüğünde hâl şükrettiğini ve kötü gününde dua ettiğini belirtmiştir. Sadi, geçmişte olumlu, günümüzde zaman zaman nadiren olumlu-özyönlendirici-işbirlikçi eğilim içerisinde olsa da ekseriyetle olumsuz dinî başa çıkmalara başvurmaktadır.

Ayaz: “Yani ben din konusundan önce şey gelir benim için bilim gelir doktor gelir tıp gelir. Yani onun için çok fazla dine takılmam çünkü Allah bizi bir kere dünyaya gönderiyorsa neden bu şekilde oluyor neden en kötü insan en iyi şekilde yaşıyor da çoğu insan her türlü pisliğe sahip olan insanlar sapasağlam yaşarken karıncaya kötülüğü olmayan bizlere neden bu durum verilmiş bence bu durum bence bu engelliliğin dinle alakası yok. Hani bu neden olur belki geçmişteki yapılan hatalardan çünkü bende akraba evlilik olayı vardı, annem babamın geçmişte yaptığı hatalardan kaynaklandığını düşünüyorum. İşte o olan hatalar da akraba evliliği olur, hastanede yapılan bir şey olur. Burda şeye bakmak hani kan değerlerine bakmak lazımdı fazla yoktu eskiden hani ben buna inanıyorum. İnsan yapacağı şeyi düşünerek yapmalı Allah boşuna akıl vermemiş ben öyle düşünüyorum. Hani bu bir imtihândır gibi bu tarz şeylere ben fazla girmiyorum. Yani kaderim olarak görmüyorum çünkü öyle bir durumda gerçekten eğer şey ise en kötü insanın sapasağlam yaşaması en iyi insanın engelli olarak yaşaması olayı olmazdı. Tanrı'dan umut kesmeme mesela en azından bir umut vardır çünkü herkes umutlarıyla yaşar deriz belki Allah'ın bir bildiği vardır gün gelir belki daha iyi olur diye. Ama yani bunu nasıl anlatacağım bilmiyorum. Ben bu durumun dinî olarak yararı olacağına inanmıyorum. Elbet bir gün Allah isterse olur çünkü Allah yaratmış bu hastalığın nedeni olabilir ama yani ben dediğim gibi benim tek düşüncem geçmişte yapılan bir hatadan

kaynaklanan bir durum bu engelliliğim. Engelliliğe bakacak olursak genelde akraba evliliğinden olduğundan olduğunu görürüz. Dine bakacaksak Allah boşuna akıl vermemiş bu insanlara. Bilimsel olarak bakıyorum. Hiçbir zaman hayra yormuyorum engelimi. Bir insanın engelli olmasının ne hayrı olur? Bir bardak su getiremiyorsan bir lavabo ihtiyacını kendin karşılayamıyorsan bunun ne hayrı olur ki? Yani ben öyle düşünüyorum. Bu işte bir hayır vardır olayı bana ters geliyor. Ama Allah'tan ümit kesmeme bazen oluyor tabi ki oluyor en azından umutlarımızı yitirmemek için çünkü herkes umutlarıyla yaşar.”

Ayaz, bir sorununu çözeceğinde Allah'ın adını anma, Allah'ın yardımını umma gibi dinî eylemlere başvuran birisi olduğunu ama sözkonusu engeli olduğunda ilk engelli olduğu zamanlarda dua etme, türbe ziyareti yapma, mucize bekleme gibi eylemlere başvurduğunu, ilerleyen zamanlarda mucize beklentisinden vazgeçtiğini, bilimin ileride çare bulabileceğine inandığını, engelini hiçbir zaman hayra yormadığını, Tanrı'ya da isyan ettiğini ve Tanrı'yı engelinden dolayı sorguladığını, engelin kader olduğunu düşünmediğini, mecburen sabrettiğini, engeli imtihanı gibi de görmediğini, bireysel hatalarla ilişkili olduğunu düşündüğü için dinî başa çıkmalara pek başvurmadığını ifade etmiştir. Ayaz, geçmişte daha olumlu dinî başa çıkma ve işbirlikçi bir eğilimde iken, günümüzde daha çok olumsuz bir dinî başa çıkma yaklaşımı içerisinde

Soyer, karşılaştığı sorunlarda herşeyi Allah'a havale etmenin yanlış olduğunu ama Allah'tan ümitvar olduğunu, sabrettiğini, burda ve öteki dünyada karşılığını alacağına inandığını, çekilen sıkıntıların imtihan olduğunu, her hâl şükrettiğini, dua ettiğini, tövbe ettiğini, engelini kaderi kismet olarak gördüğünü, bugüne geldiğimizde yine de hâl şükrettiğini, Allah'tan ümitvar olduğunu, Allah'a tevekkül ettiğini, engelini hayra yordüğünü ama ifade etmiştir. Soyer, sorunlarıyla olumlu dinî yaklaşımla ve aktif teslimiyetçi eğilimle başa çıkmaktadır.

Serdar da: “Bebeksiniz ne günahınız olabilir kadercilik işte burda olabiliyor kaderim bu ben bunu çekecem belki bir cezadır belki bir lütuftur ben bunu bilemiyorum. Öbür dünyada böyle bir şey vardır ama nasıl olacağını bilmiyoruz. Bedenimiz kalacak ruhumuz göç edecek. Belli bir noktaya gelecek o ruhtan sonra ne olacak onu bilmiyoruz bekliyoruz biz. Ben belki olabilir belki bir şey yapmışımdır belki de lütuftur bunu bilemiyorum. Yani başka bir hayatta birşeyler yapmış olabilirim bu dünyada çekiyor olabilirim. Düşünün bir tarafınız beyaz bir tarafınız. Beyazı yaşamışım hakkını verememişim şu an siyahı yaşıyor olabilirim. Çoğu zaman insanların ibrete ihtiyaçları oluyor maalesef birşeyleri görmek zorunda kalıyorlar hani belki de onlardan biri de biziz. Hani insanların bizi görmesi ve insanların bu duruma düşebileceğini görmeleri için belki

bu şekilde şeyler olmuş da olabilir diye düşünebiliyoruz çoğu zaman. Türbelere de gittim camilere de gittim hem bu durumdan kurtulmak için hem de Allah'a yalvarmak için Allah'a gittim. Ya hani bir varlık vardır ya hesap sorarsınız ya ben neden bu durumdayım bana bir açıklama yapar mısın gibisinden. Yani önce Tanrı'ya kızma, küsme oldu bende sonra kabullenme. Uzaklaşma bizde hiç olmaz Allah'a karşı çünkü biz onun varlığıyla yaşıyoruz böyle yoğrulduk biz. En önemlisi ben böyle geldim ama Allah korusun ki ben daha kötüsü olmayayım kendime bakamayacak duruma düşersem o daha da kötü olur yani inşallah öyle bir duruma gelmeyiz.” şeklindeki sözleriyle kadere inanmadığını herşeyi kadere bağlamanın yanlış olduğunu ama kismete inandığını, hayra yordüğünü, sabrettiğini, Allah'tan ümitvar olduğunu, zorlandığı zamanlarda Tanrı'nın sesini duyduğunu, engeliyle ilgili olarak geçmişte mucize beklentisi olduğunu, türbe ve camilere gittiğini, adaklar adadığını, mumlar yaktığını, oruçlar tuttuğunu, sabrettiğini, öteki dünyada karşılığını alacağına inandığını, bazen Tanrı'ya isyan ettiğini, Tanrı'yı sorguladığını, Tanrı'ya küstüğünü, geçmişteki yaşamındaki hatalarından dolayı cezalandırılıyor olabileceğini (reenkarne), Allah'a havale ettiğini, tevekkül ettiğini, hâline şükrettiğini, mucizelere tanık olduğunu, ibadet de yaptığını, tövbe ettiğini, dua ettiğini, imtihânda olduğunu, Tanrı'nın kendisini diğer insanlara ibret olarak engelli yaptığını düşündüğünü son olarak olayın kader veya cezalandırılma olabileceğini kabul ettiğini ifade etmektedir. Serdar dine sığınarak dinî başa çıkmalara başvurmuş olduğu gibi günümüzde de dinî yalvarma, dinî kaçınma, manevî temelli dinî başa çıkma, iyi amellerde bulunma gibi olumlu ve Tanrı'ya öfke, cezalandırıldığını düşünme gibi davranışlar temelinde olumsuz dinî başa çıkmalara başvurmaya devam etmektedir.

Meltem de engelinin ilk yıllarında Tanrı'ya isyan ve Tanrı'yı sorgulama içerisine giren katılımcılardan. Daha sonra durumdan kurtulmak için dua ettiğini, bahur yaktığını, daha kötüye gitmemek için hâl şükrettiğini, şeyhlere hocalara gittiğini ama çare olmadığını artık evlatlarının nazardan korunması için dua ettiğini, kendisine haksızlık yapan eşinden Tanrı'nın hakkını alacağına inandığını, Allah'ın alan ve veren olduğunu bugün artık engelinin kaderi, kısmeti, şansı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Ayrıca kendisi zaman zaman geçmiş dünyada yaptığı hatalardan dolayı cezalandırıldığını düşünmekte (reenkarne), sabretmekte, Allah'tan ümitvar olmakta ve çektiği sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacağına inanmamakta. Buna göre Meltem geçmişte olumsuz, halen olumlu –işbirlikçi ve pasif ve olumsuz dinî başa çıkmaları beraber kullanmaktadır..

7 katılımcıdan 2'si tamamen veya kısmen olumlu- özyönlendirici, 2 katılımcı geçmişte olumlu şimdi nadiren olumlu ve olumsuz, 1 katılımcı geçmişte olumsuz şimdi

olumlu-işbirlikçi – pasif ve bazen de bazı durumlarda da olumsuz, 1 katılımcı olumlu-aktif teslimiyetçi, 1 katılımcı olumlu-işbirlikçi ve olumsuz yaklaşımlarla dinî başa çıkmalardan yararlanmaktadır. 2Alevi/Nusayrî katılımcı problemleriyle mücadele ederken olumlu özyönlendirici-işbirlikçi dinî başa çıkmalara başvurmakta sorunlarını dinî unsurlara daha az bağlamakta ya da hiç bağlamamakta dolayısı ile dinî başa çıkmalardan çok az yararlanmakta, Tanrı'yı devre dışı bırakarak daha ziyade kişinin kendi çabalarına vurgu yapmaktadırlar. Bu 2 katılımcı, geçmişte olumlu dinî başa çıkma eylemlerine başvurduklarını açıklamışlardır. İkisinin de sorumluluk duygularının oldukça yüksek olduğu, sorunlarını özyönlendirici, dua etme davranışına da zaman zaman başvurdukları için aynı zamanda işbirlikçi olumlu dinî başa çıkma ile aşmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Geçmişte olumsuz dinî başa çıkmalara daha çok başvuran 1 katılımcı bugün daha olumlu ve olumsuz dinî başa çıkmaların herikisini de kullanmaktadır.

Sonuç olarak, Alevi/Nusayrî katılımcılardan 5'i olumlu-işbirlikçi, özyönlendirici veya pasif, aktif teslimiyetçi yaklaşım ve eğilim içerisinde olmuşlardır. Bu 5 katılımcının 2'si tamamen olumlu-işbirlikçi ya da teslimiyetçi yaklaşım içerisindedir. 5 katılımcı geçmişte veya halen olumlu dinî başa çıkma stratejilerini az veya çok kullanmakla beraber olumsuz dinî başa çıkma geliştirmelerine neden olabilecek inanç ve eylemlere geçmişte veya günümüzde daha çok başvurumaktadırlar. Geçmişte 1'i hariç katılımcıların 6'sı olumlu dinî başa çıkmalardan daha çok yararlanmakta iken, günümüzde 7 katılımcının 1'i hariç 6'sı olumlu dinî başa çıkmalara daha az sıklıkta başvurumaktadırlar.

3.4.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

Erim, yaşadığı sorunlar ve engelinin getirdiği zorlukları daha çok engellilik üzerinden açıklayan katılımcılardan. O, engelinin ilk zamanlarında iyileşmek için dua etme, sonrasında kaderi ve kısmeti olduğunu düşünme, iman gücüyle sorunları aşacağına ve çekilen sıkıntıların ahirette karşılığının alınacağına inanma, Allah'ın her işinde hayır arama, hayra yorma, Allah'tan ümitvar olma, imtihan edildiği bilincinde olma, sabırlı davranma, kutsal kitabı okuma, daha kötü arkadaşlarını görünce şükretme gibi yaklaşımlarla engeliyle başa çıktığını açıklamıştır. O, ayrıca zaman zaman Tanrı tarafından cezalandırılmış ve nazara uğramış olabileceğini düşünmektedir. Erim için dinî yalvarma, manevî temelli dinî başa çıkma, dinî kaçınma, iyi amellerde bulunma gibi etkinliklere dayalı olumlu-aktif teslimiyetçi ve olumsuz dinî başa çıkmalara başvurduğu söylenebilir.

Cuma: “Yani derizki ya işi Allah'a bırakalım çözemediğimiz yerde Allah'a bırakalım. Muhakkak bir çözümü bizim için iyi düşündüğü bir yönü vardır yani şükür etme şükretme olayı bizde çok var bende çok vardır şükür etmek yetinmek bu. Kadere muhakkak inanıyoruz yani kadere inanmasak zaten hani ıslama olan bağlılığımızın bir anlamı yok kaderimize inanıyoruz. Her şeyde tövbe tövbe yani Allah'a devretmiyoruz yani başımıza bir sorun geldiği zaman bir mesele geldiği zaman onu kendimiz de çözmeye çalışıyoruz muhakkak evet ama çözemediğimiz noktada yani hiçbir şey yapamıyorsan muhakkak yani Allah'a sığınırsın dua edersin Allah'ım sen bana yardım et dersin yani kader diyorsunuz yani çözemediğiniz yerde kader deriz. Toplumda yaygın bir düşünce vardır amaaan o işte efendim nedir o işte bir yanlış düşmüştür bunun cezasını çekiyordur ben asla böyle bir şey düşünmüyorum çünkü hani şuanda bir rehabilitasyonda eğitim gören engelli çocuklar var yani tövbe tövbe estağfurullah Allah bunlara ceza mı verdik ki bu çocukları engelli yaptı veya ben 3 yaşında ne günah işledim de 3 yaşında bir çocuk engelli duruma düşüyor. Yani olaya böyle bakmak lazım diye bazıları diyor işte efendim işte Allah bildiğini yapmış bu kadar zalim varken bu kadar affedersiniz çok insan var iken bunları niye sakat bırakmadı? Yani çok anlamsız havada kalan bir cümle ben asla böyle birşey düşünmüyorum yani yanlıştan dolayı cezalandırma, böyle bir cezalandırmaya asla ben inanmıyorum. Yani niye ayrıcalık tanınsın ki bana diyorum bu Allah'ın bir Takdirilahîsi işte diye düşünüyorum. Allah böyle takdir etti. Öbür tarafta torpilli olacağımızı da zannetmiyorum. Eğer bir hak talebi bir haksızlığı olmuşsa gider devletime giderim yani tövbe estağfurullah ama havale etmek bence çaresiz bir durumdur. Bunda da bir hayır vardır deriz ya Allah korusun başımıza bir kaza gelir bir bela gelir o gün ters biri ile karşılaşsınız olumsuz bir olay yaşarsınız, bunda da vardır bir hayır her zaman deriz bunu. Ben asla Allah'tan ümit kesme gibi bir şeye kapılmadım Allah'tan hep yani her zaman umutlu olduk zaten o mutlu olmazsa insanoğlunun çok ayakta kalması, psikiyatrik, bedenen, ruhen ayakta kalması çok zor bir durum diye düşünüyorum insanın kendi kendini aslında bir yerde tamir etmesi lazım kendi kendine yetmesi lazım. Ben çok sabırlı bir insanım yani sabır konusunda her zaman çözümsüzlüğün içinde bir çözüm arayan bir insanım. Yani herşey hani tövbe tövbe estağfurullah yani devretmiyoruz aslında. Yani sabrederken de çözümü arıyorsunuz, o zaman ne bekliyorsun fırsatları bekliyoruz hayatımıza getireceği fırsatları değerlendirmeye çalışıyoruz. Ben çok öyle mucizelere falan da inanmıyorum ya, ben daha çok çözümlere inanan bir insanım. Ya ben Ebru Hanım'a bir yanlış yaptım veya işte kalbini kırdım muhakkak yani Allah'ım sen beni affet diyoruz yani muhakkak.” Cuma,

tevekkül, her hâl şükretme, dua etme, kadere inanma, Allah'a sığınma, hayra yorma, tövbe etme, Allah'tan ümitvar olma, sabra inanma, imtihan dünyası inançlarına sahiptir. Ancak engelini hayra yormamakta, Tanrı'nın imtihanı veya cezalandırması olduğunu da düşünmemektedir. Cuma, mucizelere inanmadığını, herşeyi Allah'a havale etmediğini, engelinin kendisinin kaderi ve Takdiriilahî olduğunu, çektiği sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacağına inanmadığını ifade etmiştir. Cuma, sorunlarıyla olumlu-aktif teslimiyetçi dinî yaklaşımla başa çıkmaktadır.

İnançları olmasa boş insan olup yaşantısının dahi olmayacağını söyleyen yatalak hasta Zeyd : *"Yav Allah'a sığındık başka yapacak bir şey yoktu. Elimden gelen bir şey yoktu Allah'a sığınıp dua edip çıkıyorduk işin içinden yoksa başka bir şey yok. Kaderimde bu da varmış. Bu olayın hayırlı bir tarafı biraz var. Ben uyuşturucuyu çok kullanıyordum o zamanlar içki uyuşturucu çok kullanıyordum yani gecem gündüzüm belirsizdi. Belki de bu durumda olmasam şimdiye ya cezaevinde ya mezarda bir yerdeydim. Çok aşırı gidiyordum o yüzden eşimden de ayrıldım onu da bir hayır olarak görüyorum yani belki de şimdi cezaevindeydim öldüydüm. Ya da biri beni vurup öldürürdü başlarına bela olurdu olan karşıya olurdu. Engelim düzelme şansı yok bunla yaşayıp gideceğiz kabullendik hocam. Elimden bir şey gelmez mecbur Azrail gelene kadar sabredip beklicik. Yani ümit yok kalkmak için mecbur sabredeceğiz. **Anladığım kadarıyla engelinizin geçmiş yaşamınızda yaptığınız hatalardan kaynaklandığını düşünüyorsunuz öyle mi?** Biraz da öyle görüyorum hocam. Kendimi suçluyorum hocam çünkü daha önceki yaşantım hiç iyi bir yaşantım yoktu hocam Allah belki de dur dedi yeter artık yeter. Durdurulamayan kulu Allah durdurur yani iş Allah'a kaldı."* diyerek Allah'a sığınmaktan başka bir şey yapamadığını, dua ettiğini, Allah'a zor zamanlarında yalvarıp, yakardığını yani dua ettiğini ve tövbe ettiğini insanoğlunun çare olamadığı şeyleri Allah'tan istediğini ve af dilediğini ifade etmiştir. O, engelini Tanrı'nın bir cezalandırması olarak düşünmekte, kaderindeki bu engelle ölene kadar mecburen yaşayacağını ifade etmektedir. Zeyd engelinin nedenini olumsuz dinî başa çıkmalarla açıklamakta ve bununla beraber başedebilmek için dinî yalvarma etkinliği temelli olumlu - aktif teslimiyetçi yaklaşımdan da yararlanmaktadır

İnan: *"...sonra 1997'de en büyük deprem Antakya'da olduğu zaman kibleye döndüm. 3 şeye namus şeref sözü verdim. 1. Kelleni kes yalan yok. 2. Her insana yardımcı olacağım. 3. Özellikle benim gibi engelli olan insanların işini yapmaya eşek gibi mecburum diyerekten namus şeref sözü verdim.*

Bu engeli mutlulukla sevgiyle şefkatle açıklayabilirim. Sağlam insandan daha mutluyum bunu da engelime borçluyum. Mesela ben engelli olmamış olsaydım belki engelliler arasındaki arkadaşlık ilişkimi sağlam insanların arasında da belki bulabilirdim belki de bulamazdım onu anca Allah Teâlâ bilir. Kaderim böyleymiş. Engelli arkadaşlarımın da kaderi böyleymiş kader arkadaşınız.”, diyerek geçmişte Tanrı’yı engelinin nedeniyle ilgili sorguladığını, isyanlar ettiğini, dualar ettiğini, her zaman Allah’tan ümitvar olduğunu, bir deprem sonrası kibleye dönerek Tanrı’ya, hayatının geri kalanında dürüst, yardımsever ve bilhassa diğer engellilere yardımcı olmak için namus ve şeref sözü verdiğini, sorunlarını çözerken ahirette hesap verme bilinciyle hareket ettiğini, engelini kaderi olarak kabul edip engelli olmasa engelli arkadaşlarıyla biraradayken onlarla aynı atmosferde olmaktan kaynaklanan mutluluğu dünyada başka hiçbir yerde bulamayabileceğini ve engelinin engelli dindar biriyle evlenmesini dolayısıyla kendisinin de daha dindarlaşmasını sağladığını ve kendisini engellilere adanmasıyla sonuçlandığını düşünerek artık engelini hayra yordugunu ifade etmiştir. İnan da geçmişte olumsuz, şu an dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma, dinî kaçınma gibi olumlu- aktif teslimiyetçi dinî başa çıkmalara başvurmaktadır

Önder: “Kader evet benim kaderim kismetim bu hastalık. Ben bu dünyada çekiyorsam bunun bir mükâfatı elbette vardır. İki şey söylüyor beynim. Biri iki tane aslan gibi evladım var. Hastalığımı önceden teşhis etselerdi kullandığım ilaçlar çocuğumun olmasına engel teşkil edebilirdi. İkincisi bu günahlarımın kefareti olabilir öteki dünya için. Allah’tan ümit kesmedim hiç. Ha bazen isyan ettim. Neden benim başıma geldi dedim. Sonra tövbe ettim. Ya geldiyse başıma vardır bir hayır dedim. İnancımı kaybetmedim. Dualar ettim Bu hastalığın bana verdiği engelleri kaldırması için. Yani bazı insanlar babasız, annesiz büyüyor benim evlatlarımı eşimi babasız bırakma diye dua ettim. Şuan zorlanıyorum bazen ama onlar beni hayatta tutuyor ve öbür dünya için de ayakta tutuyor. Hastaneye gittiğimde kendime geliyorum çünkü daha kötülerini görüyorum. Bunalıma girdiğim zamanlar genelde benden daha iyilerin olduğu ortamlardır koşuyorlar rahat konuşuyorlar. Sonra bakıyorum ya onlar öyle yaşıyorsa onların da farklı bir imtihanı vardır diyorum. Ben sabrı öğrendim. Daha da kötü duruma düşmemek için mesela şükrediyorum bizden yüce biri var Allah.” şeklindeki açıklamalarıyla geçmişte neden engelli olduğuna dair Tanrı’yı sorguladığını hatta isyan da edebildiğini adak adamadığını bunun Tanrı’yla pazarlık olacağını düşündüğünü, isyanlar için zaman içinde tövbe ettiğini ifade eden Önder, engelini hayra yordugunu,

hastalığının günahlarının öteki dünya için kefareti olabileceğini, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacağını düşündüğünü, bu süreçte iyileşmek ve eşinin kocasız ve çocuklarının babasız kalmaması için dualar ettiğini, ailesinin ve öteki dünya inancının kendisini ayakta tuttuğunu, bu süreçte sabrı öğrendiğini, halinden dolayı şükrettiğini, bu engelin kendisinin imtihanı olabileceğini, başka insanların da imtihanlarının olduğunu düşünmenin kendisine iyi geldiğini ve şu anda bu hastalığı kaderi ve genetikten gelen bir rahatsızlık olarak kısmeti olarak gördüğünü, artık Allah'a sığındığını iyilik yapmaya daha çok özen gösterdiğini ifade etmiştir. Önder, geçmişte olumsuz şu an olumlu-aktif teslimiyetçi bir eğilimle dinî yalvarma, dinî kaçınma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkmalara başvurmaktadır

Ziya, yaşanan sıkıntıların kader kısmet imtihan olduğunu, Allah'ın iyi kullarına yardım edeceğini düşündüğünü, Allah'tan ümitvar olduğunu, sıkıntıları hayra yordüğünü, sabrettiğini, öbür dünya inancı olsa da çektiği sıkıntıların karşılığını alıp alamayacağını bilemeyeceğini, Allah'ın iyi kullarını manevî olarak doğru yola yönlendireceğini, karşılık beklemeden iyilik yapma, her hâl her daim şükretme, karşılıksız sadaka verme, intikamdan vazgeçme, tövbe etme gibi dinî unsurlara başvurduğunu, Allah'la pazarlık olduğunu düşünerek adak adamadığını ama kimseye muhtaç ve mahcup olmamak, evlatlarının iyi insanlar olması ve başarılı olmak için adım başına dua ettiğini, zor zamanlarında Allah'ın kendisini takip ettiğini, sevdiğini düşünme gibi yollara başvurduğunu açıklamıştır. Buna göre Ziya şu an olumlu-aktif teslimiyetçi dinî yaklaşımla sorunlarıyla başa çıkmaktadır. Bu kapsamda dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma, dinî kaçınma gibi eylemlere başvurmaktadır.

Olumsuzlukları daha çok kaderi kısmeti şansı olarak gören Aydın: *“Bu zaten bir kader kısmetim bu yani bunun önüne geçemeyiz. Yapabileceğimiz bir şey yok hani elimizden gelmez, yani ne ailemiz ne ameliyat olduğumuzda doktorumuz diyemez ki işte seni ben dümdüz yapacağım işte herşey yapacağım oda yani bir Allah'ın kulu Allah'tan başka bunu yapacak kimse yok yani. Allah'a inancımız çok şükür sonsuza kadar var ölünceye kadar. Tanrı'dan ümit kesmem kesinlikle yani ne yaptıysam her zaman çok şükür demişimdir. Bu benim kısmetimdi bu. Allah teâlâ ben ona da şükredebilecek miyim veya etmeyecek miyim bunları ölçmek için onu yaşattı diye düşünüyorum bir de yani kadar zaten kısmetimde bu var. Karşılığını alacağım tabii ki. Yani bu da benim şansım ve işte kısmetim nerede Allah'ın bir takdiri, Sen bana bunun mükâfatını vereceğine inanıyorum diyorum. Çok bağlı olduğumuz için belki. Tamam namaz tam kılmıyoruz belki ama kalbimizde her zaman Allah'ın yeri apayrı. Kendi hayatım Allah'ın verdiği bir*

bedeni şükrederek taşıyorsak ne mutlu bana.” diyerek başına gelen sıkıntıları hayra yorduşunu, şükredip rahatladığını, çekilen sıkıntıların karşılığını alacağına inandığını ifade etmiştir. O, geçmişte engeliyle ilgili mucize beklediğini, bugün kaderi kısmeti olduğunu kabul ettiğini, her hâl şükrettiğini, Allah’tan ümitvar olduğunu, imtihan edildiğini, öteki dünyada karşılığını alacağını, Allah’a inancıyla bütün zorlukların üstesinden gelebildiğini ifade etmiştir. Aydın geçmişte olumlu- pasif ve şimdi olumlu – teslimiyetçi dinî başa çıkmalara başvurmaktadır. Bu kapsamda dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkma ve dinî kaçınma eylemlerine başvurmaktadır

Hacer, sorunları karşısında genel olarak Tanrı tarafından cezalandırılmış olabileceğini düşündüğünü ama engelinden dolayı cezalandırıldığını düşünmediğini, ancak Tanrı’yı engelinden dolayı sorguladığını ve zaman zaman dinden kopma düzeyine geldiğini, ilerleyen dönemlerde daha kötü durumdaki engellileri görmesine bağlı olarak ve bir hoca desteğiyle inançlarını yeniden kazanıp isyandan vazgeçtiğini artık engelini kaderi, kısmeti olarak kabullenip sabrettiğini, Allah’tan ümit kesmeyip ümitvar olduğunu, öteki dünyada çekilen sıkıntıların karşılığını alacağına inandığını, Kutsal kitap Kur’ân’ı okuyarak ve namaz kılarak yani ibadet ederek ferahladığını ifade etmiştir. Hayriye, genel yaşam sorunlarında zaman zaman olumsuz dinî başa çıkmaya başvurduğunu ve engeli söz konusu olduğunda cezalandırıldığını düşünmese de Tanrı’yı engelinden dolayı sorgulama, dinden kopma düzeyine kadar geldiği için yine olumsuz dinî başa çıkmalara başvurmakta olduğunu anlatmıştır. Hayriye günümüzde olumlu-aktif teslimiyetçi yaklaşım içerisinde olup dinî yalvarma, dinî destek alma, dinî kaçınma, manevî temelli dinî başa çıkma eylemlerine başvurduğunu ortaya koyan ifadeler kullanmıştır.

Amine: *“Kesinlikle inançlarımdan destek alıyorum, herşeyin başı inançtır okumak da öyle değil mi hani en basitinden siz okulu bitireceğinize inanırsanız o okulu başarıyla sonuçlandırırınız. Engel de öyledir. Öncelikle zaten inancınız size yardımcı oluyor. Sabrınız da inancınızdan dolayı geliyor, sabır açınız çerçevesini genişletiyor. Sabır olunca herşeyin üstesinden geliyorsunuz. İnanç ve sabır. Kadere inanırım ama kaderin de sadece bize getirdiğine inanmam bizim çabalarımız doğrultusunda kaderlerimizin yazıldığına inanırım o yüzden çabayı elden bırakmam. Siz bu tezi hazırlarken siz çabalamasınız kapı kapı gezmezseniz bir şeyleri tırmalamazsanız bunu şekillendiremezsiniz yani kaderiniz sizi şekillendiremez sizin için. Siz kendinizi aslında çabanızla şekillendiriyorsunuz ben bütün olaylara böyle bakıyorum sizin kendi öz iradenizle sizin kendi beyninizdeki fikirler doğrultusunda kaderiniz hayatınıza naklediyor*

diye inanıyorum. Tabii ki de olayları hayra da yorarım ama diğer tarafına da bakarım onu da es geçmem yani. İnsanlar bence kötü taraflarına da bakmalı olayların götürmesi işte hayatımızdan neler götürüyor, neler getiriyor diye bakmalısınız. Ben götürülerini şer olarak kabul ederim arkasına düşmem yarı yarıya çok hani çok da her şeyi hayra yormam polyannacılık olur o. Dua etmeye kesinlikle inanıyorum çok faydası var. Sadaka verirken beladan önleniyorsunuz bir şeyler yaparken ya da bir adım atmaya yönelirken önden bir sadaka verdiğinizde emin olun bütün kapılar açılıyor size.

İslam dinine başvurduğunu ama Hristiyanlık dininden de örnek aldığı çok yaşam hikâyeleri olduğunu anlatan Hacer örnek vermesi istendiğinde: “Örneğin sabır konusunda hazreti İsa'nın sabrını kimse göstermemiştir günümüze kadar diye düşünüyorum onun çektiği çilelerden yola çıkarak hani bizler ne yapıyoruz ki yiyoruz içiyoruz herşeyi imkânlarımız elimizde. O yüzden sabırlı olursan herşeyin üstesinden gelebileceğini, belki de bitiş noktalarından geri dönüşler olduğuna inanıyorum. Yani Tabii ki imtihân dünyasındayız, bu da bir imtihândır bizim için ayağınıza taş takılsa benden bilin diyor rabbim o da bir ayettir. İmtihandır imtihânı ne mutlu bize iyi geçerse artık kader diye düşünüyorum şimdi tamamen kader.” şeklindeki örnekleme ile inanç ve sabır olduktan sonra herşeyin üstesinden gelinebildiğini, kişilerin çabalarıyla şekillenen bir kader inancının olduğunu, olayları hayra yorsa da şer tarafından da baktığını aksinin polyanacılık olduğunu, dua ettiğini, sadaka vererek belaları önlemeye çalıştığını, sabırla her türlü zorluğun üstesinden gelebildiğini, bu konuda Hristiyanların peygamberi Hz. İsa'yı örnek aldığını, geçmişte Tanrı'ya isyan etmiş olabileceğini, ancak şimdi öteki dünyada çekilen sıkıntıların karşılığını alacağına inandığını, imtihân dünyasında olunup yaşanan sorunların imtihân olduğunu, mucize beklemediğini hiçbir zaman da böyle bir beklentisi olmadığını, şu an engelliliğini kaderi olarak gördüğünü ve kabullendiğini ifade etmiştir. O, geçmişte olumsuz şu an olumlu- aktif teslimiyetçi dinî yaklaşım içerisinde dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, dinî kaçınma ve manevî temelli dinî başa çıkma eylemlerine başvurmaktadır

Rümeysa da dinî başa çıkma eylemlerine oldukça sık başvuran katılımcılardan. O, inançlarından kesin bir şekilde destek aldığını, sorunlarında Allah'tan ümitvar olduğunu, kısmen sabırlı olduğunu, hayra yordüğünü, tövbe ettiğini, öteki dünyayı düşünerek başa çıktığını engeliyle ilgili ise kader, kısmet, hayra yorma, Takdiriilâhi'ye inanç, öteki dünyada sıkıntıların karşılığını alacağına inanç, dua etme, herhâl şükretme, imtihân dünyası olduğunu ve sabretmesi gerektiğini düşünerek sabrettiğini ifade etmiştir. Rümeysa engelinin Tanrı'nın cezalandırması olabileceğini düşünmediğini çünkü

cezalandırılmayı hakedecek bir şey yapmadığını, türbelere gidip adaklar adamadığını bunun Tanrı'yla pazarlık olacağını ancak sıkıntıdan kurtulduğu zaman sadaka verdiğini ifade etmiştir. Rûmeysa da dinî yalvarma, dinî kaçınma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli dinî başa çıkmalara başvurmaktadır bu nedenle olumlu – aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma yaklaşımı sergilemektedir.

Zeyd olumsuz ve olumlu dinî başa çıkmaya aynı anda başvuran bir katılımcıdır. O, geçmişte çok günahlar işlediğini engelini hakettiğini düşünmekte dolayısıyla da engelini Tanrı'nın bir cezalandırması olarak görmekte ama bu cezalandırmada hayırlı bir taraf aramaktadır. Allah'a yine de daha kötü duruma düşürmemesi için dua ve şükür etmekte, iyi ameller işlemeye özen göstermektedir. Başka bir katılımcı da (Önder), engelinin dünyadaki günahlarına kefarete olabileceğini ifade etmektedir. Onlar, engellerinin yaşamlarında hayırlı taraflarını aramaktadır. Buradan hareketle Zeyd ve Önder'in engellerini hayra yorduklarını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak 12 Sünnî katılımcının tamamı sorunlarıyla başa çıkarken olumlu-aktif teslimiyetçi dinî başa çıkmalara başvurmaktadır. Hemen hepsi engelliliğinin ilk dönemlerinde Tanrı'ya onları neden engelli yarattığıyla ilgili sorgulama içine girip isyan etse de ilerleyen süreçlerde bu durum yerini engeli kabule bırakmıştır. Engellilerin çok büyük çoğunluğu çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağına inanmakta, Allah'tan geldiğini düşünerek ve imtihan olduğunu düşünerek sabretmektedirler. Sünnîlerin pek çoğunun engelliliğin ilk yıllarında olumsuz dinî başa çıkma biçimi olarak Tanrı'yı sorgulama ve zaman zaman Tanrı'ya isyan gibi duygu ve düşünceler içerisine girip olumsuz dinî başa çıkmalara başvursalar da sürecin ilerleyen zamanlarında tüm Sünnî katılımcıların dua etme, iyi davranışlarda bulunma gibi aktif teslimiyetçi olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinden yararlandıklarını söyleyebiliriz.

3.5. Engellilerin Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Bu soruda engellilik travmasını yaşayan bireylerin engelliliklerinin dinî – manevî yaşantılarına olan etkisinin ortaya konması amacıyla katılımcılara dinî- manevî hayatlarında ne türden değişiklikler olduğu sorusu sorulmuştur. Katılımcıların dinî ve manevî hayatı birbirinden ayırmadan soruyu yanıtlamaları toplumumuzdaki bireyler açısından din ve manevîyatın keskin çizgilerle ayrılması zor kavramlar olduğunu ortaya koymuştur.

3.5.1. Hristiyan Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Katılımcılara “*Engellilikten sonra dinî ve manevî yaşamınızda ne tür değişiklikler oldu?*” sorusu yöneltilerek engelli olduktan sonra veya engelliliğinin farkına varduktan sonra dinî ve manevî yaşamlarının değişip değişmediğine değişmişse ne tür değişiklikler olduğuna ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Hastalığının 12 yaşında başına geldiği ilk zamanlarda din ve Tanrı konusunda çok düşünmediğini ancak engelinin son 3 yıldır Tanrı’yla bağlılık geliştirmesini ve daha çok dua etmesini sağladığını ifade eden Cornelius, “*Bu engel Tanrı’ya yakınlaşmamı sağladı. Korku dediğim gibi korku yüzünden başka çaresi kalmayınca insanın o zaman Tanrı aklına geliyor yani kötü bir şey başımıza geldikten sonra Tanrı’ya dua ediyoruz. Dualarım arttı.*” diyerek dinî yaşamına hastalığının “*Duanın Artması*” ve “*Tanrı’yla Bağlılık Geliştirme*” noktalarında olumlu etkide bulunduğunu anlatmıştır. Özetle dinî-manevî yaşamında “*Dindarlaşma*” meydana gelmiştir.

Kas hastası olduğu için yürümekte zorlanan ve her zaman inançlı bir birey olduğunu vurgulayan Susanna de tıpkı Cornelius gibi “*Daha yakınlaştım bazen Tanrı’yla konuşuyorum o beni duyuyor bundan eminim. Benim bu durumum engelimin daha ilerlememesini benim yanımda durmasını ve kendimi güvende hissetmeyi isterim kendisinden...*” diyerek Cornelius ile benzer şekilde oluşan dinî-manevî değişiklikleri “*Duanın Artması*”, “*Tanrı’ya Bağlılık Geliştirme*” olarak açıklamıştır. Susanna de dinî-manevî yaşamında “*Dindarlaşma*”nın ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Yatalak hasta Rebeka, “*Kiliseye gitmek istiyorum ama çıkamıyorum. Daha fazla inancım oldu bir güç hissediyorum yani Tanrı’dan bir güç hissediyorum. Dua etme arttı bende...*” şeklindeki açıklamasıyla engelinin “*Kiliseye Gitme Sıklığını Azaltmak*” gibi olumsuz etkiye neden olurken “*İnancın Artması*”, “*Tanrı’nın Gücünü Hissetme*”, “*Duanın Artması*” gibi olumlu dinî – manevî değişiklikleri beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Bu açıklamalara göre Rebeka da dinî-manevî yaşamında kiliseye gidememekten dolayı “*İbadet te azalma*” olmasına rağmen “*Dindarlaşma*” yönünde değişikliğin oluştuğunu ifade eden bir diğer katılımcı olmuştur.

Oldukça üzgün bir yüz ifadesiyle sürekli ağlamaklı bir şekilde konuşan ve bir günah da işlemediği halde neden böyle olduğunu bilemediğini dile getiren Gabriela ise “*Kiliseye giderdim fakat 5-6 aydır gidemiyorum. Kilise çocuğuyum ben. Kiliseye giderdim. Gece gündüz namazı kılıyorum. Bu gece saat 4 te gece namazı kıldım. 5 aydır felçliyim yatıyorum. Üzüliyorum çok. Allah yalnız bana değil herkese sağlık versin diye*

dua ediyorum. Herşeye rağmen sabrediyorum. Allah'tan ümit kesmiyorum. Bütün mucizeleri bekliyorum...” diyerek dinî-manevî yaşamındaki değişiklikleri “*Kiliseye Gitme Sıklığında Azalma*”, kendisine yaptığı “*Duanın Artması*” yanısıra çevresine duyarlılık geliştirerek “*Herkese Sağlık İçin Dua Etme*”, “*Sabretme*”, “*Allah'tan Ümit Kesmeme*” ve herşeye rağmen “*Mucize Bekleme*”ye devam etme şeklinde sıralamıştır. Öncesinde ve şimdi de dindar bir yaşam sürdüğünü ifade eden Gabriela, engelinden sonra dinî-manevî yaşamında engelinin nedenini anlamamaktan kaynaklı olarak “*Tanrı'ya isyan*”, “*İbadetlerde azalma*” olmasına rağmen “*Dindarlaşma*” yönünde de gelişme olduğunu ortaya koymuştur.

Gabriela ile benzer şekilde dinî-manevî hayatında çok değişiklik olmadığını açıklayan Jacop zaten inançlı birisi olduğunu ve engelinin de dinî-manevî yaşamını hiç etkilemediğini “*Değişiklik Olmadı*” şeklinde belirtmiştir. O, “*Tanrı'ya öfkelenmedim kabullenmedim de. Bir mucize bekliyorum protez bekliyorum. Ayağa kalkacağım. Dua ediyorum gene Allah'ım beni iyileştir diye.*” diyerek gelecek bir “*Mucizeyi Bekleme*” ye ve “*Dua Etmeye*” devam ettiğini sözlerine ilave etmiştir. Jacop, engelli olduktan sonra dinî ve manevî yaşamı adına “*Değişiklik Olmadı*” ğını ifade etmiştir.

MS hastası Ermeni Hristiyan Michel, konuyla ilgili diğerlerinden farklılaşmaktadır ve bazen inançlı bazen artık inançlarını kaybetmiş olduğunu söyleyerek birbiriyle çelişen düşünceler içerisinde olduğunu hissettirmektedir. O, “*Engelli olduktan sonra milletin içine çıkamıyorum kiliseye gidemiyorum mesela kendimi eve hapsedtim. Öncesinde çocukluğumda evlendikten sonra falan hep giderdim kiliseye. Çocukken giderdik şimdi yok. O kadar inanmıyorum dine engelden değil gidememek. Uzaklaştım ben. Tanrı'ya küsmüş gibi misiniz? Doğru mu anladım. Evet...*” diyerek önce Tanrı'ya küstüğünü bir diğer deyişle “*Dinî İnançlarda Zayıflama*” hissettiğini açıklamış, hemen akabinde ise “*Şimdi hiçbir dine inanmıyorum...*”diyerek öfkesini isyanını hissettirmiş aynı zamanda “*Dinlerden Kopma*” yaşadığını anlatmaya çalışmıştır. Ancak Michel'in kendisine son soru olarak yöneltilen dinî-manevî yaşamınızı nasıl tanımlarsınız sorusuna “*Ya ben aslında inanıyorum da yani küsmüşüm, hayatıma küsmüşüm yani Tanrı'dan kopmuşum ama ne kadar küsse de zaman zaman dua ettiğim oluyor. Adak adıyorum bayramlarda veyahutta dersin horoz kesecem keçi kesecem dağıtacam dersin. Ama engelinden dolayı adak falan adamadım. Şu ana kadar da mucize bekliyorum ama bir gelişme olmadığı için hayatıma küstüm ya, Tanrı'ya da kızıyorum...*” şeklindeki yanıtının aslında “*Dinden Kopma*” dan ziyade “*Tanrı'dan Uzaklaşma*” ve “*Tanrı'ya Öfke/İsyan*” duyguları hissetme ve buna rağmen de “*Mucize Bekleme*”ye ve “*Dua Etmeye*” devam etme

şeklinde değerlendirilmesi daha doğru bir tespit olur. Kendisinin yerine eşinin konuşmasını zaten onun kendi düşüncelerini çok iyi bildiğini söyleyen Michel'in eşi de konuyla ilgili eşiyile devamlı konuştuğunu eşinin kendisiyle çok dertleştiğini anlatarak konuyla ilgili eşinin duygu ve düşüncelerini şu sözlerle özetledi: “Engelinden sonra aslında eğer ki bir güç kuvvet varsa beni niye böyle yaptı diyor iki çocuğumuz var bunlara gelecek hazırlamam lazım. Sorguluyor. Küçük oğlumuz çok etkilendi bu durumdan çok o destek olamıyor. Onun kazancı kendine yetmiyor şu an. O bir rahatsızlık geçirdi. Babası böyle olduktan sonra doktorların bana dediği psikolojik olarak bu durum onu çok etkiledi. Normalde müzisyendi çok Ziya biriydi ama babasının hastalığından sonra sürekli hastanelere gitmemiz onu çok etkiledi liseyi 1. sınıfta terketti. Bulduğu işlerde 2 gün çalışır 10 gün evde kalır. Her yere gidiyoruz psikiyatriye nörolojiye. Durum bundan ibaret. Michel'in Tanrı'ya kiliseye camiye öfkesi hep bundan. Neden hep benim başıma bunlar geliyor ben böyle oldum hadi ben oldum oğlum niye böyle oldu diyor. Yani bu tür şeyler onu çok etkiledi.” Michel de tüm bu konuşmaları “Evet aynen eşimin söylediği gibi şeyler söylüyorum” diyerek ve başını sallayarak onayladı. Yukarıdaki yanıtı göre Michel, içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak aynı zamanda “İnançlarını Sorgulama” ve “Anlam Arayışı” içerisine girerek özetle engelinden sonra “Dinî sorgulama” “Anlam arayışı” ve “Tanrı'dan uzaklaşma” ve tüm bunlara bağlı olarak “Dinî inançlarda azalma” ve “İbadetlerde azalma” söz konusu olmuştur.

Kendisini Hristiyanlıktan çıkmış ancak halen Hristiyanlık'ın kırıntılarını taşıyan birisi olarak tanımlayan katılımcı Magdalena, “Hiç etkilemedi diyebilirim. Önceden Hristiyandım evet çünkü ailede size öğretilen belli değerler var mesela kalkıp da siz bunları dışına çıkamazsınız, çünkü dışarıdan öğrenebileceğiniz bir şey yok ya da bir dışarısı yok sizin için bir aile var ve o aileye uyum sağlamanız gerekiyor ya da bu isteniyor sizden her zaman siz de uyum sağlamaya mecbur bırakılıyorsunuz. Bir yerden sonra ya da sürüden ayrıldıktan sonra okumaya gittikten sonra diyebilirim buna ilginizi başka şeyler çekiyor ya da sorularınıza cevap bulmaya başlıyorsunuz ya da sorularınıza sorular ekleniyor bu kadar soruyla baş edemeyeceğiniz için araştırmaya mutlaka itiliyorsunuz. Yani engelimle ilgili bir mucize olabilir beklentisi soruları getirdi ama normal bir insan olsaydım yine dönerdim yine fikirlerim bu şekilde olurdu bu biraz kişilikle ilgili bir şey varsa vardır o insanın içinde ama engellilik de Hristiyanlıktan dönüşü bir tık tetiklemiş olabilir.” şeklindeki yanıtıyla dinî – manevî yaşamını neredeyse hiç etkilemediğini zaten dinden uzaklaştığını, engelsiz biri de olsa dinden döneceğini ama engelliliğinin “Mucize Bekleme” sine ve gerçekleşmeyince sonrasındaki hayal

kırıklığının da etkisiyle buna bağlı olarak “*Dinî Sorgulama*”lar yaşamasına yol açtığını ve neticesinde “*Dinlerden Kopma*” ve hatta bir adım ötesine geçerek bağlı olarak mensubu olduğu dinden dönüş yaşaması üzerinde bu sorgulamaların da kısmen etkisi olduğunu açıklamıştır. Özetle Magdalena’nın da dinî-manevî yaşamında engele kısmen bağlı “*Dinî inançlarda azalma*” ve akabinde son olarak “*Dinden Kopma*” sözkonusu olmuştur.

Dinin kendisi için hayatta ikinci planda olduğunu vurgulayan Abraham de “*Şimdi zaman zaman zorlandığımda isyan ediyorum. Aşabildiğim zaman şükrediyorum. Eve geliyor bazen papaz. Papaz dualar falan ediyor mutlu oluyorsunuz. Hani bir güç hissediyorsunuz bir mutluluk.*” diyerek dinî-manevî hayatında zaman zaman “*Tanrı’ya İsyen*” ile “*Tanrı’ya Şükür*” gibi iki zıt duyguyu birarada hissederken aynı zamanda dinî-sosyal destek de sunan “*Din Adamı ile Evde Dua Etmekten Hoşnutluk*”, ve bu zamanlarda “*Tanrı’nın Gücünü Hissetme*” nin kendisine bir mutluluk olduğunu ifade etmiştir. Özetle O, “*Tanrı’ya İsyen*” dan bahsetmiş dinî-manevî yaşamında değişiklikten bahsetmeyip genel olarak “*Dinî-manevî yaşam pratiklerinden mutluluk duyduğunu*” ifade etmiştir.

Judith ise ilk zamanlarda isyan ettiğini zaman geçtikçe engelinin sebebinin anlamak için kutsal kitabı okumaya başladığını kitabı okudukça kutsal kitaptaki mucizeleri beklemeye başladığını, engeli konusunda olmasa da iyi kalpli kendini seven bir eşe ve sağlıklı bir çocuğa sahip olmak gibi hayatın farklı alanlarında kendisine sunulan mucizeleri farkettiğini söylemiştir. “*Önceleri mucize bekliyordum. O dönem hemen kaza geçirdikten sonra değil ama daha sonra İncil’i elime alıp okumuşluğum çok. Okudum o mucizeleri orda görüyorsunuz acaba bunlar benim de başıma gelir mi diyorsunuz. Sonra farkettim ki Allah karşıma farklı mucizeler çıkardı. Kızımı çıkardı onun doğması mucizeydi. Her istediğin olacak diye bir şey yok. Evet, bir mucize istiyorsun tekrar yürümekle ilgili. Belki de yine de olacaktır inanın bilmiyorum. Ama hayatında olacak mucizenin illa senin engelliliğinle ilgili olacak diye bir kaide yok. Bazen de yukarıdaki güç sana diyor ki hayır sen böyle yaşayacaksın. Engellilere yardımla ilgili mutlaka İncil’de birşeyler var. Manevî yönde çok büyük değişikliklere yol açtı. Yani ben çok farklı bir insandım çok daha fazla maddi şeylere önem verdiğimi düşünüyorum lise dönemimden bahsediyorum. 17 yaşındaydım arkadaşlarım daha çok kıymetliydi. Ama o dönem ailem daha fazla önemli olmaya başladı. **Bu engellilik mi bunu getirdi?** Evet, tabi tabi engellilik ailemin önemini daha fazla anlamamı sağladı. Ailemle daha fazla beraber olmam onların desteğini görmem çok çok şeyi değiştirdi hayatımda. İstediğin kadar paran olsun pulun olsun sağlığın olmadıktan sonra bir anlamı yok. Bunu hayatında*

*gerçekten büyük şeyler yaşamış insanlar anlayabilir. Bunu herkes söyleyebilir ama bence bunu gerçek anlamda söyleyebilecek insanlar bence hayatlarında böyle büyük bir kaza geçirmiş ve hayata tekrar dönmüş veya başından çok büyük sıkıntı geçmiş insanlar sağlığıyla ilgili veya onlara bakanlar söyleyebilir. İlk zamanlar isyan, sonra kutsal kitap İncil'i okumak kendimi rahatlatmak için herhalde içinde mutlaka benimle ilgili bir şey olmalı benim neden bu duruma düştüğümle ilgili mutlaka bir şey olmalı yani diyorsunuz o yüzden okudum. Orda hep mucizeleri gördüm o dönem mucizeleri bekliyorsunuz işte istiyorsunuz. Bir şeyler değişsin istiyorsunuz.”*Judith’in dinî-manevî yaşamındaki değişimleri geçmişte “*Tanrı’ya İsyan*”, akabinde engelinin nedenini anlamak için “*Kutsal Kitabı Okumaya Başvurma*”, “*Mucize Bekleme*”, “*Ailenin Önemini Anlama*”, “*Mucizelere Şahit Olma*” şeklinde sıralayabiliriz. Buradan hareketle Judith’in geçmişte ilk zamanlar “*Tanrı’ya isyan*” ve “*Anlam Arayışı*” içerisine girdiğini Tanrı’nın Mucizelerine Şahit Olmasıyla beraber zaman içerisinde artık günümüzde “*Dindarlaşma*”, manevî olarak da “*Ailenin Önemini İdrak Etme*” gibi değişimler yaşadığını söyleyebiliriz.

Magdalena’nın da içinde Hristiyanlık kırıntıları olan birisi olarak aile ve kültürden gelen şeylerin etkisiyle şu an olmasa da geçmişte mucizeler beklediğini, halen zaman zaman evrene iyi şeylerin olması için çağrılarda bulunduğunu zaman zaman kiliselere katedrallere giderek elbette mum yakıp dilek ve dualarda bulunduğunu evrenden düzgün bir yaşamı ve ailesine birşeyin olmamasını ve global ısınmaya çarenin bulunmasını istediğini söylemesidir.

Bu noktada görüşmeye katılan 9 katılımcıdan dinî-manevî yaşamında değişiklik olmadığını ifade eden Jacophariç, 8 katılımcı olumlu veya olumsuz yönde değişim yaşadıklarını söylemişlerdir. 9 katılımcıdan beşinin dinî-manevî yaşantısında “*Dindarlaşma*” yönünde değişimler meydana gelmiştir. Bu çoğunluk eskiden de dine düşkün olduklarını ancak engelle birlikte birtakım dinî-manevî duygu, düşünce ve davranışlarda artış ifade etmişlerdir. Bu beş kişinin dinî-manevî yaşamlarındaki en büyük değişimlerinin “*Dua Etme Davranışındaki Artış*” olduğu söylenebilir. Olumlu yönde değişimler yaşayan 5 katılımcıdan 2’si kiliseye gitme sıklıklarının azaldığını ve buna üzüldüklerini başka bir deyişle ibadet noktasında olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. 1 katılımcı (Abraham), zaman zaman isyanla beraber zaman zaman şükür, dua etmekten mutlu olma, güç hissetme şeklinde çelişkili türden duygulanımları birarada hissettiğini ifade ettiğinden engelinin hem olumsuz hem olumlu dinî-manevî değişimleri birarada yaşamasına neden olduğunu söyleyebiliriz. 1 katılımcı (Jacop), ise dinî-manevî

yaşamını eskiden olduğu gibi aynı şekilde devam ettirdiğini bu noktada bir değişikliğin yaşanmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan 2'si ise “dinden uzaklaşma” şeklinde olumsuz yönde görüş belirtmiş, 1'i ise engelinin de etkisiyle kısmen “dinden kopma” hissi yaşadığını belirtmiştir. Tüm katılımcılar arasında 9 katılımcının tamamı engelinin geçmişte veya halen mucize beklentisi içinde olmasını, Magdalena hariç 8 katılımcı dua etmeye devam etmesini veya dualarında artma olmasını veyahutta dua etmekten hoşnut olmasını, 2 katılımcı (Cornelius, Susanna) Tanrı'ya bağlılık geliştirmesini, 2 katılımcı (Rebeka ve Abraham) Tanrı'nın gücünü hissetmesini, 1 katılımcı (Rebeka) inancının artmasını sağladığını ifade etmiştir. Sonuç olarak dindarlaşmanın arttığını söyleyen (5), ibadetlerde azalma (3), inançlarda azalma(2), dinden kopma (1), ailenin önemini anlama (1), anlam arayışı (2), Tanrı'ya isyan (3), değişiklik olmaması (1), dinî pratiklerin içinde olmaktan mutluluk duyma (1) kişi tarafından dile getirilmiştir. Bu sonuçlara göre şu an 5 kişi dine düşkünleşmiş, 1 katılımcı dinden kopmuş, 1 katılımcı halen Tanrı'ya öfke/isyan hissetmekte iken, 1 katılımcının dinî-manevî yaşamında değişiklik olmamış, 1 katılımcı ise zaman zaman Tanrı'ya isyan etmekle beraber dinî-manevî pratiklerin içinde olmaktan mutluluk duyar hale gelmiştir.

3.5.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

İrfan, engellilikten sonraki dinî-manevî yaşamını şöyle özetlemiştir: *“Sonuçta ben önce isyan ettim sonra kabullendim. İsyan etmek de insanın doğasında var Allah'tan uzaklaşmadım kopmadım öyle bir şey olmadı. Sadece bir isyan oldu. Yaw ben niye böyleyim dedim. Bazen hâlâ da şimdi de diyorum ya niye böyleyim diye. Ama kapıdan dışarı çıkmayan insanlar da var engellilerin arasından o yüzden yine de şükrediyorsunuz ya. Zaman zaman daha kötüye düşmemek için şükrettiğim oldu. Hani dua da yaptık. Şu an hiçbir şey yapmıyorum. Yaptığım tek şey var yapabildiğim kadar iyilik yapmaya çalışıyorum. Böyle bir görev edinmişim kendime ben bu hayatta varım ve yapabildiğimi gücümün yettiği kadar iyilik yapıyorum.”* Buradan İrfan'ın engellilikten sonra “Tanrı'ya isyan” ve sonrasında kabullenme ile eski dinî-manevî yaşantısına devam ettiğini ancak dua, şükür ve iyilik yapmayı artırarak hatta artık bir hayat amacı hâl getirerek “İbadetlerde Artma” anlamında dinî-manevî yaşamının değiştiğini söyleyebiliriz.

Said, *“Dinî inancımda değişiklik olmadı. Engellilikten önce az içiyordum şimdi daha çok içiyorum. Daha önce namaz kılmıyordum oruç tutmuyordum yani hiçbir şeyim olmadı. Böyle insanların bana bakması küçümsemesi dinden soğuttu. Karşındaki hacı hoca hacca gitmiş gelmiş her türlü şeyi de yapıyor onların yüzünden dinden çok tiksindim.*

Bir tanesinin hanımı felç oldu hacca gitti geldi hacı bitirip geldi 1 ay sonra kızığıle gönderdi hanımını kendi evlenmeye kondu sağa sola 25 bin lira para yedirip evlenmeye çalıştı. Sen hanımını 40-50 yıl bir yastığa baş koymuşsun senin onu bırakıp evlenmen mi lazım. Engelli bir kadına böyle yaptığı için ona da çok öfkelen dim. Senin yaptığın boşuna dedim namaz da kılma oruç tutma dedim. Senin yaptığın o kadını orda zor durumda bırakmak dedim. O bir kişi beni dinden soğuttu. Bir de beni namaza zorlamaları beni soğuttu beni kolumdan çekip çekip haydi namaza namaza demene gerek yok içimden gelse yapardım.” Şeklindeki yanıtıyla dinî inançlarda bir değişiklik olmadığını ancak insanların küçümseyici bakış açılarından dolayı “Dinden Uzaklaşma” hissettiğini, engelli karısını bırakıp başkasıyla evlenmeye çalışan hacı amcayı gördükten sonra “Dinden Nefret Etme” noktasına geldiğini yine insanların baskıları nedeniyle dinden soğuduğunu bu nedenle “Dinî Baskıdan Rahatsızlık” hissettiğini ifade etmiştir. Said, inandığı din hakkındaki görüşleri sorulduğu ilerleyen soruya cevaben ise dininden memnun olduğunu ve dininin ilkelerini sorgulamadığını hayırlarını yaptığını dualarını ettiğini dinin ahlâkî boyutuna önem verdiğini kandil ve ramazan günleri içmediğini durumu olsa kurban kesmek istediğini ifade ederek aslında şu an dinî hoşnutsuzluğunun olmadığını probleminin temelini “Dinî Baskıdan Rahatsızlık” olduğunu anlatmaya çalışmıştır diyebiliriz.

Sadi: “*Yani benim şimdi engelli oldum diye Tanrı’ya bakışım değişmedi engel im benim inancımı ibadetimi değiştirmed i*” şeklindeki açıklamasıyla dinî-manevî yaşamının “Değişmediğini” ifade etmiştir.

Ayaz: “*Önceden isyan ediyordum. Ama bazen yine de Allah’a bile neden yaptın diye isyan ediyorum. Bazen kötüsün bile dediğim olmuştur. Nerdeyse bunu diyecek kıvama geldim yani bu anlama gelen sözler kullandım. Allah’ım sen iyi olsan beni bu duruma sokmazdın. Ne zaman söylesem de bunları sonradan bir pişmanlık duymuşumdur. Hani ne kadar olursa olsun bir engelli için aslında bir inanç olmalı ki kendini rahat hissetmeli. Ama dediğim gibi o anki isyanlardan. İsyanlar da çok değildi çok zorlandığım zamanlarda oldu. Olumlu değişiklikler olmadı. Olumsuz oldu hep daha isyan daha isyan. İnancım var kesinlikle ama yani bazen düşünüyorum dediğim gibi neden en kötüler i sağlamken bizler kötüyüz. Ben rehabilitasyona gittiğimde benden kötüler i de var biliyorum. Ama bakıyorum kişilik olarak kötü insanlar sapasağlamlar bizler karıncayı bile incitmeyen insanlar ama engelliyiz. Yani bilmiyorum. Değişken hayat yaşadım bazen çok bağlandım bazen çok isyan ettim. O anki psikolojik durumum da inançlarımı etkiledi. İlk engellilik döneminde isyan ettim. Sonra bağıllık oldu yani bu kendini rahatlatmaydı.*

Önceden ibadet de ediyordum sonra güç olarak düştüğümünden beri ibadetim azaldı. Dinî-manevî yaşantım daha olumsuz yönde etkilendi. Ama kaynağı inançsızlık değil zorluklardan yapamamadan azaldı. Tanrı'ya biraz isyan da vardı herkes isyan ederdi bence böyle bir durumda. İbadet ediyordum dualar ediyordum hatta inancımıza göre namazımı da kılıyordum. Dediğim gibi güçten düştüğüm için sonradan yapamadım. Namazımı yapıyordum ama her zaman olmuyordu. Şu anda engelli olmak ve gücümün azalmasından dolayı azaldı ibadet.” Şeklindeki açıklamasıyla geçmişte daha fazla ve şu an zaman zaman “Tanrı'ya İsyan” ile beraber dualarda yani “İbadetlerde Artma”, ancak sonradan güçsüz düşmekten kaynaklı “İbadetlerde Azalma” söz konusu olduğunu ifade etmektedir.

Meltem, geçmişte ve halen zaman zaman sitem etse de daha kötüye gitmemek için dua ve şükrettiğini ama inançlarında bir değişiklik olmadığını şöyle ifade etmiştir: *“Aynı değişen bir şey yok. Her halime şükrediyorum. İnançlarım aynı. Şimdi dua ediyorum. Arasına Allah'a soruyorum niye beni böyle yaptın diye ama isyan etmedim. Allah'a biraz kızgın gibiyim.”* Şeklindeki ifadeleriyle dinî inançlarında değişiklik olmadığını ancak geçmişte ve şimdi zaman zaman Tanrı'ya *Öfke/ Sitem*” hissettiğini ancak herşeye rağmen Tanrı'ya şükretme dua etmeye devam ettiğini yani “İbadetlerinde artma” olduğunu ifade etmiştir.

Soyer, dinî yaşama biçiminde hiçbir değişim olmadığını Buradan şöyle ifade etmiştir: *“Hiçbir değişim olmadı anamdan nasıl doğduysam öyleyim”* Soyer'in dinî-manevî yaşamında değişim olmadığını söyleyebiliriz.

Serdar, *“Yani önce Tanrı'ya kızma küsme oldu bende sonra kabullenme. Uzaklaşma hiç olmaz Allah'a karşı çünkü biz onun varlığıyla yaşıyoruz böyle yoğrulduk biz. Türbelere de gittim camilere de bu durumdan kurtulmak için hem de Allah'a yalvarmak için. Yani hani bir varlık vardır ya hesap sorarsınız ya ben neden bu durumdayım bana bir açıklama yapar mısın gibisinden. O da çocuk yaşlarda oluyordu büyüdükçe düşünceler çok değişti. Şu an dualar ediyorum türbelere gidiyorum şükrediyorum Allah'ım verdiği görevleri yerine getirmeye çalışıyorum namazları kılmaya çalışıyorum. Düzenli namazı yerine getiremiyorum ama bir şekilde kılıyorum. Her zaman için içimizde olan birşeydir namaz. Dinin ahlâkî boyutuna dikkat ediyorum. İnsanın vicdanı yoksa bu dünya da olmasın.”* dedikten sonra *“Şu an isyanlar azaldı ama hayatta geçecek bir şey değil bu isyanlar.”* şeklindeki cümleleriyle önceleri daha fazla *“Tanrı'ya isyan”* sözkonusu iken artık bu isyanların azaldığını kabullenme söz konusu olsa da

tamamen sona ermediğini ve dinî-manevî yaşamında namaz dışındaki “*ibadetleri yerine getirmede artma*” söz konusu olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak, 2 katılımcı dinî-manevî yaşamının hiç değişmediğini ifade etmiş, 1 katılımcı dinî baskıdan rahatsızlık duymuş, 1 katılımcı dinden uzaklaşma ve dinden nefret etme hissetmiş, 4 katılımcının Tanrı’ya isyanla beraber ibadetlerinde artma ve 1 katılımcının da ibadetlerinde artıştan sonra güçten düşmekten kaynaklı azalma söz konusu olmuştur. Katılımcıların çoğu öncelikle engelle ilk karşılaştıkları dönemde Tanrı’ya isyan ettiklerini ve buna rağmen kurtulmak için dua etmeyi artırdıklarını ilerleyen zamanlarda ise durumu kabullenerek daha kötüye düşmemek için hâllerine şükrettiklerini ifade etmişlerdir. Dinî-manevî yaşamında her hangi bir değişimin olmadığını söyleyen Soyer öteden beri inanç ve ibadetler noktasında özenli biri olduğu, Sadiin ise öteden beri vicdan ve iyiliği kendisine merkez yaptığını bu nedenle engelden sonra da inanç ve ibadetlerinde ciddi değişim olmadığı ortaya çıkmıştır.

3.5.3. Sünnî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Erim, ilk zamanlarda birkaç ay engelli olduğu için namazlarını kılmayacam deyip bir küstüğünü o ara namazlarını kılmadığını daha sonra dinî sohbetler dinlediği İslamın şartlarını bildiği için bu psikolojiden kurtulduğunu şu an namazlarını kılıp ev halkını da namaza kaldırdığı için kendisini eskiye oranla dinî yönden daha sağlam olarak nitelendirmektedir. Kendisine göre onun engelli olup evde oturması ibadetlerini daha düzenli yapmasına vesile olmuştur: “*Eskiden namaz vakti gitmezdim camiye ama bu engellilikten sonra namaza daha bağlıyım orucumu tutuyorum Kur’ân okuyorum evde oturduğum için.*” Erim’e göre engeli, ilk zamanlarda dinî-manevî yaşamına“ Tanrı’dan uzaklaşma”, “İbadetlerde azalma” gibi olumsuz etkilerde bulunurken ilerleyen zamanlarda “İbadetlerin Artması” ve “Dindarlaşma” noktalarında olumlu etkiye bulunmuştur. Bu durumu engelliliğin ilk zamanlarında “Dindarlık düzeyinde azalma” ve sonrasında “*Dindarlığın İnanç Boyutunda Artma*” ve aynı zamanda “*Dindarlığın ibadet boyutunda Artma*” özetle önceleri “*Dinî inançlarda azalma*” ve “*İbadetlerde azalma*” ancak ilerleyen zamanlarda ve halen “*Dindarlaşma*” gibi dinî-manevî değişimler yaşanmıştır.

Cuma, “*Allah ile aramız hiç bozulmadı yani işte 3 yaşından sonra hiç isyan etmedim ve hep şükrettim daha kötüye gitmemek için hatta hatta Allah'tan güç almışsındır yani Allah'ım bana yardım et diye. Vallahi ben de değişiklik olmamıştır, yani inancım*

tam yerindedir hiçbir zaman dedim ya, az önce hiçbir zaman isyankâr olmadık ya da inancımızda fark olmadı biz sadece işimizden dolayı inançlarımızı dinî ibadetlerimizi tam olarak yerine getiremiyoruz yoksa yani başka bişey yani engelli olmak ibadet etmeye engel değildir.” şeklindeki yanıtıyla öteden beri inançlı birisi olduğunu ve dinî-manevî hayatının inanç boyutunda hiç değişiklik olmadığını ancak daha kötüye gitmemesi için ve Tanrı’dan tarafına yardım gelmesi için “*Dua Etme*” davranışına başvurduğunu ve bu şekilde daha güçlü hissettiğini açıklamıştır. Buradan hareketle Cuma’ın dinî-manevî yaşamında *dinî inançlarda değişim olmadığını* ancak dua etme davranışını artırmasından dolayı “*Dindarlaşma*” gerçekleştiğini ifade edebiliriz.

Zeyd, “*Bol bol dua etmeye başladık hocam ya. Engellik öncesi dinî hayatımız işte arasına Cuma namazlarına gittiğimiz oluyordu başka da bir şey yoktu ayda yılda bir de oruç tutarsak tutuyorduk hocam. Yoksa biliyorsun hocam bizim hayatlarımızı. Duamızı ediyorduk. Fazla dindar bir insan değildik. Şimdi biraz daha arttı. Tek başıma yatakta kaldığımdan Allah daha çok aklıma düşüyor hocam. Yalvarıyorum yaptığım günahlardan pişmanım diye dua ediyorum Allah’tan af istiyorum.*” şeklindeki açıklamasıyla engellilik öncesi dindar bir hayata sahip olmadığını engellilikten sonra ise tek başına yatakta kaldığından “*Allah’ı Daha çok Düşünme Fırsatı*” ile birlikte “*Dua Etme*”, “*Allah’tan af dileme*” davranışlarında artış olduğunu açıklayarak engelinin dinî-manevî hayatına “*Dindarlaşma*” şeklinde bir etkide bulunduğunu anlatmaya çalışmıştır.

İnan ise diğerlerinden daha farklı bir yaklaşımla engelliliğinin engelli bir kadınla evlenmeyi getirdiğini, evlendiği karısının da kendisini daha dindar yaşamaya teşvik ettiğini söylemiştir: “*Ben daha önce mesela işte 2ay 3 ay 4 ay mesela namaz kılardım bırakırdım ama şimdi işte evlendiğimin 3 -4 -5. Aylarında eşim bana kalk namaz kıl dediği zaman o günden bugüne kadar hep böyle abdestsiz gezmemeye ben namazımı kaçırmamaya gayret ettiğim zamanlarda kendimde bir huzur buldum. Ben kendime dedim ki ulan yıllar önce babam hayattayken babam kafama tokmakla vuruyordu, namaz kıl kıl diye ben o zaman hiç umursamıyordum. Keşke babam yaşasaydı benim evlendiğimi ve torunlarını göreydi ona üzülüyorum. Engelli biriyle evlendim o da beni teşvik etti şu anda daha dindar bir yaşam yaşıyorum.*” İnan “*Namaz Kılmada Artış*” 1 eşine böyle dindar ve kendisini ibadete teşvik eden bir eşle evlenmesini ise engelliliğine borçlu olduğunu düşünmekte. İnan, geçmişte engelli olduğu için zaman zaman “*Tanrı’ya İsyan /Öfke*” de hissetmiştir. Ama kendisi engelli olduğu için engelli biriyle evlenmiş o da kendisini ibadete teşvik etmiştir. O, herne kadar engeliyle ilgili olmasa da eşiyile evlenmesine vesile

olduğu için engelinin dolaylı etkisiyle kendisinin ifadesiyle artık daha dindar bir hayat yaşamaktadır yani “Dindarlaşma” gerçekleşmiştir.

Yürümekte oldukça zorlanan Önder de tıpkı Cuma gibi inancında hiçbir değişimin olmadığını ifade etmiş ancak Cuma’dan ibadetler noktasında ayrılmıştır. O, engelinin ibadetlerine engel olduğunu ifade etmiştir: *“Bu soru beni yıkan bir soru. İnancımda hiçbir değişme olmadı ama hastalığım ibadetime bazen hatta çoğu zaman engel oluyor namaz kılma vb. gibi öncesinde kılardım 5 vakit. Çünkü yavaş hareket ettiğim için abdest aldım tuvaletim geldi geri bozmak zorundayım boz al yetişemiyorsunuz o beni yaralıyor yapamadığım için. Ama Allah’a inancımı kaybetmedim ibadetim azaldı hastalığım bir nevi engel oldu. Oruç tutamıyorum mesela bu da beni üzüyor ilaç kullanıyorum çünkü.”* Önder’in engelinin kendisinin dinî-manevî yaşamında değişiklik olmamasına karşılık dinin ibadet etmeye mani olması açısından “İbadette Azalma” şeklinde dindarlığının düzeyine etkide bulunduğunu söyleyebiliriz.

Aydın da *“Yok yok hiçbir farklılık olmadı Allah’a nasıl küçüklüğümden beri inanıyorsam şu anda da aynı olur yani yok yok kesinlikle hiç bir zaman isyan etmedim hiç bir zamanda yanlış bir şey de düşünmedim. Ydokani ben Elhamdülillah Müslüman bir insanım benim ailemde herkes Allah’a çok şükür baş kapalıdır, açıklar da vardır da işte namazında niyazındadırlar işte onları görerek şükrederek ben şükre inanırım Allah’ın varlığına nasıl insan inanırsa şükre de inanması lazım. Yani diyorum ya ayağına taş değse benden bil diyor yani o da benim yaşayacağım bir şey o da Allah’ın takdiri.”* Şeklindeki açıklamasıyla “inançlarında değişimin olmaması”, “Hiç İsyan Etmeme” ve “Allah’ın takdirine boyun eğme” kavramlarını vurgulamış, böylece “Dinî-manevî yaşamında değişiklik olmaması” yönünden engeliyle dinî-manevî yaşamında ilişkisinin olmadığını ifade etmiştir.

Ziya, “Geçmişte de günümüzde de düşüncelerim değişmedi. Herşey Allah’tan gelmiş ben ne yapabilirim. Hiçbir zaman da isyan etmedim.” Şeklindeki açıklamasıyla *“Allah’ın takdirine boyun eğme”* ve *“İsyan etmeme”* kavramlarını vurgulayarak böylece “Dinî-manevî yaşamında değişiklik olmaması” yönünden engeliyle dinî-manevî yaşamında ilişki olmadığını ifade etmiştir.

Hayriye de geçmişte zaman zaman Tanrı’ya engelinden dolayı isyan ettiğini, kendisini neden engelli yarattığını, ne günahının olduğunu sorduğunu ancak daha sonra Kur’ân kursuna gittiğini öğrendiği dinî bilgilerden sonra bakış açısının değiştiğini ve inancının ve ibadetlerinin arttığını ifade etmiştir: *“Dediğim gibi Allah’a inancımı hiçbir zaman yitirmedim ama o anki yaşınla şuanki yaşı bir değil. 16, 18 veya 19 yaşlarındaydım*

şu an 34 yaşındayım yani o anki akıl fikire göre isyandaydım. Tabi Allah'a inancımız vardı ama dine karşı bakış açım çok farklıydı. Şöyle hani insanlarımız zaten benim çevremdeki insanlar o kadar çok namaz kılan o kadar çok Kur'an okuyan insanlar değildi sonra işte ben Kur'an kursuna gittim hocam tarafından çok güzel Kur'an'ı Kerim okuduğum için sevildim tutuldum. Sonra onun derslerine katılmaya başladım hani o derslerden öğrendiğim şeylerle Allah'a karşı olan bakış açım değişti mesela inancım değişti, inancım vardı ama yani hani beni eksik yarattığı için sürekli isyan içerisindeydim isyan ediyordum yani ha ne neden beni böyle yarattın benim ne günahım vardı da bana bu şekilde bunu reva gördün diye. Ben küçük yaşta 4 yaşında annemi de kaybetmiştim annesiz büyüdüm, bu engelim de vardı, çevremdeki insanlar bana karşı çok şeydi yani bu yüzden ben inancımı yitirmek üzereydim dediğim gibi sanki bütün zorluklar beni bulmuş gibi ve o zorluklar içerisinde gibi işte Kur'an kursuna gitmeyi tercih ettim Kur'an'ımı öğrendim hocam beni tuttu. Eğitmeye başladı dinî bilgilerden. Sonrasında ben kendisine de gerekli yerlerde yardımcı olmaya başladım ondan sonra Allah'a karşı olan bakış açım ve inancım ibadetim Kur'an'a kadere inanmam yani sabırlı olmam, bazı güçlüklerle karşı sabırlı olmam da çok arttı.” Buradan hareketle Hayriye'nin de geçmişte “ Tanrı'ya İsyan” sonrasında “Dindarlaşma” sürecine geçtiğini söyleyebiliriz. Ancak bu dindarlaşma salt engellilikle ilgili olmayıp daha çok o süreçte evde olmanın bunalımıyla gidilen Kur'an kursundaki eğitimle ilgilidir.

Amine dinî-manevî yaşamının değişmediğini ancak ibadetleri yerine getirme noktasında sıkıntılar yaşadığını ama bunun da yine aslında engelden değil tembellikten kaynaklandığını belirtmektedir. Bununla beraber, gelecekte daha kötüye düşmemek için sadaka ve iyilik yapmaya da çalışmaktadır. O nedenle Amine'ün dinî-manevî yaşamında değişim olmadığını ancak “İbadetlerde Artış” yaşadığını söyleyebiliriz. “Aslında hiçbir değişiklik olmadı, istediğim her şeyi yapabildim gene. Dinî inancımda hani istediğim şey ya da engeline hiçbirşey mani olmadı. Değişiklik yaşamadım. İbadet noktasında mesela ibadet noktasında sıkıntılar yaşandı olur hani atıyorum abdest alırken hani günde beş vakit cihazını çıkarmak zorundasın, bunda da aslında dinimizde kolaylık var da teyemmüm gibi bir kolaylık vardır ama o senin içinde sinmiyordur günde işte beş vakit kalkıp da cihazını çıkaracaksın abdest alacaksın bunlar da sıkıntı var tabii ki. Ne bileyim. Ama namazlarda azalma eğer esneklik yaşıyorsak daha az yapıyorsak namazlar da ya da diğer ibadetlerde bu engelliliğimizden değil tamamen tembelliğimizle alakalıdır. Engeline yönelik yaptığım hiçbir şey olmadı ama geleceğe dair hani yaşadığımda

kimseye muhtaç olmamak falan gibi düşüncelerde hani bundan dolayı sadaka verdiğim ya da ne bileyim hayır yapmaya çalıştığım olmuştur.”

Rümeysa, “Yani bu engel beni eve bağladı dışarı çıkıp fazla günaha girmedim. Bunu da yapan Rabbim.” Şeklindeki açıklamasıyla engeline bağlı olarak dinî-manevî yaşamında “Tanrı’sal bir koruma” altına girdiğini ifade etmiştir.

Hacer: “Önceleri bir isyan dönemi, daha sonra niye ben o değil de şu değil de niye ben sonra küçük bir kıvılcımla dine yönelmek istedim. Hayat mesela, vazgeçmek istediğim bir dönemdi. Gerçekten benim için son damlalık bir dönem bile kalmamıştı. **Kaç yaşlarınızdaydınız?** 15’li yaşlarımdaydım. Kendi hayatımdan vazgeçmek istedim. O an düşündüm buna hakkım var mı? Ama sırf meraktan. Hani bir insanın buna hakkı var mı? Ama normal bir insan değil artık çünkü insanlar bana öyle bakıyorlar ki ben artık kendimi normal insanlarla kıyaslamıyorum yani onlar normal ben farklıyım sanki onların dini normal bir din benim yaşamam gereken din farklı bir din. Ve kendi hayatımdan vazgeçmek istediğimde buna hakkım var mı yok mu diye araştırmaya ve düşünmeye başlarken engelin bir sorun olmadığını bir şekilde bunun bir imtihan bir şekilde ileriki ahiret hayatında bir lütuf olacağını hani o şekilde başladı resmen kendi hayatımı bitirmek istediğim için ve dedim ya normal olmadığımı düşündüm araştırmakla başlayarak o şekilde devam etti ama çok uzun belli bir süre sonra engelli olduğum için değil ibadet etmek zorunda olduğum için ibadetlerimi etmeye başladım.” şeklindeki açıklamasıyla önceleri “Tanrı’ya isyan” ilerleyen zamanlarda “dindarlaşma”nın başladığını şu an engelli olduğu için değil inancı gereği ibadetlerini yerine getirmeye devam ettiğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak Sünnî 11 katılımcıdan 6’sı süreç içerisinde daha da dindarlaştıklarını ifade etmişlerdir. (Erim, Cuma, Zeyd, İnan, Hacer, Hayriye). Bunlardan 5’inin engelin hemen ardından önce Tanrı’ya isyan, ilerleyen dönemlerde ibadetlerini artırma yoluna giderek dindarlaştıkları ortaya çıkmıştır (Erim, İnan, Zeyd, Hayriye, Hacer). Cuma ise öteden beri dindar olduğunu, ama engeliyle beraber dua etme vb. dinî pratiklerini artırdığını açıklamıştır. Önder ve Amine, inançlarında değişim olmadığını ancak ibadetleri yerine getirmede yaşanan zorluktan dolayı ibadetlerinde azalma olduğunu ifade etmişlerdir. 2 katılımcı (Aydın ve Ziya) dinî-manevî yaşamında hiçbir değişimin olmadığını ifade etmişlerdir. Rümeysa diğer katılımcılardan farklı olarak dinî-manevî yaşamında tanrısal korumanın kendisine geldiğini hissetme şeklinde bir dinî-manevî değişim yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan 4’ü inançlarında bir değişimin olmadığını ifade etmişlerdir (Önder, Aydın, Ziya, Amine). Burada “dindarlaşma” ile dinî

göstergelerin artması ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle engellilik travmasının kişilerin dinî yaşantısının ibadet boyutu üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu durum engelli kişilerin zaman içerisinde durumunu kabullenip daha kötüye gitmemesi ve bireysel istek ve ihtiyaçlarına yönelik “Tanrı’ya dua etme” davranışı ile açıklanabilir. Günümüze gelindiğinde engellilerin dinî yaşamlarında isyanlar yerini Tanrı’yla barışmaya ve hatta dindarlaşmaya bırakmıştır.

3.6. Engellilerin Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

3.6.1. Hristiyan Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

Hristiyan engellilerin tamamı bu süreçte en çok sosyal çevre desteği (aile-akraba-arkadaş vb.) aldıklarını vurgulamış bilhassa geniş ve çekirdek ailelerinden gördükleri destekleri bu noktada özellikle de annelerinden ve eşlerinden yardımlar gördüklerini açıklamışlardır. Evli katılımcıların tamamı “Eş” ve “Çocuk” desteğini dile getirmiş istisna olarak Gabriela ve Judith çocuk desteğini dile getirmemişlerdir. Ancak çocuk sahibi olamayan ve yeğenleriyle yakın yaşayan Gabriela’nın muhtemelen çocuğu yerine koyduğu “Yeğen” inin desteğinden bahsetmesi ve Judith’in de çocuklarının yaşlarının küçük olmasından ve bakıma muhtaç olmalarından ötürü bir destek olarak zikretmemiş olması muhtemeldir.

Cornelius, desteklerini sırasıyla anne, kardeşler, akrabalar arkadaş olarak belirtmiştir. Cornelius engellilik sürecinde desteğini hissettiği kişileri anlatırken “*Annem, dayım dayımdan destek aldım şey konusunda ihtiyaçlar konusunda kardeşler tabii onlardan da moral olarak. Baba hiçbir zaman destek olmadı. Sıkıntılıydı aile hayatı biraz anlaşmazlıklar vardı...*” İfadelerini kullanmıştır. Corneliusun ilk sırada annesinin desteğini zikretmesi ve baba desteğini hissetmediğini vurgulaması engelli çocuğun bakımını genelde annelerin üstlendiğini ortaya koyan araştırmalarla örtüşmektedir. Gerçekten de toplumumuzda engelli çocukların bakımından annelerin kendilerini birinci derecede sorumlu tutmakta olduğu ve bu sorumluluğu daha çok üstlendikleri, babaların ise bir takım eğitimler sonrası iletişim ve sorumluluk boyutundaki etkinliklere daha fazla iştirak ettikleri yapılan çalışmalarla ortaya konmuş bir gerçekliktir (Çalbayram ve Platin, 2020). Jacop, eş ve çocuklarım şeklinde cevap verip papaz geldiğinde de rahatladığını ifade etmiştir.

Susanna ise kimlerden destek aldığını açıklarken tıpkı Cornelius gibi anne kardeş akrabasını sıralamış Cornelius’dan farklı olarak babasının da destek olduğuna

değirmiştir. Çünkü Susanna'nın babası ve annesi Cornelius'un anne babasının aksine evliliklerini fiilen devam ettirmektedirler. Aile ve akraba desteklerini sıraladıktan sonra yine Susanna de tıpkı Cornelius gibi manevî sosyal yönleri olan bir dinî desteğin onu mutlu ettiğini bir destek olarak ifade etmiştir: “*Anne, baba, kardeş, akraba. Noel baba gelip hediyeler verdi bayramlarda bana bu beni mutlu etti.*” Judith de “Annem, ailem, eşim, arkadaşlarım, Tanrı'm” olarak yanıt vermiştir.

Eşi vefat etmiş olan Rebeka ise bu soruya doğal olarak eşini zikretmeden “*Çocuklar, arkadaşlar, kilise. Papaz her bayramda gelir. Arada bir gelir. Papazın desteğini hissettim.*” Şeklinde yanıt vermiştir. Yine Rebeka da ailesi ve arkadaşlarından oluşan sosyal çevre desteğinin yanısıra papazın bayramlardaki ziyaretleriyle kendisine destek olduğunu açıklamıştır. Buradan papazın Rebeka'yı ziyareti ve kendisiyle iletişim kurmasının Rebeka için önemli bir destek kaynağı olduğu sonucuna varılabilir. Benzer şekilde Abraham de aile ve arkadaşlarıyla beraber papazdan ve kilise cemaatinden zorlandığı zamanlarda destek aldığını ifade etmiştir. Abraham, diğer Hristiyanlardan farklı olarak kilise cemaatinin desteğini hissettiğini ifade etmiştir. Bir kavram olarak din olgusunu hayatında ön planda tutmadığını fazla ibadet etmediğini inançlar noktasında çelişkiler de yaşadığını dile getiren Abraham'ın buna rağmen papaz ve kilise cemaatinin desteğini önemsemesi ve bundan mutlu olduğunu dile getirmesi dikkat çekmiştir: “*Din pek şey değil yani benim için hayatta ikinci planda. O yüzden çok kullanmıyorum. Kiliseye bayramlarda falan gidiyorum. Onlar bazen eve geliyor yani papaz. Papaz dualar falan ediyor, güzel, mutlu oluyorsunuz. Hani bir güç hissediyorsunuz, bir mutluluk.*”

Magdalena, “*Annem kardeşlerim dedem. Dedem bana az kan vermedi yani kanını taşıyorum dedemin belki kızından daha çok kanını taşıyorum dedemin. Okul hayatım boyunca ya hastanede oluyordum ya evde oluyordum o yüzden burda çok arkadaşım olmadı ya hastanedeydim ya orda hastanede yatıyordum ya da evde yatıyordum.*” şeklindeki açıklamasıyla “Anne”, “Kardeş” ve “Dede” desteğini dile getirmiştir.

Çalışmanın yapıldığı süreçte kendisini biraz ateist biraz Hristiyan olarak tanımlayan geniş ailesiyle birarada oturan Michel da süreçte kendisine destek olanları benzer şekilde eşi çocukları anne ve babası olarak sıralamıştır. Michel, müzisyen olan küçük oğlunun kendisinin hastane işleriyle ilgilendiğinden dolayı hem psikolojik olarak olumsuz yönde etkilendiğini hem de okulu terkederek bulduğu işlerde çalışmak zorunda kaldığını anlattı. Michel, ayrıca psikiyatri ve nörolojiye giderek hastane desteği aldığını da sözlerine eklemiştir. Arkadaşlarının desteğini arasına gördüğünü ifade etmiştir. Yine kilisenin papazının da arasına gelip destek olduğunu duasını okuyup gittiğini ifade

etmiştir. Michel' in kendisini yarı ateist olarak tanımlamasına karşın yine de papazın desteğini vurgulaması dikkate değerdir.

9 engelliden 5'i sosyal çevre desteğine ilaveten papazın desteğinden de bahsetmişlerdir. Her 5 katılımcı da kiliseden gelen dinî- manevî bir liderin veya kilisenin cemaatinin kendileriyle pratik ve manevî düzeyde ilişki kurmalarının destek olması açısından önemini vurgulamıştır. Örnek olarak ilaveten manevî destek olarak pederin desteğini vurgulayan Cornelius, “...Peder beni fizik tedaviye götürüyor normal arabayla gidemiyorum sağolsun o götürüyor kendi isteğiyle kendi arabasıyla iyilik yapmak için sağolsun benimle sohbet etmesi yetiyor zaten. İşte benim halimi hatırimi sorması bile yetiyor bana. Nasılsın iyi misin gibisinden. Yani en yakınlarımın bile yapmadığını bu peder yapıyor bu iyi düşünmeme bir faktör yani mutlaka bu dünyada iyi insanlar var yani bu düşünce o iyi insanlar mutlaka bulunuyor.” demiştir. Buradan manevî, duygusal ve sosyal yönleri içeren dinî desteğin Cornelius için çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Zira peder, Cornelius'un sorunlarına duyarlı davranarak hem manevî hem de duygusal ve sosyal bir destek sağlamaktadır. Pederin onunla ilgilenmesi ona iyilik yapması ve hatta konuşması durumunu sorması dahi Cornelius'un pozitif düşünce geliştirmesini sağlayabilmektedir.

Tüm katılımcıların konuşma analizleri sonucunda en sık vurgulanan kelimeler vurgulayan katılımcı sayısına göre “Anne (5), Eş (4), Kardeş (3), Çocuk (3), Aile (2), Baba (1) Dayı (1), Yeğen (1), Akraba (1), Dede (1); Papaz veya peder (4), Tanrı (1), Allah (1), Noel Baba (1), Kilise (1), Kilise Cemaati (1) ve Arkadaş (3), Hastane (1) kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada 7 Hristiyan katılımcının tamamının anne, eş, çocuk, kardeş gibi aile fertlerinden en az birisini en büyük destek kaynağı olarak zikrettiğini, akabinde en çok papaz-kilise-kilise cemaati ve Allah, Tanrı, Noel Baba gibi kavramları da içeren dinî inanç ve manevîyattan hissettikleri desteği vurguladıkları (kendisini ateist-deist-Hristiyan karışımı olarak nitelendiren Magdalena dışındaki), aile ve dinî-manevî destekten sonra ise akraba ve son olarak arkadaş desteklerinden bahsettikleri görülmüştür. Bu sonuç pederin bizzat şahsının ve sosyal bir kurum olarak kilisenin ve cemaatinin ve bağlılık hissettikleri Tanrıların ve Noel'de yılda 1 kez ziyaretlerine gelen Noel Baba desteğini de içeren dinî-manevî desteğin katılımcılar için arkadaş ve akraba desteğinden daha çok önem taşıdığını ortaya çıkarmıştır. Peder ve kilise desteği beklenmekle beraber yılda 1 kez evlerine gelen Noel Baba'nın dahi dinî-manevî destek olarak dile getirilmesi çalışmanın dikkat çekici bulgularındandır.

3.6.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

İrfan: “*Ailem en önemlisi kesinlikle ailem bir kere bunu herkes bunu kabullenmeli bir ailede bir tane okuyan adam lazım. Yani okumasa da hayatı anlayan bir adam lazım babanız olabilir ablanız olabilir sizden kardeşlik kardeşiniz de olabilir, arkadaşımız da olabilir ama bir insan da yani hayata tutunacak eğer çocukluktan bahsediyorsak tabii ki yönlendirmek istiyorsanız okuyan veya hayatı çözen bir adam lazım. Abimin etkisi çok büyük üzerimde. Abim hayatı anlama noktasında yardımcı oldu bana. Yaş ilerledikçe öğreniyorsunuz mesela sosyalleşme adına mesela belki de abimin tercihiydi aslında okumayı düşünmüyordum yaparsın dedi niye yapmıyorsun ki?”* şeklindeki ifadesi ile “Aile” ve aile içerisinde de özellikle ‘abisinin’ en büyük destekçisi olduğunu vurgulamıştır. Abisi kendisini kendisi okumuş olduğu için kardeşini de okumaya, öğrenmeye ve sosyalleşmeye teşvik edip cesaretlendirmiştir.

Engeli olduktan sonra eşi tarafından dışlandığını çocuklarının hiçbirinin yanında olmadığını açıklayan Said., ailesinden destek görmediğini, en büyük destekçilerinin “Arkadaşlar”ı olduğunu ifade etmiştir: “*En büyük desteğim arkadaşlarım oldu. Abilerimden ailemden destek gördüm mü hayır ama geldiler bir geçmiş olsun dediler mi dediler. Yeğenlerimden bile görmedim. Kızım bir tabak yemek getirmede. Maddi hiçbir yerden destek almadım. Kızım çok az, oğlum hiç manevî destek olmadı. Eşim de formalite icabı dışarıya karşı...*” Engeli olmadan önce de aile içi huzursuzluklar yaşadığını yaşadıkları sorunlara ilişkin eşi ve çocuklarının kendisini haksız gördüğünü ifade eden Said’in ailesinden hiçkimsenin kendisine engellilik sürecinde destek olmaması Said’nin algısından farklı olarak aralarında geçmişten bu yana devam eden çatışmalardan da kaynaklanıyor olabilir.

Engelli olduğu ilk dönemde tek başına su dahi içemediğini bu süreçte en büyük desteği “Anne” sinden gördüğünü ifade eden Sadi, “Arkadaşlar” ından da manevî destek gördüğünü ifade etmiştir.

Ayaz: “*En fazla kuzenlerimden, mahalle arkadaşlarımdan ve tabii ki ailemden. Ailem olmasa hiçtim.*” şeklindeki ifadesiyle yine diğer katılımcılar gibi “Aile” “Arkadaş” desteğini sıralamış ve “Akraba” larını da ayrıca vurgulamıştır.

Soyer “Devlet”, annesini kanserden kaybettiği için “Eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile” ve zaman zaman konu “Komşu” olarak sıralamıştır kendisine destek olanları. o eşinin desteğini ayrıca “Ben bu hâle düştükten sonra analık babalık yapan eşim. Mesela şimdi ilaç alınacak benim oğlum kimliğini kaybetmiş eşim sabah gitti

çıkartmaya akşam olmuş hâlâ da uğraşıyor.” cümleleriyle vurgulamıştır. Komşuların ramazanda fitrelerini kendilerine verdiklerini adaklar adadıklarında adakları ailelerinden çok kendilerine dağıttıklarını bu anlamda zaman zaman gelen bu desteğin kendilerine büyük katkıları olduğunu ifade etmiştir.

25 yaşında birden bire kas hastalığına yakalandığını öğrenen Meltem ise eşinin kendisinden ayrılmak istemesiyle beraber kızıyla birlikte anne evine çaresizce döndüğünü annesinin o süreçte kızı ve kendisine çok baktığını, şu günlerde ise kardeşlerinin ve kızının kendisine destek olduğunu ve arkadaşının da olmadığını söylemiştir. Meltem de diğer engelliler gibi “ Anne”, “Kardeş” ve “Çocuk” desteği gördüğünü ifade etmiştir. Buna göre o “Geniş Aile” ve “Çekirdek Aile” sinin kendisini desteklediğini dile getirmiştir.

Serdar ailelerin engelli çocuklarını toplum önüne çıkartmaktan utanıp ayrı bir odaya kapattıkları geçmiş yıllarda dahi ailesinde böyle bir duruma asla maruz kalmadığını her zaman hayatın içinde olabildiğini bu anlamda “Aile” sinin ve eşi ve çocuğunun desteğini hep gördüğünü ifade etmiştir.

Bu sonuçlara göre Alevi/Nusayrî katılımcılarda destek aldıkları kesimlerin vurgulanma sıklığı sırasıyla Aile (3), Anne (2), Kardeş (2), Eş (2), Çocuk (2), Arkadaş (4), Devlet (1), Akraba (1) olmuştur. Ailesiyle arası çatışmalı olan Said dışındaki tüm katılımcılar ailelerinden destek gördüklerini açıklamışlardır. Bekâr katılımcıların tamamı kök ailelerinin desteğini vurgularken evli katılımcıların kök ve eş çocukta oluşan çekirdek ailelerinin desteğini beraber vurgulamaları dikkat çekmiştir. Bu süreçte en çok destek veren kesimler öncelikle aile akabinde ise arkadaş olmuştur. Engel düzeyi yüksek olan ve devamlı evde oturduklarını ifade eden 2 katılımcının ise arkadaş desteğini hiç zikretmemesi tamamen aile desteğinden bahsetmesi ise dikkat çekmiştir. Bu durum muhtemelen engellerinin sosyalleşmelerine engel olması ve dolayısıyla ailelerine daha fazla muhtaç olmaları ile açıklanabilir.

Sonuç olarak sosyal çevre desteği araştırmanın konusu olan üç grup için de önemli bir destek kaynağı olarak işlevseldir. Bu noktada ailelerin ve aile fertleri içinde annenin desteği her üç kesimden engellilerin en sıklıkla vurguladıkları destek kaynağıdır. Engelliler ilaveten kendileriyle daha kolay empati kurabildikleri için bilhassa özdeş arkadaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmakta ve dışlanma yalnızlık gibi olumsuz duyguları daha az hissetmelerini sağladığı için engelli olmayan kesimden yakın arkadaşlarıyla birarada vakit geçirmekten de mutlu olmaktadır. Her iki kesimden sağlanan bu empatik destek engelliliğin ilk zamanlarında daha yüksek iken duruma alışılmasıyla zamanla

azalmakta, nevar ki engelliler bu desteğe her zaman ihtiyaç duymakta ve destek arayışına girmektedirler. Nitekim görüşülen engellilerin pek çoğuna dernekler, topluluklarının başkanları veya arkadaşları aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu durum da kendilerinin destek isteği ve ihtiyacını ortaya koymaktadır. Aynı kaderi paylaşmaktan kaynaklı anlaşma, anlaşılma, ortak sorunları paylaşma bu sorunlara beraber çözüm arama ve sosyalleşme ihtiyaçlarının biraraya getirdiği engelliler benzer tecrübelerle sahip bireylerle doğal olarak bir yakınlık hissetmekte ve ilişkiler çıkarılardan ziyade empati, merhamet, diğergamlık gibi temel insani değerler üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada sosyal çevre içerisindeki arkadaşlarla paylaşımlar kişilerin öznel iyi oluşlarına katkı sağlayarak sorunlarıyla başa çıkmalarına destek olmaktadır. Hristiyanlarda, Alevi/Nusayrî ve Sünnî kesimden farklı olarak sosyal çevre desteğinin hemen akabinde sıklıkla zikredilen destek dinî-manevî destek olup papazların ev ziyaretleri memnuniyetle karşılanmakta, kilise cemaatiyle biraraya gelme mutluluk vermektedir. Bu destek türü de her ne kadar dinî-manevî bir destek olsa da bir yönü ile sosyalleşme imkânı sağladığı için kısmen sosyal çevre desteği olarak da kabul edilebilir. Alevi/Nusayrî katılımcıların, Hristiyan ve Sünnî katılımcıların aksine dinî-manevî destek kaynağı olarak ‘Cemevi, Dede’ vs. hiç atıfta bulunmamaları dikkat çekicidir.

4.6.3. Sünnî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

Sünnî engellilerin tamamı tıpkı Hristiyan engelli katılımcılarda olduğu gibi bu süreçte en çok sosyal çevre desteği (aile-akraba-arkadaş vb.) aldıklarını açıklamış bilhassa ailelerinden destek gördüklerini vurgulamışlardır.

Erim, destek kaynaklarını sırasıyla “*Ailem, eşim, çocuklarım, arkadaşlarım, çevremdeki insanlar*” olarak ifade etmiştir. Diğer katılımcılar da sıklıkla aile ve arkadaş vurgusu yapmışlardır.

Katılımcılardan Cuma, Hacer, Aydın ise annelerinin desteğini özellikle vurgulamışlardır. Cuma, engellilik sürecinde desteğini hissettiği kişileri anlatırken “*En büyük desteği annemden gördüm. Engellilerin %90-95’nin hatta 99’unun da aynı olur annesidir destek sonra kimler kardeşlerim, baba, sonra eşim, çocuklarım, arkadaşlar destek arkadaşlardan da muhakkak yani destek gördük.*” ifadelerini kullanmıştır. Hacer, engeli ile ilgili destek arayışına girmediğini, çözilemeyecek bir sorunu olduğu için sorunu kimseyi kederlendirip dertlendirmek istemediğini bunun insanlar için külfet olduğunu düşündüğünü ama engeli dışındaki ve ailevi durumlarda tecrübe sahibi birinden

destek aldığını, bu konuda da en büyük destekçisinin geçmişte ve şimdi annesi olduğunu zira ablalarının evlenerek kendi hayatlarını kurduklarını erkek kardeşinin ise büyüyüp ona destek olacağı zaman gelene kadar kendisinin evlendiğini dolayısıyla en büyük desteği annesinden gördüğünü ifade etmiştir. Amine de anne desteğini ilk sırada hisseden katılımcılardan olarak *“Annemden destek aldım çoğunluk”* şeklinde yanıt vermiştir. Aydın da destek kaynakları arasında ilk sırada annesinin olduğunu hatta annesinin tek başına tüm aileye bedel olduğunu ifade etmiştir. Aydın, annesinin desteğine ilişkin şunları söylemiştir: *“ İlk başta annem her zaman benim hayatta yani annem olmasaydı belki de bu kadar şey olmayabilirdim hayata bağlı olmayabilirdim annem benim için yani her insan tabii kendisi çok sever annesini ama ben anneme çok bağlıyım. Yani ailem, ailem olmasa belki bu kadar iyi olmayabilirdim bu kadar kendisiyle barışık olmayabilirdim ailem çok çok büyük desteği var ya bunları anneme dinletmeye kalksak annemin kalbi durur yani o kadar çok severler sağolsun hepsi çok sever ama anne çok farklı işte. Annem bütün aileye bedel ya.”*

Yukarıdaki ifadelerden hareketle her 4 katılımcının da ilk sırada annesinin desteğini özellikle vurguladığını ortaya koyan araştırmamız yine toplumumuzda engelli çocukların bakımından annelerin kendilerini birinci derecede sorumlu hissettiği ve dolayısıyla sorumluluğu daha çok üstlendikleri, babaların ise ancak bir takım eğitimler sonrası etkileşim ve sorumluluk boyutundaki etkinliklere daha fazla katılabildiklerini ortaya koyan çalışmalarla (Çalbayram ve Platin, 2020) paralellik arz etmektedir.

Önder, Hayriye ve Ziya ise, sosyal çevre desteği kapsamında eşlerinin ilk sırada olduğunu vurgulayan katılımcılardır. Anne kelimesinden sonra ise katılımcılar en çok eş desteğini dile getirmişlerdir. 11 katılımcının 9'u ailelerinden sonraki destek kaynaklarını *“Arkadaşlarım”* olarak açıklamışlardır. Hatta katılımcılardan Rümeysa ilk olarak arkadaşlarını zikretmiştir. İnan, arkadaş desteğinden duyduğu mutluluğu en çok vurgulayan katılımcıdır. *“Mesela biz parkta mesela belediye parkı'nda otururken 2- 3 tane engelli arkadaş tabi biz tabii kendi aramızda kendi çapımızda işte biraz sakat hoşgeldin sakat böyle kelimeleri espri babında konuştuğumuz o an sağlam olan arkadaşımız vardı yanımızda şu kelimeyi sarfetti dedi ki, ben sağlamım sizin içinizdeki arkadaşlık ilişkisini ben sağlam olmama rağmen ben kendi arkadaşlarımın arasında bulamadım, siz ne biçim bir dünyada yaşıyorsunuz bizde hep bir ağızdan dedik, biz o biçim dünyada yaşıyoruz. Bizde bir kenetlenme var birbirimize kenetlenme. Hepimiz kader arkadaşı olduğu için kimse kimsenin başına kakmaz. Sağlam insan bizim derdimizi anlayamaz.”* İnan, arkadaşına verdiği cevapla engellilerin birbirlerine desteklerinin

temelinde birbirleriyle kaderdaş olma ve dolayısıyla diğetine yönelik empati kurabilme becerisi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. İnan'ın ve diğerk arkadaşlarının ifadelerinden yola çıkarak engelden dolayı geçmişte travma yaşamış veya halen yaşayan bireylerin birbirlerinden empatik destek almak istek ve ihtiyacı içinde olduklarını ve bu desteğe ziyadesiyle değer verdiklerini, bu amaçla derneğin faaliyetleri kapsamında biraraya gelmeyi son derece önemsediklerini, İnan ve onun gibi diğerk derneğe üye katılımcılar için engelli arkadaşlarıyla zaman geçirmenin aynı zamanda sosyal bir aktivite olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bireyler dernekte alma ve vermenin duygusal hazzını hissetmektedirler.

Katılımcılardan 2'si doktor desteğine değinmişlerdir. Tedaviye gittiği hastanenin doktorunun kendisine destek olduğunu dile getiren Önder de, gittiği hastanenin doktorlarının kendisine “*Sen hasta falan değilsin*” diyerek moral verdiklerini bunun kendisi açısından bir moral bakımından destek olduğunu ifade etmiştir.

11 engelliden 2'si sosyal çevre desteğe ilaveten dinî destekten de bahsetmişlerdir. Hayriye, eş, arkadaş desteğine ilaveten *Kur'ân kursu hocasının* desteğini vurgulamıştır. Önder, “*Bir hocayla konuştum ben gittim yanına bu sorunla nasıl başedeyim diye o da anlattı. Bu dünyada çekiyorsun diğerk dünyada bunun mükâfatını görürsün dedi. İnancımı pekiştirdi hoca. Allah'tan ümidimi kesmememi söyledi.*” Şeklindeki açıklamalarıyla manevî, duygusal ve sosyal yönleri içeren dinî desteğin kendisi açısından önemini vurgulamıştır. Zira hoca, Önder'in çektiği sıkıntılarının mükâfat olarak karşılığını alacağını açıklayan konuşmasıyla ve Allah'tan ümidinî kesmemesini telkin etmesiyle hem manevî hem de duygusal ve sosyal bir destek sağlamakta dolayısıyla Önder'in psikolojik sağlamlığına da katkıda bulunmaktadır. Bu durum dindarlık ve psikolojik sağlamlık arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Yıldırım ve Gürsu, 2021).

Katılımcılardan Amine ve Rümeysa, aile ve arkadaş desteğiyle beraber akraba desteğinden de bahsetmiştir. Yine Önder, eşinin anne baba ve kardeşlerini de tek tek saymış evlilik yoluyla oluşan akrabalık bağlarından gelen desteği hissettiğini özellikle belirtmiştir. Bu noktada geniş aile ve akraba kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı toplumumuzda diğerk katılımcıların desteklerini hissettiklerini belirttikleri “*Çevrelerindeki insanlar ve ailem*” kategorisi tanıdık, komşu, mekânsal olarak yakınlarında olan kişiler, geniş aile ve akrabalarını da kapsıyor olabilir.

Katılımcıların bazılarında dikkati çeken bir diğerk nokta, destek kaynaklarının eksikliklerini hissettirmeyerek destek olduklarına yaptıkları vurguydu. Amine, “*Çevrem*

aslında komple ailem olsun akrabalarım olsun bunu hissettirmediler sağolsunlar belki de bu şansım benim buradan geliyor.” derken, Rümeysa da *“Benim etrafımdakiler arkadaşlarım gençlik dönemimde de yaşlılık dönemimde de bana böyle bir durumu hissettirmediler Allah razı olsun. Etrafımdakiler beni üzmediler yıpratmadılar. En başta eşim yani. Yani öyle ciddi bir destek de almadım. Ailem, anne- baba, kardeşler, akrabalar beni eksik görmedi eksiklerimi hissettirmeyerek bana destek oldular.”* Önder de kendisini kimlerin desteklediği sorusuna *“İş arkadaşlarım hepsi demeyeyim hastalığımı belli ettirmeden yardım ettiler. Sen hastasın dur yardım edelim demediler. Bu güzel bir şey. Ben de olsam öyle yapardım”* şeklinde yanıt vermiştir. Önder, ayrıca öğrencilerinin, mesleğinin ve iş hayatının onu ayakta tuttuğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“ Bir ara işi bırakmayı düşündüm sakın dediler. İyi ki de yapmamışım öğrencilerimi seviyorum, mesleğimi seviyorum ve sosyal yaşamım elimden giderse kanadımın biri kırılır.”*

Tüm katılımcıların konuşma analizleri sonucunda tekrarlanma sıklığına göre en sık vurgulanan destek kaynakları sırasıyla “Anne (12), Arkadaş (10), Aile (8), Eş (7), Kardeş (4), Çocuk (4), Baba (3), Doktor (2), Hoca (2), Akriba (2) ve Eşin Annesi (1), Eşin Babası (1), Eşin Kardeşi (1), Öğrenciler (1), Meslek (1), Sosyal Yaşam (1) olarak sıralanabilir. Esasında anne, eş, kardeş, çocuk, baba gibi destek kaynakları aile desteği içerisinde ele alınabilecek iken katılımcıların aile üyelerini tek tek vurgulamalarından dolayı tüm yanıtlara göre katılımcılardan 9 ‘u aile, 6’sı anne, 7 ‘si eş, 9 ‘u arkadaş, 3ü akraba ve 2’si hoca, 2’si doktor, 1’i iş hayatı desteklerini hissettiklerini ifade etmişlerdir diyebiliriz. Bu noktada katılımcıların en büyük desteği anne, baba, eş, çocuk, baba, kardeşten oluşan çekirdek veya geniş ailelerinden ve sırasıyla arkadaşlarından ve akrabalarından gördükleri ortaya çıkmıştır. Doktor ve hocaları bir destek kaynağı olarak ifade eden katılımcı sayısının birbirine eşit olması katılımcılar açısından din adamı desteğinin sağlık personeli desteği ile eş düzeyde önemli olduğunu ayrıca her iki destek türünün de sonlarda olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak sosyal çevre desteği araştırmanın konusu olan üç grup için de önemli bir destek kaynağı olarak işlevseldir. Bu noktada ailelerin ve aile fertleri içinde annenin desteği her üç kesimden engellilerin en sıklıkla vurguladıkları destek kaynağıdır. Engelliler ilaveten kendileriyle daha kolay empati kurabildikleri için bilhassa özdeş arkadaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmakta ve dışlanma yalnızlık gibi olumsuz duyguları daha az hissetmelerini sağladığı için engelli olmayan kesimden yakın arkadaşlarıyla birarada vakit geçirmekten de mutlu olmaktadır. Her iki kesimden sağlanan bu empatik destek engelliliğin ilk zamanlarında daha yüksek iken duruma alışılmasıyla zamanla

azalmakta nevar ki engelliler bu desteğe her zaman ihtiyaç duymakta ve destek arayışına girmektedirler. Nitekim görüşülen engellilerin pek çoğuna dernekler, topluluklarının başkanları veya arkadaşları aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu durum da kendilerinin destek isteği ve ihtiyacını ortaya koymaktadır. Aynı kaderi paylaşmaktan kaynaklı anlaşma, anlaşılma, ortak sorunları paylaşma bu sorunlara beraber çözüm arama ve sosyalleşme ihtiyaçlarının biraraya getirdiği engelliler benzer tecrübelerle sahip bireylerle doğal olarak bir yakınlık hissetmekte ve ilişkiler çıkarılardan ziyade empati, merhamet, diğergamlık gibi temel insani değerler üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada sosyal çevre içerisindeki arkadaşlarla paylaşımlar kişilerin öznel iyi oluşlarına katkı sağlayarak sorunlarıyla başa çıkma ve destek olmaktadır. Hristiyan'larda Alevi/Nusayrî ve Sünnî kesimden farklı olarak sosyal çevre desteğinin hemen akabinde sıklıkla zikredilen destek dinî-manevî destek olup papazların ev ziyaretleri memnuniyetle karşılanmakta, kilise cemaatiyle biraraya gelme mutluluk vermektedir. Bu destek türü de her ne kadar dinî-manevî bir destek olsa da bir yönü ile sosyalleşme imkânı sağladığı için kısmen sosyal çevre desteği olarak da kabul edilebilir. Alevi/Nusayrî katılımcıların Hristiyan ve Sünnî katılımcıların aksine dinî-manevî destek kaynağı olarak Cemevi, Dede vs. dinî önderlere hiç atıfta bulunmamaları dikkat çekicidir.

3.7. Engellilerin Tanrı Tasavvurları

Katılımcıların Tanrı tasavvurları, Tanrı, inandığı din ve genel olarak dinlerle ilgili görüşlerine ilişkin direkt soru yöneltilerek ilaveten de tüm mülâkatlarının taranması ve Tanrı'ya ilişkin atıflarının irdelenmesi neticesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.7.1. Hristiyan Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

Cornelius, Tanrı hakkındaki tasavvurunu şu şekilde açıklamıştır: *“Ben tek din üzerinden bakmam Tanrı'ya. Beni yaratan veya bir Alevi/Nusayrîyi Müslümanı yaratan O'dur. Yaratan beni de yaratmış seni de yaratmış. Yani insanı yaratan din değildir, en kötü adamı da yaratan o en iyi adamı da yaratan O. koruyan, hayatta destek alacağımız biri yani hayatta destek alacağımız biri psikolojik olarak yani en azından içinizi dökabiliyorsunuz yani Tanrı'ya bir arkadaş gibi de görebilirsiniz Onu. Niyetinize göre niyetiniz iyi ise mutlaka iyi şeylerle karşılaşacaksınız.”* Tanrı'yı tek bir dinin Tanrı tanımı üzerinden tanımlamadığını vurgulayan Cornelius, O'na dair görüşlerini, *“Kulları arasında ayrımcılık yapmayan”, “Destekçi”, “Sırdaş”, “Arkadaş”, “İyi kullarının*

dostu” olarak açıklamıştır. Buradan Cornelius’un, daha çok “İletişim ve İşbirliği İçinde Olunan Bir Tanrı” ve ilaveten O’nun tanrısallığını yansıtan “Yaratan” ve “Koruyan”, “İyiye kötüyü yaratan” sıfatlarını da dile getirdiği için de “Kendi Kendine Tanrı” tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir.

Susanna: “Tanrı’nın sevgisi büyüktür. Sıcaktır. Tanrı bir ışıktır. Yol gösterendir.” Şeklinde dile getirdiği görüşleriyle Tanrı’yı “Sevgisi Kuşatıcı”, “Kuluyla Yakın İlişki Kuran”, “Rehber” ve “Yol Gösteren” olarak tanımlamaktadır. Bu noktada Onun, Tanrı’ya ilişkin tasavvuruna dair tamamen “İletişim ve İşbirliği İçinde Olunan Bir Tanrı” nitelendirmesi yapılabilir.

Rebeka, Tanrı’ya dair görüşlerini şöyle açıklamıştır: “Gücü her şeye yeter, görür, sever, korur. Ben Allah’tan bu yaşta her zaman merhamet istiyorum benim çocuklarım ve gelinim için.” Buna göre Rebeka, “Her şeye gücü yeten”, “Gören” sıfatlarından ötürü “Kendi Kendine Tanrı”, “Seven”, “Koruyan” ve “Merhameti Umulan” bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu için de daha ziyade “İletişim Ve İşbirliği İçindeki Tanrı” algısına sahiptir.

Dinî ve manevî yaşamına dair “Dinî İnanca Sahip Olma”, ile birlikte “Tanrı’yla Kopuk Bir İlişki” yaşadığını “Tanrı’ya Küsse De Duaya İnanç ve Gereksinim” hissettiğini “Hayat Meselelerini Çözmek İçin Manevî Kaynak Arayışı” gibi arayışlarının da olduğunu söyleyen Michel ise Tanrı’nın niteliklerine ilişkin görüşleri hakkında şunları söylemektedir: “Korur, kollar, merhamet eder, bunları yaptıktan sonra sever de herhalde. Şefkatli. Cezalandırır. Kötü huyların varsa bu dünyada verir işte sağlam olduğunda seni böyle cezalandırır işte. Sizi cezalandırdığını mı düşünüyorsunuz? Bilmiyorum. Günah da işlemedim bu soruya cevap bulamıyorum. Tanrı’ya kızıyorum. Herşey Tanrı vicdan”. Michel’in Tanrı’sı “Koruyan”, “Merhametli”, “Seven”, “Şefkatli”, “Cezalandıran”, “Engeliyle İlgili Rolünün Belirlenemediği”, “İçindeki Hakem” Ve Zaman Zaman “Sitem Edilen” bir Tanrı’dır. Bu açıdan Michel’in Tanrı’sı her ne kadar kopuk ve küs olduğunu ifade etse de kendisini koruyan merhametli, seven, şefkatli, cezalandıran, sitem edilen ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan bir Tanrı’dır. Nitekim o dinî-manevî yaşamına dair “Ben inanyorum da yani küsmüşüm, hayatıma küsmüşüm yani Tanrı’dan kopmuşum ama ne kadar küsem de zaman zaman dua ettiğim oluyor. Adak adıyorum bayramlarda yahutta dersin horoz kesecem keçi kesecem dağıtacam dersin.” şeklindeki cümleleriyle ağırlıklı olarak “İletişim Ve İşbirliği İçindeki Tanrı” algısına sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Onun engeliyle ilgili

“Rolünü Belirleyemediği” Tanrı kavramına yaptığı vurgudan dolayı beraberinde “Kendi Kendine Tanrı” algısına da sahip olduğu söylenebilir.

Judith ise “Bilmem. Bir güç bir Tanrı, bir Allah bir şey var bizim üzerimizde etkisi olan. Ellerin üzerinde olduğu bir şey var. Kötü bir şey yaşadığımızda illa da sebebi O olmuyor. Bazen de insan kendi kendine insan o kötü şeyi açmış oluyor. Bazen de sen kaşındın. Her şeyin sorumlusu o değil. Ama her güzel şeyin sorumlusu o. Ona güveniyorum ya çok güveniyorum. Şu ana kadar hiçbir zaman benim güvenimi boş çıkartmadı. Kafama koyup da başaramadığım hiçbir şey olmadı bu zamana kadar. Yol gösteren, yoluma ışık. O ışık tutmasa ben nereye gideceğim ki. Hiçbir yere hiç. Hele de bu durumda. Çünkü hayatımız 1 sn bağlı o bir saniyede ben ölebilirdim o kazada. Ama o bir saniyeyi bana verdi ve ben yaşıyorum. Yani Allah alan ve verendir. Ayağımı almış ama çok iyi bir eş, çocuk vermiş gibi düşünüyor musunuz? Evet tabii ki. Bir şey kaybettiğimde de aynı şeyi söylerim. Allah önce eşeğini kaybettirir sonra buldururmuş Allah sevdiği kuluna o durum benimki. Ya olacağı varsa oluyor ya. O istedi o verdi değil yani. O sana kötülük yapmak için değil mutlaka bunlar imtihan sınav bir şey bir şey yani. Başınıza kötü bir şey gelebiliyor ama ondan sonra o kadar güzel bir şey yaşıyorsunuz ki aklınıza bile gelmeyebiliyor. Onu unutturuyor Allah.” Şeklindeki açıklamasıyla Tanrı’nın “Varlığını Hissettiren/Destekçi”, “Koruyan”, “Güvenilir”, “Yol Gösteren-Rehber”, “Alan-Veren”, “Sınav Yapan”, “Acıları Unutturan” ve “Güzellikleri Yaratmaya Gücü Yeten” olduğunu ifade etmiştir.

Kendisini Deist-Ateist karışımı ve Hristiyanlıktan da kırıntılar taşıyan birisi olarak tanımlayan Magdalena ise, Tanrı’nın kendisini güncellemesi gerektiğini, aslında insanoğlunun sığınma ihtiyacından kaynaklı insanın yaratmış olduğu bir ürün olduğunu ifade ederek “Yetersiz Tanrı” ve daha ziyade “İnsan Ürünü Olarak Yaratılan Tanrı” olduğunu düşündüğünü dile getirerek aslında Tanrı’ya inanmakla inanmamak arasında bir noktada durmakla beraber ağırlıklı olarak “Yaratılmış Tanrı” görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır. Magdalena ayrıca, “Kendimiz kendi ellerimizle yarattık ama istediğiniz zaman evet kaldırıp koyabiliyoruz bir kenara ama o da biraz kültürümüzle ilişkili olduğu için içimizde ikili tonlar olduğu için hemen kaldıramıyoruz.” şeklindeki ifadesiyle Tanrı’yı “Kültürden Dolayı Vazgeçilemeyen” olarak nitelendirmiştir.

Abraham’ın Tanrı’ya dair görüşleri şu şekildedir: “Fiziksel bir yapıya sahip olmadığını düşünüyorum. Tanrı, yardımsever, güçlü. Kullarını unutmuyor yardımcı oluyor izliyor destek oluyor. Bizim nasıl karşılayacağımızı görmek neler yapacağımızı bilmek için kötülüklere müdahale etmiyor izin veriyor bence sınav yapıyor. Koruyor

destek oluyor bize sabrı öğrettiği için kendisi de sabırlıdır herhalde. İnşallah cezalandırandır. Bu günümüzdeki kötülöklere bir ceza veriyordur vermesi gerekiyordur diye düşünüyorum. Şefkatlidir, yardımseverdir.” Abraham de tıpkı arkadaşları gibi “Ruhani”, “Güçlü” nitelendirmelerinden dolayı “Kendi Kendine Tanrı” ve “Yardımsever”, “ Destek Olan”, “Sınav Yapan”, “ Şefkatli”, “Koruyan”, “Sabırlı”, “Sabrı Öğreten- Öğretmen Tanrı” ve “ Kötüleri Cezalandırması Gereken Tanrı” inancından dolayı “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” düşüncesine sahiptir.

Jacop, “Allah merhametli vicdanlı işte her şeye gücü yeter işte hem korur hem cezalandırır böyle. İnaniyorum Allah var. Allah güçlü güçlü çok güçlü. Merhametli cezalandırır.” Şeklindeki ifadeleriyle Tanrı’yı “Merhametli”, “Vicdanlı”, “Koruyan” ve “Cezalandıran” olarak nitelendirerek “İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” ve “Herşeye Gücü Yeten” ve tekrarlayarak ifade ettiğı “ Güçlü” şeklindeki vurgulamasıyla “ Kendi Kendine Tanrı” görüşüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Gabriela’nın Tanrı tasavvuru ise şu şekildedir: “Ben kilisenin Tanrı’nın çocuğuyum. Tanrı herkese iyi yavrum. Onun yanında şu bu yok. Bütün dünyayı Allah yaratmış. Bütün dünya kardeş Adem ve Havva’dan doğmuş. Hristiyan’ı Müslüman’ı falan yok. Tanrı iyi adama iyilik verir. Herkesin kendi kısmetini verir. Herkes kendi hesabını verir. Allah herkese kıymetine göre verir.” Buna göre Gabriela için Tanrı, “Baba”, “İyi”, “Kulları Arasında Ayrım Yapmayan”, “İyilere Karşılığını Veren”, “Kısmetleri Dağıtan”, “Kıymete Göre Kısmet Dağıtan” olması nedeniyle “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” Ve “Yaratan” sıfatından ötürü “Kendi Hâlindeki Tanrı”dır.

Özetle, Hristiyan katılımcılar tarafından Tanrı’yı temsil eden sıfatlar içerisinde “Tanrı’nın Kulıyla İletişim ve İşbirliğini” yansıtan sıfatları ön plana çıkmıştır. Buna karşın Tanrı’nın “Tanrısallığını” yansıtan sıfatlara vurgu, nispeten çok az sıklıkta kalmıştır. “Buna göre, Hristiyanların tanrıyı temsilen kullandıkları sıfatlar ve vurgulanma sıklığı aşağıdaki gibidir : “Kulları Arasında Ayrım Yapmayan 2, Destekçi 2, Sırdaş 1, Arkadaş 1, İyilerin Dostu 1, Sevgisi Kuşatıcı 1, Kulıyla Yakın İlişki Kuran 1, Rehber 3, Herşeye Gücü Yeten 2, Güçlü 2, Gören 1, Seven2, Koruyan 5, Merhametli, 3, Şefkatli 2, Cezalandıran 2, Kötülükleri Cezalandırması Gereken1, Engelle İlgili Rolü Belirlenemeyen 1, Hakem 2, Varlığını Hissettiren 1, Güvenilir 1, Alan Veren 1, Sınav Yapan 2, Acıları Unutturan 1, Güzellikleri Yaratan 1, Ruhani 1, Yardımsever 1, Sabırlı 1, Sabrı Öğreten 1, İyi 1, Kısmetleri Dağıtan 1 Dir. Buradan hareketle en sık söz edilen tanrısal nitelik “ Koruyan” olmuştur. En fazla vurgu ise Tanrı’nın “Destekçi, Sırdaş ve Arkadaş Olma” özelliklerine yapılmıştır.

Tanrı kavramına en fazla atıf yapan katılımcı dinin hayatında ikinci planda olduğunu dinin inanç ilkeleriyle ilgili çelişkileri olduğunu dile getiren Abraham (10 kez) iken en az Tanrı'ya atıfta bulunan katılımcı kendisini deist-ateist- nadiren kültürel Hristiyan tanımlayan Magdalena'dır (3 kez). Görüşmelerden çıkan sonuçlar geleneksel Hristiyan Tanrı tasavvurusuna paralel bir algının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Tanrı *"Kulları arasında ayrımcılık yapmayan", "Destekçi", "Sırdaş", "Arkadaş", "İyi Kullarının Dostu" "Sevgisi Kuşatıcı", "Kuluyla Yakın İlişki Kuran", "Rehber" ve "Yol Gösteren", "Her Şeye Gücü Yeten", "Gören" "Seven", "Koruyan" ve "Merhameti Umulan" "Koruyan", "Merhametli", "Seven", "Şefkatli", "Cezalandıran", "Engeliyle İlgili Rolünün Belirlenemediği", "İçindeki Hakem" ve zaman zaman "Sitem edilen" "Yetersiz Tanrı" "Yaratılmış Tanrı" "Kültürel aktarımlardan dolayı vazgeçilemeyen" "Varlığını Hissettiren", "Koruyan", "Güvenilir", "Yol Gösteren-Rehber", "Alan-Veren", "Sınav Yapan", "Acıları Unutturan" ve "Güzellikleri Yaratmaya Gücü Yeten" "Ruhani", "Güçlü" "Yardımsever", "Destekçi", "Sınav Yapan", "Şefkatli", "Koruyan", "Sabırlı", "Sabrı Öğreten/ Öğretmen Tanrı" ve "Kötüleri Cezalandırması Gereken Tanrı" "Merhametli", "Vicdanlı", "Koruyan" ve "Cezalandıran" "Herşeye Gücü Yeten" "Güçlü" "Baba", "İyi", "Ayrım Yapmayan", "İyilere Karşılığını Veren", "Kısmetleri Dağıtan", "Kıymete Göre Kısmet Dağıtan"dır.*

3.7.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

İrfan'ın Tanrı hakkındaki tasavvurları ise şu şekildedir: *"Saygılıyım. Başka görmediğim bir şeyi anlatma şansım var mı size? Bir yaratıcı vardır Tanrı mı başka bir şey mi dersiniz ama bir yaratıcı vardır. Güçlüdür sevmiyor olsa beni farklı yaratır mıydı düşünün ben hayvandan farklıyım. Farklıyım farklı yarattığına göre bana özen göstermiş şeklimle şemalimle en önemlisi beynimle demek ki seviyor. Cezalandırmaz Tanrı. Bu hayatı cezalandıran sadece insanoğlu. Ne ekerseniz onu biçersiniz mantığı var bende biçerken Tanrı devreye girmiyor."* İrfan'a göre Tanrı *"Saygı duyulan- Değerini Yansıtan", "Bilinmeyen- Ulaşılamayan", "Yaratan", "Güçlü" olması nedeniyle "Kendi Kendine Tanrı", "Seven", "İnsanı Özenerek Yaratan", "Cezalandırmayan" olması nedeniyle de "İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı"dır.*

Said için Tanrı, *"Darlığı ve bolluğu yaratan", "Herşeye gücü yeten" ve "Cezalandıran" bir varlıktır : "Tanrı ferahı da getirir, darlığı da getirir yani her türlü*

elinde. Her türlü cezayı verebilir istediği olur.” Buradan hareketle Said için Tanrı daha çok “Kendi Kendine Tanrı” ve “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı”dır.

Sadi: “ Tanrı bu dünyayı yaratan bir güç bu dünyayı yaratan bir güç. Başka bir bilğim yok başka bir diyeceğim şey yok. Nerden bileceğim Tanrı’nın nasıl olduğunu vicdanlı mı merhametli mi veya başka bir şey mi görmedim görmedim yani bu dünyada bu kadar haksızlıklar oluyor müdahale etmedi bu kadar zulüme haksızlığa. Ama Allah baba var. Tanrı vicdandır.” Sadi için Tanrı, “Yaratan”, “Güçlü”, “Bilinemez-Ulaşılamaz”, “Kötülüğe Müdahale Etmeyen” özellikleriyle daha çok “Kendi Hâlinde bir Tanrıdır” ve “İçimizdeki Hakem” ve “Baba” olması nedeniyle de “İşbirliği ve İletişim Hâlindeki Tanrı”dır.

Serdar, “Ya Tanrı bir varlıktır ama nasıl bir varlık olduğunu bilemiyorum çok da merak ediyorum aslında yani bir güç o güç var kesinlikle ona inanıyorum. Allah’tan korkunuz varsa Allah vardır. Allah güçlü kuvvetli bir yaratıcıdır. Ya arkadaş seni yaratan bir Allah var. Bir yerde Siyah ve beyaz vardır ve bu ikisinin savaşı vardır. Ama yukarda hep bir hakem vardır kesinlikle. Dualar ederiz O’na. ” şeklindeki ifadeleriyle Tanrı’ya ilişkin “Bilinemez- ulaşılabilir”, “Güçlü”, “Yaratan”, “Hakem” sıfatlarını kullanarak “Kendi Kendine Tanrı” ve “Korkulabilen”, “Dua edilen” nitelendirmelerini kullanarak da “ İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” algısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Aydın, Tanrı hakkında şu düşüncelere sahiptir: “İnanıyorum kesinlikle varlığına birliğine Tanrı’nın ama neden beni böyle yaptığını da sorgulamıyor değilim bana bir haksızlık yapmış gibi hissediyorum. Tanrı kutsal bir varlık her yerde olan bir şey. Tanrı’yla bağımıza gelince şu an için biraz uzağız birbirimize. İsyan oluyor bazen.” Buna göre Onun Tanrı’sı “Varlığı Mutlak Olan”, “Bir”, “Engeliyle İlgili Rolü Belirlenemeyen”, “Kutsal”, “Heryeri Kuşatan” olması hasebiyle daha çok “Kendi Kendine Bir Tanrı” ve “Haksızlık Yapabilen-Adil Olmayan”, “Uzak Düşülen” “Sitem Edilen” bir Tanrı nedeniyle de aynı zamanda “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Bir Tanrı.”

Meltem, Tanrı tasavvuru şöyle açıklamaktadır: “Allah’a biraz kızgın gibiyim ama hiç küfür etmem. Allah’a ara sıra isyan etsem de inancım var. Şu an isyanım yok kabullendim. Bu dünyada bir şey yapmadım ama öbür dünyada yapmışsam şimdi beni cezalandırıyor. Dua ediyorum şükrediyorum bu hâlime. Eşimden Allah hakkımı alacak bir gün ben buna inanıyorum beni böyle ortada bıraktı çocuğumla çocuğumla. Ayrıldım ama iyi ki çocuklarım sağlıklı. Allah bir yerden alıyor bir yerden veriyor.” İnançlı olduğunu Meltem’in inançlı olmakla birlikte Meltem’in Tanrı’sı zaman zaman “Sitem Edilen”, “Cezalandıran”, “Dua Edilen”, “Şükredilen”, “Adaletli”, “Alan – Veren”,

“Engeliyle İlgili Rolü Belirlenemeyen” ve “Saygı Duyulan-Değerini Yansıtan” bir Tanrı’dır.

Soyer ise *“Tanrı büyük, güçlü, kuvvetli herşeye gücü yetiyor. İlk evlendiğimde 5-6 yıl çocuğum olmadı. Tedavi olmaya götürdüm eşimi aileden çok kişi bırak boşa dedi. Niye boşayayım dedim. Allah sonra verdi sabretmek güzel. Allah insanı tecrübe eder. Allah’tan ümit kesilecekse Allah ne sana soraaaar ne bana soraaaarr. Allah ne seni tanuurr ne beni tanuurr . Allah ne seni görüüür ne beni o iş bitecekse bitecek. Allah’tan ümit kesmem Allah’ın çocuğu değilmiyim ben?”* Soyer’in inandığı Tanrı, *“Büyük”, “Güçlü”, “Herşeye Gücü Yeten”, “Dilediğini Yapan”,* olması nedeniyle *“Kendi Kendine Tanrı”* bununla beraber *“Sabredene Veren” “Sınav Yapan” ve “Baba”* olması nedeniyle de *“İletişim Ve İlişki İçindeki Tanrı”*dır.

Özetle Alevi/Nusayrî katılımcıların Tanrı tasavvuru, sıklıkla Tanrı’nın tanrısallığını yansıtan bilinemez, heryeri kuşatan, herşeye gücü yeten, güçlü vb. nitelikleri kendinde toplayan *“Kendi Kendine Tanrı”* ile neredeyse eşdeğer şekilde seven, içimizdeki hakem, dua edilen, şükredilen, alan veren vb. özelliklerinden ötürü *“İletişim ve ilişki hâlindeki Tanrı”*dır.

İrfan, Ayaz ve Sadi 8 defa ile Tanrı’ya en çok gönderme yapan katılımcılardır. Said ise üç defa ile en az atfı yapan katılımcı olmuştur. Katılımcıların en çok atıfta bulundukları *Güçlü ve Herşeye Gücü Yeten* kelimelerini üst başlıkta toplayabileceğimiz *Güçlü* sıfatıdır (5 kez). Katılımcılar ayrıca *Cezalandıran* (3 kez) *Yaratan* (3 kez) ve *İçimizdeki Hakem* (3 kez) sıfatlarını da vurgulamışlardır. 1 katılımcı özellikle Tanrı’nın *Cezalandırmadığına* inandığını vurgulamıştır. Yaratma sıfatını dile getiren 2 katılımcıya ilaveten 1 katılımcı da İnsanı özenle yaratma vurgusu yapmıştır. 2 katılımcının Tanrı’nın engelleriyle ilgili rolüne ilişkin sorgulama içerisinde olup bu rolün ne olduğunu kestiremedikleri de dikkate değerdir. Alevi/Nusayrî katılımcıların herbirisi aşağıdaki sıfatlarla Tanrı’yı açıklamaya çalışmışlardır:

“Saygı Duyulan/Değerini Yansıtan”, “Bilinmeyen/ Ulaşılamayan”, “Yaratan”, “Güçlü” “Seven”, “İnsanı Özenerek Yaratan”, “Cezalandırmayan”, “Darlığı Ve Bolluğu Yaratan”, “Herşeye Gücü Yeten”, “Cezalandıran”, “Güçlü”, “Bilinemez/Ulaşılamaz”, “Kötülüğe Müdahale Etmeyen” , “Baba”, “İçimizdeki Hakem”, “Bilinemez/Ulaşılamaz”, “Güçlü”, “Yaratan”, “Hakem” “Cezalandırabilen”, “Dua Edilen”,

“Varlığı Mutlak Olan”, “Bir”, “Engeliyle İlgili Rolü Belirlenemeyen”, “Kutsal”, “Heryeri Kuşatan” “Haksızlık Yapabilen/Adil Olmayan”, “ Uzak Düşülen” “Sitem Edilen”,

“Büyük”, “Güçlü”, “Herşeye Gücü Yeten”, “ Dilediğini Yapan”, “Sabredene Veren” “Sınav Yapan” Ve “Baba”,

“Sitem Edilen”, “Cezalandıran”, “Dua Edilen”, “Şükredilen”, “Adaletli”, “Alan – Veren”, “Engeliyle İlgili Rolü Belirlenemeyen” Ve “Saygı Duyulan-Değerini Yansıtan”.

Örnek verilecek olursa Tanrı engelleriyle ilgili rolü belirlenemeyendir (Ayaz, Soyer), kötülüğe müdahale etmeyendir (Sadi), Haksızlık yapabilendir (Ayaz). Sitem edilendir (Ayaz, Soyer). İçimizdeki hakemdir (Serdar). Zaman zaman sitem etse de Soyer’e göre Allah istediğini yapmaktadır ve Allah sabredene verendir. Çünkü o kulunu sınar ve sınavı geçenleri mükâfatlandırır: *“Allah sonra verdi Allah sabredene verir sabretmek güzeldir.”* Bekleyen ve sabreden insanlara Allah er geç verir. Bundan dolayı Allah’tan gelen bir imtihan olduğu düşünülerek sabredilmesi iyi olacaktır. Çünkü Allah sınar ve mükâfatını verir. Bu teslimiyet *“...Kulum bana dua ettiğinde ben onun duasına (er ya da geç) icabet ederim. Öyleyse onlar da benim çağırma kulak versinler; dualarına icabet hususunda bana inanıp güvensinler ki böylece doğru yolda yürümüş olsunlar.”* şeklindeki Bakara Suresi 186. ayette istenen teslimiyete de bir örnektir. Ayrıca genel olarak Alevi/Nusayrîler, Kur’ân’da geçen tanrısallığı yansıtan özellikler ve Kendi Kendine Tanrı tasavvuruna atıf yapmakla beraber iletişim hâlindeki Tanrı tasavvuruna da sahiptirler. Yani güçlü, dilediğini yapan, kutsal, yaratan, bilinmeyen, affedici, yardımsever, adaletli, duaları kabul eden, kulunu seven Tanrı tasviri gibi. Ayrıca “Baba” nitelemesi dikkate değerdir. Soyer ve Sadi için Tanrı Babadır. Bu durum Alevi/Nusayrîlerin tarihin geçmiş dönemlerinde ve halen Tanrı’yı Baba olarak kabul eden Hristiyan toplulukla etkileşimde olmasıyla ilişkili olabilir. Ayrıca 3 katılımcı’nın Tanrı’sı kötülüğe müdahale etmeyen ve 2 katılımcınının de sitem edilebilen bir Tanrı’dır. Ayrıca 3 katılımcı Tanrı’nın zatına ve yaptığı işlere yönelik bilinemezlik nitelemesini, 2 katılımcı da engelle ilgili rolüne ilişkin bilinemezlik nitelemesini dile getirmişlerdir. Buna göre katılımcıların en sık vurguladığı tanrısallık nitelik *“Tanrı’nın Nasıllığının Ve Engelle İlgili Rolünün Bilinemezliği”* olmuştur.

3.7.3. Sünnî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

Erim, “Allah’a her zaman inanırım. Hayrın şerrin ondan geldiğini bilirim. Allah merhametli, Allah o kadar merhametli ki anne babadan daha çok merhametli. Allah’ı görmek kıyamette nasip olur. Dediğim gibi bizim başımıza gelen şeyin bizim için hayır mı şer mi olduğunu onu Allah bilir. Ne kadar verirsen Allahü Teâlâ o kadar karşılığını verir bu dünyada ya da öbür dünyada. Mesela bazı insanlar mumu üflüyor uçurtma uçurup dilek diliyor ben öyle yapmam ne dileyeceksen Allah’tan dileyebilirsiniz mum uçurtma bizim dileğimizi vermez.” Şeklindeki ifadesiyle “İyiliği Kötülüğü Yaratan”, “Ulaşılamaz- Erişilemez”, “Gaybı Bilen” olması nedeniyle “Kendi Kendine Tanrı” Ve “İyiliği Mükâfatlandıran”, “Merhametli”, “Dualara İcabet Eden” olması nedeniyle de daha çok “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı”dır.

Cuma: “Tanrı Allah’ın sonsuz bir kudreti evrenin yaratıcısı, dünyanın yaratıcısı bütün canlılar var eden, yoktan var eden Allah’ıma şükürler olsun. Sonsuz şükürler olsun inancımız tam sıkıntı yok ne diyebilirim ki başka. Allah’ın sonsuz kudretli geliyor aklıma, sonsuzluğu sonsuzluk geliyor sonsuzluk aynen öyle yani. Sonsuz bir hayat. Sonsuz bir nimet. Sonsuz bir evren bunlar geliyor aklıma Allah’tan daha büyük bir güç düşünme şansınız zaten yok. Sonsuz bir büyüklük. Sonsuz bir güç. Verir alır. Veren de Allah’tır, alan da Allah’tır o şekilde nasıl hani doğduğumuza yoktan var olduğumuza inanıyorsak yarın bir günde aynı şekilde yok olacağımıza da inancımız tam esas. Nedir yani bir evladın olur Allah korusun evladı verir, öldüğünde de alıyor, sonra yenisini veriyor yani şimdi nimetleri veren Allah’tır alan da Allah’tır, öyle bakıyorum.” Şeklindeki ifadeleriyle Tanrı’yı “Sonsuz güçlü, yaratan, sonsuz-ebedi, sonsuz nimet veren, sonsuz büyük, sonsuz güçlü, veren alan ve yeniden veren” olarak nitelendirmektedir. O, sonsuz “Güçlü,” “Yaratan”, “Nimet Veren”, “Büyük” bir varlık olup aynı zamanda “Ebedi” dir. Buna göre Cuma daha çok tanrısallık niteliklerine atıfta bulunarak inandığı Tanrı’sının daha çok “Kendi Kendine Tanrı” olduğunu ortaya koymaktadır. Yine Cuma’e göre Tanrı, “Veren ve Alan” ve “Aldığını Veren” olması nedeniyle de “İletişim Ve İşbirliği Hâlinde Olan Tanrı”dır.

“Allah birdir ona inanmayan da kafir bir insandır. Gözümün önüne de getirmek istemiyorum getiremem de. Yaratıcımız rızığımızı verici sahibimiz. Ondan başka sığınacak birşeyimiz yok hocam. Yani ondan geldik ona gideceğiz. Şimdi ilişkilerim iyi engellilik ilişkilerimizin bir nebze daha iyi olmasını sağladı yoksa uçurumdaydım. Ölürdüm desem ölmezdim çünkü bu yaşıma kadar yaşadım demekki ecelim gelmemiş ama başka şeyler

gelirdi başımıza Allah bu cezayı verdi durdurdu beni. Allah'a yalvarıp yakarıyorum af istiyorum. Tek başıma yatakta kaldığımdan Allah daha çok aklıma düşüyor hocam.” şeklindeki ifadesiyle Zeyd için Tanrı, “Bir”, “Tasavvur Edilemeyen”, “Yaratan”, “Öldüren” Nitelikleriyle “Kendi Kendine Tanrı” Ve “Rızık Veren”, “Yarattıklarının Sahibi”, “Cezalandıran”, “Kullarının Kötü İşlerine Engel Olan”, “Yalnız Kalındığında Daha Çok Hatırlanılan” olması nedeniyle de daha çok “İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı”dır.

İnan: “Ben bunu tüm kalbimle Allah'ın var olduğunu Allah'ın tek olduğunu, onun karşısında eşi benzeri olmadığına eminim. Ben Allah'a inanırım, her zaman inanmışımdır. Allah'a yalvarırdım ya rabbim bana hayırlı bir evlat nasip eyle. Allah'tan ümit kesilmez. Allah'tan her zaman destek alırım. Allah mahşer gününde hesaba çektiği zaman...” şeklindeki ifadeleriyle “Varlığına Mutlak İnanılan”, “Tek Olan”, “Eşsiz” “Öteki Dünyada Hesaba Çeken” olması nedeniyle daha çok “Kendi Kendine Tanrı” Ve “Destekçi”, “Duaya İcabet Eden” olması nedeniyle de “İletiş Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı”dır.

Önder, “Benim inancımda Allah verir alır ya da alır verir. Bana verdi aldı. 30 yaşından önce verdi sağlık sonra aldı bakım napacak dedi. Haa iyileşebilirim o da Allah'tan gelir. Hastalığı da o verdi. Yok sen böyle çek kulum da diyebilir. Ama bunun mükâfatı elbette var. Bizden yüce biri var Allah. Ben Allah'a sığınıyorum.” Şeklindeki ifadeleriyle “Alan-Veren”, “Veren-Alan”, “İmtihan Eden”, “Sığınılan- Koruyan”, “Öteki Dünyada Mükâfat Veren” niteliklere sahip “İletişim Ve İlişki Hâlindeki Tanrı” ve “Yüce”, “Dilediğini Yapan” olması nedeniyle de “Kendi Kendine Tanrı”dır.

Ziya: “Dünyayı merhametle yaratandır o yaratmıştır ondan üstün bir şey yok ki. Onu tarif edemezsiniz, onu izah edemezsiniz onun şeklini çizemezsiniz hiçbir şey yapamazsınız yapamazsın nasıl tarif edeceksiniz. Korur kollar kazadan beladan her şeyden ev vicdanlı, merhametli olur. Türkiye'de bir cumhurbaşkanı vardır, adliye mahkemeleri vardır, bakanlar vardır, Maliye Bakanı var, Tarım Bakanı var, Adalet Bakanı var, Hazine Bakanı var, Dışişleri Bakanı var, Cenabı Allah'ın da melekleri vardır öyle görevli olan herkes görevi ayrıdır. Ben kulluk görevimi yapmak zorundayım, onlar zaten görevlidir. Sağdaki sevap yazar soldaki günah yazar. Dünyanın en güzel İslamı bizde var, biz inançlı bir insanız ama dinle insanı insanları vay sen namaz kılmadı vay efendim sen niye gelmiyorsun bu ateistsin bunu diyemezsin öyle bir hakkın yok. Buna hakkın yoktur senin o Allah bilir sen karışamazsın buna karışamazsın. Benim rızıkımı Allah verir kimse değil. Allah iyi kuluna verir. Herşey Allah'tan gelmiş ben ne

yapabilirim. Allah herkese imtihân yaptırıyor. Allah'ın yarattığı kul diye sevsin insanlar birbirini. Ben Allah yarattı diye bütün insanlara saygı gösteririm onları sevmek zorundayım.” Ziya “Merhametli, Koruyan, Vicdanlı, İyi Kulunun Dostu, Rızık veren ve İmtihan eden” olması nedeniyle daha çok İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı ve Yaratan, Tasavvur Edilemeyen, Kainâtı İdare eden, Üstün, Bilen, Kullarını yarattığı için Saygı Gösterilmesi gereken Tanrı olduğu için de Kendi Kendine Tanrıdır.

Aydın: “Allahu teala diyorki ayağına taş değse kafana taş düşse benden bileceksin. Doktorum diyemezki seni dümdüz yapacağım o da Allah'ın bir kulu Allah'tan başka bunu yapacak kimse yok. Allah'a inancımız çok şükür sonuna kadar ölünceye kadar var. Allahu Teala sabrımızı sınıyor. Kesinlikle karşılığını alacağım tabii ki. Tamam namaz tam kılmıyoruz belki ama kalbimizde her zaman Allah'ın yeri apayrı.” Şeklindeki açıklamasıyla “Şerri Yaratan, Eşsiz, Varlığına Mutlak İnanılan olması nedeniyle Kendi kendine, aynı oranda “İmtihan Eden, Mükâfat Veren, Kalpte Yeri Apayrı Olan.” olması nedeniyle de İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı'dır.

Hayriye, “Allah'la ilgili görüşlerim çok iyidir. Tanrı'nın yani bir kere onun varlığını hissetmek apayrı bir şeydir öyle bir an oluyor ki mesela kendini kimsesiz hissediyorsun ya, belki olmuştur sizde de bilmiyorum kimsesiz hissettiğin an o kendini sana hissettiriyor o kendini sana hissettiriyor varlığını hissediyorsun hissettiğin zaman zaten güç alıyorsun hani namaz kıldığın zaman secdeye vardığın zaman onu hissediyorsun.” Şeklindeki görüşleri ile “Varlığını hissettiren, “Güç Veren”, “İbadetler Esnasında Kendini Hissettiren Tanrı” olması nedeniyle “Destek Olan” “Güç Veren” yani “İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı”dır.

Amine: “ Tanrı bence yarattığı hiçbir kulunu unutmaz, karıncasından tut en büyük yarattığına kadar hiçbir yarattığını unutmaz. Bence her zaman yanındadır dediğim gibi karıncasından tut en büyük yarattığı varlığa kadar bu süreç vardır.” Şeklindeki açıklamasıyla “Yarattıklarını Unutmayan”, “Destek Olan” kısaca “İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” anlayışına sahiptir.

Rümeysa, “ Kainâtın yaratıcısı, herşeyin sahibi, alan ve veren. Ondandır geldik ona gideceğiz. Allahutaala'yla ilgili söylenecek o kadar çok şey var ki hangi birini sayayım yani. Bize hayatı veren bizim hayatımızda aleyhimize olan davranışları düzenleyen. Rızığımızı veren. Sığınağımız.” şeklindeki açıklamasıyla “ Yaratan”, “Herşeyin Sahibi” “Alan- Veren”, özellikleriye kendi kendine ve “Kulunun Sahibi”, “Hayatı veren”, “Şerleri Hayr eyleyen”, Rızık Veren, Sığınak” gibi özellikleriyle de daha çok İletişim Ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı'dır.

Hacer, “Çok merak ediyorum bu konuda çok müthiş abuk sabuk kendi beynimde aklımda şeyler yaşıyorum. Hâlâ yaşıyorum bunu. Tanrı nasıl Allah nasıl evet doğmadı doğrulmadı ama nasıl oldu nerden oldu? Bilmiyorum o ilk şey nasıl uygun cümleyi bulamıyorum o başlangıç noktasını tarif edecek cümleyi bulamıyorum. Ahiret diyoruz ölüm diyoruz benim en büyük moral kaynağım bana eziyet eden insanlara hiçbir zaman hakkımı haram etmedim. Ama rabbimin beni ezdirmeyeceğini düşünüyorum benim hakkımı onlarda alacağını düşünüyorum. Engelimle olsun diğer haklarım olsun alacağını düşündüğüm için hani diyorum nasıl muhteşem varlıktır düşünsene hiç kimseye haksızlık yapılmıyor hiç bir şeyde adaletsizlik yok.” şeklindeki “Bilinemezlik/Ulaşılamazlık”, “Efsanevi” özellikleriyle hem kendi kendine hem de “Koruyan”, “Adil”, özellikleriyle *İletişim Ve İşbirliği* hâlindeki bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Özetle, katılımcıların ifadelerinden ve dile getirdikleri sıfatlardan yola çıkarak Sünnî katılımcıların Kendi Kendine Tanrı tasavvurundan ziyade “İletişim ve İşbirliği hâlindeki Tanrı” algısına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Sünnî katılımcıların tanrı tasavvurlarını açıklamak için kullandıkları özellikler şöyle sıralanabilir:

“İyiliği kötülüğü yaratan”, “Ulaşılamaz- Erişilemez”, “Gaybı Bilen” “İyiliği mükâfatlandıran”, “Merhametli”, “Dualara icabet eden”,
 “Güçlü”, “Yaratan”, “Nimet Veren”, “Büyük” “Ebedi” “Kullarının kötü İşlerine engel olan”, “Yalnız kalındığında daha çok hatırlanılan” “Aldığını Veren”,
 “Bir”, “Tasavvur edilemeyen”, “Yaratan”, “Öldüren” ve “Rızık veren”,
 “Yarattıklarının Sahibi”, “Cezalandıran”, “Veren ve Alan”,
 “Varlığına mutlak inanılan”, “Tek olan”, “Eşsiz” “Öteki Dünyada hesaba çeken”
 “Destekçi”, “Duaya icabet eden”,
 “Alan-Veren”, “Veren–Alan”, “İmtihan Eden”, “Sığınılan- Koruyan”, “Öteki dünyada mükâfat veren” “Yüce”, “Dilediğini Yapan”,
 “Merhametli, Koruyan, Vicdanlı, İyi Kulunun Dostu, Rızık veren ve İmtihan eden olması Yaratan, Tasavvur Edilemeyen, Kainâtı İdare eden, Üstün, Bilen, Kullarını yarattığı için Saygı gösterilmesi gereken Tanrı,,
 “İmtihan eden, Mükâfat veren, Kalpte yeri apayrı olan. “Şerri Yaratan, Eşsiz, Varlığına Mutlak İnanılan, “Destek Olan” “Güç Veren”,
 “Yarattıklarını unutmayan”, “Destek olan”,
 Yaratan”, “Herşeyin Sahibi” “Alan- Veren”, Rızık Veren, Sığınak”

“Kulunun Sahibi”, “Hayatı Veren”, “Şerleri Hayr eyleyen”, “Rızık Veren, Sığınak”
 “ “Bilinemezlik/Ulaşılamazlık”, “Efsanevi” “Koruyan”, “Adil”,

3.8. Engellilerde Dinî ve Manevî Yaşam

3.8.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

Cornelius, iyi insan olmaya, kendisini geliştirmeye, yoksullara yardım etmeye çabalayarak aslında dinî ve manevî yaşantısının odak noktasını “*Erdemli Davranışlar Sergilemeye Önem Vermek*”, birisinin duasını almaya çalışarak “*Tanrı’ya Yakın olma isteği*” ve adaklar adayarak ise “*Hayat Meselelerini Çözmek İçin Manevî Kaynak Arayışı*” olarak açıklamaktadır. Sonuç olarak Cornelius, “*Etki*” ve “*Tecrübe*” ve “*İbadet*” boyutlarında dindarlık geliştirmiştir.

Susanna, “*Kiliseye giderim elimden geldiğince kominyon alıp dua ederim mumumu yakarım ilahileri dinlerim kilisede ve şükrederim.*” diyerek dinî ve manevî yaşantısını “*Kiliseye Gitme*”, “*Dua Etme*”, “*Mum Yakma*” “*İlâhi dinleme*” ve “*Şükran Hissi*” ile açıklamıştır. Bu noktada Onun, dinî ve manevî yaşamının odağından “*Dinî Ritüelleri Yerine Getirme*” Ve “*Şükran Hissi*” yer almaktadır. Susanna, “*İbadet*” ve “*Tecrübe*” boyutlarında dindarlık yaşamaktadır.

Rebeka, manevî ve dinî yaşamını şöyle açıklamıştır: “*Bayram için oruç tutuyordum şimdi hastayım yapamıyorum. Kiliseye giderdik önceden bayram yemeği yapardık. Noel bayramı paskalya bayramı yemekleri yapardık dinî bayram yemekleri yapardık. Dua ediyorum şükrediyorum.*” Buna göre Rebeka, geçmişteki oruç, bayramda kilisede yemek yapma gibi pratikleri hastalığından dolayı sürdürememişse de halen “*Dua*” ve “*Şükran Hissi*” ile diğer deyişle “*Dinî Ritüelleri Yerine Getirme ve Şükran Hissi Yaşama*” ile dinî ve manevî yaşamını devam ettirmektedir. Rebeka da “*İbadet*” ve “*Tecrübe*” boyutlarında dindarlık içerisinde.

Michel ise dinî ve manevî yaşantısını “*Ben inanıyorum da yani küsmüşüm, hayatıma küsmüşüm yani Tanrı’dan kopmuşum ama ne kadar küsem de zaman zaman dua ettiğim oluyor. Adak adıyorum bayramlarda yahutta dersin horoz kesecem keçi kesecem dağıtacam dersin.*” Onun için “*Dinî ve Manevî Sorun*” yaşadığı söylenebilir. Zira O, “*Dinî İnanca Sahip Olma*”, ile birlikte “*Tanrı’yla Kopuk Bir İlişki*”, yaşadığını “*Tanrı’ya Küsse De Duaya İnanç ve Gereksinim Hissi*” yaşadığını “*Hayat Meselelerini Çözmek İçin Manevî Kaynak Arayışı*” gibi arayışlarının da olduğunu söyleyerek bu tespiti

doğrulamaktadır. Ne varki tüm bu sorunlara rağmen “İbadet” de etmekten geri duramamaktadır.

Jacop ise “*Yatalak olduğum için hiç bir şey yapamıyorum. Dua ediyorum, papaz geliyor dua okuyor rahatlıyorum.*” şeklinde yanıt vermiştir. Jacopengelinin dinî ve manevî yaşantısına engel olduğunu buna rağmen “*Dua Etme*” ve “*Dinî Destek*” olarak dinî ve manevî yaşamını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Jacopda “*İbadet*” ve “*Tecrübe*” boyutunda dindarlık yaşamaktadır.

Abraham: “*Çalışıyorum, memurum. Kiliseye gidiyorum, dualar ediyorum. İhtiyacı olan kişilere gerekli yardımları yaparım ama sevabını umarak değil manevî yani daha çok insani nedenlerle...*” şeklinde anlatmıştır dinî ve manevî yaşantısını. Abraham, din ve manevîyatı ayırarak dinî yaşantısını “*Kiliseye Gitme*”, olarak yani “*Ritüelleri Yerine Getirme*” ve “*Dua Etme*” Manevî yaşantısını ise “*Manevî Değerleri Yaşamaya Çalışma*” olarak belirtmiştir. Buna göre Abraham, “*İbadet*” ve “*Etki*” boyutlarında dindarlık yaşamaktadır.

Gabriela, “*Onu ancak Allah bilir yavrum.*” şeklindeki ifadesiyle dinî ve manevî yaşamını tanımlayamayacağını kararı aşkın ve yüce Tanrı’sına bıraktığını ifade etmiştir. Gabriela, dinî ve manevî yaşantısının “*ne*” liğini bilemeyeceğini bunu Tanrı’ya bıraktığını ifade ederek aslında “*Dinî Teslimiyet*” duygusu içerisinde olduğunu açıklamaktadır. Geçmişte İncil’i okuduğunu kiliseye gittiğini bugün engelinden dolayı bunları yapamadığını bunun için üzüldüğünü ancak halen herkese yardım etme davranışı içinde olup iyilikten başka hiçbirşey düşünmediğini hep iyilik yaptığını maddi olarak insanlara hep destek olmaya çalıştığını ve geçmişten günümüze Allah’ın gösterdiği yollardan gittiğini söyleyen Gabriela’nın “*İbadet*” ve “*Etki*” boyutunda dindarlık yaşadığını söyleyebiliriz.

Judith ise “*Bir Hristiyan olarak çok fazla dinîmi yaşıyor muyum bilemiyorum. Koşturmacanın içindeyiz. Hele şimdi okula yetiş çocuğa yetiş falan. Şimdi yapabildiğim tek şey dua etmek. Kiliseye gidemiyorum. Ama ne bileyim Noelde giderim Paskalyada giderim falan dilekler falan dilerim adaklar adarım. Türbe ziyareti yaparım. Harbiyede var Alevi/Nusayrî birisini türbesi onlara da inanırım mesela oraya çok gideriz annem babam ben falan adaklar adamıştım. Yemekler yaparız. Dinin ahlâkî yönünü de daha çok yaşamaya çalışıyor gibiyim daha çok diyeyim.*” şeklindeki cümleleriyle dinî ve manevî yaşantısı adına en çok “*Erdemli Yaşama*”ya özen gösterdiğini bununla beraber “*Dua Etme*”, “*Özel günlerde kiliseye gitmek*”, “*Türbe ziyareti yapmak*”, “*Bayramlarda yemekler yapmak*” gibi “*Dinî Ritüelleri Yerine Getirmek*” gibi dinî davranışlarda da

bulundugunu ifade etmiştir. Başka bir deyişle Judith, “İbadet” ve “Etki” boyutuyla bir dindarlık yaşamaktadır.

Kendisini deist-ateist-kültürel Hristiyan olarak tanımlayan Magdalena ise diğerlerinden farklı olarak “Benim dinim vicdanımdır, mmm, vicdanımın ve aklımın bazen onayladığı ya da bayağı böyle içinde çatışıp da onayladığı şeyleri yapınca evet ya da beni yapınca mutlu edecek şeyleri yapınca gerçekten mutlu oluyorum. Ya ya da ne diyorlar ona ahlâkî olarak doymuş hissediyorum. AHBAP’ı duydunuz mu bilmem sosyal yardımlaşma ağı diyebilirim size bunu Haluk Levent şeyini yapıyor şu an KKTC’de de var. İnsanlara yardım götürüyoruz bir şekilde sponsor bulmaya çalışıyoruz gönüllüyüm gönüllüsü olmak beni çok mutlu ediyor bir hayvan için bir şey için ya da bir canlı için uğraştığın zaman yardımlaştığımız zaman bir şey paylaştığım zaman kendimi daha mutlu hissediyorum.” şeklindeki ifadesiyle dinî ve manevî yaşamda esas olarak önemseddiği değerın “Vicdanlı olmak” bir diğer deyişle “Erdemli Davranma” olduğunu yine “İç huzur için çaba sarfettiğini” ve “Yardımlaşma” ya da başka bir deyişle “Toplum yanlısı davranış” ların da kendisini çok mutlu ettiğini söylemektedir. Magdalena Hristiyanlığa değil evrendeki bağlara inandığını ifade etse de zaman zaman kiliseye giderek mum yakıp “Evrene İyi Dilekler Gönderdiğini” bunun onu rahatlattığını söyleyebiliriz. Magdalena’nın dinî- manevî yaşamına yönelik herhangi bir dine tam olarak ait hissetmediğini Hristiyan olarak doğmuş olsa da artık Ateist- Deist ve Hristiyanlıktan küçük izler taşıyan bir kültürel Hristiyan olduğunu dinî değil ama manevî yaşamında “Ahlâklı” ve “ Toplum yanlısı” davranışlar sergilemeye özen gösterdiğini “Etki” zaman zaman da geçmiş inancından kalma bir “Alışkanlıktan kaynaklı İbadet” etme ihtiyacı hissettiğini söyleyebiliriz.

Buradan hareketle 9 Hristiyan katılımcıdan Magdalena dışındaki 8 katılımcıda en çok “Dua etme” dinî davranışına başvurulduğunu görmekteyiz. Yine katılımcıların dinî ve manevî yaşamlarına ilişkin olarak 4 katılımcının “dinî ritüelleri yerine getirmeye özen” gösterdiklerini, 3 katılımcının “erdemli yaşama” konusunda hassas olduğunu, 2 katılımcının “şükran hissi” ile dolu olduğunu, 2 katılımcının “manevî kaynak arayışı” içinde olduklarını, 1 katılımcının dinî-manevî yaşamını tamamen “Tanrı’nın takdirine bıraktığını”1 katılımcının “manevî sorun” yaşadığını, 1 katılımcının “dinî destek” hissettiğini, 1 katılımcının “iç huzur için çabaladığını”, 1 katılımcının “ dua almaya dikkat ederek Tanrı’yla yakınlık geliştirmek istediğini”, 2 katılımcının dinî ve manevî yaşamını ayrı ifade ettiğini, kendisini önceden Hristiyan şimdi deist ateist olarak tanımlayan 1 katılımcının da “erdemli davranışlar-iç huzuru için çabalama ve toplum yanlısı

davranışlar sergileme” ile “alışkanlıktan kaynaklı ibadet” olarak ifade ettiğini yine 1 katılımcının da benzer şekilde tamamen manevî olarak “ahlâklı ve toplum yanlısı davranışlar sergilemeyi” vurguladığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak 9 Hristiyan engelli katılımcıdan kendisini daha çok ateist-deist olarak tanımlayan Magdalena dışındaki tüm katılımcıların tamamının *İbadet* boyutunda dindarlık yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Magdalena da zaman zaman alışkanlıktan kaynaklı ibadet edebilmektedir. Hatta dinî ve manevî sorun yaşadığı anlaşılan Michel da zaman zaman dua etmekte, adaklar adamaktadır. Bu sonuca göre kendisini tam Hristiyan olarak tanımlayan diğer tüm katılımcılar ibadet ettiklerini söylemişlerdir. Smart’a göre (2001), Dinin ibadet boyutunu yaşamaya çalışan bireylerde, ibadet esnasında çoğunlukla Yüce Varlık ile iletişim kurma çabası ön plandadır. Araştırmada katılımcılar engellerinden ötürü başka ibadetleri yapmakta zorlandıklarını ifade ettikleri için yattıkları ya da oturdukları yerden dua etme ibadetini kolaylıkla yerine getirebilmekte ve böylece Yüce Varlık ile iletişimlerini sürdürebilmektedirler. Yine ibadet boyutunda dinî yaşamlarını sürdüren bu 8 katılımcının 5i *Etki*, 4 ü *Tecrübe* boyutlarında da dindarlık yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Burada dikkat çeken bir nokta dinin kendi hayatında ön planda olmadığını ifade eden Abraham’ın dahi hayatında dindarlığın etki boyutunda tezahür ettiğinin ortaya çıkmasıdır. Katılımcılar arasında yaşamında dindarlığın 3 boyutuyla kendisini gösterdiği tek kişi kendisini iyi bir Hristiyan olarak tanımlayan Cornelius’tur.

3.8.2. Alevî/Nusayrî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

İrfan, hayatta olduğu sürece gücünün yettiği yapabildiği kadar iyilik yapmaya çalıştığını, kendisine bunu görev edindiğini, yardım etmeye devam edeceğini belirterek dinin “*İbadet*” boyutuna dikkat ettiğini anlatmaya çalışmıştır. Yine etrafında olan inançtan etkilenerek ister istemez civarından geçerken türbelere de gittiğini belirtmiştir. Böylece o kültürel Alevî/Nusayrî olarak “*Alışkanlıktan Kaynaklanan İbadet*” leri de sürdürmektedir. Özetle O, isteyerek ya da kültürel olarak “İbadet” boyutunda dinî yaşantı sergilemektedir. “...Vicdanınız varsa dürüst olursunuz, doğru ve adaletli olursunuz. Aradığım tek şey bu hayatta insanoğlunun vicdanlı olmasıdır.” Şeklindeki yanıtıyla dinî hayatında en çok önem verdiği konunun vicdanlı erdemli ahlâklı yaşamak olduğunu ifade etmiş böylece “*Etki*” boyutunda dinî yaşantısının olduğunu ortaya koymuştur.

Said., hayır yapmayı sevdiğini, ölmüşleri adına hayır yaptığını, haftada bir veya birkaç gün Allah rızası için ve feraha erişmek için sadaka verdiğini, namaz oruç gibi

ibadetleri yapmasa da zekatını verdiğini, dua ettiğini ifade ederek “*İbadet*” ve Ramazanda ve kandil gecelerinde içki içmemeye özen gösterdiğini, dürüst olmaya kul hakkına dikkat ettiğini hakka girene de isyan ettiğini dile getirerek “*Etki*” boyutunda bir dinî yaşamının olduğunu anlatmıştır. Said ayrıca geçmişte bir köyün cami inşaatında çalışırken namaz saati gelince arkadaşlarının namaz kılması yönünde ısrarcı söylemlerinin olduğunu kendisinin ise böylesi durumlarda içinden gelmediği için namaz kılmadığını kılmayacağını anlatarak olay üzerinden ibadet için zorlandığı dinî baskıdan hoşlanmadığını böyle durumlarda zıddına ibadet yapmaktan kaçındığını ifade etmiştir. Said “*Dinî Baskıdan Rahatsızlık*” duyduğunu da ifade etmiştir.

Dinî-manevî yaşamına ilişkin “*Ben öyle pek dinî biri değilim ama bir gücün var olduğunu biliyorum yani bir Tanrı bir güç var ama fazla öyle şeylere girmem ben. Bu dünyayı yaratan bir güç var ve biz Müslüman toplumuz doğduğumuzda bize sormadılar bize adımızı koydular Müslüman’sın Alevi/Nusayrî’sin Hristiyan’sın diye. Ben din açısından bakmıyorum biz insanız önce insanız. Allah din hepsi vicdandır. Vicdanla hareket ettiğinde en büyük Hristiyan Müslüman sensin.*” Şeklinde yanıt veren Sadi, “*İnanç*”, “*Etki*” boyutunda dindarlık yaşamaktadır. Sadi, “*Allah’ın kötülöklere hiç müdahale ettiğini gördünüz mü? Ama böyle yetiştirildik ya böyle büyütöldük ya oluyor yine de dua ettiğimiz zamanlar olmuştur o dereceye getiriyorlar yani zaman zaman ama ben böyle dinî şeyleri fazla yapmam. Yani daha kötülerini gördüğümde şükür de ediyorum ben böyle ateist falan gibi düşüncelerim var ama yani şüphelerim var açıkçası ama geleneğimizde Allah’a şükrederiz yemeğe başlarken dua ederiz bitirince şükrederiz geleneğimizde var. Kötü gün geçirdiğimizde de bazen Allah’a dua ediyoruz yani.* Sadi ayrıca içinde yer aldığı inanç grubunun kurban ritüeline şüpheyile yaklaştığını “*Ben kurban kesiliyor falan bizim Alevi/Nusayrî kesimde onlara vs katılıyorum katılıyorum da bana inandırıcı gelmiyor artık böyle şeyler...*” Şeklindeki açıklamasıyla ortaya koymuş bu anlamda O, “*Dinî Şüphe ve Sorgulama*” ile beraber “*Manevî Sorun*” yaşamakta yine de bu ritüele katıldığını belirttiğinden dolayı “*Alışkanlıktan kaynaklı ibadet*” boyutunda kültürel bir Alevi/Nusayrîlik dinî yaşantısından vazgeçemediğini zaman zaman da “*İbadet*” boyutunda dinî yaşantısı olduğunu ortaya koymuştur. O, alışkanlık kaynaklı ibadetlerden birisi olan Kurban kesip adak yapmanın hava atmaya dönüşmesinden rahatsız olduğunu o paraya öğrencilerin okutulabileceğini, tedavisi olmayan birinin tedavi ettirilebileceğini, birinin evlendirilebileceğini bunların daha makbule geçeceğini düşünmektedir. Bu anlamda alışkanlıktan kaynaklı ibadetleri sorgulamakta bazılarının da yararına inanmamaktadır. İbadetlerden ziyade her fırsatta kendi hayat mücadelesinde din

yerine irade ve mücadeleyle hareket ettiğini vurgulayan Sadi tekrar tekrar neredeyse her soruda en iyi insan nasıl olunur faydalı nasıl olunurun çabası içinde olduğunu, vicdanıyla koyduğu hedeflere gitmeye uğraştığını dinî ritüellerin hayatında geçmişten gelen bir alışkanlık olarak arka planlarda olduğunu açıklamıştır: *“Ya dediğim gibi çocukken aşılandık. Allah baba var namazı öğrendik kurban yapmayı öğrendik. Tabii ki yemek yerken yine de şükrediyoruz Allah’a havale ediyoruz falan bunlar alışkanlık. Ama dünyaya bakış açım Sünnîsiniz Alevi/Nusayrîsiniz Hristiyan Yahudisiniz beni hiç ilgilendirmez ben vicdanımla hareket etmeye çalışıyorum insan olmaya çalışıyorum. Nasıl insan olabilirim insanlığa nasıl faydalı olabilirim onun şeyindeyim. Artık buna nasıl isim verirsiniz Allah korkusu mu bilmem ne korkusu mu? Doğduğumda al sana seçenekler sunalım hangi dinden olmak istersin ne olmak istersin demediler. Doğduk bu elbiseyi giydirdiler bize Müslüman Alevi/Nusayrîsin bunu giydirdiler. Ben Almanya’da doğsaydım Hristiyan olacaktım İsrail’de doğsam Yahudi olacaktım. Yani benim bakış açım artık insan olma ve insan kalabilme mücadelesi veriyorum.”*

Ayaz, kendi içinde dua ettiğini, dürüst olmaya kul hakkı yememeye özen gösterdiğini, Tanrı’yla şu sıralar bağının kopuk olduğunu ama ona inandığını, zaman zaman da isyan ettiğini anlatmıştır. Buna göre Ayaz için Tanrı’yla kopukluğa ve Tanrı’ya zaman zaman isyan edip onunla uzak düşmesine *“Manevî Sorun”* yaşamasına rağmen *“İnanç”*, *“İbadet”*, *“Etki”* boyutlarında dindarlık yaşamaya devam ettiği söylenebilir.

Meltem, diğer katılımcıların aksine dinî değil manevî yaşamın nasıl olduğunu anlatmaya çalıştığı cümlelerine manevî yaşamım diyerek başlamış ancak dinî yaşamını anlatarak devam etmiştir. Bu açıklamalar da dinî ve manevî yaşamın katılımcılar açısından özdeş anlamlarda kullanıldığını ortaya koymuştur. O, mecburen bu hayatı kabullenmek zorunda olduğu için *manevî teslimiyet* içinde olduğunu Allah’a inandığını, dua ettiğini ifade ederek ise dinin *“İbadet”* boyutu içerisinde olduğunu söylemektedir.

Kendisini Allah’ın çocuğu olarak nitelendiren ve bacakları kesildiği için yatalak olarak yaşamını sürdüren Soyer dinî-manevî yaşamına ilişkin soruya yanıt olarak yaptığı ibadetlerin konuşulmasının hatta hatırlanmasının bile günah olduğunu dindar bir hayat yaşadığını Allah’a inancının tam ve eksiksiz olduğunu, dua ettiğini beterinden koruması için bugününe şükrettiğini, çocuklarına din eğitimi vermek istediğini eğitim veren dedelerin işine karışmadığını yalnızca Alevi/Nusayrîlikte insan ayrımcılığının olmadığını her zaman bilincinde yaşamalarını istediğini belirtmiştir: *“Çocuk ortada kalmayın hocalarınızdan nasıl öğreniyorsanız öyle öğrenin diyorum. Bana hiç dinî bir soru sormayın ama bizim kitabımızda Alevi/Nusayrîymiş Sünnîymiş Hristiyanmış falan*

hiçbir ayrımcılık yok bunun her zaman bilincinde olun derim çocuklarıma. Bir insan temiz olacak. Namazlarımı yatarken ayakta oynarken kılarım önemli olan kılmak değil bağlılığın olması. 4 arkadaş hacca gidecekmiş bir hafta kala biri vazgeçiyor hacca gitmekten fakir bir çocuğa veriyor parasını onu evlendiriyor. 3'ü gidiyorlar hacca Kabe'ye varıyorlar ki arkadaşları orda. Allah'a bak niyet yani niyet çok önemli.” Buradan hareketle Soyer'in de “İbadet”, “Etki”, “Tecrübe”, “Bilgi” ve “İnanç” boyutlarının hepsinde dinî yaşama sahip olduğunu söyleyebiliriz. Engelliler içerisinde yaşam koşulları en ağır olan ve aynı zamanda en yüksek düzeyde engel oranına sahip olan Soyer'in dindarlığın bütün boyutlarında dinî davranışlar sergilemesi ve daha dindar bir katılımcı olduğunun ortaya çıkması, bireylerin en çaresiz zamanlarında dine daha çok sarılmaları ile açıklanabilir.

Dinî ve manevî yaşantılarını nasıl tanımladıkları sorulan 7 Alevi/Nusayrî katılımcının tamamı dinin “İbadet” boyutunu uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken bir nokta 2 katılımcının alışkanlıktan kaynaklanan ibadetle beraber zaman zaman ibadet de yapıyor olmaları ibadetten vazgeçemiyor olmalarıdır. 5 katılımcı Etki boyutunu vurgulamıştır. 2 katılımcı manevî sorun yaşadığını, 1 katılımcı dinî şüphe ve sorgulama içinde olduğunu, 1 katılımcı dinî baskıdan rahatsız olduğunu, 1 katılımcı manevî olarak teslimiyet duygusu hissettiğini ifade etmiştir.

3.8.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

Tekerlekli sandalyeye mahkûm Erim, “*Şu an 5 vakit kılıyorum, Kur'ân okuyorum, hatim iniyorum. Çocuklarıma da namazlarını kıldırıyorum. İslamiyet'te zaten çocukları ana babası kaldırır namaza. Duamı ederim, iyiliğimi yaparım, sağ elimin verdiğini sol elimin bilmemesi lazım. Elimden geldiği kadar İslam'ı yaşamaya çalışıyorum. İnşaallah Allah da razı oluyordur.*” dedi.

Erim'in, dinî ve manevî dünyasının odak noktası namaz kılma, kutsal kitabı okuma, çocuklarına namaz kıldırma çalışması, dua etme davranışlarıyla “İbadet Boyutu” ve gizli iyilikler yapması ve İslam'ı yaşamaya çalışmasıyla “Etki Boyutu” olarak özetlenebilir.

Cuma, dinî ve manevî yaşamını şu şekilde açıklamıştır: “*Fırsat buldukça namaz kılıyorum beş vakit olmasa da beş vakit değildir kesinlikle değildir de gerektiği yerde dinî ibadetlerimizi yerine getiriyorum. Oruçlarımı her yıl çok azını tutuyorum ya vallahi. Engellilikle alakalı değil tamamen ihmal. Vallahi zekât veriyorum. İşte yani dinî değerler*

bizler içindir yani din demek aslında bir yerde yaşama klavuzudur yani insanın yaşama kılavuzu olur yol gösteren olduğu için ben dine böyle bakıyorum yani yaşama klavuzudur ahlâkî yönden olsun aile yapın olsun yaşamın olsun bunu yansıtmam lazım yani yansıtmam lazım kendim için değil evlatlarım için ailen için yansıtmam lazım. Bence din demek güzel ahlâk demek temiz yaşamak demektir.”

Yukarıdaki ifadelerinden hareketle Cuma için ilk olarak namaz, oruç, zekât verme gibi pratikleri yapmaya çalıştığı veya yaptığı için dinî yaşamın “İbadet Boyutu”nu yaşamaya çalıştığını ayrıca dinin yaşanmasının hayata geçirilmesinin gerekli olduğundan da bahsettiği için başka bir ifadeyle dinî öğretilerin doğruluğunu kabul ettiği için dinin “İnanç Boyutu”na sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yine yukarıdaki ifadeler bağlamında Erim’in, dinî ve manevî yaşamına ilişkin en fazla vurguyu “Etki Boyutu”na yaptığını söyleyebiliriz. Zira Erim, yol gösterici bir rehber olarak inandığı dininin ilkelerinin yaşam boyu hayatına nüfuz etmesi gereken yaşam klavuzu olduğunu vurgulamıştır. Erim, ayrıca ibadetlerini yapamadığını bunun engelinden değil ihmalden kaynaklandığını da açıklamıştır.

Zeyd, “*Ya napacam hocam evin içinde akşama kadar kalkamıyorum ki namaz kılayım. Dua ediyorum akşama kadar Allah’a yalvarıp yakarıyorum af istiyorum.*” cümleleriyle felçli olması dolayısıyla dinî hayatının gereklerini yerine getiremediğinden sadece dua edebildiğinden ve Allah’tan af dilediğinden bahsetmektedir. Zeyd, engelini yaptığı günahlara karşılık Tanrı’nın bir cezası olarak gördüğü için günahlarının affolması için dua etmekte ve af dilemektedir. Bu yanıtlarıyla Zeyd’in dinî ve manevî yaşamını, “İbadet Boyutu”nda devam ettirdiği söylenebilir.

İnan, “*Çok süper çok güzel bu dinî inancım. Herkesin görüşüne saygım olduğu gibi evet ama şimdi ben saygı duyuyorum derken bir tanesi de gelip bana illaki saygı duyacak diye bir kaide yok o kendi ile Allah arasında olan bir şey ya da inancı ile ilgili bir şey. Ama ben kendi inancım ile çok mutluyum. 5 vakit namazımı kılıyorum kaçırmamaya çalışıyorum ama işte abdestim bozulduğu zaman en yakın bir yere geçip su akan bir yerde hemen abdestimi tazeler yola devam ederim, ahlâklı yaşamaya çalışırım, herkese yardımcı olmaya çalışırım.*” Şeklindeki ifadesiyle “Dinî Memnuniyet”ini dile getirmiş, namaz kılma, abdestli gezmeye özen gösterme davranışlarıyla dinî yaşamın “İbadet Boyutu”na, ahlâklı yaşama ve herkese yardımcı olmaya çalışma herkesin inancına saygılı olma başka bir deyişle dinî hoşgörüsüyle “Etki Boyutu”na önem verdiğini dile getirmiştir.

Ziya, dinî-manevî yaşamına ilişkin şunları söylemiştir: *“Oruç tutarım, zekât veririm, bir veririm 2 alırım. Cenabı Allah veriyor. Biri gelip bana bir ekmek ver dese yok diyemiyorum. 7-8 yıl çalıştım bir şahsın yanında. Evlendim bir gün ne param var ne birşeyim cebimde. Yıllardır emek verdiğim çalıştığım yevmiye almadığım zamanlar olmuştur onun yanında. Yanına gittim o gün iki ekmek ver dedim hiç param yoktu yok dedi 1 tane ver dedim yok dedi. Peki dedim. Yürüdüm eve gidiyordum. Yolda dedim Allah kerimdir La ilahe illallah Muhammedün Rasûlullah. Sonra yürürken bir şey takıldı ayağıma yüz üstü düştüm. 100 lira buldum orda. Döndüm arkamda fırın vardı gittim 2 ekmek aldım eşimle kendime sigara aldım bir de 1 kilo peynir sallana sallana evime gittim. Kalanını da eşime verdim. Ben o adama her gün 5 ekmek gönderiyorum araçla. Bu intikam değil. Bu ben yapayım da kul bilmezse Hâlık bilsin. O, yukardaki herşeyi görüyor biliyor iyisini de kötüsünü de. Allah yolumuzdan şaşırtmasın. Bizi nefsimize bırakmasın. Harama el sürdürtmesin. O bizi kötülerden korusun. Ahlâkî ilkelere göre yaşıyoruz Elhamdülillah. Türbelere giderim ziyaretlere gidiyorum. Nerde yolumun üstünde görsem bir fatiha okurum. Allah’tan bunun yüzü suyu hürmetine ver derim. Önce Allah’tan istersin peygamberin yüzü suyu hürmetine burda yatan zatın yüzü suyu hürmetine derim.”* Ziya de diğer katılımcılar gibi dinî ve manevî yaşamını vurgularken *“İbadet Boyutu”* ve *“Etki Boyutu”*’nun kendisi için önemine vurgu yapmıştır.

Önder, *“Manevî yaşamım benim için dürüst olmak. Dürüst ol Hristiyan ol inanma benim için önemli olan insan ol iyi duygulara sahip ol yeterli. Dinî yaşantımda eskiden namazlarımı kılabiliyordum oruçlarımı tutabiliyordum şu an yapamıyorum hastalığımın dolayısıyla dua ediyorum, iyilik yapmaya önem veriyorum dürüst olmaya...”* şeklindeki cevabıyla rahatsızlığından dolayı ibadetlerini yerine getiremediğini ama dua ettiğini dolayısıyla *“İbadet”* boyutunu ve dürüstlük, iyi insan olma, iyi duygulara sahip olma, iyilik yapmaya önem verdiğini özellikle vurgulaması ve ahlâklı yaşamaya çalışmasıyla, dinin *“Etki Boyutu”* yer almaktadır.

Aydın ise dinî ve manevî yaşamına ilişkin şunları söylemektedir: *“Açıklaması biraz zaten dediğim gibi hani inanç boyutuyla sıkıntımız yok çok şükür işte Allah’a nasıl inanıyorsak peygamber efendimizden son gelen peygamberlere kadar bunların hepsini inanıyorsak zaten Müslümanlığa inanıyoruz, çok şükür kalu beladan beri Müslümanlık var. Elhamdülillah biz de Müslüman’ız kalu beladan beri bu yani bunu yaşamaya devam edeceğiz inşallah. Tabii ki ilk başta yani hani ailem beni bu dünyaya getirdikten sonra ilk başta dinîmi bana öğreten ailem. Yani sonra kendimi bilmem, belli bir süreden sonra büyüdükten sonra namazımı kılmam, belki tamamı ile ibadet tamam namaz kılmaya*

çalışıyoruz bir şeyler yapmaya çalışıyoruz ama bunu her zaman yapamıyoruz. Belki biraz iş, belki biraz kendimizden ödün veriyoruz yani işte aman sonra kılarız sonra yaparız bu şekilde. Yani çok fazla şey var biraz rahatlık var yani ibadetimiz bu bunu yapmamız lazım sorumluluğumuz var. Ama tamam belki namazlarımızı tam kılmıyoruz belki ama daha önce dediğim gibi kalbimizde hep Allah'ın yeri apayrı yani bu şekilde.” Aydın, inanç boyutuyla sıkıntısının olmadığını, Müslümanlığın ona ailesi tarafından öğretilen bir din olduğunu, Allah'a ve peygamberlerine inandığını Müslüman olmaktan dolayı hamdettiğini bundan sonra da Müslüman olarak yaşamaya devam edeceğini (*İnanç Boyutu*), namaz kılmaya gayret ettiğini (*İbadet Boyutu*) ibadet yapma sorumluluğunun olduğunu bilincinde olduğunu iş veya kendinden kaynaklı sebeplerle zaman zaman ihmal ettiğini ancak Allah'ın kalbinde apayrı yeri olduğunu (*Tecrübe Boyutu*) ifade etmiştir. Sonuç olarak Aydın'ın “*İnanç, İbadet ve Tecrübe*” Boyutlarıyla yaşanan bir dindarlık yaşantısı olduğu söylenebilir.

Hayriye, “*Kur'ân'ı Kerim okumak namaz kılmak giyimime kuşamıma dikkat etmek kimle sohbet edip etmeyeceğimi bilmek gibi şeylere dikkat ediyorum yine mesela hâlâ başörtüyle barışık değilim. Ev içinde bahçede kapının önünde başörtüsüzüm ben hani bir yabancılarla tokalaşmama ve mesela daha açık konuşmak gerekirse erkeklere karşı cezbedici konuşmamaya çalışıyorum. Başörtüyü uygulayamıyorum şu an. Aslında ben küçükken zorla başörtü taktırdı bana dediğim gibi hep zorlama iterek kakarak taktım böyle zorlama baskı olduğu için kişi oradan geçmiş geçmemiş umurunda olmaz.”* Şeklindeki açıklamalarıyla dinî ve manevî yaşamını Kuran okuyup namaz kılmakla dindarlığın “*İbadet*” ve hâl ve hareketlerde dininin çizdiği haram helal sınırlarına dikkat etmesiyle “*Etki*” Boyutları çerçevesinde tanımlamaktadır diyebiliriz.

Amine, “*Dua etmeye kesinlikle inanırım. Çok faydası var. Sadaka verirken belalar önleniyor. Hoşgörülü olmaya çalışırım genelde hoşgörülü işte sakın olmaya çalışırsın. Empati İslam dininde diğer dinlerde de tabii ki de vardır bu empati çok önemlidir, empatili olmaya bakarım gerektiği zaman işte hani ne bileyim din derslerine katılırım kendimi geliştirmek için dinî sohbetlerde. Sağlam dinî kaynaklardan bilgimi pekiştirmeye çalışıyorum bunun dışında öğrenci yetiştiriyordum uzun yıllarca öğrenci yetiştirdim, bildiklerimi aktarmak yolunda bunda da çok başarılı olmaya çalıştım elimden geldiği kadar öğrencinin Kur'ân'ı Kerim ve din dersi veriyordum, siyer ders olarak veriyordum. Kur'ân kursları tamamen müftülüğe ait ait yani başıboş ya da hani ne bileyim ben gelişigüzel yerlerde değil, tamamen devlet adındaki kurumlarda uzun yıllar verdim, gönüllü tamamen gönüllü verdim.”* şeklindeki açıklamalarıyla dinî ve manevî yaşamını

hoşgörülü, empatik ve sakin olmaya verdiği önemle dindarlığın “Etki” ve dinî bilgileri öğrenmeye ve öğretmeye çalışmaya verdiği önemle “İbadet”, “Bilgi” Boyutu çerçevesinde tanımlamaktadır.

Hacer, “Dinî yaşantım çok eksik ama tamamlamaya uğraşıyorum yani bile isteye yanlış yapmıyorum. Yani yine dinîmizin gereği burada çok bir sorun yok. Yani en azından öğrenmeye çalışıyorum. Birinden duyduğum bir şeyi hop diye kabul eden bir yapıya sahip değilim. Yani birisi bir din için bir şey söylese aa bu doğru değil de onun kaynağını bulmak benim için daha önemli ki ancak o zaman inanabilirim. İnatçı birisi zaten değilim din konusunda da hiç değilim. Yani biri bir şey söylese de din konusunda onun kaynağını sunduğu zaman ben onu kabul edebilirim. Aynı kaynağı ben de bulduğum zaman kendim araştırmamı yaptıktan sonra ama eksikleri bilmiyorum işte elimden geldikçe tamamlamaya uğraşıyorum. Ama bizim dinîmiz olsun bilmiyorum çok farklı çok güzel. Her şeyiyle ferahlık veriyor insana. En çok da şeye seviniyorum engelinden dolayı dindar değil de dinîm olduğu için dine sarılıyor olmak yani. Dua etmek çok farklı mesela. Ben dua ederken hiç kendime dua ettiğimi hatırlamıyorum. Ben duamı eşime, komşularıma, akrabalarımaya ederim. Onu da şöyle buna da tam olarak inandığım için. Eğer kulum mümin mümine tek bir elma istiyorsa aynı elmanın diğerini de rabbim zaten benim için istettiriyordur meleklerine...” şeklindeki açıklamalarıyla dininin emirleri gereği yaşantısındaki eksikleri gidermeye ve dinini yaşamaya çalıştığını ayrıca dinî bilgileri öğrenmeye ve öğrenirken de kaynaklarla araştırma yoluna gittiğini ve dua ederek ibadet ettiğini belirtmiştir. Bu noktada Hacer’in dinî-manevî yaşamını “Etki” ve “Bilgi” ve “İbadet” Boyutlarında yaşamaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Rümeysa, “Yani manevî hayatım olması gereken yerde değil, ibadetlerim böyle tam değil nafîlelerim olsun Kur’ân’ı kerimi daha çok okumam gerektiği noktasında olsun eksik. Tesettürüme elimden geldiğince dikkat ediyorum. Haramlardan kaçmaya çalışıyorum. Rabbim eksiklerimi tamamlasın. Ama daha iyi bir yerde olmak daha güzel kulluk yapmayı isterdim. Mesela ahlâkî değer yargılarına dikkat ediyorum. Yani hep ibadet değil. Zaten hani onlar da ibadet davranışların mesela dürüst olman, yardımseverlik, merhamet. Bir kere söz verdiğimde yerine getirmem lazım. Yani mesela sağa sola çöp atmam komşulara zarar vermem insanları takip etmem. Evim giriş katıdır girenin çıkanın sesini duyuyorum ama mesela bir komşum var pencerede bekler kim ne yapmış, kim nereye girmiş. Öyle şeyi asla kabul etmem. Hatta bazen şeytan dırter odada oturuyorum dışarda bir ses oldu çık bak ne oldu falan. Ama en azından o anda bir suizan yürütüp günaha girebilirim. Kaçınıyorum bunlardan yani dediğim gibi en önemli şey söz

verip yerine getirebilmek. Kimsenin hakkına geçmeden yaşamayı düşünüyorum. Kimseyi üzmeden yalan mertebe söylememeye çalışarak. Yardımseverliği seviyorum. Merhametli olmaya çalışıyorum. Belki asabiyim ilk anda komşularım apartmanın bazı problemleri noktasında çok sinirleniyordum. Komşularımız biraz farklı. Kafa dengim olmayan biri gelmesin istiyorum Allah affetsin. Belki bu noktada onlara hakkıyla komşuluk yapamıyorum. Hemen bazı şeylere sinirlenebiliyorum. Şimdi bıraktım onu da bıraktım çok şükür. Birkaç aydır. Akli başında insanlarla görüşüyorum. Baktım laf anlatmaya gelmiyor hiç muhatap olmuyorum. Akrabalarımı telefonla soruyorum çünkü eskisi gibi yapamıyorum. Dinî yönünü düşünerek ararım. Dua mesela. Evlatlarımız için isterim. Dünya ve ahiret saadeti için isterim. Ya ne bileyim anneme babama yaşlılarımıza rabbimden merhamet isterim. Yatağa düşmemesini isterim. Evlatlarıma namaz sevgisi, Allah korkusu vermesini rabbimden niyaz ederim hastalıkların iyileşmesi için ediyorum ya da. Allahutaala'ya bu hastalığı dayanamayacağım hâle getirmemesi için dua ediyorum.”

Rümeysa, Kur’ân kursu öğretmeni olup açıköğretim ilahîyat son sınıf öğrencisidir aynı zamanda. Manevî hayatının olması gereken yerde olmadığını ibadetlerini yerine getirse de nafil ibadet ve Kur’ân okumalarının eksik olduğunu, asabi olduğu için komşularıyla apartmanla ilgili bir sorun olduğunda ilk anda sinirlenebildiğini ama son birkaç aydır bunu bıraktığını buna karşın tesettür, haramdan kaçma, ahlâkî değer yargılarına dikkat, dürüst, merhametli, yardımsever olmaya, çöp atmamaya, sözünü tutmaya, komşularına zarar vermemeye, insanların özel hayatını araştırmamaya, dedikodu yapmamaya, suizandan kaçmaya, hak yememeye, kimseyi üzmemeye, yalan söylememeye, akrabalarını gözetmeye dikkat noktalarında özenli olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle Rümeysa’nın dinî ve manevî yaşantısının odak noktasını “*Etki Boyutu*” ve “*İbadet Boyutu*” nun oluşturduğu söylenebilir.

Sonuç olarak 11 Sünnî katılımcıdan tamamının dinlerini ibadet boyutuyla yaşadıkları, 9 katılımcının ise daha çok etki boyutunu ön planda tuttukları ortaya çıkmıştır. Tanrı’nın kendisini cezalandırdığını düşünen ve yatalak olduğu için evinden çıkamayan Zeyd dahi yattığı yerden dua ederek dindarlığın ibadet boyutunu yaşamaya çalışmaktadır. Önder de daha önceden ibadet edebilirken engelinden dolayı artık ibadet edemediğini ancak dinin hayatının pek çok alanını etkilediğini başka bir deyişle etki boyutunda dindarlık sürdürdüğünü anlatmıştır. Buna göre Sünnîler daha çok dindarlığın ibadet akabinde etki boyutunda dindarlık yaşamaktadır. Diğer katılımcılardan farklı olarak Aydın, ibadet boyutuyla birlikte “İnanç ve Tecrübe” boyutunda dinî yaşam

sürdürdüğünü ifade ederken katılımcılardan Amine ve Hacer “Bilgi” boyutunu da önemsemektedirler.

Sonuç olarak her 3 grupta ibadet boyutu en çok dile getirilen boyut olmuştur. Her 3 grupta da en çok vurgulanan temel dinî ibadet dua etmektir. Alevi/Nusayrîlerin tamamının yaptığı temel ibadet de dua etmektir. Alevi/Nusayrî katılımcılar, kurban kesme, hayır yapma, iyilik yapma, zekât verme, sadaka dağıtma gibi ritüelleri oldukça önemsemektedirler. 1 katılımcı namaz kıldığını belirtmiştir. Manevî sorun yaşadıklarını belirten katılımcıların bununla beraber ibadet ve etki boyutlarıyla dindarlık yaşadıkları da ortaya çıkmıştır. Sünnîlerde namaz kılma ibadeti Alevi/Nusayrî gruba göre daha fazla dile getirilmiştir. Hristiyanlar arasında da 1 katılımcı arasına namaz kıldığını ifade etmektedir. Hayır yapma, iyilik yapma, oruç tutma, sadaka verme her 3 grupta da sıklıkla vurgulanan ibadetler olmuştur. Alevi/Nusayrîler, kurban kesme, türbelere gitme, adak adama, bahur yakma ibadetlerini, Hristiyanlar da kiliseye gitme, mum yakıp dilek dileme, dua etme davranışlarını daha çok vurgulamışlardır. Ancak Müslümanlarda camiye giderek namaz kılmanın dile getirilmemesi dikkat çekmiştir. Hristiyanlarda etki boyutu ibadetten sonra en çok vurgulanan boyuttur (5 katılımcı). 3 grup arasında ibadetlerden sonra tecrübe boyutunu en çok Hristiyanlar vurgulamışlardır (4 katılımcı). Yine Hristiyan katılımcılardan 4ü tecrübe boyutunda dinî yaşantısı olduğunu ifade ederken, Sünnîlerde 1 katılımcının tecrübe boyutunu vurgulaması göze çarpmaktadır. Hristiyanlarda ve Alevi/Nusayrîlerde dinî ve manevî sorun yaşadığı ortaya çıkan 2 katılımcı mevcut iken, Sünnîlerde böyle bir sorunun hiç zikredilmemiş olması dikkat çekicidir. 7 Alevi/Nusayrî katılımcıdan 5’i kul hakkı yememe, dürüst olma vb. dinin etki boyutuyla ilgili ayrıntılara dikkat ederek yaşamlarını sürdürdüklerini, Sünnîlerde de 11 katılımcıdan 9’u dinlerini etki boyutuyla yaşamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA VE YORUM

4.1. Engelin Geçmişten Günümüze Engellilerin Yaşamlarına Etkisi

4.1.1. Engelin Hristiyan Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

Bulgularımıza göre engellilik, Hristiyan katılımcılar üzerinde geçmişten günümüze sosyal, eğitsel, maddi, manevî, mesleki, psikolojik ve fiziksel hayatta güçlükler ve dezavantajlara yol açmış, bununla beraber engelin yarattığı olumsuzlukları aşma yönünde çabalar sergilemeye sevk etmiş, çoğunda bugün olumsuz duygu ve düşüncelerle beraber engellerini kabullenmeye dönük olumlu duygu ve düşünceleri de ortaya çıkarmış aynı zamanda katkı ve avantajlar da sağlayarak etkilerde bulunmuştur. Bu noktada inançlı Hristiyanların ifadelerinden yola çıkılarak çoğunlukla engellerini kabullenmeye dönük düşünceler geliştirmelerini sağlamada kader, kısmet, imtihan, Allah'ın yardım edeceğine duyulan güven gibi inanç sistemlerindeki dinî-manevî unsurların da etkilerde bulunduğu söylenebilir.

4.1.2. Engelin Alevi/Nusayrî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

Sonuç olarak Alevi/Nusayrî engelliler, Hristiyanlarla benzer alanlarda ve Hristiyanlarınkine paralel şekilde engellerinden oldukça etkilenmişlerdir. Engellerinin hayatlarına dezavantajları ve avantajları olmuştur. Duygu ve düşünce olarak da pozitif ve negatif duyguları bir arada en sık hisseden grup olmaları yönünde etkilerde bulunmuş, ancak çoğu günümüzde engellerini kabullenmiş ve engelleriyle beraber yaşama becerisi geliştirmişlerdir. Ancak engelliliğin, katılımcılarda diğer 2 gruba kıyasla, dinî manevî yaşamlarında isyankâr duygu ve düşünceler içerisine daha sıklıkla girmelerine ve dinî – manevî hayatlarında güçlükler yaşamalarına yol açtığını söyleyebiliriz. Engellilik, hayata daha çok bağlanma, kişisel gelişime, mücadele gücüne ve ümit, sabır, şükür duygularının artmasına katkı sağlamış, engellerini kabul etmeyi ve onunla yaşama becerilerini geliştirmiştir.

4.1.3. Engelin Sünnî Katılımcıların Yaşamlarına Etkisi

Sünnî engellilerde de engel, tıpkı diğer iki kesim gibi güçlükler yaratmış, fırsatlar ve katkılar sağlamış, olumlu başa çıkma becerilerini geliştirmelerini sağlamıştır. Duygu

ve düşünce olarak genel olarak kabullenme ve artık engelle barışıklık söz konusudur. Pek çoğunun bu kabullenmişliğinin ardında kader, imtihan, kısmet inancı vardır ve engel olumsuzluğunun arka planında hayırlı bir tarafının olabileceğini düşünerek hayır arama söz konusudur.

Buradan hareketle her üç kesimden engellilerin tamamı engellerinden dolayı oldukça zor günler geçirmiş ve halen geçirmektedirler. Engelleri kendilerine maddi, dinî-manevî, psikolojik, eğitim, sosyal, özel hayat, ailevi yaşam, mesleki, fiziksel yaşam yönünden güçlükler yaşatmış ancak günümüzde çoğu engelli durumunu kabullenmiş ya da zaman zaman isyan etse de ağlayıp üzülsün de kendince bir anlam bularak engeliyle yaşama becerisi geliştirmiştir diyebiliriz. Ancak Sünnî kesimdeki engelliler engellerini kabul ettiklerini, artık umursamadıklarını, çekilen sıkıntıların karşılığını öteki dünyada alacaklarını bu durumun kaderleri, kısmetleri, imtihanları olduğunu, hayırlı taraflarının da olduğunu daha fazla dile getirmişlerdir. Sünnî katılımcılar, dinî yaşamlarında ibadetleri yerine getirmekte zorlanmalarına yol açtığını ifade etmişlerdir. Her üç kesimden katılımcıların, sadaka verme ve hayır yapma davranışında artış söz konusu olmuştur.

Tüm katılımcılar arasında engele yönelik duygu ve düşünceler ise geçmişte ve günümüzde değişmiş ya da çok az kişide aynı kalmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorulardan alınan yanıtlara göre genel olarak engelin bireylerin yaşamında pek çok güçlüğe yol açtığı, dolayısıyla bireyleri engeli ve neden olduğu sorunları aşmak için çabalama (başa çıkma) davranışlarına yönelttiği, olumlu yönlerden katkılar ve fırsatlar da sunabildiği ve katılımcıların duygu ve düşüncelerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Engellilik, katılımcılar üzerinde geçmişten günümüze sosyal, eğitsel, maddi, manevî, mesleki, psikolojik ve fiziksel ve mahrem hayatta güçlüklerle ve dezavantajlara yol açmış aynı şekilde yukarıdaki tüm alanlarda katkı ve/veya avantajlar da sağlayabilmiştir. Nitekim travma sonrası büyüme süreci de bu başa çıkmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak pek çok katılımcı geriye dönüp baktıklarında engelin kendilerini daha çok olgunlaştırdıklarını ifade etmişlerdir.

4.2. Engellilerin Engel ve Olumsuzlukları Anlamlandırmalarında Dinin Rolü

Katılımcılar engel ve yaşadıkları sorunların nedenlerini ayrı ayrı cevaplamak yerine genel olarak iki soruyu da birbirinden ayırmadan ortak cevaplar vermişlerdir.

Burada onlar için yaşamdaki en büyük olumsuzluğun da yine engelleri olmaları ve bu nedenle ayrıma gitmeden cevaplamış olabilecekleri yorumu yapılabilir.

4.2.1. Hristiyan Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları

İncil'in pek çok yerinde geçen pasajlardan, engelliliğin nedeninin günah işleme hatta lanete uğramaları olarak açıklandığı ancak bunun hemen arkasından gelen İsa'nın sözlerinden, engelliliğin çok büyük bir problem olmadığını, önemli olanın Tanrı'yı yüceltecek iyi işlerin peşinde koşmak olduğunu anlayabiliyoruz. Çalışmamızda ise Hristiyanların dinî yalvarmalar (dua) ile birlikte iyi amellerde bulunma ve bununla beraber manevî temelli dinî başa çıkmalara başvurduklarını, kendilerini günahkâr veya lanetlenmiş olarak değerlendirmedikleri, bu anlamda İncil'de geçen olumsuz nitelermelerden yola çıkarak olumsuz dinî başa çıkma biçimi geliştirmedikleri ve kendilerini hor görme, eksik ilan etme gibi bir yaklaşıma sahip olmadıkları gözlemlenmiştir. Kutsal metinleri marksist bir bakışla ele alan Demircioğlu'na (2003) göre, İslam dışındaki ilâhî dinlerin engelliliğe yaklaşımı, dinlerdeki peygamberlerin hayatlarında gözüken, hastaları iyi etme gibi mistik ve mucizevi özellikleriyle ele alınabilir ve bu özellik dinin olumlu işlevi olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızda mucize beklentisi gerçekleşmediği için dinden uzaklaştığını ve kopma sürecinin hızlandığını ifade eden Magdalena'nın engelinin nedenine ilişkin dinî bir açıklama dolayısıyla anlamlandırma bulamamış ve artık dinî başa çıkmaya başvurmuyor olması bu kopuşta etkili olmuş olabilir.

Kendisini artık Ateist – Deist olarak tanımlayan ve Hristiyanlık dinî ve kültüründen de kırıntılar taşıdığını açıklayan Magdalena, olumsuzluklarını anlamlandırırken hiçbir şekilde dinî öğelere atıfta bulunmamıştır. Hristiyanlardan yalnızca Jacop'ın olumsuzlukları Tanrı'nın cezalandırması olarak görmesi anlamlıdır. Bu durum muhtemelen kendisinin de açıkladığı gibi engelinin Tanrı'ya küfretmesinin akabinde gerçekleşmiş olmasıyla yorumlanabilir. Çünkü inandıkları din korku değil Tanrı sevgisi üzerine kuruludur. Kilisenin çocuğu olduğunu sık sık hatırlatan Gabriela, inançlı bir Hristiyan olduğunu sürekli vurgulayan Cornelius, dinini sevdiğini her fırsatta belirten Judith, Rebeka ve Susanna'nın ortak noktası “Kader ve Takdiriilahî” kavramlarına yaptıkları vurgudur. Bu kavramların yanısıra Rebeka kismet, Judith imtihan ve Susanna de kismet ve psikolojik şartların olumsuzlukların yaşanmasında rol oynadığını düşünmektedirler. Judith, diğer tüm Hristiyan katılımcılardan farklı olarak “imtihan”

kavramından bahsetmiştir. Bu durum kendisinin Sünnî birisiyle evli olması ve Müslümanlık'taki "imtihân" kavramından etkilenmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Susanna de diğer tüm katılımcılardan farklı olarak psikolojik durumların da olumsuzluklara neden olabildiğini söylemiştir. Susanna konuşmadığı için insanlarla diyalog kuramamakta ve yapmak istediği pek çok şeyi yapamadığı için de kısıtlanmış hissettiğini ifade etmektedir. Bu konuşamama ve kısıtlanmışlık sonucu problemlerini yeterince paylaşmadığı için iç dünyasında daha fazla hissetmesine ve dolayısıyla psikolojik olarak daha fazla etkilenmesine ve olumsuzlukları psikolojik şartlara bağlamasına neden olmuş olabilir.

Dinin hayatında ikinci sırada önemli olduğunu dile getiren Abraham, dinden uzaklaştığını Tanrı'ya küstüğünü anlatan Michel ve dinden döndüğünü açıklayan Magdalena ise doğum öncesi /sonrası faktörler, küresel iklim değişikliği, teknolojinin gelişmesi, donanım eksikliği gibi çevresel şartlar, bencillik, para kazanma hırsı, karşı tarafı olumsuz kişilik özellikleri ve siyasi nedenlere vurgu yapmışlardır. İçlerinden Michel ise yine de engelini doğum sonrası faktörlere ilaveten kader kavramı ile açıklamaktadır. Bu üç katılımcının dinî inanışlarının zayıf, kopuk ve hatta yok düzeyinde olması onların var olan durumları dinî nedenlerden farklı nedenlerle açıklamalarında etkili olmuş görünmektedir. Engellilerin hayatlarını zorlaştıran faktörlerden birisi hiç şüphesiz çevrelerindeki şartların imkânların eksikliği kendilerine göre düzenlenmesine yeterince dikkat edilmiyor oluşudur. Bu durum, katılımcıların yaşadıkları olumsuzluklarda çevresel faktörlerin de payı olduğunu dile getirmelerine sebep olmaktadır.

Hristiyan katılımcıların yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırmaları istendiğinde tıpkı Sünnîler gibi tek bir yanıtla yetinmeyip çoklu açıklamalar yaptıklarını, bu açıklamalarda da Kader, kısmet ve Takdiriilahînin birbirinin yerine kullanıldığını ve bunları üst bir tema olarak kader başlığı altında düşündüğümüzde en temel olumsuzluk nedenlerinin "kader" olarak algılandığı görülmektedir.

4.2.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları

Araştırmamızda katılımcıların olumsuzluklarının ve engellerinin nedenlerini doğum öncesi faktörlere, şansa, kader ve geçmişte yapılan hataların cezalandırılmasına, Takdiriilahîye ve diğer insanlara ibret olması için Tanrı tarafından seçilerek ödüllendirilme gibi faktörlere bağladıkları bulgulanmıştır. Burada Alevi/Nusayrî

katılımcıların da engellerini, en çok kader motifi ile açıkladıklarını söyleyebiliriz. Bu noktada insanlığa ibret olmak için Tanrı tarafından seçilmiş olunabileceğine ilişkin yapılan atıfta ise, ivaz teorisinden izler görmek mümkündür (Serdar). Teorideki temel vurgu, kişinin daha büyük bir iyiyi elde etmesini sağlamaktan ziyade uğramış olduğu azabın bir bedel veya bir karşılık verilmek suretiyle telafi edilmesidir. Ancak bu durum kişinin ıstırabının bir başkasının ya da bir toplumun faydası veya yüzyıllar sonra ortaya çıkacak bir fayda için bir araç olarak kullanılmasının önünde bir engel değildir (Aslantatar ve Yıldız, 2022). Ancak katılımcıların çoğunluğu genel olarak olumsuzluklara kişinin kendi hataları, çevresel şartlar, siyasetin görevini yerine getirmemesi gibi faktörlerin neden olduğuna atıfta bulunmuşlardır. Burada 2 katılımcıdan gelen yanıt, engelin ve olumsuzlukların nedenlerinin geçmişte yapılan hataların cezalandırılması olarak algılandığını bu algının reenkarne inancıyla ilgisi olup olumsuz dinî başa çıkma ile ilişkili bulunduğunu ortaya koymuştur.

4.2.3. Sünnî Katılımcıların Engel ve Olumsuzlukların Nedenlerine İlişkin Algıları

Katılımcıların çoğu, yaşamda karşılaştıkları olumsuzlukları ve engelleri için pek çok farklı veya benzer sebepleri bir arada sıralamışlardır. Buradan cevapların kader vurgusu etrafında kümелendiğini söyleyebiliriz. Kader kavramının hemen akabinde en çok kaderle ilişkili Takdiriilahî, kısmet, imtihan, şans kavramları ve Tanrı'nın cezalandırması ile anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Sünnî katılımcılardan kendi kişilik özelliklerini olumsuz olarak değerlendiren Zeyd, engelini de Tanrı'nın cezalandırmasına ve ceza ile de onu kötü yollardan korumak istemesine bağlamıştır. Yine Zeyd'in Tanrı'nın cezasına maruz kaldığını düşünmesi bir günah işlediği esnada kaza geçirip engelli kalmasıyla ilişkili olabilir. Dikkate değer bir diğer nokta diğer engellilerin olumsuzlukların nedenlerini genelde kader, kısmet, şans, Takdiriilahî kavramlarıyla açıklarken ilahîyatta okuyan Rûmeysa, Kur'ân kurslarına devam eden Amine ve evde her ayeti tek tek araştırarak anlamaya çalışan Hacer'in ise Takdiriilahînin yanısıra imtihan kavramına vurgu yapmalarıdır. Dinî eğitim alan bu isimlerin diğer katılımcılardan farklı olarak iletişim becerilerindeki eksiklikler, bakış açısı ve olumsuz kişilik özellikleri gibi din dışı faktörlere de atıfta bulunmaları dikkat çekmiştir. Üniversite mezunu Önder de din dışı faktörlere vurgu yaparak engelini genetik ve kader öğelerinin her ikisine de bağlamaktadır. Sünnî grupta doğum öncesi faktörlere vurgu yapan tek kişinin üniversite

mezunu öğretmen olması ve dinî eğitim alan kadınların olumsuzlukların nedenleri arasında din dışı faktörleri de zikretmeleri eğitim seviyesi yükseldikçe olumsuzlukların nedenlerini dinî ve din dışı faktörlere atfetmeye daha fazla başvurulduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak katılımcıların çoğu, yaşamda karşılaştıkları olumsuzlukları ve engelleri için pek çok farklı veya benzer sebepleri bir arada sıralamışlardır. Tüm yukarıdaki bulgular ışığında Hristiyan katılımcıların engel ve diğer olumsuzlukların genel nedenine yönelik en çok vurguladıkları kelimeler “Kader” ve aynı anlamda kullanılan “Takdiriilahî ” (6) ve akabinde “Kısmet” (4) ve “Çevresel Şartlar (4),” iken, Alevi/Nusayrîler de en çok Kader (2) ve aynı anlamda kullanılan Takdiriilahî (1) kelimelerine vurgu yapmışlardır. Her iki kavramı Kader üst başlığı altında ele alacak olursak Alevi/Nusayrîlerde de tıpkı Hristiyanlar gibi en çok kadere vurgu yapıldığını söyleyebiliriz. İlaveten Alevi/Nusayrîlerde Hristiyanlardan farklı olarak geçmiş hayatta işlenilen günahlardan dolayı Tanrı tarafından cezalandırılmış olduğuna (reenkarnasyon) bu nedenle engelli olduğuna inanma motifi göze çarpmıştır. Yine Alevi/Nusayrîler, engellerinin nedenlerini kaderden sonra en çok Tanrı tarafından geçmişte veya günümüzde cezalandırılmaya bağlamışlardır. Sünnî katılımcıların çoğunlukla yaşadıkları olumsuzlukları, kader kavramının hemen akabinde en çok eş anlamlı kullanılan Takdiriilahî, bu kavramlara yakın bir kavram olarak kısmet, imtihan, hayırlı bir tarafının olmasından dolayı, şans ve Tanrı’nın cezalandırması ile anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, Esen Ateş’in çalışmasının bulguları ile paraleldir.

Viktor Frankl, logoterapik çalışmalarında modern insanın en büyük sorununun “anlam arzusunun engellenmesi” olduğunu ifade eder ve hatta bu varoluşsal engellenme dolayısıyla yaşanan anlam kaybını stres ve sıkıntıdan kaynaklanan hastalıkların yaygınlaşmasının doğal bir neticesi olarak görür (Bahadır, 2002).

Bireyler, yaşamları boyunca çeşitli durumlarla karşı karşıya kalmakta, deneyimledikleri bu durumların sebeplerini ise “neden” sorusunun arayışına girerek anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenler, kişiler ya da durumlardan kaynaklanabilir. Atfetme, bireylerin olayların nedenlerini kişi ya da durumlardan kaynaklanan bir başka nedene bağlamalarıdır (Yağcı ve Çubuk, 2014).

Vaerenbergh Vaerenbergh, Varga, De Keyser ve Orsingher’e göre (2014), insanoğlunun nedensel yargıya varma isteği, çevrelerini anlama, kontrol etme ve tahmin etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. İnsanların, yaşantılarında gerçekleşen olayları bir takım sebepler üzerinden yorumlamaları, dünyadaki olayları anlamlı olarak algılama,

tahmin ve kontrol etme gereksinimlerinin yanı sıra özsaygı ve özbenliklerini güçlendirme ve hatta onları koruma dürtüsünden kaynaklanmaktadır (Şahin, Tatlılıoğlu ve Küçükköse, 2012). Atıf teorileri de, ortaya çıkan belirli bir olayın ya da sonucun neden ortaya çıktığını (nedensellik) ve bu olayla ilişkili tepkisel olarak ortaya çıkan davranışları açıklamaya çalışmaktadır (Weiner, 2000). Atıf teorilerine göre, insanlar, kendisinin ya da başkalarının davranışlarını kişilik özelliklerine veya çevreden kaynaklı koşullara bağlama eğilimindedirler (Kızgın ve Dalgın, 2012).

Atıf (yükleme) kuramları, literatürde 3 kuram çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kuramlar Heider'in Naif Psikoloji Kuramı, Jones ve Davis'in Uyuşan Çıkarımlar Kuramı ve Kelley'in Birlikte Değişim (Kovaryasyon) Kuramlarıdır (Yapıcı, 2003):

1) Heider'in Naif Psikoloji Kuramı: İnsanların davranışlarını açıklamada izledikleri yolları inceleyen ilk sosyal psikolog Heider'e göre bireyler “naif bilim insanları” gibi davranıp kendilerinin ve başkalarının davranışlarının altında yatan nedenleri anlamaya çalışırlar. Heider, diğer insanların davranışları, iç ve dış nedenlere atfetme eğiliminde olduğunu düşünmektedir: İç nedenler (kişilik özellikleri, zeka, motivasyon vb.) iken, dış nedenler (şans, bağlam, üçüncü kişilerin eylemleri vb.) dir.

2) Jones ve Davis 'in Uyuşan Çıkarımlar Kuramı: Jones ve Davis'e göre, bireyler, davranışların nedenlerini fiili gerçekleştiren kişilerin kişilik özellikleri ve niyetiyle açıklama eğilimindedirler.

3) Kelley 'in Birlikte Değişme (Kovaryasyon) Kuramı: Kelley' e göre, atfetmeyle ilgili temel unsur birlikte değişim ilkesidir. Birlikte değişim ilkesine göre bir davranış, zaman içinde kendisiyle birlikte değişim gösteren olası bir nedene yüklenmektedir.

Özetle atıf kuramları, bireylerin genellikle başarılı oldukları durumlarda bu başarıyı kendilerinden kaynaklı sebeplere yükleyerek içsel atıflar, başarısız oldukları durumlarda ise başkalarını suçlayarak dışsal atıflar yaptıklarını tezini dile getirmektedir.

Spilka, Shaver ve Kirkpatrick'e (2019) göre, bireylerin dinî ve dinî olmayan atfetme eğilimleri, yine dinî ve dinî olmayan etkenlerden etkilenmektedir. Şahin, Tatlılıoğlu ve Küçükköse'ye göre (2012) bu durum, dinlerin, inananlarına bir bakış ve yaklaşım tarzı kazandıran anlam sistemleri olmalarından kaynaklanmaktadır. İnanan insan, inaçlarının sunduğu bakış ve yaklaşım tarzından hareket ederek, oluşan olayların meydana geliş şekli, sebebi, kaynağı ve arka plandaki güç hakkında yaptığı açıklamalarını anlamlı hale getiren dinî içerikli kavramları kullanma yoluna gider. Zira dinler, yaşanan hadiselerle anlamlar sunmaktadır. Nitekim Gürses (2007) de, dinlerin, başa gelen olaylara hazır cevaplar sunarak olayların nedenlerini açıklayarak atıf teorileri ile benzer

fonksiyonları icra ettiklerini ifade etmiştir. Dinî atıflar, insanın istemediği halde yaşamak zorunda kaldığı olayları açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda ona ruhsal bir dinginlik ve sükûnet de vermektedir (Gürsu, Söylev ve Demirtaş, 2021, 185-186).

Yapıcı'ya göre (2003), dinî içerikli atıflar üç şekilde değerlendirilebilir: İlk olarak yaşanan ani, travmatik olayların tabiatüstü unsurlar ve ilahî bir âlemin öteden gelen müdahalesine atfedilerek açıklanması, ikincisi, dinî ve toplumsal yapıdaki olumsuzlukların, diğer dinî ve sosyal grupların kasıtlı müdahalesi sonucu oluştuğuna dair atıflar, üçüncü olarak ise yaşanan olumsuzlukların, fenalıkların, kötülüklerin, başarısızlıkların vs. ait olunan içinde bulunulan grubun hatalarından kaynaklandığı düşüncesine dayanan atıflardır. Bu noktada katılımcıların dinî başa çıkmalarında dinî atıf ilki çerçevesinde olayları anlamlandırdıklarını söyleyebiliriz.

Atıf teorilerinin yanısıra olumsuz olayları anlamlandırmada açıklamamız gereken bir diğer önemli konu İslam inancında kötülük problemi bağlamında, insanın maruz kaldığı acı ve ıstıraplara karşılık Tanrı'nın daha büyük bir iyilikle acı çekene fayda sağlayıp sağlamadığı konusunda ortaya atılan ivaz teorisidir. İvaz teorisi, kişinin iradesi dışında ve hak etmediği bir eleme maruz kalması durumunda, Allah'ın bunun karşılığını vereceği inancını savunmaktadır (Aslantatar ve Yıldız, 2022). Bu noktada katılımcıların öteki dünyada çektikleri sıkıntıların karşılığını alacaklarına ilişkin inançları, ivaz teorisi ile açıklanabilir.

Erkeklerin şans, kader, kısmet, Takdiriilahî, ceza kavramlarını; kadınların ise daha çok imtihan, kader, iletişim becerilerindeki eksiklikler ve olumsuz kişilik özelliklerini vurgulaması da dikkate değer bir diğer noktadır. Bu durum kadınların dinî araştırmalar ve dinî okumalarla içiçe olduklarını belirtmelerinin yanısıra kadın ve erkeğin farklı biyolojik yapılardan gelmeleriyle de ilişkili olabilir.

4.3. Engellilerin Karşılaştıkları Sorunlarla Genel Başa Çıkma Biçimleri

4.3.1. Hristiyan Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Araştırmamızın bulgularına göre, bu çalışmaya katılan 9 Hristiyan katılımcıdan 5 katılımcının yaşamın zorlukları karşısında daha ziyade duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanırken, 4 katılımcının problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini bir arada kullanmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Burada dikkate değer bir nokta Tanrı'yla barışık yaşadığını, dinî şüphelerinin olmadığını ve Hristiyan olmaktan memnun olduğunu belirten 5 katılımcıdan 4'ünün de genel anlamıyla yaşam sorunlarıyla

başta çıkarken “Tanrı’nın sevgisinin gücünden yararlanma”, “affetme”, “sabretme”, “iyilik ve cömertlik yapma” gibi dinlerinin öğretileri doğrultusunda yararlandıkları dinî unsurları da genel başta çıkmalarıyla birlikte ifade etmiş olmalarıdır. Buna göre katılımcıların başlarına gelen zorluklarla dinî olmayan başta çıkmalarla beraber Hristiyanlık dini temel inanç ve öğretilerinin dinî başta çıkma yol ve yöntemlerini de kullanarak başta çıkmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu katılımcıların 3’ünün zorlu durumlarda kutsal kitapları okuduklarını ve öğretilerini dinlediklerini ifade etmeleri nedeniyle Kutsal kitap içeriği ve nakiller, katılımcıların dinî başta çıkma eylemlerinin dayanağı olan inanç sistemlerini oluşturan yazılı ve sözlü metinler olabilirler. Çünkü yukarıdaki katılımcıların tamamı, sonraki engelleriyle dinî başta çıkmaya dönük eylemlerinin olup olmadığının sorulduğu soruda engelleriyle başta çıkarken dinî başta çıkmalardan sıklıkla yararlandıklarına örnek olacak türden yanıtlar vermişlerdir (geçmişte ve/veya halen mucize bekleme, Tanrı’nın sevgisini hissetme, sabretme, şükretme vb). Nitekim Hristiyanlık kutsal kitabı İncil’de yer alan temel inanç esaslarına göre “Tanrı sevgidir. Sevgide yaşayan Tanrı’da yaşar, Tanrı da onda yaşar” (Yuhanna 4:16), “Kalıcı olan üç şey vardır: İman, umut, sevgi. Bunların en üstünü de sevgidir.” (Korintliler 13: 1-13). Yine affedicilik 20 kutsal metinde yer alır ve affediciliğin kişiye sağladığı yararlardan “Yargılamayın, yargılanmayacaksınız; mahkûm etmeyin, kınanmayacaksınız; affedin, bağışlanacaksınız.” (Luka, 6: 37) şeklinde bahsedilir. Nakledildiğine göre Hz. İsa şöyle demiştir: “İnsanların hepsine ihsanda bulunun ve güzel davranın. Çünkü insanın iyilerden olabilmesi için, kendisine kötülük yapanlara da iyilik yapması gerekir.” Özetle, Hristiyanlık’ın kutsal metinlerinde dua etmenin gerekliliğine vurgu yapılır, nasıllığı, niceliği anlatılır ve dua etmek sık sık önerilir: “Daima dua edin.” (İncil, Filibelilere mektup, 5/17)

Çalışmamızda Hristiyan katılımcılar, günlük yaşam sorunlarında iyiliksever bir Tanrı’ya duyulan inanç ve Tanrı sevgisi ile (manevi temelli dinî başta çıkma), affetme, sabretme, iyilik- cömertlik yapma (iyi amellerde bulunma), dua (dinî yalvarma) ve kiliseye gitme/dinî bayramlara katılma gibi dinî ritüellere katılım (dinî destek) yoluyla dinî-manevî başta çıkma eylemlerine başvurduklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuç, Pargament ve arkadaşlarının 1988 yılında yaptıkları çalışma sonuçlarıyla uyusmaktadır. Ayrıca sonuçlar, Pargament ve arkadaşlarının 1990 yılında yaptıkları God Help Me: (I): Religious Coping Efforts as Predictors of The Outcomes to Significant Negative Life Events adlı çalışmalarının bulguları ile de uyusmaktadır. Nitekim 586 Hristiyan kilisesi mensubunun son bir yılda yaşadıkları ciddi olumsuz durumlarla dinî ve dinî olmayan

yollarla nasıl başa çıktıklarının araştırıldığı bu çalışmada, manevî temelli dinî başa çıkma, iyi amellerde bulunma, dinî hoşnutsuzluk, dinî destek, dinî yalvarma ve dinî kaçınma şeklindeki dinî etkinliklerden adil, iyiliksever ve destekleyici bir ortak olarak Tanrı inancı, dinî ritüellere katılım ve dinî destek arayışı gibi üç dinî etkinlik daha olumlu sonuçlarla ilişkili bulundu. Ayrıca bulgular, geleneksel dinî değişkenlerin ve dinî başa çıkma değişkenlerinin, dinî olmayan değişkenlerin etkisinin ötesinde sonuçları yordadı ve başa çıkma literatürüne dinî boyutun entegre edilmesi ihtiyacının altını çizdi (Pargament ve ark., 1990).

4.3.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Bulgulara göre, Alevi/Nusayrî katılımcıların genel yaşam sorunlarıyla başa çıkarken problem odaklı başa çıkmalardan daha fazla yararlanmakta olduklarını söyleyebiliriz. Yine Alevi/Nusayrîlerin, genel yaşam sorunlarını çözme durumunda dinî başa çıkma eylemlerine başvurduklarına dair söylemlerde bulunmamaları (Serdar hariç), ancak ilerleyen sorularda engel ve yarattığı sorunlarda dinî öğelerden yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda bu süreçte dinî başa çıkmalara başvurduklarını ifade etmeleri dikkat çekmiştir. Bu bulgu, Alevi/Nusayrî katılımcıların genel yaşam sorunlarıyla başa çıkmada daha seküler başa çıkmalara başvururken, dinî başa çıkma unsurlarına daha travmatik yaşantılara maruz kaldıklarında başvurdukları şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, her şeyin ezelde takdir edildikten sonra ezeldeki yazgının dünyada kaza olarak insanların başına geleceği şeklinde bir kaza-kader inancının Nusayrî Alevi/Nusayrîliğinde bulunmaması ile açıklanabilir. Nitekim Nusayrîlerin inanç esaslarında, kader anlayışı, ezelî ilimden çok, iyi ile kötüyü işleme konusundaki özgürlük ve sorumluluk kavramları etrafında işlenmektedir (Batur, 2013). Bu inanç çerçevesinde yaşama bakan katılımcılar, doğal sonuç olarak yaşamdaki daha hafif düzeydeki sorunlarla başa çıkarken sorunlarını çözme iradesi ve sorumluluğu ile hareket etmeye yönelik problem çözme becerilerini işe koşmayı buna karşın güçlerini aşan zorlu yaşam olaylarında dinî başa çıkma unsurlarına başvurmayı tercih ediyor olabilirler. Nitekim, Smith bir çalışmada dinin, değişik travmatik olaylar ve felaketlerle karşı karşıya kalındığı dönemlerde insanlara ana unsur olarak destek olduğunu ortaya koymaktadır (Smith, 1978).

4.3.3. Sünnî Katılımcılarda Genel Anlamıyla Başa Çıkma

Bu çalışmaya katılan 11 Sünnî katılımcıdan 7'sinin yaşamın zorluklarıyla problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini bir arada kullanarak başa çıkarken, 4 katılımcının ise daha çok duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanarak başa çıktıkları tespit edilmiştir. Sünnî kesimin, yaşam zorluklarıyla başa çıkarken problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini bir arada kullanmaları, uzun vadede etkili başa çıkmaları için oldukça önemlidir. Çünkü literatür araştırmaları salt duygu odaklı pasif başa çıkma stillerinin hemodiyaliz sağlık sorunlarının (Ersoy-Kart ve Güldü), yanı sıra madde kullanımı düşük benlik saygısı ve kendine zarar verici davranışlarla (Guinn ve Vincent, 2002) ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan Sünnîlerin çoğunlukla her iki başa çıkma yöntemlerini bir arada kullandıkları bulgusu, Sünnî katılımcıların tamamının etkili uzun vadeli olumlu-aktif teslimiyetçi dinî başa çıkmalara başvurdukları bulgusu ile ilişkili olabilir. Nitekim problem ve duygu odaklı başa çıkma yöntemlerini bir arada kullanan katılımcıların tamamı olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurduklarını da açıklamışlardır.

Her üç kesimi karşılaştıracak olursak, katılımcı kesimler arasında Sünnîler duygu ve problem odaklı başa çıkma stratejilerinin her ikisini birlikte en fazla kullanan kesimdir (11 katılımcı arasından 7 katılımcı). Alevi/Nusayrî grup, problem odaklı başa çıkma aktivitelerine daha yoğun başvurmakta iken Hristiyanların ise duygu odaklı başa çıkma etkinliklerine Sünnî ve Alevi/Nusayrî gruba göre daha fazla başvurduğu ortaya çıkmaktadır (9 katılımcı arasından 6 katılımcı). Dikkate değer bir nokta engellilikle ilgili kötü kader, felaket ve mecburen katlanılması gereken bir durum tarzında olumsuz algıya sahip ve cezalandırıldığını düşündüğü için Tanrı'yla kopuk veya sitemkâr olmaya halen devam eden ağır düzeydeki katılımcıların ve mucize beklentisi içerisindeki katılımcıların daha çok duygu; engelini kader, imtihan olarak gören, hayra yoran Tanrı ile ilişkileri iyi katılımcıların ise daha çok duygu ve problem odaklı başa çıkmaların her ikisini birlikte kullanıyor olmasıdır. Yine yaşamında dinin yerinin pek de olmadığını, dine göre hareket etmediğini ifade eden katılımcı ise sorunlarında daha sıklıkla problem odaklı başa çıkmaya başvurmaktadır.

Sonuç olarak dinin yaşamdaki genel sorunlar ve travmaları üzerindeki etkisini tespit etmek için öncelikle her üç kesimin engellilerin yaşamın getirdiği sorunlarla nasıl başa çıktıklarının anlaşılmasına çalışıldığı bu sorudan yola çıkarak 3 kesimin de duygu ve problem odaklı başa çıkma yöntemlerini farklı derecelerde kullanma yoluna gittikleri, bununla

beraber her üç kesimdeki engellilerin de, yaşamın getirdiği sorunlarla başa çıkarken genel itibariyle daha çok seküler olan etkinliklere başvurdıkları ilaveten nadiren dinî eylem ve etkinliklerden de yararlandıkları sonucuna varabiliriz. Araştırmanın sonuçları Öztürk'ün (2017) çalışmasının sonuçları ile paralellik arz etmektedir. Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelendiği çalışmada engellilerin daha çok sağlıklı bir şekilde hayata devam edebilmek, yürümek, koşmak, insanlara yardımcı olacak işler yapmak, sosyal yarar sağlayacak çalışmalara iştirak etmek gibi umut dolu seküler etkinliklere yönelik istek ve beklentileri olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Çalışmamızdaki katılımcılar da sağlıklı olmak, koşmak, yürümek, evlenmek, insanlara yardımcı olmak, engellilere uygun olmayan koşulları değiştirebilmek, toplumsal yarar sağlayacak çalışmalara katılmak, okulu bitirmek gibi tüm insanların isteyebilecekleri, umut dolu beklentilerden söz etmişlerdir. Bu noktada seküler başa çıkma biçimlerine daha sıklıkla başvurmalarının nedeni gerçekleşmesini istedikleri seküler istek ve beklentileri olabilir.

4.4. Engellilerde Dinî Başa Çıkma

4.4.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

Araştırmamızın bulgularına göre 9 katılımcının tamamının geçmişte dua etme davranışına başvurdukları, bu noktada kendisini inançlı veya inançlı olmasına rağmen dinî ve manevi sorun yaşayan Tanrı'dan kopuk Hristiyan olarak tanımlayan 8 katılımcının da günümüzde halen engelleri ve engellerinin getirdiği sorunlarla başa çıkma süreçlerinde duadan yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Bu açıdan dua etme davranışının engellilerin en çok başvurdukları dinî başa çıkma eylemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu bulgu, inançlı bireylerin dua ederek yaşadığı psikolojik problemlerin daha kolay üstesinden gelebildiğini tespit eden God and The Just World: Causal and Coping Attributions to God in Health Situations adlı çalışmanın sonuçlarını doğrulamaktadır. Sonuçlar, benzer şekilde, demanslı aile üyelerine bakmanın stresiyle nasıl başa çıktıklarının belirlenmeye çalışıldığı bir başka çalışmada, siyahi bakıcıların en sık yanıtının dua olduğu (Segall ve Wykle, 1988 –1989) bulgusu ile de örtüşmektedir. Nitekim Vergote'ye (1999) göre dua, psikanalitik tedavilerle benzer fonksiyonlara sahiptir. Bu tedavi türlerinin bireylerin açık ve rahat bir şekilde kendilerini rahatsız eden her şeyi olduğu gibi anlatmaları prensibine dayanması, dua eden insanın da benzer şekilde açık ve rahat şekilde kendisine dürüst olunması gerektiği Aşkın varlığı en gizli sırlarını, dertlerini açması oldukça iyileştiricidir. Nitekim bireyin ruhsal dünyasında meydana gelen pek çok sorunun dua ve dinî telkin

yoluyla iyileştirilebildiği psikolog ve psikiyatrlar tarafından da bilinen bir psikolojik gerçektir. Buradan hareketle, araştırmamızın bulgularının Vergote'nin duanın tedavi edici özelliklerini ortaya çıkardığı çalışmalarının bulguları ile aynı yönde olduğunu da söyleyebiliriz.

9 Hristiyan katılımcının tamamı geçmişte bir mucize olarak iyileşeceklerini ummuştur. Bu nedenle geçmişlerinde engellerinin iyileşmesine yönelik bir mucize beklentisi içinde olmuş bu katılımcıların büyük çoğunluğu bugün de mucize beklemeye devam etmektedirler (6 katılımcı). Bu beklentinin nedenini belki de en iyi Abraham açıklamaktadır: *“Mucizeler bekledim her daim bekliyorum. İncil’de illaki var böyle mucizeler. Hz İsa’nın doğumu bile mucize olduğu için biz de hayatımızda böyle mucizeler bekliyoruz. Bir mucize olabilir.”*

Abraham’ın dinin, hayatında ikinci planda olduğunu sorunlarıyla başa çıkarken dinden yararlanmadığını ifade etmekle beraber içten içe mucize beklemesi yukarıda örnek verdiği kutsal kitaplarında bahsi geçen Allah’ın mucizelerinin anlatımıyla ilgili olabilir. Abraham’ın atıfta bulunduğu mucizelerden bahseden İncil’deki ayetler, Abraham ve mucize beklentisi içinde olan diğer katılımcıların bu beklentilerinin kaynaklarından biri gibi durmaktadır. Dört İncil, hepsi genç bir çocuğun öğle yemeğiyle beslenen 5000 erkeğin ve ailelerinin beslenmesinden bahseder. *“İki somun ve beş balık, tüm dünyayı besleyecek kadar sağladı ve hâlâ 12 küçük sepet kaldı.”* Çocuklara ihtiyaçlarının büyüklüğüne kıyasla bağışladıklarının büyüklüğü hakkında endişe etmemeleri gerektiğini, ancak kaynağı ihtiyaçlara uygun hale getirmeleri için cömertçe vermeleri ve Tanrı’ya güvenmeleri gerektiği hatırlatılır. Esasında dinî inanç ve geleneklerin çoğu, mucizeler, işaretler, harikalar veya kehanetler gibi ilahi müdahalelerden bahseder. Tüm bu gelenekler, Tanrı’nın dünyamızda hareket edebileceği ve hareket ettiğine dair temel bir inancı temsil eder. Tanrı’nın *nasıl* müdahale ettiği ve bunu yaparak *neyi* başardığı konusundaki öneriler ne kadar farklı olursa olsun, din, Tanrı’nın insan işlerine müdahale edebileceği ve müdahale ettiği fikrine dayanır.

Hvidth (2011) yılında yaptığı Patient Belief İn Miraculous Healing: Positive Or Negative Coping Resource? adlı çalışmasında Tanrı’nın mucizevi bir şekilde yaşama müdahil olabileceği inancının 2 yönünün olduğundan bahsederek, ilk olarak bir yandan, hastaların ilahi müdahaleye inandıkları için tıbbi tedaviyi reddetmeleri veya Tanrı’ya bir mucize gerçekleştirmesi için zaman verilmesi için ütöpik yaşam uzatıcı tedavi talep etmeleri gibi ertelemeci bir tutumu kamufle ederek bir risk anlamına gelebileceğini açıklar. Hvidth, öte yandan, mucizelere olan inanç, umut uyandırarak ve böylece

hastaların, aksi takdirde vazgeçmeye yeltenebilecekleri durumlarda anlam ve inisiyatif bulmalarına yardımcı olarak, iyi entegre edilmiş bir dindarlığın önemli bir parçasını oluşturabileceğini böylece risk ve avantajlar içerebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ise Tanrı'nın müdahalesini önemseyen ve bekleyen katılımcıların mucize bekledikleri için tıbbi tedaviyi reddettiklerine ve dolayısıyla bu inançlarının risk içerdiğine dair bir bulguya rastlanılmamıştır. Buna göre katılımcıların inançlarının engelleriyle tıbbi yollarla mücadele etmede olumsuz bir etkisinin olmadığı hatta bazı katılımcılarda mücadele gücünü artıran bir kaynak olabildiği görülmüştür. Magdalena, engelini kaderi olarak değil ama yaşamın içerisindeki bir olumsuz olay olarak kabullenmiştir. Mucize beklentisi gerçekleşmeyince Tanrı'yı sorguladığını daha sonra da tamamen koptuğunu ama aslında ne olursa olsun dinden mantıksızlıkları olduğunu düşündüğü için kopacağını dile getiren Magdalena bu kopuşta bu sorgulamanın küçük tetikleyici bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber artık Hristiyanlık'ın dinî öğretilerine tam olarak inanmadığı için mucize beklemekten vazgeçen Magdalena dahi geçmişte mucizeler beklemiştir. Bu bulgu, hastalık veya şifa noktasında ilahi müdahaleye olan inancın, genel olarak dinî inançlarla ilgili ve ilişkili olduğunun bulunduğu Furnham'ın (1994) çalışmasının bulgularıyla uyumludur.

Engelleri ile başa çıkarken bu engelin nedenine ilişkin düşünceler, bazılarının geçmişte ve günümüzde Tanrı'nın kendilerini neden engelli yarattıklarına dair sorgulamalar içerisine girmelerine (4 katılımcı), bunların arasından (Gabriela, Judith, Michel, Magdalena) ikisinin (Michel ve Magdalena) dinden ve Tanrı'dan soğuyup uzaklaşmasına ve içlerinden Magdalena'nın tamamen dinden koparak salt kültürel Hristiyan olarak kalmasına yol açmıştır. Michel'in de Tanrı'ya küserek O'ndan uzaklaşarak olumsuz dinî başa çıkma yöntemlerinden birisi olan dinî memnuniyetsizliği hissettiğini söyleyebiliriz. Bu sonuca göre, Ayten ve Anık'ın (2014) çalışmalarında ortaya çıktığı gibi başa çıkma süreçlerinde bireyler zaman zaman başlarına gelen sıkıntılardan kendilerini kurtarmadıklarını düşünerek Tanrı'yı suçlayabilir ve ümitsizliğe kapılarak olumsuz dinî başa çıkma sürecini yaşamaya başlayabilirler. Bu durum ise kişilerin anlam ve teselli bulamamasına ve ümitsizliğe düşmelerine neden olabilmesi ile ilişkili görünmektedir.

Yaşamındaki ve engelinin getirdiği sorunlar nedeniyle geçmişte dua ettiğini, mucizeler beklediğini, Tanrı'dan ümitvar olduğunu, kadere kismete inandığını, olayları hayra yordüğünü, ilerleyen zamanlarda Tanrı'yı ve dinleri sorgulama sürecine girdiğini, bu sorgulamanın kısmen etkisiyle sonuç olarak artık bir ateist-deist-kültürel Hristiyan bir

birey olarak yaşamına devam ettiğini söyleyen Magdalena, yaşamındaki sorunlarla artık dinî öğelere başvurmadan başa çıkmaya çalıştığını engelini kabul ettiğini, mucize beklemekten vazgeçtiğini, ancak zaman zaman kültüründen kopamayıp kiliseye gittiğini, dua ettiğini aslında duadan ziyade evrene iyi dilek mesajları gönderdiğini, evrene ve evrenler arası bağlara çekim kuvvetlerine inandığını ifade etmiştir. Buna göre Magdalena, engeliyle geçmişte olumlu dinî başa çıkma etkinlikleri aracılığıyla başa çıkmış ancak daha sonraları olumsuz dinî başa çıkma sürecinde Tanrı'yı ve dinleri sorguladığı dinî memnuniyetsizliği, dininden uzaklaşıp deist-ateist ve salt kültürel Hristiyan karışımından oluşan bir kimlik geliştirmesine yol açmıştır. Magdalena, dua etmediğini ancak evrene iyi mesajlar gönderme yoluyla rahatladığını ifade etmiştir. Bireyler sorunlarıyla başa çıkmada hayata karşı sahip oldukları genel yönelimleriyle hareket etmektedirler. Buna göre Magdalena problemleriyle daha çok ateizmin savunduğu çoklu evren teorisi kapsamında başa çıkmaktadır diyebiliriz. Bu hipoteze göre, fizik yasaları ve temel sabitleri birbirinden farklı çok yüksek sayıda evren vardır. Bu evrenlerin çoğunda yaşam olmasa da çok az sayıda evrende parametreler yaşama uygun şekildedir (Doko, 2018). Her bir farklı evrenin kendine has fiziki kuralları bulunmaktadır ve yeterince çok olması durumunda elbette bir tanesi galaksilerin, yıldızların ve gezegenlerin ortaya çıkması için yeterli koşullara sahip olacaktır. Ancak Magdalena'nın evrene gönderdiği iyi mesajların içeriği ve fonksiyonunun duayla benzer olması dikkat çekmiştir. Bu durum, dinî olmayan manevî başa çıkma etkinliklerine başvurduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu durum, Magdalena'nın engeliyle dinî çerçeve içerisinde başa çıkamadığı durumlarda, kurumsal bir dinden kaçarak, kendi oluşturduğu manevî alana sığınma yoluyla başa çıkma yoluna gitmeyi tercih ettiğini düşündürmektedir. Nitekim LGBT bireylerde de bu durumun örneklerine rastlanmıştır. LGBT Bireylerde Dinî İnanç, Din ve Tanrı Tasavvuru, Dinî ve Manevî Başa Çıkma Süreci konulu 2014 yılında yapılan çalışmada, bu bireyler arasında inançlı olduğunu belirtenlerden önemli bir kısmının kurumsal dinin yanında bireysel dinî bir anlayış, bir tür manevîyât anlayışı ortaya koydukları görülmüştür. Bu durum, sınırları kesin belirli olan kurumsal dinden, bireysel olan manevîyât (spiritüel) alana kaçış olarak değerlendirilmiştir. LGBT bireyler, var olan kitabi bilginin yanında din hakkındaki kendi tasavvurlarını oluşturmuşlar ve bu tasavvurları, ferdi hayatlarıyla çelişmeyecek şekilde kurgulanmıştır. (Ayten ve Anık, 2014).

Hristiyan katılımcıların, olumlu dinî başa çıkma unsurlarının pek çoğuna başvurmakta olması ancak 1 katılımcı dışında (Magdalena), diğerlerinin bugün, engellerini kaderleri olduğu, olabileceği ve dinle ilgisi olmayan bir kaderle de ilişkili

olabileceği inancı ile açıklamaları ve çoğunun mucize beklentisi içinde olmaya devam etmeleri ve içinde bulundukları koşullara yine de şükretmeleri gibi pasif dinî başa çıkmaları göz önüne alındığında duygu odaklı olumlu dinî başa çıkmaları ağırlıklı olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca kendisini imanlı, Tanrı'yla yakın ilişkileri olan Hristiyan olarak hissettiğini ifade eden katılımcıların tamamının (7 kişi) dua ettiğini buna göre katılımcılardan 7'sinin de olumlu işbirlikçi veya teslimiyetçi dinî başa çıkma sergilediğini söyleyebiliriz. Bu katılımcılara ilaveten Hristiyan olmakla birlikte engelinden sonra dinî sorgulamalar içerisine girerek dinden uzaklaştığını ifade eden 1 katılımcı da zaman zaman duaya başvurduğunu ifade etmesi nedeniyle kendisinin de aktif dinî başa çıkma etkinliklerinden dinî yalvarmaya başvurduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında 1 katılımcının (Michel), olumsuz dinî başa çıkmalara başvurması dinî memnuniyetsizlik sonucu oluşan sitemkâr dindarlığıyla ilişkili görülmektedir. 2 katılımcının ise daha çok olumlu olmakla beraber zaman zaman olumsuz dinî başa çıkma etkinliklerine başvurduklarının ortaya çıkması dinin başa çıkma sürecine bir kaynak olarak olumlu ve olumsuz anlamda bir arada kullanılabildiğini ortaya koymaktadır.

4.4.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

Bulgular, Alevi/Nusayrî 7 katılımcıdan 2'sinin olumlu - öz yönlendirici dinî başa çıkmalara başvurmakta, sorunlarını dinî unsurlara daha az bağlamakta ya da hiç bağlamamakta dolayısı ile dinî başa çıkmalardan çok az yararlanmakta, Tanrı'yı devre dışı bırakarak daha ziyade kişinin kendi çabalarına vurgu yaptığını göstermektedir. Geçmişte olumlu dinî başa çıkma eylemlerine başvurduklarını açıklayan 2 katılımcının ikisinin de bugün sorumluluk duygularının oldukça yüksek olduğu, sorunlarını öz yönlendirici yaklaşımın yanı sıra dua etme davranışına da zaman zaman başvurdukları için aynı zamanda işbirlikçi olumlu dinî başa çıkma ile aşmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. 1 katılımcı (Soyer), olumlu-aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma yaklaşımı sergilemektedir. 1 katılımcı geçmişte olumsuz, şimdi olumlu-işbirlikçi – pasif ve bazen de bazı durumlarda olumsuz, 1 katılımcı olumlu-işbirlikçi ve bazı durumlarda olumsuz yaklaşımlarla dinî başa çıkmalardan yararlanmaktadır. Geçmişte olumsuz dinî başa çıkmalara daha çok başvuran 1 katılımcı bugün daha olumlu ve olumsuz dinî başa çıkmaların her ikisini de kullanmaktadır. Bu bulgular, dinî başa çıkma süreçlerinde bireylerin 3 yaklaşımdan (işbirlikçi, öz yönlendirici, boyun eğici) birisine eğilimi olduğunu açıklayan Pargament'in (2003) bulgularıyla örtüşmemektedir. Zira çalışmamızda katılımcıların

başa çıkma süreçlerinde tek bir yaklaşımla değil aynı anda birden fazla yaklaşımla da sorunlarını çözmeye yoluna gidebilmekte oldukları ortaya çıkmıştır. 2 katılımcı geçmişte olumlu şimdi nadiren olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma etkinliklerine başvurmaktadır.

Sonuç olarak, Alevi/Nusayrî katılımcılardan 5'i olumlu-işbirlikçi, özyönlendirici veya pasif, aktif teslimiyetçi yaklaşım ve eğilim içerisinde olmuşlardır. Bu 5 katılımcının 2'si tamamen olumlu-işbirlikçi ya da teslimiyetçi yaklaşım içerisinde. 5 katılımcı geçmişte veya halen olumlu dinî başa çıkma stratejilerini az veya çok kullanmakla beraber olumsuz dinî başa çıkma geliştirmelerine neden olabilecek inanç ve eylemlere geçmişte veya günümüzde daha çok başvurmaktadır. Geçmişte 1'i hariç katılımcıların 6'sı olumlu dinî başa çıkmalardan daha çok yararlanmakta iken, günümüzde 7 katılımcının 1'i hariç 6'sı olumlu dinî başa çıkmalara daha az sıklıkta başvurmaktadır. Buradan hareketle din, Alevi/Nusayrî katılımcıların engelleriyle başa çıkmalarında anahtar rol oynamaktadır ve engelliliklerinin ilk dönemlerinde dinî başa çıkmalara daha sık başvururken günümüzde daha az başvurmakta olduklarını görmekteyiz. Bu durum, engeli kabul süreciyle ilişkili olabilir. Nitekim Esen Ateş (2019) çalışmasında da bu sürecin önemi bulgulanmıştır.

Serdar, Allah'tan ümitvar olduğunu, zorlandığı zamanlarda Tanrı'nın sesini duyduğunu, engeliyle ilgili olarak geçmişte mucize beklentisi olduğunu, türbe ve camilere gittiğini, adaklar adadığını, mumlar yaktığını, oruçlar tuttuğunu, sabrettiğini, öteki dünyada karşılığını alacağına inandığını, bazen Tanrı'ya isyan ettiğini, Tanrı'yı sorguladığını, Tanrı'ya küstüğünü, geçmişteki yaşamındaki hatalarından dolayı cezalandırılıyor olabileceğini düşündüğünü (reenkarne), Allah'a havale ettiğini, tevekkül ettiğini, hâline şükrettiğini, mucizelere tanık olduğunu, ibadet de yaptığını, tövbe ettiğini, dua ettiğini, imtihânda olduğuna inandığını, Tanrı'nın kendisini diğer insanlara ibret olarak engelli yaptığını düşündüğünü son olarak olayın kader veya cezalandırılma olabileceğini kabul ettiğini dile getiren ifadeleri dikkate değerdir. Serdar'ın yanıtları irdelendiğinde geçmişte ve günümüzde dinî yalvarma, dinî kaçınma, manevî temelli dinî başa çıkma, iyi amellerde bulunma gibi olumlu ve Tanrı'ya öfke, cezalandırıldığını düşünme gibi davranışlar temelinde olumsuz dinî başa çıkmalara böylece dinî başa çıkmanın her iki türüne birlikte başvurmakta olduğu söylenebilir.

Serdar'ın dinî başa çıkmalarından birisi olarak dikkat çeken reenkarne inancı, ruh göçüdür (tenasüh) ve Türkiye'de yaşayan Alevi/Nusayrî inanç biçimleri içerisinde reenkarnasyon inancının en canlı ve yoğun olarak yaşatıldığı grup Alevi/ Nusayrîlerdir. Akdeniz şeridinde özellikle Adana, Mersin ve Hatay illeri üçgeninde bazı insanlar

öldükten sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiklerini anlatmaktadırlar (Türk, 2010). Çalışmamızdaki bu bulgu, Türk'ün alan araştırması çalışmasının sonuçlarıyla uyumludur.

4.4.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî Başa Çıkma

Araştırmamıza katılan Sünnî katılımcıların görüşlerine geldiğimizde diğer iki çalışma grubundan daha fazla olumlu dinî başa çıkma stratejilerine başvurdıkları ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Sünnî katılımcının tamamı sorunlarıyla başa çıkarken olumlu- aktif teslimiyetçi dinî başa çıkmalara başvurmaktadırlar. Hemen hepsi engelliliğinin ilk dönemlerinde Tanrı'ya onları neden engelli yarattığıyla ilgili sorgulama içine girip isyan etse de ilerleyen süreçlerde bu durum yerini engeli kabule bırakmıştır. Katılımcıların bu kabullerinin arka planında engelinin kaderi, kısmeti, Takdiriilahî olduğu sonucuna varmaları, engellerini hayra yormalarının etkili olduğu, bu kabullerin de dinlerinin bu kabulleri destekleyen ve besleyen inançlarıyla ilişkili görülmektedir. Engellilerin büyük çoğunluğu çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağına inanmakta, Allah'tan geldiğini düşünerek ve imtihân olduğunu düşünerek sabretmektedirler. Sünnîlerin pek çoğunun engelliliğin ilk yıllarında olumsuz dinî başa çıkma biçimi olarak Tanrı'yı sorgulama ve zaman zaman Tanrı'ya isyan gibi duygu ve düşünceler içerisine girip olumsuz dinî başa çıkmalara başvursalar da sürecin ilerleyen zamanlarında tüm Sünnî katılımcıların dua etme, iyi davranışlarda bulunma gibi aktif teslimiyetçi olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinden yararlandıklarını söyleyebiliriz.

Özetle Sünnî engellilerin çoğunluğu geçmişten günümüze dinî başa çıkma eylem ve etkinliklerinin pek çoğuna başvurmuş, isyanlardan sonra gelen süreçte ise artık engellerini kaderleri, kısmetleri olarak görmekte, çektikleri sıkıntıların öteki dünyada karşılığını alacaklarına inanmanın kendilerini ferahlattıklarını dolayısıyla artık iyileşmek için mucizeler beklemediklerini, kaderlerini kabul ettiklerini ifade etmekte yani olumlu-aktif teslimiyetçi dinî başa çıkma yaklaşımıyla engellerinin yarattığı olumsuz duygularla başa çıkmaya çalışmaktadırlar.

Çalışmamızda katılımcıların, engellilikleri ve engelliliklerinden kaynaklı problemlerinde ise dinî olmayan başa çıkma eylemlerinden daha ziyade dinî başa çıkma eylemlerine başvurmaktadır. Bu sonuç, Auwal ve Kwah'ın 2018 yılında Kano'da omurilik yaralanması olan kişilerin % 95 oranında dinî başa çıkmaya başvurdıklarını ortaya koyan

çalışmalarının bulgularıyla örtüşmektedir. Katılımcılar, bu kapsamda dinî yalvarma, iyi amellerde bulunma, manevî temelli ve dinî destek türü başa çıkma etkinliklerine başvurdukları ayrıca engellilerin dindarlık seviyelerine paralel olarak dinî başa çıkma etkinliklerine başvurdukları görülmüştür. Kendisini dindar ve Allah'a bağlı olarak ve Tanrı'nın çocuğu, kilisenin çocuğu gibi sıfatlarla tanımlayan katılımcılar, Tanrı'ya isyan, öfke hisseden ya da dinden uzaklaştığını ifade eden katılımcılara göre olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine daha fazla başvurmuşlardır. Bu bulgular, Kula'nın (2005) çalışmasının sonuçlarıyla paraleldir. Kula, ortopedik engellilerin dinî başa çıkmaları üzerine nicel yöntemlerle yaptığı araştırmasında iyi amellerde bulunma etkinliğinin ilk sırada yer aldığını, ayrıca engellilerin dinî yalvarma (dua), Tanrı'yı yakınlarında bir güç olarak hissetmelerini ihtiva eden manevî temelli eylemlere sıklıkla başvurduklarını ve dindar bedensel engellilerin dinî başa çıkma etkinliklerini daha fazla kullandıklarını tespit etmiştir.

Bulgularımıza göre araştırmanın temel problemine yanıt olarak din, ortopedik engelli bireylerde engellerinin yarattığı travmayla başa çıkmalarında çoğunlukla olumlu bununla birlikte nadiren olumsuz etkide bulunmuştur cevabı verilebilir.

Çalışmaya katılan grupların dinî başa çıkmaları karşılaştırıldığında Hristiyan katılımcılar, olumlu dinî başa çıkma unsurlarının pek çoğunu kullanmaktadırlar. Sonuçlar, Klaassen, McDonald ve James'ın (2006) bulgularıyla aynı yöndedir. Araştırmamıza göre Hristiyan katılımcılar, dinî başa çıkma unsurları arasında en çok dua etmeye başvurmaktadırlar. Yine çoğunlukla katılımcılar, geçmişte ve/veya günümüzde bir mucize olarak iyileşeceklerini ummuş ve halen ummaktadırlar. Hemen hemen tamamı geçmişlerinde engellerinin iyileşmesine yönelik bir mucize beklentisi içinde olmuş ve bu katılımcıların büyük çoğunluğu bugün de mucize beklemeye devam etmektedirler. Bu beklentinin nedenini sevgi temelli kabul ettikleri dinî inançlarının (Topcu, 2019) Hristiyanlık dinî lideri Hz. İsa'nın mucizevi şekilde babasız dünyaya gelmesi, körleri iyileştirerek gözlerini açması vb. mucizeler beklemelerini haklı kılacak dinî argümanlarla dolu olmasıdır. Bu dinî inançtan vazgeçildiğinde mucize beklentisinden de vazgeçilmektedir. Örneğin, Hristiyanlık'ın Tanrı'nın mucizeleriyle ilgili inançsal öğelerine artık çok inanmadığını söyleyen bir katılımcının dahi dininin bu öğretisini kabulden vazgeçmesiyle günümüzde mucize beklentisinden de vazgeçtiğini ancak bu beklentiyi yaşamında aramaktan da vazgeçememiş olup farklı mucizelere şahitlik ettiğini farkettiğini açıklaması dikkate değerdir. Çünkü Hristiyanların Tanrı'nın iyileşmelerini sağlayacak mucizeleri vereceğine inançları, kutsal metinlerin engelliliği aşmak için

sunduğu mucizevi çözüm yolları ile ilgilidir. Hristiyanlık normalde muhtaçların, hastaların ve özellikle sakat olanların barınmasına dayanır. Aslında, Hristiyanlığa pek çok kişiyi sevdiren şey, ölenler ve sakatlar da dâhil olmak üzere yoksullara ve hastalara yönelik endişedir. Nitekim Akanle ve Olorunlana (2014) çalışmalarında mucizeler, manevi tedaviler ve bakım isteğinin, Hristiyan katılımcılar tarafından en çok bahsedilen ve tutkuyla ima edilen yanıtlar olduğunu ortaya koymuştur. Yine bir katılımcının da artık Hristiyanlık dinine inanmayıp ateizme ve deizme kaydığını ve mucize beklentisinden bu süreçten sonra vazgeçtiğini açıklamaları mucize beklentisi ile dinî inanç arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Kutsal metinlerin engellilere yaklaşımını ve mistik mucizevi çözüm yollarını ele alan araştırmacılara göre, kutsal metinlerde bir kurtarıcı kimliğine sahip olan kişilerin mucizeler yaratarak insanlar üzerinde etkin bir gücünün açığa çıkması sakatlar üzerinden verilmektedir. Kutsal metinlerde körlerin, sağır dilsizlerin, yürüyemeyen kişilerin ilâhî bir güce sahip olan peygamberler aracılığıyla iyileştirildikleri yazılmaktadır. Bu ilâhî güç aracılığıyla iyileşen sakatlar yaşamlarında sürekli bu umutlar altında kendileri için bir kurtarıcı beklemekte ve bütün umutlarını bu kurtarıcıya bağlamaktadırlar. Yaşam zorluklarının kendisinden kaynaklı olduğunu içselleştirerek, problem çözme için ilâhî güçlere havale etmektedirler (Demircioğlu, 2003; akt. Baybal, 2015).

Alevi/Nusayrî engellilerin de duygu odaklı olumlu dinî başa çıkma stratejilerini sıklıkla kullanmakla beraber olumsuz dinî başa çıkma geliştirmelerine neden olabilecek inanç sistemine ve etkinliklere daha çok başvurdıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, problemleriyle mücadele ederken sorunlarını dinî unsurlara çok az bağlamakta, dinî başa çıkmalardan çok az yararlanmaktadır. Bu sonuç Anadolu’da bozkırda en önemli çocuk hastalığı olarak kabul edilen durumla başa çıkmada kullanılan seküler yöntemleri çağrıştırmaktadır. Şöyle ki, Anadolu’da Sünnî ve Alevi/Nusayrî nüfusun birlikte yaşadığı bazı yörelerde halen cılız, hasta olan çocuk (aydaş çocuk) tedavisi için aydaş inancı ve aydaş aşısı pişirme gibi bir seküler başa çıkma ritüeli ile çocuklar iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu ritüelde dinî hiçbir eylem (dua, ayet okuma vb.) söz konusu olmayıp tamamen manevî geleneksel bir çerçevede aydaşlıkla başa çıkılmaya çalışılmaktadır (Şahbaz, 2020). Tıpkı bu örnekte olduğu gibi Alevi/Nusayrî katılımcılar, Tanrı’yı devre dışı bırakarak daha ziyade kişinin kendi çabalarıyla mücadele etmenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Bu katılımcıların sorumluluk duygularının yüksek olduğu, sorunlarını özyönlendirici başa çıkma ile aşmaya çalıştıkları, ilaveten din adamlarına karşı olumsuz duygular besledikleri yani dinî memnuniyetsizlik hissettikleri ve dinî şüpheler ve inançsal

sorgulamalar gözlemlenmiştir. Yine de Alevi/Nusayrî katılımcıların çoğunluğu dinî yalvarma (dua etme) ve manevî temelli iyilik yapmaya önem vermeye devam ederek olumlu dinî başa çıkmalara başvurmaktadırlar. Alevi/Nusayrîlerde nazara uğradığını düşünme ve geçmiş yaşamında yaptığı günahların bu dünyada engelli olmakla cezasını çektiğini düşünen reenkarne inancı ile başa çıkmaya çalışan katılımcılar olmuştur. Bu katılımcılar da cezalandırıldığına inanmakta olduğundan olumsuz dinî başa çıkmalarla sorunlarıyla başa çıkmaktadırlar. Engeliyle reenkarne inancı kapsamında yani olumsuz olarak dinî başa çıkma, Sünnî ve Hristiyanlarda rastlanmayan bir başa çıkma biçimidir. Bu iki kesim, Alevi/Nusayrîlerin aksine engelinden kaynaklı çektiği eziyetlerin öteki dünyada karşılığını alacağına inanmaktadır. Araştırmamızın bulguları, Adana, Hatay, Mersin yöresinde reenkarnasyon konulu çalışmalar yapan Ian Stevenson'un bulguları ile örtüşmektedir (Akt.: Bağ, 2019). Miles'in 2002 yılındaki çalışması da Hinduizm, İslamiyet ve Budizm gibi doğu dinlerinde özür lülüğün yaygın olarak "talih, kader, karma tarafından gönderilen talihsizlikler" üzerinden ve hatta çoğu kez ebeveyn günahıyla ilişkili bir açıklamasının yapıldığını ortaya koymaktadır.

Sünnîler yaşamlarında ve engelliliklerinden kaynaklı sorunlarda dinî başa çıkmalara oldukça sık başvurmaktadır. Hemen hepsi engelliliğinin ilk dönemlerinde Tanrı'ya onları neden engelli yarattığıyla ilgili sorgulama içine girip isyan etse de ilerleyen süreçlerde bu durum yerini engeli kabule bırakmıştır. Aslında bu durum her üç kesim için de benzerdir. Pek çok katılımcının bu kabullerinin arka planında engelinin kaderi, kısmeti, Takdiri ilahî olduğu sonucuna varmaları, engellerini hayra yormalarının etkili olduğu bu kabullerin de dinlerinin bu kabulleri destekleyen ve besleyen inançlarıyla ilişkili görülmektedir. Engellilerin büyük çoğunluğu çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağına inanmakta, Allah'tan geldiğini düşünerek ve imtihan olduğunu düşünerek sabretmektedirler. Sünnîlerin pek çoğunun engelliliğin ilk yıllarında olumsuz dinî başa çıkma biçimi olarak Tanrı'yı sorgulama ve zaman zaman Tanrı'ya isyan gibi duygu ve düşünceler içerisine girse de tüm Sünnî katılımcıların sürecin ilerleyen zamanlarında dua etme, iyi davranışlarda bulunma gibi problem ve diğer duygu odaklı olumlu dinî başa çıkma eylemlerine aktif şekilde başvurduklarını söylebiliriz. Bulgular, Esen Ateş'in (2018) bulgularıyla aynı yöndedir.

Tüm katılımcılar dinî başa çıkma yöntemleri kapsamında en çok dinî yalvarma (dua etme) etkinliğine başvurmaktadırlar. Dua, tüm gruplarda en sık başvuru alan etkinlik olup başa çıkmaya olumlu tetki etmektedir. Bu sonuç, Aydın (2011), Işık (2013), Eryücel (2013), Esen Ateş (2018) ve Baynal'ın (2018) çalışmalarıyla uyusmaktadır. Zira ilâhi

dinlerin belli mekân ve zamanla bağlı olan sistematik ibadetlerinden farklı bir ibadet olan dua, dinî başa çıkmanın ilk aşamasıdır. Kişi zorluk ve güçlüklerle karşılaştığında ve aşmak için harekete geçtiğinde ilk yaptığı dinî eylem dua etmektir. Sıkıntı yaşayan bireyin Allah'a açılan kapısı olan dua, küçük ve aciz olan insanın büyük ve güçlüden ihtiyaç ve arzusunu talep ve rica etmesidir. Aynı zamanda Aşkın varlık ile kulu arasındaki iletişimi ve bağlantının sürekliliğini sağlar. Allah'ın dualara eninde sonunda icabet edeceği vaadine duyulan inanç, onun başa çıkma açısından önemini artırmaktadır. Bu nedenle Hristiyan ve Müslüman katılımcıların neredeyse tamamı dua etmektedir. Bu dualar daha çok engelinin yarattığı sorunlarla mücadele edebilmek ve daha kötü duruma düşmemek içindir.

Çalışmamızda dine sarılmadığını, dinden kopuk olduğunu Tanrı'ya küs olduğunu ifade eden katılımcılar dahi ara sıra dua etmekte hatta artık ateizme ve deizme kaydığını ifade eden bir katılımcı dahi dua eylemine benzer şekilde evrene iyi mesajlar ve dilekler gönderme gibi bir muhteva olarak benzer içerikte bir eyleme başvurmaktadır. Burada dikkat çeken bireylerin yaşamlarındaki sorunlar ve engellilikleriyle ilgili konuları ele almak için kendinden yüce bir güçle bir şekilde bir bağ kurma duygusunu geliştirmeye çalıştıklarının gözlenmesidir. Bu bulgu, Salkas ve Gill'in (2016) çalışmasındaki bulgularla benzeşmektedir. Nitekim Salkas ve Gill'in çalışmasında Hristiyanlar ibadet ettiklerini bildirirken, ateistler meditasyon kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Şükür de ilahî dinler açısından önemli bir dinî kavramdır. Her iki dine mensup üç kesimden katılımcıların büyük çoğunluğu daha kötü duruma düşmemek için her hâllerine şükretmektedirler. Katılımcılar, şükrederek hem dinî bir ritüeli yerine getirmekte hem de daha kötü olayların başlarına gelmesinden ya da engellerinin ağırlaşarak hayatlarını daha da zorlaştırmasından kurtulmaya çalışmaktadırlar. Çalışmada şükretmenin daha çok kötüsüne uğrama kaygısından kaynaklandığı, engellilerin zaten zor olan hayatlarının daha da kötüye gitmesinden korktukları için içinde bulundukları koşullara yine de şükrettikleri farkedilmiştir. Bu sonuç, Esen Ateş'in (2018) bulgularıyla örtüşmektedir.

Dua etme ve şükretmenin yanısıra kader, kısmet inancı, tövbe etme, hayra yorma, ahirette karşılığını alma, imtihan, tövbe etme, sabretme vb. dinî başa çıkma unsurlarının engelleriyle başa çıkmalarındaki rolünü tespit için bakıldığında tüm bu eylemlerin başa çıkmalarda olumlu rol oynadığı görülmüştür. Ne var ki engel, özellikle yatağa bağımlı bazı ağır engellilerde oldukça travmatik bir görünüm arz etmiştir. Bu görünüm, engelin yaşamına etkisinin daha ağır olması, sosyal hayatın daha kısıtlı olması, yaşanan güçlüklerin fazlalığı ve heran bir başkasına muhtaç olmaktan kaynaklı olarak olumsuz

dinî başa çıkmaya başvuruyor olmalarıyla da ilişkili olabilir. Çünkü yatağa bağımlı olup hayatından memnun olduğunu, yaşamın sorunlarıyla zor da olsa başa çıktığını bugününe şükrettiğini Tanrı'ya hiç isyan etmediğini ona teslim olduğunu, başına gelenlerin kaderi, kısmeti olduğunu ve olumsuz dinî başa çıkmaları hiç kullanmadığını ve hayatına baktığını, ümitvar olduğunu ifade eden ağır engelli katılımcılar da mevcuttur.

Çalışmamızda kader, kısmet inancının engelle başa çıkmakta en önemli faktörlerden ikisi olarak her üç kesimde de karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Kader inancı, Sünnîlerde en üst seviyededir. Kısmet de kadere benzer olarak nasip anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle dinlerdeki kader kısmet inancı engelle olumlu dinî başa çıkmada hayati öneme sahip bir faktördür. Nitekim kader, kısmet inancı kişilerin bozulan anlamı yeniden kurmalarında kilit roldedir. Her şeyin en iyisini bildiğine inanılan inananlarının sahibi, yüce ve aşkın Tanrı'nın kendilerinin engelli olmalarını dilemiş olması böylesine koruyucu, büyük ve yüce bir varlığın ezeli ve ebedi bilgisi ve izni dâhilinde olduğu için kabul edilebilir bir durumdur. Tanrı zar atmaz mutlaka bir bildiği vardır. Bu açıdan araştırmanın bulguları, Batman'ın (2008), kadın Kur'ân kursu öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Katılımcıların çoğunlukla yaşadıkları olumsuzlukları, kader kavramının hemen akabinde en çok eş anlamlı kullanılan Takdiriilahî, bu kavramlara yakın kavramlar olarak kısmet sonrasında imtihan, şans ayrıca kısmen Tanrı'nın cezalandırması ile anlamlandırdıkları ortaya çıkmıştır. İmtihan ve kader inançlarının, yaşanan travmayı anlamlandırmada önemli işlevlerinin olduğu görülmüştür. Sonuçlar, Esen Ateş (2018) ve Işık'ın (2013) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerdir. Kader ve kaderle ilişkili kavramların sıklıkla zikredilmesinin dinî olduğu kadar kültürel de bir başa çıkma biçimi olduğu, burada devreye öğrenilmiş çaresizlik kavramının kültürel aktarımının girmiş olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların kader ve kaderle ilişkili inançları beraberinde sıkıntıları hayra yormayı da getirmektedir. Nitekim araştırmamızda pek çok katılımcı zorlukların yarattığı stresi aşmak için durumlarına pozitif bakış açısıyla yaklaşmışlar ve hayırlı nedenler aramışlardır. Çalışmanın bu sonucu Treolar'ın (2002) sonucuyla örtüşmektedir. Nitekim Treolar'ın çalışma sonuçlarına göre de, katılımcıların dinî inançları hayatlarına bir istikrar getirmiş, engelli geçirdikleri hayatlarını anlamlandırmalarında, bu hayatla başa çıkmalarında ve diğer faydalı etkenleri kazanma konusunda onların yaşamına olumlu yönde katkı sağlamıştır.

4.5. Engellilerin Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Bu soruda engellilik travmasını yaşayan bireylerin engelliliklerinin dinî – manevî yaşantılarına olan etkisinin ortaya konması amacıyla katılımcılara dinî- manevî hayatlarında ne türden değişiklikler olduğu sorusu sorulmuştur. Katılımcıların dinî ve manevî hayatı birbirinden ayırmadan soruyu yanıtlamaları toplumumuzdaki bireyler açısından din ve maneviyatın keskin çizgilerle ayrılması zor kavramlar olduğunu ortaya koymuştur.

4.5.1. Hristiyan Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Araştırma bulgularına göre katılımcıların tamamının engelli yaşamların süresince geçmişte veya günümüzde Tanrı'dan mucize beklentisi içerisinde bir gün iyileşeceklerine olan inançlarıdır. Bunun altında yatan neden düşünüldüğünde 2 farklı açıklama yapılabilir ilki engellilerin kendi psikolojik sağlamlıklarını korumak ve artırmak için bir gün iyileşebileceklerine inanmak istemeleri. İkincisi engellilik sonrası dinî ve manevî yaşamda ortaya çıkan bu beklentinin İsa'nın engellileri iyileştirdiğiyle ilgili kutsal metinlerden gelen dinî bilgilerle sıkı bir ilişkisinin olması. Bir diğer dikkat çekici nokta ise Judith'in mucizeler beklemeye devam etmek yerine yaşamındaki mucizeleri farketmesidir. Ona göre Tanrı farklı alanlarda mucizelerini göstermiştir. Dikkat ettiğinde onun hayatı mucizelerle doludur.

Bu noktada görüşmeye katılan 9 katılımcıdan dinî-manevî yaşamında değişiklik olmadığını ifade eden Jacophariç, 8 katılımcı olumlu veya olumsuz yönde değişim yaşadıklarını söylemişlerdir. 9 katılımcıdan beşinin dinî-manevî yaşantısında “Dindarlaşma” yönünde değişimler meydana gelmiştir. Bu çoğunluk eskiden de dine düşkün olduklarını ancak engelle birlikte birtakım dinî-manevî duygu, düşünce ve davranışlarda artış ifade etmişlerdir. Bu beş kişinin dinî-manevî yaşamlarındaki en büyük değişimlerinin “*Dua Etme Davranışındaki Artış*” olduğu söylenebilir. Olumlu yönde değişimler yaşayan 5 katılımcıdan 2'si kiliseye gitme sıklıklarının azaldığını ve buna üzüldüklerini başka bir deyişle ibadet noktasında olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. 1 katılımcı (Abraham), zaman zaman isyanla beraber zaman zaman şükür, dua etmekten mutlu olma, güç hissetme şeklinde çelişkili türden duygulanımları birarada hissettiğini ifade ettiğinden engelinin hem olumsuz hem olumlu dinî-manevî değişimleri birarada yaşamasına neden olduğunu söyleyebiliriz. 1 katılımcı (Jacop), ise dinî-manevî yaşamını eskiden olduğu gibi aynı şekilde devam ettirdiğini bu noktada bir değişikliğin

yaşanmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan 2'si ise “dinden uzaklaşma” şeklinde olumsuz yönde görüş belirtmiş, 1'i ise engelinin de etkisiyle kısmen “dinden kopma” hissi yaşadığını belirtmiştir.

Katılımcılar engelliliklerinin daha kötüye gitmemesi için Tanrı'ya şükür, iyileşmek için duyulan ümidi ve sabretmeyi de devam ettirdiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 2 kişi (Gabriela-Michel), engelinin anlam arayışına girmesine yol açtığını bizzat vurgulamışlardır. Yine engelliliğin 2 katılımcı (Michel ve Abraham) üzerinde Tanrı'ya öfke/ isyan duygusuna yol açtığını ve Magdalena'nın da dinden kopma sürecini hızlandığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle katılımcıların dinî-manevî yaşayışları üzerinde engellilik travmasının belirgin bir tesirinden söz edilebilir. Buna göre bir engele sahibi olmanın, bireylerin dinî- manevî hayatını ibadet inanç boyutlarında değiştirdiğini bireylerin dinî-manevî yaşamında daha dindarlaşmaya veya dininin duygu ve inanç boyutunda daha derûnîleşmeye yol açtığı ya da dinî inançlarda sorgulama sonrası dinden uzaklaşmaya hatta dinden kopmaya kadar varan çeşitlilikte etkilerde bulunabildiği ortaya çıkmıştır.

4.5.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Sonuç olarak, 2 katılımcı dinî-manevî yaşamının hiç değişmediğini ifade etmiş, 1 katılımcı dinî baskıdan rahatsızlık duymuş, 1 katılımcı dinden uzaklaşma ve dinden nefret etme hissetmiş, 4 katılımcının Tanrı'ya isyanla beraber ibadetlerinde artma ve 1 katılımcının da ibadetlerinde artıştan sonra güçten düşmekten kaynaklı azalma sözkonusu olmuştur. Katılımcıların çoğu öncelikle engelle ilk karşılaştıkları dönemde Tanrı'ya isyan ettiklerini ve buna rağmen kurtulmak için dua etmeyi artırdıklarını ilerleyen zamanlarda ise durumu kabullenerek daha kötüye düşmemek için hâllerine şükrettiklerini ifade etmişlerdir. Dinî-manevî yaşamında her hangi bir değişimin olmadığını söyleyen Soyer öteden beri inanç ve ibadetler noktasında özenli biri olduğu, Sadi'nin ise öteden beri vicdan ve iyiliği kendisine merkez yaptığını bu nedenle engelden sonra da inanç ve ibadetlerinde ciddi değişim olmadığı ortaya çıkmıştır.

Alevi/Nusayrî katılımcıların da günümüze gelindiğinde dinî yaşamlarında büyük değişimler sözkonusu olmamıştır. Ancak Alevi/Nusayrî katılımcılar diğer iki kesime göre daha fazla dinî sorgulama, sitem etme, dinî baskıdan rahatsızlık duyma hissi içerisine girmişlerdir. Alevi/Nusayrîler için halen dinin özü ahlâkları erdemli davranışlar bilhassa vicdanlı olmaktır.

4.5.3. Sünnî Katılımcıların Dinî-Manevî Yaşamlarındaki Değişimler

Sünnî katılımcıların çoğu engelden sonra dindarlaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların, engelin ardından önce Tanrı'ya isyan sonra ibadetleri artırma yoluna giderek dindarlaştıkları ortaya çıkmıştır. Öteden beri dindar olduklarını açıklayan engelliler ise dua etme, iyi amellerde bulunma vb. dinî pratikleri artırdığını açıklamıştır. Engel katılımcılarda engelinin zorluğuna bağlı olarak ibadetlerin yerine getirilmesine mani olabilmıştır. Ancak çoğu katılımcı engelin namaz oruç vb. ibadetlere engel olmadığını ancak zorlaştırabildiğini fakat ibadetlerdeki azalmanın temelde tembellikle ilişkisinin olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar oldukça inançlı olduklarını bu nedenle dinî-manevî yaşamlarında ve inançlarında bir değişim olmadığını ancak dua etme ve daha kötüye gitmemeleri için şükretme davranışlarında artış olduğunu özetle dinin ibadet boyutunda artma olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Bu durum engelli kişilerin zaman içerisinde durumunu kabullenip daha kötüye gitmemesi için duyduğu kaygılar sonucu kaygılarını yatıştırmaya dönük “Tanrı'ya yine de şükretme” ve bireysel istek ve ihtiyaçlara yönelik “Tanrı'ya dua etme” isteği ile açıklanabilir.

Sonuç olarak Sünnî 12 katılımcıdan 6'sı süreç içerisinde daha da dindarlaştıklarını ifade etmişlerdir. (Erim, Cuma, Zeyd, İnan, Hayriye, Hacer). Bunlardan 5'inin engelin hemen ardından önce Tanrı'ya isyan, ilerleyen dönemlerde ibadetlerini artırma yoluna giderek dindarlaştıkları ortaya çıkmıştır (Erim, İnan, Zeyd, Hayriye, Hacer). Cuma ise öteden beri dindar olduğunu, ama engeliyle beraber dua etme vb. dinî pratiklerini artırdığını açıklamıştır. Önder ve Amine, inançlarında değişim olmadığını ancak ibadetleri yerine getirmede yaşanan zorluktan dolayı ibadetlerinde azalma olduğunu ifade etmişlerdir. 2 katılımcı (Aydın ve Ziya) dinî-manevî yaşamında hiçbir değişimin olmadığını ifade etmişlerdir. Rümeysa diğer katılımcılardan farklı olarak dinî-manevî yaşamında tanrısal korumanın kendisine geldiğini hissetme şeklinde bir dinî-manevî değişim yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcılardan 4'ü inançlarında bir değişimin olmadığını ifade etmişlerdir (Önder, Aydın, Ziya, Amine). Burada “dindarlaşma” ile dinî göstergelerin artması ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle engellilik travmasının kişilerin dinî yaşantısının ibadet boyutu üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu durum engelli kişilerin zaman içerisinde durumunu kabullenip daha kötüye gitmemesi ve bireysel istek ve ihtiyaçlarına yönelik “Tanrı'ya dua etme” davranışı ile açıklanabilir. Günümüze gelindiğinde engellilerin dinî yaşamlarında isyanlar yerini Tanrı'yla barışmaya ve hatta dindarlaşmaya bırakmıştır.

Engellilik travmasını yaşayan bireylerin engelliliklerinin dinî – manevî yaşantılarına olan etkisinin ortaya konması amacıyla katılımcılara dinî- manevî hayatlarında ne türden değişiklikler olduğu sorusu sorulmuştur. Katılımcıların dinî ve manevî hayatı birbirinden ayırmadan soruyu yanıtlamaları toplumumuzdaki bireyler açısından din ve maneviyatın keskin çizgilerle ayrılması zor kavramlar olduğunu ortaya koymuşlardır. Katılımcıların çoğu öncelikle engelle ilk karşılaştıkları dönemde Tanrı'ya isyan ettiklerini ve buna rağmen kurtulmak için dua etmeyi artırdıklarını ilerleyen zamanlarda ise durumu kabullenerek daha kötüye düşmemek için şükrettiklerini ifade etmişlerdir. İsyanlar yerini Tanrı'yla barışmaya ve hatta dindarlaşmaya bırakmıştır. Bu süreçte Hristiyanlar engelliliklerinin daha kötüye gitmemesi için Tanrı'ya şükür, iyileşmek için duyulan ümidi ve sabretmeyi de devam ettirdiğini ifade etmişlerdir. Engelinin anlam arayışına girmesine yol açtığını bizzat vurgulayan Hristiyan katılımcılar olmuştur. Yine engel Tanrı'ya öfke/ isyan duygusuna yol açabilmiş ve hatta bir katılımcıda dinden kopma sürecini hızlandırabilmiştir. Fakat dinden uzaklaşma veya kopma yaşayan katılımcı sayısı oldukça azdır. Buradan hareketle dinî-manevî yaşayışa etki açısından bir engele sahibi olmanın, engelin bireylerin dinî- manevî hayatının ibadet ve inanç boyutlarında değişikliğe, bireylerin dinî-manevî yaşamında daha dindarlaşmaya veya dininin duygu ve inanç boyutunda daha derûnleşmeye ya da dinî inançlarda sorgulama sonrası dinden uzaklaşmaya hatta dinden kopmaya kadar varan çeşitlilikte etkilerde bulunabildiği ortaya çıkmıştır.

4.6. Engellilerin Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

4.6.1. Hristiyan Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

Hristiyan engellilerin tamamı bu süreçte en çok sosyal çevre desteği (aile-akraba-arkadaş vb.) aldıklarını vurgulamış bilhassa geniş ve çekirdek ailelerinden gördükleri destekleri bu noktada özellikle de annelerinden ve eşlerinden yardımlar gördüklerini açıklamışlardır. Evli katılımcıların tamamı “Eş” ve “Çocuk” desteğini dile getirmiş istisna olarak Gabriela ve Judith çocuk desteğini dile getirmemişlerdir. Ancak çocuk sahibi olamayan ve yeğenleriyle yakın yaşayan Gabriela'nın muhtemelen çocuğu yerine koyduğu “Yeğen” inin desteğinden bahsetmesi ve Judith'in de çocuklarının yaşlarının küçük olmasından ve bakıma muhtaç olmalarından ötürü bir destek olarak zikretmemiş olması muhtemeldir. Michel' in kendisini yarı ateist olarak tanımlamasına karşın yine de papazın desteğini vurgulaması dikkate değerdir.

9 engelliden 5'i sosyal çevre desteğine ilaveten papazın desteğinden de bahsetmişlerdir. Her 5 katılımcı da kiliseden gelen dinî- manevî bir liderin veya kilisenin cemaatinin kendileriyle pratik ve manevî düzeyde ilişki kurmalarının destek olması açısından önemini vurgulamıştır. Örnek olarak ilaveten manevî destek olarak pederin desteğini vurgulayan Cornelius, “...Peder beni fizik tedaviye götürüyor normal arabayla gidemiyorum sağolsun o götürüyor kendi isteğiyle kendi arabasıyla iyilik yapmak için sağolsun benimle sohbet etmesi yetiyor zaten. İşte benim halimi hatırlı sorması bile yetiyor bana. Nasılsın iyi misin gibisinden. Yani en yakınlarımla bile yapmadığını bu peder yapıyor bu iyi düşünmeme bir faktör yani mutlaka bu dünyada iyi insanlar var yani bu düşünce o iyi insanlar mutlaka bulunuyor.” demiştir. Buradan manevî, duygusal ve sosyal yönleri içeren dinî desteğin Cornelius için çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Zira peder, Cornelius’un sorunlarına duyarlı davranarak hem manevî hem de duygusal ve sosyal bir destek sağlamaktadır. Pederin onunla ilgilenmesi ona iyilik yapması ve hatta konuşması durumunu sorması dahi Cornelius’un pozitif düşünce geliştirmesini sağlayabilmektedir.

Çalışmamızda katılımcılar, dinî desteğin de kendilerini mutlu ettiğini açıklamışlardır. Bilhassa Hristiyan kesimde dinî desteğe verilen önem daha çok göze çarpmıştır. Hristiyan engellilerin tamamı bu süreçte en çok sosyal çevre desteği (aile-akraba-arkadaş vb.) aldıklarını vurgulamış bilhassa geniş ve çekirdek ailelerinden gördükleri destekleri bu noktada özellikle de annelerinden ve eşlerinden yardımlar gördüklerini açıklamışlardır. Evli katılımcıların tamamı “eş” ve “çocuk” desteğini dile getirmiş istisna olarak 2 katılımcı çocuk desteğini dile getirmemişlerdir. Bu katılımcılardan birisinin yakınında yaşayan “yeğen” inin desteğinden bahsetmesi çocuk sahibi olamadığı ve yeğenine yakın yaşadığı düşünülürse muhtemelen yeğenini çocuğu yerine koyarak kurduğu sıcak samimi ilişkiden kaynaklı olabilir. Diğer katılımcının çocuklarının yaşlarının küçük olmasından ve bakıma muhtaç olmalarından ötürü çocuğunu bir destek olarak zikretmemiş olması muhtemeldir. Hristiyan engellilerin çoğu sosyal çevre desteğine ilaveten papazın desteğinden de bahsetmiş, katılımcılar kiliseden gelen dinî- manevî bir liderin veya kilisenin cemaatinin kendileriyle pratik ve manevî düzeyde ilişki kurmalarının destek olması açısından önemini vurgulamıştır.

Tüm katılımcıların konuşma analizleri sonucunda en sık vurgulanan kelimeler vurgulayan katılımcı sayısına göre “Anne (5), Eş (4), Kardeş (3), Çocuk (3), Aile (2), Baba (1) Dayı (1), Yeğen (1), Akraba (1), Dede (1); Papaz veya peder (4), Tanrı (1), Allah (1), Noel Baba (1), Kilise (1), Kilise Cemaati (1) ve Arkadaş (3), Hastane (1) kişi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada 7 Hristiyan katılımcının tamamının anne, eş, çocuk, kardeş gibi aile fertlerinden en az birisini en büyük destek kaynağı olarak zikrettiğini, akabinde en çok papaz-kilise-kilise cemaati ve Allah, Tanrı, Noel Baba gibi kavramları da içeren dinî inanç ve manevîyattan hissettikleri desteği vurguladıkları (kendisini ateist-deist-Hristiyan karışımı olarak nitelendiren Magdalena dışındaki), aile ve dinî-manevî destekten sonra ise akraba ve son olarak arkadaş desteklerinden bahsettikleri görülmüştür. Bu sonuç pederin bizzat şahsının ve sosyal bir kurum olarak kilisenin ve cemaatinin ve bağlılık hissettikleri Tanrılarının ve Noel’de yılda 1 kez ziyaretlerine gelen Noel Baba desteğini de içeren dinî-manevî desteğin katılımcılar için arkadaş ve akraba desteğinden daha çok önem taşıdığını ortaya çıkarmıştır. Peder ve kilise desteği beklenmekle beraber yılda 1 kez evlerine gelen Noel Baba’nın dahi dinî-manevî destek olarak dile getirilmesi çalışmanın dikkat çekici bulgularındandır. Burada din, sosyal desteği kuvvetlendirerek başa çıkmada olumlu ve büyük bir rol oynamaktadır.

4.6.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

Bu sonuçlara göre Alevi/Nusayrî katılımcılarda destek aldıkları kesimlerin vurgulanma sıklığı sırasıyla Aile (3), Anne (2), Kardeş (2), Eş (2), Çocuk (2), Arkadaş (4), Devlet (1), Akraba (1) olmuştur. Ailesiyle arası çatışmalı olan Said dışındaki tüm katılımcılar ailelerinden destek gördüklerini açıklamışlardır. Bekâr katılımcıların tamamı kök ailelerinin desteğini vurgularken evli katılımcıların kök ve eş çocuktan oluşan çekirdek ailelerinin desteğini beraber vurgulamaları dikkat çekmiştir. Bu süreçte en çok destek veren kesimler öncelikle aile akabinde ise arkadaş olmuştur. Engel düzeyi yüksek olan ve devamlı evde oturduklarını ifade eden 2 katılımcının ise arkadaş desteğini hiç zikretmemesi tamamen aile desteğinden bahsetmesi ise dikkat çekmiştir. Bu durum muhtemelen engellerinin sosyalleşmelerine engel olması ve dolayısıyla ailelerine daha fazla muhtaç olmaları ile açıklanabilir.

Sonuç olarak sosyal çevre desteği araştırmanın konusu olan üç grup için de önemli bir destek kaynağı olarak işlevseldir. Bu noktada ailelerin ve aile fertleri içinde annenin desteği her üç kesimden engellilerin en sıklıkla vurguladıkları destek kaynağıdır. Engelliler ilaveten kendileriyle daha kolay empati kurabildikleri için bilhassa özdeş arkadaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmakta ve dışlanma yalnızlık gibi olumsuz duyguları daha az hissetmelerini sağladığı için engelli olmayan kesimden yakın arkadaşlarıyla bir arada vakit geçirmekten de mutlu olmaktadır. Her iki kesimden sağlanan bu empatik

destek engelliliğin ilk zamanlarında daha yüksek iken duruma alışılmasıyla zamanla azalmakta, ne var ki engelliler bu desteğe her zaman ihtiyaç duymakta ve destek arayışına girmektedirler. Nitekim görüşülen engellilerin pek çoğuna dernekler, topluluklarının başkanları veya arkadaşları aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu durum da kendilerinin destek isteği ve ihtiyacını ortaya koymaktadır. Aynı kaderi paylaşmaktan kaynaklı anlaşma, anlaşılma, ortak sorunları paylaşma bu sorunlara beraber çözüm arama ve sosyalleşme ihtiyaçlarının bir araya getirdiği engelliler benzer tecrübelerle sahip bireylerle doğal olarak bir yakınlık hissetmekte ve ilişkiler çıkarılardan ziyade empati, merhamet, diğergamlık gibi temel insani değerler üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada sosyal çevre içerisindeki arkadaşlarla paylaşımlar kişilerin öznel iyi oluşlarına katkı sağlayarak sorunlarıyla başa çıkmalarına destek olmaktadır. Hristiyanlarda, Alevi/Nusayrî ve Sünnî kesimden farklı olarak sosyal çevre desteğinin hemen akabinde sıklıkla zikredilen destek dinî-manevî destek olup papazların ev ziyaretleri memnuniyetle karşılanmakta, kilise cemaatiyle bir araya gelme mutluluk vermektedir. Bu destek türü de her ne kadar dinî-manevî bir destek olsa da bir yönü ile sosyalleşme imkânı sağladığı için kısmen sosyal çevre desteği olarak da kabul edilebilir. Alevi/Nusayrî katılımcıların, Hristiyan ve Sünnî katılımcıların aksine dinî-manevî destek kaynağı olarak ‘Cemevi, Dede’ vs. hiç atıfta bulunmamaları dikkat çekmiştir.

Alevi/Nusayrî katılımcılarda da destek aldıkları kesimlerin başında aile ve anne gelmektedir. Ailesiyle arası çatışmalı olan bir katılımcı dışındaki tüm katılımcılar, ailelerinden destek gördüklerini açıklamışlardır. Bekâr katılımcıların tamamı kök ailelerinin desteğini vurgularken evli katılımcıların kök ve eş çocukta oluşan çekirdek ailelerinin desteğini beraber vurgulamaları dikkat çekmiştir. Bu süreçte en çok destek veren kesimler öncelikle aile akabinde ise arkadaş olmuştur. Engel düzeyi yüksek olan ve devamlı evde oturduklarını ifade eden katılımcıların ise arkadaş desteğini hiç zikretmemesi tamamen aile desteğinden bahsetmesi ise dikkat çekmiştir. Bu durum muhtemelen engellerinin sosyalleşmelerine engel olması ve dolayısıyla ailelerine daha fazla muhtaç olmaları ve onlarla daha fazla zaman geçirmeleri ile açıklanabilir. Sonuç olarak sosyal çevre desteği araştırmanın konusu olan üç grup için de önemli bir destek kaynağı olarak işlevseldir. Bu noktada ailelerin ve aile fertleri içinde annenin desteği her üç kesimden engellilerin en sıklıkla vurguladıkları destek kaynağıdır. Engelliler ilaveten kendileriyle daha kolay empati kurabildikleri için bilhassa özdeş arkadaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmakta ve dışlanma yalnızlık gibi olumsuz duyguları daha az hissetmelerini sağladığı için engelli olmayan kesimden yakın arkadaşlarıyla birarada

vakit geçirmekten de mutlu olmaktadırlar. Her iki kesimden sağlanan bu empatik destek engelliliğin ilk zamanlarında daha yüksek iken duruma alışılmasıyla zamanla azalmakta nevarki engelliler bu desteğe her zaman ihtiyaç duymakta ve destek arayışına girmektedirler. Nitekim görüşülen engellilerin pek çoğuna dernekler, topluluklarının başkanları veya arkadaşları aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu durum kendilerinin destek isteği ve ihtiyacını ortaya koymaktadır. Aynı kaderi paylaşmaktan kaynaklı anlaşma, anlaşılma, ortak sorunları paylaşma bu sorunlara beraber çözüm arama ve sosyalleşme ihtiyaçlarının biraraya getirdiği engelliler benzer tecrübelerle sahip bireylerle doğal olarak bir yakınlık hissetmekte ve ilişkiler çıkarılardan ziyade empati, merhamet, diğergamlık gibi temel insani değerler üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada sosyal çevre içerisindeki arkadaşlarla paylaşımlar kişilerin öznel iyi oluşlarına katkı sağlayarak sorunlarıyla başa çıkmalarına destek olmaktadır. Hristiyanlarda Alevi/Nusayrî ve Sünnî kesimden farklı olarak sosyal çevre desteğinin hemen akabinde sıklıkla zikredilen destek dinî-manevî destek olup papazların ev ziyaretleri memnuniyetle karşılanmakta, kilise cemaatiyle biraraya gelme mutluluk vermektedir. Bu destek türü de her ne kadar dinî-manevî bir destek olsa da bir yönü ile sosyalleşme imkânı sağladığı için kısmen sosyal çevre desteği olarak da kabul edilebilir. Alevi/Nusayrî katılımcıların Hristiyan ve Sünnî katılımcıların aksine dinî-manevî destek kaynağı olarak “cemevi, dede ” gibi dinî törenlerinin yapıldığı mekânlarına ve dinî önderlerine hiç atıfta bulunmamaları dikkat çekicidir.

4.6.3. Sünnî Katılımcıların Engellilik Süreçlerindeki Destekleri

Sünnî engellilerin tamamı tıpkı Hristiyan engelli katılımcılarda olduğu gibi bu süreçte en çok sosyal çevre desteği (aile-akraba-arkadaş vb.) aldıklarını açıklamış bilhassa ailelerinden destek gördüklerini vurgulamışlardır.

Engellilerin ilk sırada annesinin desteğini özellikle vurguladığını ortaya koyan araştırmamız yine toplumumuzda engelli çocukların bakımından annelerin kendilerini birinci derecede sorumlu hissettiği ve dolayısıyla sorumluluğu daha çok üstlendikleri, babaların ise ancak bir takım eğitimler sonrası etkileşim ve sorumluluk boyutundaki etkinliklere daha fazla katılabildiklerini ortaya koyan çalışmalarla (Çalbayram ve Platin, 2020) paralellik arz etmektedir.

Önder, Hayriye ve Ziya ise, sosyal çevre desteği kapsamında eşlerinin ilk sırada olduğunu vurgulayan katılımcılardır. Anne kelimesinden sonra ise katılımcılar en çok eş desteğini dile getirmişlerdir. 11 katılımcının 9'u ailelerinden sonraki destek kaynaklarını

“Arkadaşlarım” olarak açıklamışlardır. Hatta katılımcılardan Rûmeysa ilk olarak arkadaşlarını zikretmiştir. İnan, arkadaş desteğinden duyduğu mutluluğu en çok vurgulayan katılımcıdır. İnan, arkadaşına verdiği cevapla engellilerin birbirlerine desteklerinin temelinde birbirleriyle kaderdaş olma ve dolayısıyla diğerine yönelik empati kurabilme becerisi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. İnan’ın ve diğer arkadaşlarının ifadelerinden yola çıkarak engelden dolayı geçmişte travma yaşamış veya halen yaşayan bireylerin birbirlerinden empatik destek almak istek ve ihtiyacı içinde olduklarını ve bu desteğe ziyadesiyle değer verdiklerini, bu amaçla derneğin faaliyetleri kapsamında biraraya gelmeyi son derece önemsediklerini, İnan ve onun gibi diğer derneğe üye katılımcılar için engelli arkadaşlarıyla zaman geçirmenin aynı zamanda sosyal bir aktivite olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bireyler dernekte alma ve vermenin duygusal hazzını hissetmektedirler.

Katılımcılardan 2’si doktor desteğine değinmişlerdir. Tedaviye gittiği hastanenin doktorunun kendisine destek olduğunu dile getiren Önder de, gittiği hastanenin doktorlarının kendisine “*Sen hasta falan değilsin*” diyerek moral verdiklerini bunun kendisi açısından bir moral bakımından destek olduğunu ifade etmiştir.

11 engelliden 2’si sosyal çevre desteğe ilaveten dinî destekten de bahsetmişlerdir. Hayriye, eş, arkadaş desteğine ilaveten *Kur’ân kursu hocasının* desteğini vurgulamıştır. Önder, “*Bir hocayla konuştum ben gittim yanına bu sorunla nasıl başedeyim diye o da anlattı. Bu dünyada çekiyorsun diğer dünyada bunun mükâfatını görürsün dedi. İnancımı pekiştirdi hoca. Allah’tan ümidimi kesmememi söyledi.*” Şeklindeki açıklamalarıyla manevî, duygusal ve sosyal yönleri içeren dinî desteğin kendisi açısından önemini vurgulamıştır. Zira hoca, Önder’in çektiği sıkıntıların mükâfat olarak karşılığını alacağını açıklayan konuşmasıyla ve Allah’tan ümidin kesmemesini telkin etmesiyle hem manevî hem de duygusal ve sosyal bir destek sağlamakta dolayısıyla Önder’in psikolojik sağlamlığına da katkıda bulunmaktadır. Bu durum dindarlık ve psikolojik sağlamlık arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir (Yıldırım ve Gürsu, 2021).

Katılımcılardan Amine ve Rûmeysa, aile ve arkadaş desteğiyle beraber akraba desteğinden de bahsetmiştir. Yine Önder, eşinin anne baba ve kardeşlerini de tek tek saymış evlilik yoluyla oluşan akrabalık bağlarından gelen desteği hissettiğini ayrıca belirtmiştir. Bu noktada geniş aile ve akraba kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı toplumumuzda diğer katılımcıların desteklerini hissettiklerini belirttikleri “*Çevrelerindeki insanlar ve ailem*” kategorisi tanıdık, komşu, mekânsal olarak

yakınlarında olan kişiler, geniş aile ve akrabalarını da kapsıyor olabilir. Katılımcıların bazılarında dikkati çeken bir diğer nokta, destek kaynaklarının eksikliklerini hissettirmeyerek destek olduklarına yaptıkları vurguydu.

Tüm katılımcıların konuşma analizleri sonucunda tekrarlanma sıklığına göre en sık vurgulanan destek kaynakları sırasıyla “Anne (12), Arkadaş (10), Aile (8), Eş (7), Kardeş (4), Çocuk (4), Baba (3), Doktor (2), Hoca (2), Akraba (2) ve Eşin Annesi (1), Eşin Babası (1), Eşin Kardeşi (1), Öğrenciler (1), Meslek (1), Sosyal Yaşam (1) olarak sıralanabilir. Esasında anne, eş, kardeş, çocuk, baba gibi destek kaynakları aile desteği içerisinde ele alınabilecek iken katılımcıların aile üyelerini tek tek vurgulamalarından dolayı tüm yanıtlara göre katılımcılardan 9 ‘u aile, 6’sı anne, 7 ‘si eş, 9 ‘u arkadaş, 3ü akraba ve 2’si hoca, 2’si doktor, 1’i iş hayatı desteklerini hissettiklerini ifade etmişlerdir diyebiliriz. Bu noktada katılımcıların en büyük desteği anne, baba, eş, çocuk, baba, kardeşten oluşan çekirdek veya geniş ailelerinden ve sırasıyla arkadaşlarından ve akrabalarından gördükleri ortaya çıkmıştır. Doktor ve hocaları bir destek kaynağı olarak ifade eden katılımcı sayısının birbirine eşit olması katılımcılar açısından din adamı desteğinin sağlık personeli desteği ile eş düzeyde önemli olduğunu ayrıca her iki destek türünün de sonlarda olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak sosyal çevre desteği araştırmanın konusu olan üç grup için de önemli bir destek kaynağı olarak işlevseldir. Bu noktada ailelerin ve aile fertleri içinde annenin desteği her üç kesimden engellilerin en sıklıkla vurguladıkları destek kaynağıdır. Engelliler ilaveten kendileriyle daha kolay empati kurabildikleri için bilhassa özdeş arkadaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmakta ve dışlanma yalnızlık gibi olumsuz duyguları daha az hissetmelerini sağladığı için engelli olmayan kesimden yakın arkadaşlarıyla birarada vakit geçirmekten de mutlu olmaktadır. Her iki kesimden sağlanan bu empatik destek engelliliğin ilk zamanlarında daha yüksek iken duruma alışılmasıyla zamanla azalmakta nevarki engelliler bu desteğe her zaman ihtiyaç duymakta ve destek arayışına girmektedirler. Nitekim görüşülen engellilerin pek çoğuna dernekler, topluluklarının başkanları veya arkadaşları aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu durum da kendilerinin destek isteği ve ihtiyacını ortaya koymaktadır. Aynı kaderi paylaşmaktan kaynaklı anlaşma, anlaşılma, ortak sorunları paylaşma bu sorunlara beraber çözüm arama ve sosyalleşme ihtiyaçlarının biraraya getirdiği engelliler benzer tecrübelerle sahip bireylerle doğal olarak bir yakınlık hissetmekte ve ilişkiler çıkarılardan ziyade empati, merhamet, diğergamlık gibi temel insani değerler üzerine inşa edilmektedir. Bu noktada sosyal çevre içerisindeki arkadaşlarla paylaşımlar kişilerin öznel iyi oluşlarına katkı sağlayarak sorunlarıyla başa

çıkmaalarına destek olmaktadır. Hristiyan'larda Alevi/Nusayrî ve Sünnî kesimden farklı olarak sosyal çevre desteğinin hemen akabinde sıklıkla zikredilen destek dinî-manevî destek olup papazların ev ziyaretleri memnuniyetle karşılanmakta, kilise cemaatiyle biraraya gelme mutluluk vermektedir. Bu destek türü de her ne kadar dinî-manevî bir destek olsa da bir yönü ile sosyalleşme imkânı sağladığı için kısmen sosyal çevre desteği olarak da kabul edilebilir. Alevi/Nusayrî katılımcıların Hristiyan ve Sünnî katılımcıların aksine dinî-manevî destek kaynağı olarak Cemevi, Dede vs. dinî önderlere hiç atıfta bulunmamaları dikkat çekicidir.

Hristiyanlarda sosyal çevre desteğine ilaveten katılımcıların papazın, kiliseden gelen dinî- manevî bir liderin ve kilisenin cemaatinin kendileriyle sosyal ve manevî düzeyde ilişki kurmalarının kendilerini mutlu ettiklerini ifade etmeleri ve din adamları ve cemaatten sağlanan bu dinî - manevî ve aynı zamanda sosyal boyutları olan destekten memnuniyetleri göze çarpmıştır. Bu durum, Treolar'ın (2002) sonuçlarına uygun düşmektedir. Katılımcılar, kilisenin engelliliği ilahî açıdan anlamlandırma konusunda destek sağlaması gerektiğini ve sürekli devam eden bir dinî yardım modelini kullanmasını önermektedir. Katılımcılar, engellilikle ilgili ruhsal/manevî deneyimleri üzerinde etkisi olan Protestan Hristiyan kilisesinin engelliler için ileri düzey bir kaynaştırmayı sağlaması gerektiğini de önermektedirler.

Sünnîlerden bir katılımcı dinî destekten yararlandığını açıklarken, Alevi/Nusayrî engellilerden hiç birisi böyle bir desteği zikretmemişlerdir. Bu durum belki de Sünnî ve Alevi/Nusayrî din adamlarının engellileri evlerinde ziyaret etmemelerine bağlı olarak kendileriyle sıcak samimi bağı kuramamış olması ve dolayısı ile sorunlarına uzak kalmaları yanısıra onların ibadethanelere ziyaretini mümkün kılacak cami ve cemevi cemaati ile bütünleşmelerini sağlayacak etkinlikler düzenlenmemiş olmaları ile ilişkili olabilir.

4.7. Engellilerin Tanrı Tasavvurları

Erdoğan'a göre (2014), insanlar, Tanrı ile ilgili olumlu olumsuz tüm bilgileri, düşünce, inanç, imge ve duygularından yola çıkarak zihinlerinde bir Tanrı tasavvuru oluştururlar. Oluşturulan bu tasavvur, aynı zamanda Tanrı tasavvuru olarak da isimlendirilebilir.

Hayatı anlamlandırma ve zor zamanlardan güçlü çıkabilme açısından kişilerin Tanrı ile kurduğu bağ hayati öneme sahiptir (Yapıcı, 2007). Nitekim Ayten (2012),

olumsuz olayların Allah'ın takdiri ve sevgisi sonucunda oluştuğuna inanan bireylerde başa çıkma sürecinin olumlu, aynı olayların Allah'tan gelen bir ceza olarak yorumlandığı durumlarda ise başa çıkma sürecinin de bu yorum paralelinde olumsuz olduğunu ilaveten olumlu başa çıkmalarda sevgi dolu ve yardımsever Tanrı tasavvuru ön plana çıkarken, olumsuz başa çıkmalarda ise daha çok cezalandırıcı, gazap edici Tanrı tasavvurunun dikkat çektiğini açıklamaktadır. Esen Ateş'e göre (2008), Allah inancı'nın olumlu başa çıkmayı sağlayabilmesi Tanrı'ya yönelik bağışlayıcı, sevgi dolu, merhametli gibi olumlu yönlerin ön planda olduğu bir Tanrı tasavvurunu gerektirmektedir. Buna karşın olumsuz başa çıkma da bela yağıdın, ceza veren, hiddetli, kızgın Tanrı tasavvurunun bir sonucudur.

4.7.1. Hristiyan Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

Özetle, Hristiyan katılımcılar tarafından Tanrı'yı temsil eden sıfatlar içerisinde *“Tanrı'nın kuluyla iletişim ve işbirliğini”* yansıtan sıfatları ön plana çıkmıştır. Buna karşın Tanrı'nın *“tanrısallığını”* yansıtan sıfatlara vurgu, nispeten çok az sıklıkta kalmıştır. Buradan hareketle en sık söz edilen tanrısallık nitelik *“Koruyan”* olmuştur. En fazla vurgu ise Tanrı'nın *“Destekçi, sırdaş ve arkadaş olma”* özelliklerine yapılmıştır.

Tanrı kavramına en fazla atıf yapan katılımcı dinin hayatında ikinci planda olduğunu dinin inanç ilkeleriyle ilgili çelişkileri olduğunu dile getiren Abraham (10 kez) iken en az Tanrı'ya atıfta bulunan katılımcı kendisini deist-ateist- nadiren kültürel Hristiyan tanımlayan Magdalena'dır (3 kez). Görüşmelerden çıkan sonuçlar geleneksel Hristiyan Tanrı tasavvuruna paralel bir algının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Tanrı özetle *“Kulları arasında ayrımcılık yapmayan”, “Destekçi”, “Sırdaş”, “Arkadaş”, “İyi kullarının dostu” “Sevgisi Kuşatıcı”, “Kuluyla Yakın İlişki Kuran”, “Rehber” ve “Yol Gösteren” “Her şeye gücü yeten”, “Gören” “Seven”, “Koruyan” ve “Merhameti Umulan” “Koruyan”, “Merhametli”, “Seven”, “Şefkatli”, “Cezalandıran”, “Engeliyle ilgili rolünün belirlenemediği”, “İçindeki hakem” ve zaman zaman “Sitem edilen” “Yetersiz Tanrı” “Yaratılmış Tanrı” “Kültürel aktarımlardan dolayı vazgeçilemeyen” “Varlığını Hissettiren”, “Koruyan”, “Güvenilir”, “Yol Gösteren-Rehber”, “Alan-Veren”, “Sınav Yapan”, “Acıları Unutturan” Ve “Güzellikleri Yaratmaya Gücü Yeten” “Ruhani”, “Güçlü”, “Yardımsever”, “Destekçi”, “Sınav Yapan”, “Şefkatli”, “Koruyan”, “Sabırlı”, “Sabrı Öğreten/ Öğretmen Tanrı” ve “Kötüleri Cezalandırması Gereken Tanrı” “Merhametli”, “*

Vicdanlı”, “ Koruyan” ve “Cezalandıran”“ Herşeye Gücü Yeten” “ Güçlü” “Baba”, “İyi”, “Ayrım yapmayan”, “İyilere Karşılığını Veren”, “Kısmetleri Dağıtan”, “Kıymete göre kısmet dağıtan”dır

4.7.2. Alevi/Nusayrî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

Özetle Alevi/Nusayrî katılımcıların Tanrı tasavvuru, sıklıkla Tanrı'nın tanrısallığını yansıtan bilinemez, heryeri kuşatan, herşeye gücü yeten, güçlü vb. nitelikleri kendinde toplayan “Kendi Kendine Tanrı” ile neredeyse eşdeğer şekilde seven, içimizdeki hakem, dua edilen, şükredilen, alan veren vb. özelliklerinden ötürü “İletişim ve ilişki hâlindeki Tanrı”dır.

İrfan, Ayaz ve Sadi 8 defa ile Tanrı'ya en çok gönderme yapan katılımcılardır Said ise üç defa ile en az atfı yapan katılımcı olmuştur. Katılımcıların en çok atıfta bulundukları Güçlü ve Herşeye Gücü Yeten kelimelerini üst başlıkta toplayabileceğimiz Güçlü sıfatıdır (5 kez). Katılımcılar ayrıca Cezalandıran (3 kez) Yaratıcı (3 kez) ve İçimizdeki Hakem (3 kez) sıfatlarını da vurgulamışlardır. 1 katılımcı özellikle Tanrı'nın Cezalandırmadığına inandığını vurgulamıştır. Yaratma sıfatını dile getiren 2 katılımcıya ilaveten 1 katılımcı da İnsanı özenle yaratma vurgusu yapmıştır. 2 katılımcının Tanrı'nın engelleriyle ilgili rolüne ilişkin sorgulama içerisinde olup bu rolün ne olduğunu kestiremedikleri de dikkate değerdir. Özetle Alevi/Nusayrî katılımcıların aşağıdaki sıfatlarla Tanrı'yı açıklamaya çalışmışlardır:

“ Saygı duyulan/Değerini Yansıtan”, “Bilinmeyen/ Ulaşılamayan”, “ Yaratıcı”, “Güçlü” “Seven”, “İnsanı özenerek yaratan”, “Cezalandırmayan”, “Darlığı ve bolluğu yaratan”, “Herşeye gücü yeten” “Cezalandıran” “Güçlü”, “Bilinemez/Ulaşılamaz”, “Kötülüğe Müdahale Etmeyen” , “Baba”, “İçimizdeki Hakem”

“Bilinemez/Ulaşılamaz”, “Güçlü”, “Yaratıcı”, “Hakem” “Cezalandırabilen”, “Dua edilen” “Varlığı mutlak olan”, “Bir”, “Engeliyle ilgili rolü belirlenemeyen”, “Kutsal”, “Heryeri kuşatan” “Haksızlık yapabilen/Adil olmayan”, “ Uzak düşülen” “Sitem edilen” “Büyük”, “Güçlü”, “Herşeye Gücü Yeten”, “ Dilediğini Yapan”, “Sabredene Veren” “Sınav Yapan” ve “Baba” “Sitem Edilen”, “Cezalandıran”, “Dua Edilen”, “Şükredilen”, “Adaletli”, “Alan – Veren”, “Engeliyle ilgili rolü belirlenemeyen” ve “Saygı Duyulan-Değerini Yansıtan”. Örnek verilecek olursa Tanrı engelleriyle ilgili rolü belirlenemeyendir (Ayaz, Soyer), kötülüğe müdahale etmeyendir (Sadi), Haksızlık

yapabilendir (Ayaz). Sitem edilendir (Ayaz, Soyer). İçimizdeki hakemdir (Serdar). Zaman zaman sitem etse de Soyer'e göre Allah istediğini yapmaktadır ve Allah sabredene verendir. Çünkü o kulunu sınar ve sınavı geçenleri mükâfatlandırır : *“Allah sonra verdi Allah sabredene verir sabretmek güzeldir.”* Bekleyen ve sabreden insanlara Allah er geç verir. Bundan dolayı Allah'tan gelen bir imtihan olduğu düşünülerek sabredilmesi iyi olacaktır. Çünkü Allah sınar ve mükâfatını verir. Bu teslimiyet *“...Kulum bana dua ettiğinde ben onun duasına (er ya da geç) icabet ederim. Öyleyse onlar da benim çağırma kulak versinler; dualarına icabet hususunda bana inanıp güvensinler ki böylece doğru yolda yürümüş olsunlar.”* şeklindeki Bakara Suresi 186. ayette istenen teslimiyete de bir örnektir. Ayrıca genel olarak Alevi/Nusayrîler, Kur'ân'da geçen tanrısallığı yansıtan özellikler ve Kendi Kendine Tanrı görüşüne atıf yapmakla beraber İletişim hâlindeki Tanrı tasavvuruna da sahiptirler. Yani güçlü, dilediğini yapan, kutsal, yaratan, bilinmeyen, affedici, yardımsever, adaletli, duaları kabul eden, kulunu seven Tanrı tasavvuru gibi. Ayrıca “Baba” nitelemesi dikkate değerdir. Soyer ve Sadi için Tanrı Babadır. Bu durum Alevi/Nusayrîlerin tarihin geçmiş dönemlerinde ve halen Tanrı'yı Baba olarak kabul eden Hristiyan toplulukla etkileşimde olmasıyla ilişkili olabilir. Ayrıca 3 katılımcı'nın Tanrı'sı kötülüğe müdahale etmeyen ve 2 katılımcınının de sitem edilebilen bir Tanrı'dır. Ayrıca 3 katılımcı Tanrı'nın zatına ve yaptığı işlere yönelik bilinemezlik nitelemesini, 2 katılımcı da engelle ilgili rolüne ilişkin bilinemezlik nitelemesini dile getirmişlerdir. Buna göre katılımcıların en sık vurguladığı tanrısallık nitelik *“ Tanrı'nın nasıllığının ve engelle ilgili rolünün bilinemezliği”* olmuştur.

4.7.3. Sünnî Katılımcıların Tanrı Tasavvurları

Katılımcıların ifadelerinden ve dile getirdikleri sıfatlardan yola çıkarak Sünnî katılımcıların Kendi Kendine Tanrı tasavvurundan ziyade “İletişim ve İşbirliği Hâlindeki Tanrı” algısına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu bulgu, Hristiyanlarda geleneksel Hristiyan Tanrı tasavvuruna paralel bir algının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Hristiyan katılımcılar tarafından Tanrı'yı temsil eden sıfatlar içerisinde *“Tanrı'nın kuluyla iletişim ve işbirliğini”* yansıtan sıfatları ön plana çıkarmıştır. Buna karşın Tanrı'nın *“tanrısallığını”* yansıtan sıfatlara vurgu nispeten çok az sıklıkta kalmıştır. Alevi/Nusayrî katılımcıların Tanrı tasavvuru ise sıklıkla Tanrı'nın tanrısallığını yansıtan bilinemez, her yeri kuşatan, her şeye gücü yeten, güçlü vb. Kendi Kendine Tanrı özellikleri ile neredeyse eşdeğer şekilde seven, içimizdeki hakem, dua edilen, şükredilen,

alan veren vb. özelliklerinden ötürü iletişim ve ilişki hâlindeki Tanrı'dır. Sünnî katılımcıların Kendi Kendine Tanrı tasavvurundan ziyade İletişim ve İşbirliği hâlindeki Tanrı tasavvuruna sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

4.8. Engellilerde Dinî ve Manevî Yaşam

4.8.1. Hristiyan Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

Katılımcılara dinî ve manevî yaşamlarına ilişkin sorular yöneltilerek din ve manevî yaşamlarına ilişkin bilgi sahibi olmaya çalışılmıştır. Ne var ki karmaşık ve çok yönlü yapısından ötürü din ve onun bireyin hayatına yansımaları olan dindarlık ile dindarlık kavramı ile içiçe geçmiş ve hatta zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılan bir kavram olarak manevî yaşam kavramları, sosyal bilimcilerin üzerinde halen tam mutabakata varamadıkları konulardır. Nitekim katılımcılar da din ve manevî yaşamlarını anlamaya yönelik sorulara verdikleri cevaplarda dinî ve manevî yaşamlarını ayrı ayrı açıklamamış soruya çoğunlukla dinî yaşamlarının nasıl olduğunu bir başka deyişle dindarlıklarını anlatarak yanıt vermişlerdir. Bu bulgu, din ve maneviyatı ayıran araştırmacıların çalışmalarının sonuçları ile uyuşmamaktadır.

Alan yazındaki çalışmalar dindarlığın genellikle 5 boyutta ele alındığını ortaya koymaktadır: İnanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutları. Bu boyutların bir kısmının ya da tamamının bireylerin hayatlarındaki tezahürleri kişilerin dindarlıklarının düzeyini tespit etme ve nasıllığını açıklama imkânına tam olarak sahip olmasa da fikir vermek için bir ipucudur (Çakmaklıoğlu, 2007). Buradan hareketle 9 Hristiyan katılımcıdan Magdalena dışındaki 8 katılımcıda en çok “Dua etme” dinî davranışına başvurulduğunu görmekteyiz. Yine katılımcıların dinî ve manevî yaşamlarına ilişkin olarak 4 katılımcının “dinî ritüelleri yerine getirmeye özen” gösterdiklerini, 3 katılımcının “erdemli yaşama” konusunda hassas olduğunu, 2 katılımcının “şükran hissi” ile dolu olduğunu, 2 katılımcının “manevî kaynak arayışı” içinde olduklarını, 1 katılımcının dinî-manevî yaşamını tamamen “Tanrı’nın takdirine bıraktığını” 1 katılımcının “manevî sorun” yaşadığını, 1 katılımcının “dinî destek” hissettiğini, 1 katılımcının “iç huzur için çabaladığını”, 1 katılımcının “dua almaya dikkat ederek Tanrı’yla yakınlık geliştirmek istediğini”, 2 katılımcının dinî ve manevî yaşamını ayrı ifade ettiğini, kendisini önceden Hristiyan şimdi deist ateist olarak tanımlayan 1 katılımcının da “erdemli davranışlar-iç huzuru için çabalama ve toplum yanlısı davranışlar sergileme” ile “alışkanlıktan kaynaklı ibadet” olarak ifade ettiğini yine 1 katılımcının da benzer şekilde tamamen manevî olarak

“ahlâklı ve toplum yanlısı davranışlar sergilemeyi” vurguladığını söyleyebiliriz. Bu sonuçları şöyle yorumlayabiliriz: 9 Hristiyan engelli katılımcıdan kendisini daha çok ateist-deist olarak tanımlayan Magdalena dışındaki tüm katılımcıların tamamının *İbadet* boyutunda dindarlık yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Magdalena da zaman zaman alışkanlıktan kaynaklı ibadet edebilmektedir. Hatta dinî ve manevî sorun yaşadığı anlaşılan Michel da zaman zaman dua etmekte, adaklar adamaktadır. Bu sonuca göre kendisini tam Hristiyan olarak tanımlayan diğer tüm katılımcılar ibadet ettiklerini söylemişlerdir. Smart’a göre (2001), dinin ibadet boyutunu yaşamaya çalışan bireylerde, ibadet esnasında çoğunlukla Yüce Varlık ile iletişim kurma çabası ön plandadır. Araştırmada katılımcılar engellerinden ötürü başka ibadetleri yapmakta zorlandıklarını ifade ettikleri için yattıkları ya da oturdukları yerden dua etme ibadetini kolaylıkla yerine getirebilmekte ve böylece Yüce Varlık ile iletişimlerini sürdürebilmektedirler. Yine ibadet boyutunda dinî yaşamlarını sürdüren bu 8 katılımcının 5’i *Etki*, 4 ü *Tecrübe* boyutlarında da dindarlık yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Burada dikkat çeken bir nokta dinin kendi hayatında ön planda olmadığını ifade eden Abraham’ın dahi hayatında dindarlığın etki boyutunda tezahür ettiğinin ortaya çıkmasıdır.

4.8.2. Alevi/Nusayrî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

Meltem, diğer katılımcıların aksine dinî değil manevî yaşamın nasıl olduğunu anlatmaya çalıştığı cümlelerine manevî yaşamım diyerek başlamış ancak dinî yaşamını anlatarak devam etmiştir. Bu açıklamalar da yine dinî ve manevî yaşamın katılımcılar açısından özdeş anlamlarda kullanıldığını ortaya koymuştur.

Engelliler içerisinde yaşam koşulları en ağır olan ve aynı zamanda en yüksek düzeyde engel oranına sahip olan Soyer’in dindarlığın bütün boyutlarında dinî davranışlar sergilemesi ve daha dindar bir katılımcı olduğunun ortaya çıkması, bireylerin en çaresiz zamanlarında dine daha çok sarılmaları ile açıklanabilir.

Dinî ve manevî yaşantılarını nasıl tanımladıkları sorulan 7 Alevi/Nusayrî katılımcının tamamı dinin “İbadet” boyutunu uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken bir nokta 2 katılımcının alışkanlıktan kaynaklanan ibadetle beraber zaman zaman ibadet de yapıyor olmaları ibadetten vazgeçemiyor olmalarıdır. Bu noktada 5 katılımcı Etki boyutunu vurgulamıştır. 2 katılımcı manevî sorun yaşadığını, 1 katılımcı dinî şüphe ve sorgulama içinde olduğunu, 1 katılımcı dinî baskıdan rahatsız olduğunu, 1 katılımcı manevî olarak teslimiyet duygusu hissettiğini ifade etmiştir. Bu bulgudan yola

çıkarak, Alevi/Nusayrîlerde dinin bireyin yaşamındaki yeri olan etki boyutuyla kendisine yer bulduğu söylenebilir.

4.8.3. Sünnî Katılımcılarda Dinî ve Manevî Yaşam

Sonuç olarak 12 Sünnî katılımcıdan tamamının dinlerini ibadet boyutuyla yaşadıkları, 9 katılımcının ise daha çok etki boyutunu ön planda tuttukları ortaya çıkmıştır. Buna göre Sünnîler daha çok dindarlığın ibadet akabinde etki boyutunda dindarlık yaşamaktadır. Diğer katılımcılardan farklı olarak Aydın, ibadet boyutuyla birlikte “İnanç ve Tecrübe” boyutunda dinî yaşam sürdürdüğünü ifade ederken Amine ve Hacer aldıkları dinî eğitimden dolayı “Bilgi” boyutunu da önemsemektedir.

Her 3 grupta ibadet boyutu, en çok dile getirilen boyut olmuştur. Her 3 grupta da en çok vurgulanan temel dinî ibadet dua etmektir. Alevi/Nusayrîlerin tamamının yaptığı temel ibadet de dua etmektir. Alevi/Nusayrî katılımcılar, kurban kesme, hayır yapma, iyilik yapma, zekât sadaka verme gibi ritüelleri oldukça önemsemektedirler. 1 Alevi/Nusayrî katılımcı namaz kıldığını belirtmiştir. Manevî sorun yaşadıklarını belirten katılımcıların bununla beraber ibadet ve etki boyutlarıyla dindarlık yaşadıkları da ortaya çıkmıştır. Sünnîlerde namaz kılma ibadeti Alevi/Nusayrî gruba göre daha fazla dile getirilmiştir. Hristiyanlar arasında da 1 katılımcı ara sıra namaz kıldığını ifade etmektedir. Hayır yapma, iyilik yapma, oruç tutma, sadaka verme her 3 grupta da sıklıkla vurgulanan ibadetler olmuştur. Alevi/Nusayrîler, kurban kesme, türbelere gitme, adak adama, bahur yakma ibadetlerini, Hristiyanlar da kiliseye gitme, mum yakıp dilek dileme, dua etme davranışlarını daha çok vurgulamışlardır. Ancak Sünnî engellilerin camiye giderek namaz kılıyor olduklarının veya camide namaz kılmayı istediklerinin hiç dile getirilmemesi dikkat çekmiştir.

Hristiyanlarda etki boyutu, ibadetten sonra en çok vurgulanan boyuttur (5 katılımcı). 3 grup arasında ibadetlerden sonra tecrübe boyutunu en çok Hristiyanlar vurgulamışlardır (4 katılımcı). Yine Hristiyan katılımcılardan 4ü tecrübe boyutunda dinî yaşantısı olduğunu ifade ederken, Sünnîlerde 1 katılımcının tecrübe boyutunu vurgulaması göze çarpmaktadır. Hristiyanlarda ve Alevi/Nusayrîlerde dinî ve manevî sorun yaşadığı ortaya çıkan 2 katılımcı mevcut iken, Sünnîlerde böyle bir sorunun hiç zikredilmemiş olması dikkat çekicidir. 7 Alevi/Nusayrî katılımcıdan 5'i kul hakkı yememe, dürüst olma vb. dinin etki boyutuyla ilgili ayrıntılara dikkat ederek yaşamlarını

sürdürdüklerini, Sünnîlerde de 11 katılımcıdan 9'u dinlerini etki boyutuyla yaşamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Hristiyan engelli katılımcıdan kendisini daha çok ateist-deist olarak tanımlayan bir katılımcı dışındaki tüm katılımcıların tamamının ibadet boyutunda dindarlık yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu katılımcı da zaman zaman alışkanlıktan kaynaklı ibadet edebilmektedir. Hatta dinî ve manevî sorun yaşadığı anlaşılan bir diğer katılımcı da zaman zaman dua etmekte, adaklar adamaktadır. Bu sonuca göre kendisini tam Hristiyan olarak tanımlayan diğer tüm katılımcılar ibadet ettiklerini söylemişlerdir. Smart'a göre (2001), dinin ibadet boyutunu yaşamaya çalışan bireylerde, ibadet esnasında çoğunlukla yüce varlıkla iletişim kurma çabası ön plandadır. Araştırmada katılımcılar engellerinden ötürü başka ibadetleri yapmakta zorlandıklarını ifade ettikleri için yattıkları ya da oturdukları yerden dua etme ibadetini kolaylıkla yerine getirebilmekte ve böylece yüce varlıkla iletişimlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Yine ibadet boyutunda dinî yaşamlarını sürdüren katılımcıların etki ve tecrübe boyutlarında da dindarlık yaşamaya gayret göstermesidir. Burada dikkat çeken bir nokta dinin kendi hayatında ön planda olmadığını ifade eden bir katılımcının dahi hayatında dindarlığın etki boyutunda tezahür ettiğinin ortaya çıkmasıdır. Katılımcılar arasında yaşamında dindarlığın 3 boyutuyla kendisini gösterdiği tek kişinin kendisini çok iyi bir Hristiyan olarak tanımlayan katılımcı olması dikkate değerdir.

Sünnîlerde katılımcıların tamamının dinî ibadet boyutuyla yaşadıkları ve bu katılımcıların büyük çoğunluğunun etki boyutuna da dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın kendisini cezalandırdığını düşünen ve yatalak olduğu için evinden çıkamayan bir katılımcı dahi yattığı yerden dua ederek dindarlığın ibadet boyutunu yaşamaya çalışmaktadır. Bir başka katılımcı, daha önceden ibadet edebilirken engelinden dolayı artık ibadet edemediğini ancak dinin hayatının pek çok alanını etkilediğini başka bir deyişle etki boyutunda dindarlık sürdürdüğünü anlatmıştır. Buna göre Sünnîler daha çok dindarlığın ibadet akabinde etki boyutundadırlar. Dinî ve manevî yaşantılarını nasıl tanımladıkları sorulan Alevi/Nusayrî katılımcıların tamamı dinin "İbadet" boyutunu uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Burada dikkat çeken bir nokta 2 katılımcının dinden uzaklaştığını, sorunlarında dine sığınmadığını ifade etse de yine de alışkanlıktan kaynaklanan ibadetle beraber zaman zaman ibadet de yapıyor olmaları ibadetten vazgeçemiyor olmalarıdır. Alevi/Nusayrîler de ibadetten sonra etki boyutunu vurgulamıştır. Katılımcılardan ikisi manevî sorun yaşamakta, biri dinî şüphe ve

sorgulama içerisinde ve birisi de dinî baskılardan rahatsız olmaktadır. Buna göre Alevi/Nusayrîler arasında olumsuz dinî başa çıkma diğer iki kesime göre daha fazladır.



SONUÇ VE ÖNERİLER

1.Sonuç

Ortopedik engellilerin dinî başa çıkma süreçlerini konu edinen bu araştırmada, temel olarak Hatay il merkezi ve ilçelerinde ikamet eden Hristiyanlık ve Müslümanlık dini ve kültürüne mensup 18-90 yaş arası ortopedik engellilik dezavantajına sahip olan engellilerin engel durumlarıyla başa çıkma süreçleri ile bu süreçte başvurdukları dinî başa çıkma öğeleri ve biçimlerinin neler olduğu incelenmiştir. Bu kapsamda ortopedik engelli bireylerin yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlar, engellerinin farkına varmalarından bu yana karşılaştıkları zorluklar ve yaşadıkları stresli durumlarla başa çıkma süreçleri ve tarzları, katılımcıların bu süreçte başvurdukları dinî öğeler, bu öğelere etki eden tanrı tasavvurları, farklı kültür ve dine mensup ortopedik engelli bireylerin dinî başa çıkmalarının özellikleri, çalışma grupları arasında başa çıkma tarzlarının benzerlik ve farklılıklarının ortaya konması amaçlanmıştır. Dinî başa çıkmanın biçimi, işlevi ve etkinliği ile ilgili dinî gelenekler arasındaki ve içindeki farklılıklar ve benzerlikler hakkında öğrenilecek çok şey vardır. Çünkü Hristiyan olmayan örnekler arasında gözden geçirilen çalışmaların hiçbirinde, dinî bir gelenek içindeki farklı gruplar veya mezhepler arasındaki dinî başa çıkmayı karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle farklı din ve aynı dinin farklı mezheplerinin dinî başa çıkmalarının incelendiği bu çalışma bize bu zengin bilgilerin kapısını aralamıştır.

Araştırma kapsamında, öncelikle stres, başa çıkma, dinî başa çıkma, engellilik ve ortopedik engellilik kavramları tanımlanmıştır. Tanımlamalara göre stres, en genel anlamda olumsuz olarak algılanan şartlar veya zorlayıcı olaylar karşısında tehdit altında hisseden organizmanın gösterdiği fiziksel, biyokimyasal, psikolojik tepkilerdir. Bu tepkiler, algılanan tehdidin niteliğine bağlı olarak değişebilmektedir. Kişi, çevre /olay etkileşimi etkileşimi altında yaşanan stres esnasında organizmada, 2 aşamalı değerlendirme başka bir deyişle stres durumunun kendisi için taşıdığı anlamı belirleme süreci devreye girmektedir. Birincil değerlendirme sürecinde ilk olarak tehdidin niteliği değerlendirilmeye tabi tutulur, bu aşamada stresörün oluşturduğu tehdit tehlike verici olarak değerlendirilmiş ise ikincil sistem devreye girer ve bu süreçte kişinin olayı yönlendirme ve stresle başa çıkma yeteneklerinin stres verici durumla başa çıkmaya yetip yetmeyeceğinin bilişsel değerlendirmesi yapılır. Bu noktada başa çıkma tepkilerini belirleyen etmenlerden birisi algılanan tehdidin niteliği iken bir diğer etmen ise bireyin sahip olduğu başa çıkma becerilerine ve kaynaklarına yönelik algısıdır. Bu algı ve

değerlendirmeler, stres durumunun ne kadar sıkıntı vereceğini belirleyen temel etmenlerdir. Bireyler başa çıkma becerilerini ve kaynaklarını değerlendirerek stresle mücadele edip etmemeye karar verir. Bu noktada stres yaratan durumun kontrol edilebileceğini düşünürlerse mevcut problemten kurtulmak için çabalarırken, stres yaratan durumun kontrol edilemeyeceğini düşündüklerinde problemin yarattığı duygusal gerilimden kurtulmaya çalışırlar. Bu amaçla olumsuz duyguların ortadan kaldırılması için problem odaklı ya da duygu odaklı başa çıkma yöntem ve stratejilerine başvururarak olayın üstesinden gelmeye yani başa çıkmaya çalışırlar.

Başa çıkma, esasında insanoğlunun yaşadığı sıkıntı, zorluk, elem, keder, acı gibi olumsuzluklarla aktif ya da pasif şekilde mücadele etmeyi anlatan bir kavramdır. Kuramsallaşması sürecinde kısa bir geçmişe sahip olsa da köklü, kökleri ego psikolojisi, deneysel psikoloji ve cemaat psikolojisi teorilerine dayanan ve günümüzde yurtiçi ve yurtdışında hakkında her geçen yıl hatırı sayılır çalışmaların yapılmaya devam edildiği bir alandır. Bu doğrultuda başa çıkma kavramındaki karışıklıkları aşmak için pek çok farklı yaklaşım, ilişkili teoriler ve modeller kapsamında açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır. Ne var ki kullanılan ilişkili kavramlar, sınıflamalar ve ölçme araçlarındaki farklılıklar karmaşalar yaratmaya devam etmektedir.

Son yıllarda yapılan pek çok araştırmada başa çıkma davranışına kaynak sağlayan en önemli sistemlerden birinin de din olduğu ortaya çıkmıştır. Bireyin psikolojik bütünlüğünü sağlamaya ve korumaya hizmeti mümkün kılması açısından din, başa çıkma sürecine eşsiz katkılar sağlamaktadır. Başa çıkma etkinliklerinde kaynak olarak eşsiz bir rol oynayan dinin yeri ve öneminin ise bireyin hayatındaki dinin yeri ve önemiyle ilişkili olduğu görülmüştür. Dinî başa çıkmalar, bireylerin yaşamlarındaki yeri ve önemine paralel şekilde başa çıkmaların parçası, yardımcısı ve ürünü olabilmektedir. Bu nedenle, din - başa çıkma ilişkisi ve dinî başa çıkma, tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Engellilik ve ortopedik engelliliğin ele alındığı bölümde engellilik ve ortopedik engellilik tanımlanmış, neden olan faktörler açıklanmış ve dünyada ve Türkiye’de ortopedik engellilerde dinî başa çıkma ile ilgili araştırmalar ortaya konmuştur. Bu noktada engelliliğin toplumsal yansımalarına yönelik farklı teorik modeller altında ele alınarak incelenen bir kavram olduğu, son yıllarda ise kavramla ilgili sosyal modelin açıklamalarının öne çıktığının dikkat çekmiş, ancak çalışmamızda ortopedik engellilikte bilhassa hareket kabiliyeti ile ilgili yetersizliklere dayalı olarak kişinin kendisinden beklenen rolleri yerine getirememesi durumu söz konusu olduğundan engelliliğin, medikal model üzerinden tanımlanması tercih edilmiştir. Buna göre engellilik, doğum

öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası yaşanan olumsuz olay, durum ve şartlarla ilişkilidir.

Baş a çıkma eylemleri konusunda İslam inancının argümanlarının neler olabildiğinin açıklandığı dinî baş a çıkma bölümünde, dinlerin sunduğ u inanç ve davranış kalıpları yoluyla insanların hafif düzey sıkıntı ve zorluklarından en ağır düzeydeki travmatik yaş antılarına kadar kendilerine stres verici tüm yaşam koş ullarına dayanma, onlarla mücadele etme imkânı veren, ruhsal sağ lamlığ a katkılarda bulunarak bozulan psikolojik bütünlüğ ü yeniden sağ layan sistemler olduğ u açıklanmıştır. Bu noktada dua, ş ükür, yardım etme-sadaka dağıtma ve sabır, tövbe, imtihan, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karş ılığ ının alınacağı inancı baş ka bir deyiş le dinlerin çekilen sıkıntılara kattığı değ er ve anlam üzerinde durulmuştur. Dinler, travmatik yaşam olaylarına tatmin edici açıklamalar yapmak yoluyla anlam getiren sistemlerdir. Ç ekilen sıkıntıların imtihan, kader, kısmet, Tanrı'nın cezalandırması ve geçmiş yaşamda veya ş uanki dünyada iş lenilen günahlara kefaret olması, sabırlı olunması durumunda ahirette karş ılığ ının alınacağına inanılması yaşanan acılara anlam vermeyi sağ lamakta, tahammül etmeyi de kolaylaştırmaktadır. Ç ünkü dinî inançlara göre ahirette sıkıntılara sabredenler ve dünyadaki imtihanı kazananlar için mükâfat, engelinden dolayı çevresinin dış lamalarına, haksızlığına uğ rayanlar için hakkını alma imkânı, adalet ve eksiksiz engelsiz şekilde dirilip yeniden sonsuza kadar yaş ama vardır. Bunlar, engellikle baş a çıkmada olumlu iş lev gören dinî inanış lardır. Yine dinler, mevcut durum ne olursa olsun ş ükretmeyi, daha kötüsünden korunmak için sadaka ve yardım vermeyi, günahlara piş man olup tövbe etmeye, sabır ve dua ile Allah'tan yardım dilemeye devam edilmesi gerektiğ ini bildirirler.

İnançlı ya da inançsız her insanın zihninde bir tanrı imgesi ve ş eması mevcuttur. Bu imge ve ş ema, insanın tanrı ile kurduğ u ilişkinin de temelidir. Bireyin zihninde tanrıya yönelik her türlü olumlu ve olumsuz duygu ve düş üncelerinin etkisiyle oluş an tanrı tasavvuru, kuş kusuz onun çevresi, sahip olduğ u inancı, kişiliğ i ve bireye aktarılan bilgiler ile ilişkilidir. Tanrı'ya yönelik oluş an bu tasavvur, tanrı tasavvurusunu oluşturup yaşamı anlama ve anlamlandırmada önemli bir etkidir. Tanrı tasavvuru, aynı zamanda o bireyin baş a çıkmalarını olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada bizi yaratan, yaş atan, zor anlarımızda bizi bırakmayarak yanımızda olduğ una inandığımız sevgi dolu, yardımsever tanrı tasavvuru, acılarımızı hafifleterek bizim için güçlü bir dosta dönüş ebilir ve doğ al sonucu olarak olumlu baş a çıkmalarımıza katkı sağ layabilir ya da gazap edici, zalim bir negatif tanrı tasavvuru bizim yalnız ve değ ersiz hissetmemize, anlamsızlık duygusu yaşamamıza yol açarak olumsuz baş a çıkmalarımıza neden olabilir. Buradan

hareketle olumlu ve olumsuz başa çıkmalar, tanrı tasavvurunun bir sonucudur diyebiliriz. Çalışmamızda katılımcıların “Merhametli Tanrı” tasavvuru “Cezalandırıcı Tanrı” tasavvuruna kıyasla daha baskındır.

Katılımcılara, karşılaştıkları sorunlar karşısında dinlerindeki dinî başa çıkmaya dönük unsurlardan yararlanıyor iseler hangilerine başvurdukları sorusu yöneltilmiştir. Hemen hemen tüm katılımcılar, öncelikle engelliliklerinin yarattığı sorunu aşmada yararlandıkları dinî başetme yollarının neler olduğunu açıklamakla bu soruya yanıt vermişlerdir. Bu durum, engellilerin hayatlarındaki en büyük sorunlarının yine engelleri olmasıyla açıklanabilir.

Araştırmamızda bireylerin içinde bulunduğu zorluk ve sıkıntılı durumlarda ve bilhassa engellilik durumlarıyla olumlu–olumsuz dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma eğilimleri ya da dinî veya manevî başa çıkmalara başvurma tercihleri, onların hayata karşı sahip oldukları genel yönelimleriyle ilgili çıkmıştır. Eğer kişinin hayatının genelinde olayları yorumlama tarzında ve hayata bakış açısında dinî bir yönelim hâkim değilse kişi başa çıkma sürecinde değil ama dinî motiflerle benzer fonksiyona sahip manevî motifleri kullanma yoluna gitmektedir. Dinî olmayan maneviyat yönelimli başa çıkmaların kendilerini herhangi bir din ile sınırlandırmayan ya da dinî başa çıkmalara çok az başvuran katılımcılar için bir alternatif olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmamızda önemli sayıda engelli bireyin engellerini ve diğer genel yaşam sorunlarının olası nedenlerini her şeyi bilen Tanrı'dan bir ders veya Tanrı'nın gazabının sonucu bir ceza ya da Tanrı'nın iradesi olarak açıklaması, birincil değerlendirme süreçlerinde başvurulmuş dinî açıklamaların ızdırabın ve genel yaşam sorunlarını anlamlandırmalarını ve böylece dinî başa çıkmanın başa çıkma sürecinin bir parçası olmasını sağlamıştır. Aynı şekilde engelli bireylerin karşılaştıkları zorlu durumlarda dinî eylemlere başvurmaları dinin, ikincil değerlendirmelerinin de bir parçası olduğunu ortaya koymuştur.

Olumlu başa çıkma sürecinde olan katılımcıların Tanrı'ya karşı daha olumlu duygular içerisinde oldukları, olumsuz dinî başa çıkma sürecinde bulunan katılımcıların ise bulundukları durumdan Tanrı'yı sorumlu tuttuğu, olumsuz durumla karşılaştırdığı veya bu durumdan kurtarmadığı için ona öfkelenildiği ve süreç içerisinde ümitsizliğe düştüğü görülmüştür. Olumsuz dinî başa çıkma süreçlerinin, bazen olumlu bazen de sürecin kutsalın aşkın alanla sınırlanmadığı ve farklı dinlerle ilişkili ritüelleri eklektik olarak birleştiren dinden uzak bir maneviyat arayışına dönüşmesi takip edebilmektedir.

Bununla beraber bu çalışmanın bulguları bireylerin süreç içinde zaman zaman eş zamanlı olarak olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma aktivitelerini ve farklı dinî başa çıkma eğilimlerini ortaya koyabilecek etkinliklere birlikte başvurma eğiliminde başvurabildiklerini gösterdiği için Pargament'in bireylerin 3 tür dinî başa çıkma biçiminden birisini sergileme eğiliminde oldukları bulgusuyla tam olarak uyuşmamaktadır.

Sonuç olarak, farklı dinî inanç, gelenek ve yapılarıdaki birçok engelli birey insan, hayatın zorlukları, meydan okumaları ve bilhassa engellilik stresörleriyle başa çıkmak için dinî ve manevi öğretilere, inançlara ve uygulamalara ihtiyaç duymakta ve başvurmaktadır. Bununla beraber, dinî başa çıkma tüm dinî geleneklerde yaygın olmasına rağmen, aynı dinî inanış içerisinde dahi nüansları farklıdır. Hristiyanlar arasında mucizelere ve ilahi müdahaleye olan inanç yaygındır.

Katılımcılara yöneltilen sorulardan alınan yanıtlara göre genel olarak engelin bireylerin yaşamında güçlükler yol açtığı, dolayısıyla bireyleri engeli ve neden olduğu sorunları aşmak için çabalama (başa çıkma) davranışlarına yönelttiği, olumlu yönlerden katkılar ve fırsatlar da sunabildiği ve katılımcıların duygu ve düşüncelerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Engele yönelik duygu ve düşünceler ise geçmişte ve günümüzde değişmiş ya da çok az kişide aynı kalmıştır. Üç kesimde de yaşanan travma, dinî yaşayış üzerinde belirgin bir değişime neden olmamış, dua, sadaka, yardım etme, türbelere gitme gibi ibadetleri artırmıştır. Çok küçük bir engel olarak abdest alma, namaz kılmayı zorlaştırmıştır. Bu sonuçlar da Esen Ateş'in (2018) sonuçlarıyla uyuşmaktadır. Esen'in sonuçlarına göre de bireylerin gazi olduktan sonra, dinî hayatlarının değişmediğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle gazilerde dinî yaşayışta, travmanın belirleyici bir etkisinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Gazi yakınında da yaşanan travma, herkesin dinî yaşantısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmamıştır. Burada dinsel göstergelerin artması veya azalması tamamen kişi ile ilgili bulunmuştur. Şehit yakınlarında dinsel yaşamının değiştiğine inananlar için, travma, dinî yaşantının ibadet boyutunu artırıcı bir etki göstermiştir.

Din, bilhassa Hristiyanlarda sosyal desteği kuvvetlendirerek başa çıkmada olumlu ve büyük bir rol oynamaktadır. Katılımcılar arasında “merhametli” ve “affedici” Tanrı tasavvurunun yaygın olduğu görülmüştür. Katılımcılar hem olumlu dinî başa çıkma (dua etmek, Allah'a sığınmak) hem de olumsuz (cezalandırıldığını düşünme, Allah'a öfke duyma) dinî başa çıkma etkinliklerini karma bir şekilde kullanmışlardır.

Son olarak çalışmamızda din, engellilerin genel yaşam sorunlarının ve engellerinin getirdiği sorunlarla başa çıkmalarında kilit rol oynamıştır. Araştırmamıza katılan katılımcıların neredeyse tamamı engellilikten kaynaklı güçlüklerle rağmen engeliyle yaşamaya alışmış, içlerinden dinî inançlarıyla barışık olan ve yaşamlarında dinî başa çıkmalara daha sıklıkla başvurduğunu ifade eden katılımcıların ise şu an daha minnettar ve mutlu bir hayat sürdürdüklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

2. Öneriler:

1. Araştırmada her üç çalışma grubunda engelin nedenini anlamaya dönük Tanrı'yı engelden dolayı sorgulama ve engelinin sebebini anlam arayışına yanıt ihtiyacı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı her üç grup için travma (yas terapisi) ve dinî danışmanlık hizmeti beraber sunulmalıdır. Dinî danışmanlar ve yas terapistleri uzmanlık alanlarıyla ilgili işbirliği yapmalı, birbirlerinin bilgi, deneyim ve eğitimlerinden periyodik yararlanacak bir sistem geliştirmelidirler.
2. Engellilerin yasları zorlandıkları her an onlara kendisini hatırlatabilmekte ve neden ben sorusuyla Tanrı'ya isyanlarını tetikleyebilmektedir. Bu nedenle dinî danışmanlık hizmetleri sunulurken dinlerin zorluklar ve musibetlere yaklaşımları, sabır, kötüsünden korunmak için şükretme, imtihan, çekilen sıkıntıların öteki dünyada mükâfatının olacağı inancı, şükür bilinci, iman gibi konular daha çok vurgulanmalıdır.
3. Hristiyan katılımcılar din adamlarının kendilerini ziyaretlerinden ziyadesiyle memnun oldukları için bu kesim için bu hizmet geliştirilerek devam ettirilmelidir. Ayrıca Hristiyan katılımcılar kiliseye gitmekten de oldukça memnun oldukları için kilise yetkilileri, engellilerin kiliseye ziyaretlerini sağlayabilecek ve oradaki aktivitelerle buluşturacak imkânları artırmalıdır.
4. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki imam, müezzinlerin din adamları ile görüşmeyi ya da evlerinde ziyaret edilmeyi isteyen engellileri tespit edip talepte bulunan engelli bireyleri periyodik olarak ziyaret etmelerinin sağlanması faydalı olabilecektir.
5. Dinî danışmanlık hizmetlerine engelli bireylerle tanışma, bir süre çeşitli etkinliklerde biraraya gelme gibi aktivitelerden ve ruhsal yapılarına ilişkin gözlemlene yapılması imkânı oluştuktan sonra sağlıklı dinî bilgi ile

başlanmalı uzun süreli bir sabır eğitimi modeli ve bu kapsamda travmayla başa çıkmada psikoeğitim düzenlenmelidir.

6. Ağır düzeyde engeli olup sosyalleşme imkânı bulamayan engelliler sosyalleşmek ve dinî mekanlara gitmek istediklerini açıklamaktadırlar. Bu nedenle sosyal destek geliştirilerek ve dinî destek de dâhil edilerek kendilerine sunulmalıdır. Bunun için sivil toplum örgütleri başta olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Kurumu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Üniversiteler, Alevi/Nusayrî Vakıfları ve Federasyonları, Türkiye'deki Ortodoks, Protestan Cemaatleri Vakıfları ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar bünyesinde program ve etkinlikler düzenlenebilir, var olanlar zenginleştirilebilir. İlaveten engellilerin sorunlarına yönelik toplumsal duyarlılık oluşturularak bu kesimin sosyal yönden yalnız olmadıkları kendilerine hissettirilebilir.
7. Engellilerin dinî başa çıkma süreçleri her bir grupta, hem nicel hem de nitel yöntemlerle tekrar çalışılmalıdır. Engellilerin engellerinin yaşamlarındaki dinî-manevî değişime etkisi normal bir bireyken engelli duruma düşen engelliler tespit edilerek tekrardan araştırılmalıdır.
8. Özellikle Alevi/Nusayrîler ve Hristiyanlarla ilgili çalışmaları, Alevi/Nusayrî ve Hristiyan din adamlarının da desteğini alarak yapmak her iki kesime ulaşılabilirlik açısından daha rahat çalışılmasını sağlayabilecektir.
9. Bu çalışma, her üç kesim için teker teker tekrarlanmalıdır. Hatay iline benzer sosyo-kültürel yapıya mensup diğer illerde de tekrarlanmalıdır.
10. Ateist-deist kesimin dinî-manevî-kültürel karışımından oluşan başa çıkmaları farklı çalışmalarla derinlemesine araştırılmalıdır.
11. Engellilerin sosyal hayatta yaşadıkları güçlüklerden birisi ulaşımda, trafikte ve toplu taşımada yaşanan zorluklar olduğu için fiziksel mekânların ve toplu taşıma araçlarının engel durumuna uygun hale getirilmesi bilhassa tuvalet ihtiyaçlarını giderebilecekleri mekânların sayısının artırılması ve kendileri için uygun hale getirilmeleri gerekmektedir.
12. Ağır düzeyde engelli olan engellilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve daha fazla sosyalleşebilmeleri için belediyenin ya da engelliler derneğinin belirli periyotlarla engellilere yönelik araç tahsis etmesi gerekmektedir.

13. Ruh sağlığı çalışanları, farklı dinî dünyalardan insanların yaşamlarının stres faktörleriyle başa çıkma da dini deneyimleme ve ifade etmelerinin potansiyel olarak farklı yollarına duyarlı olmalıdır.
14. Ruh sağlığı uzmanları, herhangi bir dinî sistem tarafından kullanılan dinî başa çıkma yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmalıdır.



KAYNAKÇA

- Ağargün M. Y., Beşiroğlu L., Kıran, Ü. K., Özer, Ö. A. ve Kara, H. (2005). Başa çıkma tutumlarını değerlendirme ölçeği: Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 221-226.
- Akanle, O., Oloranlana, A. (2014). Christianity and Disability in Post-Colonial South-western Nigeria.
https://www.researchgate.net/publication/315715577_Christianity_and_Disability_in_Post-Colonial_South-western_Nigeria.
- Ano, G. G. ve Vasconcelles, E. B. (2005). Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis. *Journal of clinical psychology*, 61(4), 461-480.
- Aral, N. ve Baran, G. (2011). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Araz, A. (2021). Gazzâlî'nin Tövbe Kavramına Yorumu. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 859-878.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/66834/1045388>.
- Aslantatar, N. ve Yıldız, İ. (2022). Teodik Bireyciliğe Karşı İvaz Teorisi. *Journal of Islamic Research*. 33(2): 423-433.
- Ataç, Ö. (2019). “Tam iyilik hâli” mümkün mü?. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 50.
https://www.researchgate.net/publication/340594402_Tam_iyilik_hali_mumku_mu?
- Ateş Esen, N. (2018). *Şehit aileleri, gaziler ve gazi ailelerinde dinî başa çıkma: Adana örneği*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ateş Esen, N. ve Kayıklık, H. (2019). Şehit ailelerinde, gazilerde ve gazi ailelerinde sabır ve dinî başa çıkma ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 19(1), 225-236.
- Ateş, S. (1977) . *Kur'ân-ı Kerim ve yüce mealı*. Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Atkinson, R., Atkinson, R., Smith, E., Bem, D. (1999). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Yavuz ALOGAN), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Aydın, Ö. G. (2011). *Yaşamı sürdürmede dinî inancın rolü*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ayten, A. (2010). *Psikoloji ve din: Psikologların din ve Tanrı görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. ve Tura, H. (2017). Affetme ve dindarlık, hayat memnuniyetini nasıl destekler?. *İslami İlimler Dergisi*, 12(3).
- Ayten, A., Göçen, G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. (2012). Dinî başa çıkma şükür ve hayat memnuniyet ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.
- Ayten, A. ve Anık, E. (2014). LGBT bireylerde dinî inanç, din ve tanrı tasavvuru, dinî ve manevî başa çıkma süreci. *Dinbilimleri Journal*, 14(2), 7-31.
- .Bahadır, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bahçekapılı, M. (2012). Bio-psiko-sosyal açıdan dinin ruh sağlığı ve engellik üzerinden etkisi. *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*. Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- Bahçekapılı, M., Bahçekapılı, S.S. (2016). Görme engellilik ve dinî başa çıkma. *I.Uluslararası Engellilik ve Din Sempozyumu'nda sunulan bildiri*. Bağcılar Belediyesi, İstanbul, 18-20 Kasım.
- Bağ, H. (2019). *Türkiye'de reenkarnasyon*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Balaban, J. (2000). Temel eğitimde öğretmenlerin stres kaynakları ve başa çıkma teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 188-195.
- Bal, G. (2022). Toplumsal cinsiyet açısından ortopedik engelli kadınlara yönelik ayrımcılığın incelenmesi: Zonguldak ili örneği. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 5 (9), 117-156. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tihak/issue/72572/1119990>
- Balcıoğlu, İ. (2005). Stres kavramı ve tarihsel gelişimi. İbrahim Balcıoğlu (Ed.), *Medikal Açıdan Stres ve Çareleri içinde* (9-12). İstanbul: İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi.

- Baldwin, P. J., Evans, J., Etherington, N., Nichole, M., ve Wright, V. (2015). Youth with disabilities talk about spirituality: A qualitative descriptive study. *The Qualitative Report*, 20(7), 940-958.
- Baltaş, A., Baltaş Z. (2013). *Stres ve başa çıkma yolları*. 31. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Basut, E. (2006). Stres, başa çıkma ve ergenlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(1), 31-36.
- Batman, E. (2008). *Yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Batur, M. R. (2013). Nusayrîliğin teşekkülü ve inanç esasları. *İnsan ve Toplum*, 3(5), 55-84.
- Baybal, M. S. (2015). *Yahudilik ve Hristiyanlık'ın Engellilere Bakışı*, s. 275-298. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.130261>
- Bıyıklı, L. (1989). *Bedensel özürlü çocukların benlik kavramı, (aile kabul düzeyi açısından)*, Ankara. Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Yayınları. Ankara.
- Bjorck, J. P., Cuthbertson, W., Thurman, J. W. ve Lee, Y. S. (2001). Ethnicity, coping, and distress among Korean Americans, Filipino Americans, and Caucasian Americans. *The Journal of social psychology*, 141(4), 421-442.
- Bozkurt, T., Uluğ, M., Çelik, A. T., Okyug, Z., İçellioğlu, S., Özden, M.S. ve Soysal, Ö. (2010). *Stres*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Braham, B. J. (1998). *Stres yönetimi: ateş altında sakin kalabilmek*. (Çev.: Vedat G. Diker). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Brennan, M. (2002). Spirituality and psychosocial development in middle age and older adults with vision loss. *J Adult Dev*, 9(1), 31-46.
- Buladı, K. (2011). Kur'an çerçevesinde hayat ve imtihan. *MÜİF*, İstanbul, 22/65,73
- Bulut, H. (2020). Kur'an bağlamında sabır ve şükür ilişkisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 338-355.
- Cengil, M. (2003). Depresyonu önlemede dinî inancın koruyucu rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(3), 129-152.
- Cengil, M. (2007). Olağanüstü hâllerde ve kriz anlarında verilecek dinî hizmetlerin psiko-sosyal temelleri. *Din Hizmetleri Sempozyumu'nda sunulan bildiri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye, 3-4 Kasım.
- Ceylan, A. (1998). *Örgütsel davranışın bireysel boyutu*. Kocaeli: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yayınları.

- Chapple, A., Swift, C. ve Ziebland, S. (2011). The role of spirituality and religion for those bereaved due to a traumatic death. *Mortality*, 16(1), 1–19.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H. ve Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), 87.
- Cross, SE. (1995). Self-construals, coping, and stress in cross-cultural adaptation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(6): 673-97.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakırer, Ç. N. ve Platin, N. (2020). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Babalarda Babalık Rollerine İlişkin Farkındalık Yaratma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 32-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbid/issue/59001/812586>
- Çakmak, F. (2007). *H. Peygamber'in hadislerinde 'kader' kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Çakmaklıoğlu, M. M. (2007). Mevlânâ'ya göre inanç ve ibadet boyutlarıyla dindarlıkta sûretten mânâya yöneliş. *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 7-28.
- Çalbayram, Ç. ve Platin, N. (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan babalarda babalık rollerine ilişkin farkındalık yaratma. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 32-45. Ankara.
- Çam, S. ve Tümkaya, S. (2007). Kişilerarası problem çözme envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28 (3), 95-111.
- Dabul, A. J., Bernal, M. E. ve Knight, G. P. (1995). Allocentric and idiocentric self-description and academic achievement among Mexican American and Anglo American adolescents. *The Journal of social psychology*, 135(5), 621-630.
- Doko, E. (2018). Modern fizik açısından Ateizmin eleştirisi. <https://openaccess.ihs.edu.tr/xmlui/bitstream/handle>.
- Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). *Engelli çocuk ve ergenlerin sosyolojik boyutu içinde engelli çocuk ve ergenlerin hakları*, A. Kulaksızoğlu (ed), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları
- Ekşi, H. (2001). *Baş çıkma, dinî baş çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Ekşi, H. (2010). Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile başa çıkma tarzları: Kanonik korelasyonel bir analiz. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(4), 2141-2176.
- Elkin, A. (2017). *Stress management for dummies*. Çev. Setenay Seven. 2. Basım. John Wiley & Sons.
- Erdoğan, E. (2014). *Tanrı tasavvuru, dinî yönelim biçimleri ve dindarlığın psikolojik dayanıklılıkla ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ergüden, D. (2008). *Sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin Yaşantılarının incelenmesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi
- Erkan, G. (1990). *Ortopedik özürlü çocukların kabul düzeyi üzerine bir araştırma*, Sakatları Koruma Millî Koordinasyon Kurulu Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Z. (2005). Stres ve stresle başa çıkma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(29), 65-69.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam olayları ve olumlu dinî başa çıkma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 251-271.
- Ferguson, PM, Gartner, A. ve Lipsky, DG. (2000). Ailelerde engellilik deneyimi: Araştırma ve ebeveyn anlatılarının bir sentezi. E. Parens ve A. Asch (Eds.), *Prenatal testing and disability rights* (pp.72-94). Washington DC: Georgetown University Press.
- Fromm, E. (2006). *Psikanaliz ve din*. İstanbul: Say Yayınları.
- Furnham, A. (1994). Explaining health and illness: Lay perceptions on current and future health, the causes of illness, and the nature of recovery. *Social Science & Medicine*, 39(5), 715-725.
- Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar* (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gören, A.B. (2015). *Down sendromlu bireylerin manevi bakım ihtiyacının belirlenmesi ve bir model önerisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Guinn, B. ve Vincent, V. (2002). Meksikalı Amerikalı ergenler arasında başa çıkma tepkilerinin belirleyicileri. *Okul Sağlığı Dergisi*, 72(4), 152-156.
- Guski, R., Smelser, NJ ve Baltes, PB. (2001). Environmental Stress and Health. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*. Pages 804-808 Oxford: Elsevier.
- Güler, Ö. (2010). Dinî inanç ve psikolojik sağlık ilişkisine dair bir değerlendirme. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(8), 95-105.

- Gümüştekin, G. E. ve Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde stresin verimlilik ve performansla etkileşimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 271-288.
- Gürses, İ. (2007). Yükleme teorisi ve din ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 359-377.
- Gürsu, O., Söylev, Ö. F. ve Demirtaş, B. (2021). *Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik: disiplinlerarası araştırmalar*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Hamjah, S. H. ve Mat Akhir, N. S. (2014). Islamic approach in counseling. *Journal Of Religion And Health*, 53(1), 279-289.
- Hassanein, E. E. A. (2015). Inclusion, disability and culture (Vol 1–1 online resource). WorldCat.org: SensePublishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-6209-923-4>
- Hayhoe, S. (2014). Towards a Greater Dialogue on Disability Between Muslims and Christians, *Journal of Disability & Religion*, 18:3, 242-263, DOI: 10.1080/23312521.2014.935104
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *The American Psychological Association*, 44(3). 513-524.
- Hökelekli, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hvidt, N. (2011). Patient's belief in miraculous healing: is it a positive or negative coping resource?" in *Cambridge Companion To Miracles*, G. Twelftree, (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge, Mass, ABD.
- Işık, Z. (2013). *Ebeveyni ölen yetişkinlerde dinî başa çıkma*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- İnan, S., Peker, G. C., Tekiner, S., Ak, F. ve Dağlı, Z. (2013). Engellilik, Türkiye'de Engellilerin durumu ve sağlık hizmet sunumuna bir bakış. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(6).
- İlgöz, M. (2014). *Stres Kaynakları, Sonuçları ve Stresle Mücadele*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnandı, T., Savaş, N., Arslan, E., Yeniçeri, A., Peker, E., Alışkın, Ö., Erdem, M. ve Durmaz, E. (2016). Hatay'da akraba evliliği sıklığı, nedenleri, çocuk sağlığı, ilişkilerde mutluluk ve yaşam doyumu. *Turkish Journal of Public Health*. 14(1), 43-55. doi: 10.20518/thsd.08098.
- Jones, F., Bright, J. ve Clow, A. (2001). *Stress: myth, theory, and research*. Pearson Education, New York, 4.
- Jung, C. G. (1992). *Din ve psikoloji* (C. Şişman, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Kahriman İ, Bayat M. (2008). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri. *Özveri Dergisi*, 5
- Kaplanoglu, E. (2014). Mesleki stresin temel nedenleri ve muhtemel sonuçları: Manisa ilindeki SMMM'ler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 131-150. DOI: 10.25095/mufad.396494
- Karaca, F. (2003). Dindarlığın fonksiyonelliği üzerine. *Dinî Araştırmalar*. 6 (16), 75-85
- Karaca, F. (2006). Kader algısı-ruh sağlığı ilişkisi üzerine empirik bir araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 479-489.
- Karakaş, A. C. (2013). Paylaşma tutumlarının sınav kaygısı-gelecek kaygısı ile ilişkisi (Sakarya İli Örneği). *İtobiad*, 135-157.
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dinî başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Karakaş, A., Koç, M. (2014). Stresle başa çıkma ve dinî başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişki: Çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(3).
- Kayıklık, H. (2011). *Din psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kızgın, Y. ve Dalgın, T. (2012). Atfetme teorisi: Öğrencilerin başarı ve başarısızlıklarını değerlendirmedeki atfetme farklılıkları. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(5), 61-63.
- Klaassen, D.W.; McDonald, M.J.; James, S. (2006). *Advances in the Study of Religious and Spiritual Coping, Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping*, ed.: P.T.P. Wong, L.C.J. Wong, Springer, New York. ss. 105–132.
- Kobal, G. (2003). Ortopedik ve sürekli hastalığı olan çocuklar. A.Ataman (Ed), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Koenig, H. G., Moberg, D. O. ve Kvale, J. N. (1988). Religious activities and attitudes of older adults in a geriatric assessment clinic. *Journal of the American Geriatrics Society*, 36, 362–374.
- Koenig, H. G., Cohen, H. J., Blazer, D. G., Pieper, C., Meador, K. G., Shelp, F., et al. (1992). Religious coping and depression among elderly, hospitalized medically ill men. *American Journal of Psychiatry*, 149(12), 1693–1700.
- Koenig, H. G. (2006). Religion, spirituality and aging. *Aging and Mental Health*. 10(1), 1-3.
- Köknel, Ö. (1998). *Zorlanan insan-Kaygı çağında stres*. Altın Kitaplar Yayınevi, 4.Basım, İstanbul.

- Köroğlu, E. (2005). *Düşünsel duygulanımcı davranış terapisi ilkeleri*, Ankara: HYB.
- Krohne, H. W. (2002). *Stress and coping theories*. Johannes Gutenberg. Online
- Kula, N. (2000). *Bedenî Özürlülerin Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Psikolojik Hususlar*. Gençlik Dönemi ve Eğitimi, İsav Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Kula, N. (2002). Deprem ve dinî başa çıkma. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 234-255.
- Kula, N. (2005). *Bedensel engellilik ve dinî başa çıkma*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Küçükcan, T. ve Köse, A. (2000). *Doğal afetler ve din*. ISAN1 Yay. İstanbul
- Kwah, S. B. ve Abdullahi, A. (2018). Coping strategies in people with spinal cord injury: a qualitative interviewing. *Iranian Rehabilitation Journal*, 16(2), 195-202.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and coping process*. New York: McGrawHill.
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine*, 55, 234-247.
- Lazarus, R. S. (2006). Emotions and interpersonal relationship: toward a personcentered conceptualization of emotions and coping. *Journal of Personality*, 74 (1), 9-46.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Miles, M. (2002). Disability in an Eastern religious context: Historical perspectives. *Journal of Religion, Disability & Health*, 6(2-3), 53-76.
- Miles, M. (2007). Disability and Deafness, in the context of Religion, Spirituality, Belief and Morality, in Middle Eastern, South Asian and East Asian Histories and Cultures: annotated bibliography. URLs: <http://www.independentliving.org/docs7/miles200707>.
- Minaire, P. (1992). Disease, illness and health: theoretical models of the disablement process, *Bulletin of the World Health Organization*. 70(3):373-9
- Muhcu, S. (2015). *Ortopedik engellilik ve dinî başa çıkma: Trabzon örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Obuz, F. (2015). İşitme engelli ergenlerde engelleriyle ilgili dinî atıfları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Çorum.
- O. Harrison, M., Koenig, H. G., Hays, J. C., Eme-Akwari, A. G. ve Pargament, K. I. (2001). The epidemiology of religious coping: A review of recent literature. *International review of psychiatry*, 13(2), 86-93.

- Ogden, J. (1995). Psychosocial theory and the creation of the risky self. *Social Science & Medicine*, 40(3), 409-415.
- Otrar, M., Ekşi, H., Dilmaç, B. ve Şirin, A. (2001). Türkiye’de öğrenim gören Türk ve akraba topluluk öğrencilerinin stres kaynakları, başa çıkma tarzları ile ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2 (2), 473-506.
- Oxman, T.E., Freeman, D.H., ve Mannheimer, E.D. (1995). Lack Of Social Participation Or Religious Strength And Comfort As Risk Factors For Death After Cardiac Surgery İn The Elderly. *Psychosomatic Medicine*, 57, ss. 5–15.
- Özarslan, Z., Fıstıkcı, N., Keyvan, A., Uğurad, Z. I. ve Saygılı, S. (2013). Depresyon hastalarının stres ile başa çıkma stratejileri. *Marmara Medical Journal*, 26: 130-5 DOI: 10. 5472/MMJ.2013.02692.2
- Özsoy, Y., Özyürek, M., Eripek S. (1998). *Özel eğitime giriş* (9. Baskı). Ankara: Karatepe Yayınları.
- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9), 355-375.
- Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J. ve Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the scientific study of religion*, 27(1), 90-104.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. The Guilford Press. New York.
- Pargament, K. I, Pendleton, S. M., Cavalli, K. S. ve Nasr, S. Z. (2002). Religious/spiritual coping in childhood cystic fibrosis: A qualitative study. *Pediatrics*, 109(1).
- Pargament, K. I. (2003). Tanrı’m bana yardım et: Başa çıkmanın teorik çatısına doğru (Çev. A. Albayrak), *Tabula-Rasa*, 3 (9), 207-238.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve tatlı: dindarlığın bedelleri ve faydaları üzerine bir değerlendirme (A. Ulvi Mehmedoğlu, Çev.). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 279-313.
- Pargament, K. I. (2011). Religion and coping: The current state of knowledge. In S. Folkman (Ed.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of stress, health, and coping* (pp. 269-288). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Pargament, K. I. (2013). What role do religion and spirituality in menthal health? *American Psychological Association*, Erişim: 18/10/2021. [http://www.apa.org/news/press/releases/2013/03/religion spirituality.aspx3](http://www.apa.org/news/press/releases/2013/03/religion%20spirituality.aspx3).

- Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Haitsma, K. ve Warren, R. (1990). God help me:(I): Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824.
- Pargament, K.I., Ishler, K., Dubow, E., Stanik, P., Rouiller, R., Crowe, P., Cullman, E., Albert, M. ve Royster, B.J. (1994). Methods of religious coping with the Gulf War: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33, 347–361.
- Pargament, K. I. ve Park, C.L. (1995). Merely a defense? The variety of religious means and ends. *Journal of Social Issues*, 5, 13–32.
- Pargament, K. I., Ano, G. G. ve Wachholtz, A. B. (2005). The religious dimension of coping: advances in theory, research, and practice. In: R. F. Paloutzian. & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (pp. 479–495). New York: Guilford Press
- Pargament, K. I., Magyar, G. M. ve Murray-Swank, N. (2005). The sacred and the search for significance: Religion as a unique process. *Journal of Social Issues*, 61(4).
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G. ve Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal For The Scientific Study of Religion*, 37, 710–724.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G. ve Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519–543.
- Pargament, K. I. ve Raiya, H. A. (2007). A decade of research on the psychology of religion and coping: things we assumed and lessons we learned. *Psyke & Logos*, 28, pp. 742-766.
- Pedersen, P. B. (2006). Knowledge gaps about stress and coping in a multicultural context. In P. T. P. Wong & L. C. J. Wong (Eds.), *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping* (pp. 579–595). Spring Publications. https://doi.org/10.1007/0-387-26238-5_25
- Pehlivan, İ. (1994). Stresle başa çıkmada bireysel ve örgütsel stratejiler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 803-815.
- Rice, P.L. (1999). *Stress and health* (3rd edition). New York: Brooks/Cole Publishing Company.

- Robbins, T. W. (1996). Controlling stress: how the brain protects itself from depression. *Nature neuroscience*, 8(3), 261-262.
- Rowshan, A. (2015). *Stres yönetimi: Hayatınızın sorumluluğunu almak için stresi nasıl yönetirsiniz?* İstanbul: Aura Kitapları.
- Salim, E. (2017). *Boşanma sürecindeki bireylerde başa çıkma stratejileri ve etkisi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Salkas K. ve Carol J. Gill (2016) Spirituality is an understudied topic among people with disabilities, particularly among atheists with disabilities. *Journal of Disability & Religion*, 20:3, 190-202, DOI: 10.1080/23312521.2016.1152934
- Scott, C.J. (2010). *Optimal stress - living in your best stress zone*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Segall, M.ve Wykle, M. (1988). The Black family's experience with dementia. *Journal of Applied Social Sciences*.
- Selye, H. (1974). *Stress without distress*, J. B. Lippincott, New York
- Smart, N. (2001). *Din ve beşeri tecrübe*, çev. A. İ. Yitik, İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- Smith, MH. (1978). American Religious Organizations in Disaster-Study of Congregational Response to Disaster. *Mass Emergencies*, 3(2-3), 133-142.
- Soğukoğlu, F. (2013), Nusayrîlik ve Tanrı Algıları, *Kelam Araştırmaları*, 11, 1.
- Solak, H. S. (2012). *Fobik ve omurilik felçlisi yetişkinlerde dinî başa çıkma*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Spilka, B., Shaver, P. R. ve Kirkpatrick, L. A. (2019). A general attribution theory for the psychology of religion. *The Psychology Of Religion* (pp. 153-170). Routledge.
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B. ve Gorsuch, R. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach*. Guilford Press.
- Stecz, P. ve Kocur, J. (2015). Religiousness, religious coping with illness, and psychological function among Polish elderly patients with osteoarthritis undergoing arthroplasty. *Journal of religion and health*, 54(2), pp 554-570.
- Şahan, R. (2015). İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, (1)1, 113-140.
- Şahbaz, M. (2020). Seküler Başa Çıkma Yöntemi Olarak Aydaş İnancı: Yukarı Karahacılı Köyü Örneği. *Journal of Analytic Divinity*, 4/1. 104-115.
- Şahin, A. (2007). Din psikolojisinde bilişsel yaklaşım: McIntosh'un 'bilişsel bir şema olarak din' teorisi örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Dergisi*, 23

- Şahin, A., Tatlılıoğlu, K. ve Küçükköse, İ. (2012). The Psychometric Properties of the Scale of Religious Loading. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 131-158.
- Şahin, N. H. (2010). *Stresle başa çıkma: Olumlu bir yaklaşım*. 3. Basım, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Şahin N. H. ve Durak A. (1995). Stresle başa çıkma tarzları ölçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (34) , 56-73.
- Şentepe, A. (2009). *Yaşlılık döneminde temel problemler ve dinî başa çıkma*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Şentürk, H. (2008). *İbadet psikolojisi*. İstanbul: İz Yayınları.
- Tarakeshwar, N. , Pargament, K. I. 2001). Religious coping in families of children With autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities* 16/4 247-260. <https://doi.org/10.1177/2F108835760101600408>
- Tarhan, N. (2009). *Mutluluk psikolojisi: Stresi mutluluğa dönüştürmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taylor, C. E., Carter, E. W., Annandale, N. H., Boehm, T. L. Ve Logeman, A. K. (2014). Welcoming people with developmental disabilities and their families: A practical guide for congregations. *Vanderbilt: Kennedy Center*.
- Temiz, Y. E. (2014). *Yetişkinlerde dinî başa çıkma yöntemi olarak dua*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Thompson, M. P. ve Vardaman, P. J. (1997). The Role of Religion in Coping with the Loss of a Family Member to Homicide. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(1), 44–51. <https://doi.org/10.2307/1387881>
- Tix, A. P. ve Frazier, P. A. (1998). The use of religious coping during stressful life events: Main effects, moderation, and mediation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 411-422.
- Topaloğlu, B. ve Çelebi, İ. (2010). *İman*. Kelâm Terimleri Sözlüğü, 2. bs., İSAM Yay., İstanbul.
- Topcu, M. (2019). *Hristiyanlık'ta hayırseverlik anlayışı: Aziz Augustine örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Topuz, İ. (2003). *Dinî gelişim seviyeleri ile dinî başa çıkma tutumları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

- Treloar, L. L. (2002). Disability, spiritual beliefs and the church: the experiences of adults with disabilities and family members. *Journal of Advanced Nursing*, 40(5), 594-603.
- Trevino, K. M., Pargament, K. I., Cotton, S., Leonard, A. C., Hahn, J., Caprini-Faigin, C. A. ve Tsevat, J. (2010). Religious coping and physiological, psychological, social, and spiritual outcomes in patients with HIV/AIDS: Cross-sectional and longitudinal findings. *AIDS and Behavior*, 14(2), 379-389.
- Tuğrul, C. (2000). Stres ve depresyon. *Psikiyatri Dünyası*, 4, 12-17.
- TÜİK (2013, Ocak 31). *Nüfus ve Konut Araştırması*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843>.
- Tutar, H. (2000). *Kriz ve stres ortamında yönetim*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Türk, H. (2010). Nusayrîlerde Hızır İnanç. *Turkish Culture & Hacı Bektas Veli Research Quarterly*, (54).
- Uğur, M. (2005). Stres kavramı ve psikiyatrik hastalıklar, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Medikal Açından Stres ve Çareleri Sempozyum Dizisi içinde*. No 47, Aralık, s. 13-33.
- Ünal, V. (2018). Toplumsal değişim sürecinde engelliler. *Electronic Turkish Studies*, 13(18). Vol. 13 Issue 18, pp 1323-1342.
- Vaerenbergh, Y., Varga, D., De Keyser, A. ve Orsingher, C. (2019). The service recovery journey: conceptualization, integration, and directions for future research. *Journal of Service Research*, 22(2), 103-119. doi: 10.1177/1094670518819852.
- Vergote, A. (1997). Din psikolojisi nedir ne değildir? (Çev.: Ali Köse), *İLAM Araştırma Dergisi* c. II, sayı 2, İstanbul.
- Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık: Psikolojik inceleme*. (Çev.:Veysel Uysal), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Wang, Y. (2004). *Children's religious coping following residential fires: an exploratory study* (Doctoral dissertation, Virginia Tech).
- Weiner, B. (2000), "Attributional Thoughts About Consumer Behavior", *Journal of Consumer Research*, Vol.27, No. 3, pp.382-387.
- World Health Organization. (2017). *Constitution of World Health Organization: Principles*. Geneva, World Health Organization.
- World Health Organization. (2020). *Basic documents*. World Health Organization.

- Yağcı, M. İ. ve Çubuk, S. (2014). *Pazarlama teorileri*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri AŞ.
- Yampolsky, M. A., Wittich, W., Webb, G. ve Overbury, O. (2008). The Role of Spirituality in Coping with Visual Impairment. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 102(1), 28–39. <https://doi.org/10.1177/0145482X0810200104>
- Yapıcı, A. (2003). Fiziksel ve sosyal hadiselerle sebep atfetmede dinin rolü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 3(1), 127.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A., Doğanay, S. (2019). Dinî başa çıkma ve sabır bağlamında insan tipleri: Nitel bir araştırma. *Bilimname* 40/4, 105-135. <https://doi.org/10.28949/bilimname.634717>
- Yarangümelioğlu, D. (2014). Yönetmel stres olgusunun demografik farklılıklar bağlamında incelenmesi: Sekreterler üzerinde bir uygulama. *Electronic Journal Of Vocational Colleges Bürokon Özel Sayısı*. http://www.ejovoc.org/makaleler/august_2014/pdf/29.pdf
- Yeh, CJ, Arora, AK ve Wu, K.A. (2006). *A new theoretical model of collectivistic coping*: In Wong PTP, Wong LJC. (editors) In Handbook of Multicultural Perspectives on Stress and Coping. New York: Springer, 2006, 55-72.
- Yerlikaya, E. E. (2009). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yeşilyurt, T., Taşdelen, M. (2012). Ahiret inancının pratik yansımaları. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 10/2 55-68.
- Yıldırım, O., Tektüfekçi, F. ve Çukacı, Y. C. (2004). Modern toplum hastalığı: Stres ve muhasebe meslek elemanı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-20.
- Yıldırım, S. ve Gürsu, O. (2021). Yetişkinlerde dindarlık ve psikolojik dayanıklılık ilişkileri. *Research Review*, 6 (1), 27-50. DOI: 10.30622/tarr.865014.
- Yılmaz, N. (2010). *Stres ve stresle başa çıkma*. Hacettepe Üniversitesi Öğrenci Sağlık Merkezleri, Psiko-sosyal Destek Merkezleri, Ankara.
- Yılmaz, B. (2016). Dinî Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Ölçeği, <https://prezi.com/db2nbgv9bz1/dinî-basa-cikma-ve-dinî-basa-cikma-olcegi/>, 26.05.2020

- Yörükoğlu, A. (2011). *Çocuk ruh sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınevi.
- Yürür, Ş. (2011). Öğrenilmiş güçlülük, kıdem ve medeni durumun duygusal tükenmedeki rolü: Kaynakların korunması teorisi kapsamında bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 107-126.
- Zara, A. (2011). Kayıplar, yas tepkileri ve yas süreci. In A. Zara (Ed.), *Yaşadıkça*. 73-90. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Zemahşeri, Ebu'l Kasım Carullah Muhammed b. Ömer (ö. 538/1143), *el Keşşafü an-Hakaikı Gavamidi't-Tenzil ve Uyiini'l-Ekavil fî Vücihi't-Te'vil*, tashih Mustafa Hüseyin Ahmet, Beyrut ts. (I-IV).
- Zinnbauer, B. J. ve Pargament, K. I. (2005). *Religiousness and spirituality*. Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality. Raymond F. Paloutzian and Crystal L. Parks (Ed.). New York: The Guilford Press, 21-42.
- Zümbül, S. (2021). Başa Çıkma: Bütüncül Bir Gözden Geçirme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 109-143.
- <http://batikentkilisesi.com/tanri-sevgidir/>
- http://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzecontent/20_21_Guz/dinler_tarihi/13/indexml
- <https://www.bible.com/tr/bible/170/1JN.4.16.TCL02>
- https://www.aile.gov.tr/media/117257/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2022.pdf
- <https://www.aile.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>.

EKLER

EK-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Merhaba. Ben Ebru Güngör. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalında doktora öğrencisiyim. “Ortopedik Engellilerde Dinî Başa Çıkma” konulu bir tez çalışması yürütüyorum. Tez kapsamında ortopedik engelli bireylerde dinî başa çıkma konusunu araştırıyorum. Öncelikle çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Görüşmemizin yaklaşık 1 saat kadar süreceğini düşünüyorum. İsteddiğiniz zaman son verebilirsiniz. Kişisel bilgileriniz ben ve danışmanımda kalacaktır. Görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz herhangi bir şey varsa sorabilirsiniz. Yoksa hazırsanız başlayabiliriz:

1. Yaşamınızda karşılaştığınız sorunlarla genel anlamda nasıl başa çıkıyorsunuz?
2. Karşılaştığınız sorunlarla başa çıkmak için inançlarınızdan destek alıyorsunuz?
 - a. Dinlerin bir kısmında kader, kısmet, hayra yorma, Tanrı’dan umut kesmeme, sabretme, çekilen sıkıntıların öteki dünyada karşılığının alınacağı düşüncesi vb. söylem ve dinî unsurlar mevcuttur. Sizin dinî inanç ve değerlerinizde de bu tarz söylem ve dinî unsurlar mevcut mudur? Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?
 - b. Engelinizin farkına varmanızdan bu yana karşılaştığınız zorluklar ve stresli durumlarla başa çıkmada hangi dinî unsurlara başvurduunuz?
3. Geçmişten günümüze engellilik durumu yaşamınızı nasıl etkiledi? Yaşadığınız engel durumuyla ilgili geçmişteki ve şu anki düşünceler nelerdir? Geçmişe dönüp baktığınızda sizi derin üzüntü, hayal kırıklığı ve hüzne sevk eden keder ve acı veren bu olumsuz olay bugün size neleri düşündürmekte?
4. Yaşadığınız olumsuzlukların nedenlerine ilişkin neler söylemek istersiniz?
5. Engellilikten sonra dinî veya manevi yaşamınızda ne tür değişiklikler oldu?
6. Bu süreçte kimlerden destek aldınız?
7. Tanrı, inandığınız din ve genel olarak dinler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
8. Manevi ya da dinî yaşamınızı nasıl tanımlarsınız?